

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ  
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН  
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ**

**ЖАС ҒАЛЫМДАР, МАГИСТРАНТТАР,  
СТУДЕНТТЕР МЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ  
«XXI СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ  
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ  
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ  
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ  
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ, МАГИСТРАНТОВ,  
СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ  
«XXI САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»**

**ТОМ 8**

**ПАВЛОДАР  
2021**

ӘОЖ 001  
КБЖ 72  
Ж66

**Редакция алқасының мүшелері:**

Муканов Р. Б., Ахметов К. К., Бегимтаев А. И., Бексеитов Т. К.,  
Кислов А. П., Колесников Ю. Ю.

**Жауапты хатшылар:**

Азимхан А., Айтмагамбетова Г. А., Акимбекова Н. Ж., Альмишева Т. У.,  
Амангельдинова М. М., Амерханова А. Х., Анарбаев А. Е., Аубакирова Д. Б.,  
Байкен А., Бахбаева С. А., Джусупова Э. М., Досымжан А., Дюсова Р. М.,  
Еликпаев С. Т., Ельмуратов Г. Ж., Жаябаева Р. Г., Жумабаева Г. М.,  
Жумабекова Д. К., Жусупбаева Д. А., Зарипов Р. Ю., Исакова З. С., Кайдарова  
Г. Ш., Камашев С. А., Каменов А. А., Капенова М. М., Кривец О. А.,  
Куанышева Р. С., Молдакимова Г. А., Мусаханова С. Т., Муталиева Р. М.,  
Мухтизарова М. Б., Нуркина Н. А., Ордабаева Ж. Е., Рахимов М. И., Савчук М. И.,  
Садықкалиев А. М., Салимова Р. С., Смагулова Б. Т., Тайболатов Қ., Ткачук А. А.,  
Урузалинова М. Б., Шабамбаева А. Г.

**Ж66** «XXI Сәтбаев оқулары» жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен  
мектеп оқушыларының : халықар. ғыл. конф. мат-дары. – Павлодар :  
Toraighyrov University, 2021.

ISBN 978-601-345-167-1 (жалпы)  
Т. 8 «Студенттер». – 2021. – 347 б.  
ISBN 978-601-345-174-9

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.  
Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001  
КБЖ 72

ISBN 978-601-345-174-9 (Т. 8)  
ISBN 978-601-345-167-1 (жалпы) © С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2021

6 секция. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары  
6 секция. Гуманитарные и социальные науки

6.3 Денешынықтыру мен спорттың өзекті мәселелері  
6.3 Актуальные вопросы физической культуры и спорта

**ЗДОРОВЬЕ НАЦИИ – ДОСТОЙНОЕ БУДУЩЕЕ СТРАНЫ**

КАЗЛЮТИН И. Н.

студент, Павлодарский колледж технического сервиса, г. Павлодар

ЕЛГИНА В. Д.

преподаватель, Павлодарский колледж технического сервиса, г. Павлодар

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана сказано: «Особое внимание требуют вопросы укрепления здоровья нации. Важно развивать массовый спорт среди всех возрастных групп населения. Нужно обеспечить максимальную доступность спортивной инфраструктуры для детей. Развитие массовой физической культуры должно стать пирамидой, на вершине которой будут новые чемпионы, а у её основания мы получим здоровую, активную молодёжь и, в конечном счете, сильную нацию».

Агитация здорового образа жизни ведется сегодня весьма активно. Множество общественных и государственных организаций проводят мероприятия, направленные именно на оздоровление и укрепление молодежи. Здоровье нации это – то, к чему стремится любое социально развитое общество, ведь это высокая работоспособность, здоровое поколение Казахстана и достойное будущее страны в целом. Прививать правильный образ жизни следует именно среди молодежи, только в этом случае они смогут расставить верные приоритеты в будущем и выбрать нужный путь во взрослую жизнь.

Как отмечает Г. С. Никифоров, понятие «здоровый образ жизни» есть «концентрированное выражение взаимосвязи образа жизни и здоровья человека», «стратегическая цель жизни, обеспечивающая гармонию длительных периодов индивидуальной жизни, как всей жизни». З. Ф. Дудченко определяет здоровый образ жизни личности как «активность личности, которая использует предоставляемые ей возможности в интересах здоровья, гармоничного психического, физического и духовного развития».

Проведем обзор состояния здоровья подростков в отдельном учебном заведении, на примере КГП на ПХВ «Павлодарский колледж технического сервиса». Контингент колледжа по очной форме обучения 423 человека, из них 27 студентов, имеют освобождение от занятий физической культурой по справкам ВКК, то есть 6,4 процента молодежи учебного заведения не здоровы. Структура причин получения справок ВКК на 2020–2021 учебного года составляет из:

- 1) Гастродуоденальный синдром;
- 2) Пищевая интоксикация;
- 3) Травма глаз;
- 4) Остеохондроз;
- 5) Пиелонефрит;
- 6) Фарингит;
- 7) Гайморит;
- 8) Язвенная болезнь желудка;
- 9) Внутрочерепная гипертензия;
- 10) ОРВИ.

Основные причины **внутричерепной гепертонии** – повышение давления в полости черепа. Может быть обусловлено патологией головного мозга (черепно-мозговая травма, опухоли, внутричерепным кровоизлиянием, энцефаломенингитом и др.), т.е. значительные нагрузки при получении образования, малоподвижное времяпрепровождение (в основном за компьютером), несоблюдение режима дня; стрессовые ситуации разного уровня: тестовый контроль знаний, отношения с родителями, конфликты с ровесниками, психологические комплексы; вредные привычки: многие подростки начинают в этом возрасте курить, употреблять спиртные напитки. Неокрепший организм реагирует на токсическое влияние развитием внутричерепной гепертонии.

**Остеохондроз** – преждевременное старение позвоночника, заболевание, проявляющееся развитием дегенеративных процессов. Межпозвоночные диски становятся тоньше, на телах позвонков образуются солевые наросты – остеофиты.

**Гастродуоденальный синдром** – сочетанное воспаление слизистой оболочки желудка (чаще его привратникового отдела) и 12-перстной кишки, характеризующееся нарушением секреции и моторики желудочно-кишечного тракта.

Проанализировав причины, получения данных справок, было выяснено, что они выданы в результате 10 различных заболеваний.

Смотря на все данные, полученные в ходе исследования, можно уверенно сказать, что с каждым годом количество справок увеличивается, а это значит, что заболеваемость молодого поколения растет. Поэтому общество и правительство должны направить все силы на улучшение экологических факторов, на улучшение и увеличение работоспособности медицинских учреждений, на повышение квалификации медиков и т.д., но самое главное на увеличение здоровья молодой нации. Ведь она является основой.

Современные студенты большую часть времени проводят в учреждениях образования, и поэтому их режим полностью подчинен учебному заведению. Это заставляет сконцентрировать внимание преподавателей и медицинских работников на вопросах профилактики заболеваний, путем проведения лекций медицинскими работниками, семинаров, классных часов, а также охране и организации медицинской помощи.

По данным Всемирной Организации Здравоохранения установлено, что влияние факторов, определяющих уровень общественного здоровья, распределяется следующим образом:

1. Наследственность – определяет здоровье на 15–20 %;
2. Условия внешней среды (природные и социальные) – на 20–25 %;
3. Деятельность системы здравоохранения – на 10–15 %;
4. Образ жизни человека – на 50–55 %

Из этого соотношения видно, что главным резервом здоровья человека является его образ жизни. Положительно влияя на него, мы можем существенно повысить потенциал здоровья.

С медико-биологических позиций наибольшее влияние экологические факторы городской среды оказывают на следующие тенденции:

- 1) процесс акселерации;
- 2) нарушение биоритмов;
- 3) аллергияция населения;
- 4) рост онкологической заболеваемости и смертности;
- 5) рост доли лиц с избыточным весом;
- 6) отставание физиологического возраста от календарного;
- 7) «омоложение» многих форм патологии и др.

В настоящее время остро встала проблема болезненности населения. Все чаще и чаще мы узнаем о болезнях, которые добавляет нам экология, загрязненность воды, ненатуральные продукты. Все это оказывает большое влияние на здоровье населения.

В связи со сложившейся эпидемиологической ситуацией, связанной с распространением CoViD-19, в целях снижения в период режима самоизоляции, объявленного во всём мире, в частности, в Республике Казахстан для обеспечения сохранности жизни и здоровья обучающихся и воспитанников, педагогов, других работников организаций образования, а также для предупреждения распространения корона вирусной инфекции COVID-19 в период пандемии, объявленной Всемирной организацией здравоохранения, на основании Постановления Главного государственного санитарного врача Республики Казахстан от 12 марта 2020 года № 20, во исполнение протоколов № 1 от 16 марта, № 2 от 17 марта и № 6 от 26 марта 2020 года заседаний Государственной комиссии по обеспечению режима чрезвычайного положения при Президенте Республики Казахстан были приняты следующие меры:

– усиление санитарно-эпидемиологических и профилактических мероприятий в организациях образования, осуществляющих учебно-воспитательную деятельность, в том числе в интернатах, общежитиях;

– запрет на проведение массовых мероприятий с 13 марта текущего года (праздничных, культурных, спортивных мероприятий, проведение конференций, семинаров и др.);

– запрет на выезд обучающихся и воспитанников на международные спортивные, культурные, туристские мероприятия;

– переход на дистанционное обучение и т.д.

Я студент КГП на ПХВ «Павлодарский колледж технического сервиса» обучаюсь по специальности техник-механик и темой своего доклада не случайно затронул проблему и пропаганду здорового образа жизни. В период карантина в 2020 году принял участие в республиканском конкурсе «ТОП-100 студентов колледжей Республики Казахстан» и вошёл в число победителей. Я предложил свой проект – «Мы – за здоровый образ жизни», главной целью которого стало бы формирование ценности здорового образа жизни, как в колледже, так и во дворе. Организация бесплатного дворового клуба во внеурочное время для удовлетворения потребностей студентов, учеников школ, жителей двора в содержательном досуге позволило бы принять их участие в самоуправлении и общественно полезной деятельности. В данный момент я регулярно занимаюсь таким видом спорта как футбол, участвую во внутриколледжных мероприятиях, где также добиваюсь больших успехов и наград, веду активный и здоровый образ жизни.

Не все молодые люди в силу своей безграмотности, не сформированной психики в состоянии понять, как важно заниматься спортом, вести активный и здоровый образ жизни. Очень важно своим и другими примерами направлять их стремление в лучшую сторону – занятие спортом, закаливание, правильное питание, здоровый образ жизни. Необходимо объяснять полезность, нужность и важность занятий спортом, а также перспективы, которые откроются перед ними в будущем.

Основные компоненты, из которых складывается наше здоровье, это:

- правильное и рациональное питание;
- высокая двигательная активность;
- регулярные занятия физической культурой;
- постоянные занятия утренней зарядкой;
- закаливание;
- отсутствие вредных привычек.

Давайте придерживаться этих основ. Выбор в пользу спорта – это выбор в пользу здорового и полноценного будущего для каждого в отдельности и для общества в целом! Задумайтесь, ведь все в наших руках!

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана, 2 сентября 2019.

2 Психология здоровья: учебник для вузов под ред. Г.С. Никифорова. СПб: Питер, 2006.

3 Дудченко З.Ф. Психологическое обследование здорового образа жизни личности// Здоровая личность. СПб: Речь, 2013.

4 Чумаков Б.Н. Валеология: учебное пособие. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Педагогическое общество России, 2000.

5 Корева И.А., Поляков С.Ю., Хрущев С.В. Мониторинг и коррекция физического здоровья школьников: методическое пособие – М.: Айрис – Пресс, 2006.

6 Постановление Главного государственного санитарного врача Республики Казахстан от 12 марта 2020 года № 20.

## РОЛЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

КРИВЕЦ В. А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

БАТЯШОВА И. В.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

КРИВЕЦ О. А.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Современные государственные образовательные стандарты, предоставили возможность вузам разрабатывать рабочие программы специальностей самостоятельно, но одновременно это повысило ответственность преподавателей в частности и учебного заведения в целом за качество обучения студентов.

В настоящий момент характеристики студента-выпускника -мобильность и компетентность. Преподавателю необходимо сместить акцент при изучении дисциплин на процесс познания. Результативность достижения данной цели зависит от познавательной активности самого студента.

Основной задачей преподавателя вуза является создание условий для превращения студента в активного участника процесса обучения, для этого необходимо:

- разработка учебных и учебно-методических пособий, в том числе в электронном формате;
- организация продуктивного учебного процесса в ходе аудиторных и дистанционных занятий;
- организация самостоятельной внеаудиторной учебной деятельности студентов;
- обеспечение поисково-творческого характера обучения [1, с. 48].

В настоящее время происходит трансформация направленности преподавательской деятельности. Педагог вуза не только передает учебный материал, но оказывает помощь студентам при выборе направления, формы, или способа приобретения знаний. Преподаватель направляет их самостоятельный поиск, определяет и оказывает помощь в преодолении проблем, консультирует, как применять научные знания для решения прикладных задач. Педагогу также следует организовать процедуру оценки и самооценки уровня профессиональных компетенций.

Современный преподаватель вуза не только специалист в той или иной области науки, но и профессионал по организации

образовательного процесса на своих занятиях. Педагог должен владеть и использовать инновационные, активные и интерактивные технологии обучения.

Понятие «педагогическая технология» педагогика позаимствовала из терминологии промышленности и производства. Где технология – это процесс переработки исходного материала до получения продукта с заранее заданными свойствами. Технология – алгоритм последовательности операций под управлением человека.

В педагогике технологизация направлена на цели, содержание, организационные формы обучения и переработки информации, взаимодействие субъектов образовательного процесса.

Признаки образовательной педагогической технологии:

- подробное описание образовательных целей;
- систематическое использование обратной связи для коррекции и оценки эффективности учебной деятельности;
- возможность повторить процесс обучения независимо от квалификации педагога;
- оптимальное количество расходуемых ресурсов;
- гарантия достижения учебных результатов.

В педагогике нет единой точки зрения, определяющей понятие «педагогическая технология», но можно уверенно заявить, что она функционирует и исследующей наиболее рациональные пути обучения, и в качестве системы принципов, способов и алгоритмов педагогической деятельности, и в качестве реального процесса обучения.

В последнее время активно используется дистанционное обучение. Под термином «дистанционное обучение» – подразумевается обучение на расстоянии, осуществляемое по индивидуальной программе.

Дистанционное обучение применялось уже в середине XIX в. и существовала как рассылка контрольных работ и материалов по почте (впервые применена в Германии преподавателями иностранных языков Ч. Туссенем и Г. Лангенштейтдом) [2, с. 4]. Но мы, чаще всего под дистанционным обучением подразумеваем обучение в режиме on-line.

Современное дистанционное обучение отличается тем, что предоставляет студентам возможность самостоятельно получать необходимые знания, пользуясь информационными ресурсами, которые предлагают современные технологии. Информационные ресурсы: различные базы данных, компьютерные и мультимедиа,

обучающие и контролирующие системы, видео- и аудиозаписи, электронная почта, электронные библиотеки все эти достижения современной жизни создают уникальную среду обучения студентов, которая доступна для широкого контингента обучающихся.

Преподаватель в образовательном процессе проводит чаты, форумы, видео- и телевизионные конференции, видео лекции, что позволяет взаимодействовать со студентами ежедневно.

При on-line обучении педагог не только управляет самостоятельной работой студентов, но и выполняет вспомогательные виды работ - ведет переписку со студентами, следит за выполнением графика учебного процесса и посещаемостью, составляет график консультаций и т.д.). Контроля за успеваемостью осуществляется с помощью проведения дистанционно экзаменов, собеседований, on-line тестирования, а также через курсовые, проектные работы и кейс-стади.

Преподаватель, работающий в режиме on-line, должен быть компетентным в собственной профессиональной области, в современных активных методах обучения, владеть интернет-технологиями, а также разбираться в вопросах организации, управления и мониторинга дистанционных курсов.

Дистанционное обучение – это такая форма обучения, которая сочетает в себе элементы очной и заочной форм процесса образования.

При дистанционном обучении возможно включить все современные педагогические инновационные методы и технологии: дифференцированное, лично-ориентированное, проблемное, интерактивное, модульное, разноуровневое обучение и т. д.

Дистанционное обучение одно из важнейших достижений педагогической науки и методологии.

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение. – М., 1997 – 157 с.

2 Буриев К.С. роль дистанционного обучения в современном образовании/ К.С. Буриев – Текст: непосредственный // Образование и воспитание. -2016.- № 4 (9). – С. 4-6.

#### 6.4 БАҚ даму тенденциялары және журналистикадағы жаңа технологиялар 6.4 Тенденция развития СМИ и современные технологии в журналистике

#### ҚАЗІРГІ АҚПАРАТ ӨНЕРІ: ҒАЛЫМ М. БАРМАНҚҰЛОВ ЕҢБЕКТЕРІ БОЙЫНША

ТҰРАП Н.

студент, Жур-401-тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.  
ЕЛІКПАЕВ С. Т.

ф.ғ.к., профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қандай қоғам, қандай мемлекеттің де экономикалық, әлеуметтік, рухани, материалдық деңгей-дәрежесі ақпаратпен ғана қуатты. Осы тұста ғалым кез келген қоғамның басты күші – ақпаратта дегенді айтады. Ақпарат пен хабарда да барлық қызықты да, тартымды және қоғам үшін қажет жағдай мен оқиғалар өтіп жатады. Мемлекет пен қоғам журналистің ақпаратынсыз ешкім де, ештеңе де емес. Ендеше қоғамдағы ең басты күш – ақпарат.

Ғалым қай кезде де журналистикадағы ең басты мәселе – ақпарат пен деректе дегенді анықтай келіп, халықаралық ғылыми-теориялық конференцияның (Екатеринбург, 1995) ең өзекті мәселесінің өзі де – дерек арқылы не айтады, дерек нені дәлеле ету керек, бір сөзбен айтқанда дерек не үшін керек деген қарапайым сұрақты талқылағандығын айтады.

Журналистиканы зерттеуші ғалымдардың бірі – таза дерек пен таза шындық немес ақиқат дегеніміз қоғам үшін болатын, бар нәрсе ме? Осы сұрақтар төңірегін бастап, қоғамдағы өзгеретін тұстардың бар екендігін, және өзгермелілік қоғам үшін қажет, адамдар болашағы үшін ерек түс болса, онда оны бар қалпында қабылдауымыз керек деген ойды жалғастырады. Ғалымның бұл ойы Кеңестік кезеңнен кейінгі нарыққа қарай қадам басқан алғашқы жылдарға тән еді. Нарыққа әлі де үйрене қоймаған, қоғамдағы ұжымшылдық пен жалпыхалықтық ортақтыққа сана сенген қоғамдағы бұрынғы журналистердің пікірінің өзгеруінің күрделі де оңай болмайтындығын а түсіндікпен қарау керектігін жеткізеді. Бұған дейін біз шындық, дерек деген тұста объективті түрде баға беріп келсек, енді шындық пен дерекке субъективті баға беретін тұстарымыз көп. М. К. Барманқұловтың ғылыми шығармашылық

және журналистік тәжірибесіндегі қызығушылығының ауқымы кең, әрі алуан қырлы. Ғалымның «Возможности космического ТВ» (1997 ж.) және 1998 жылы шыққан «Телевидение: деньги или власть?» кітабында теледидар мәселелері мен қоса Қазақстандағы телехабардың жаңа даму бағыттары, 1990 жылдар басында нарық жағдайына ыңғайланған коммерциялық телерадиокомпаниялардың пайда болуы осы кезеңдегі жаңа қатынасқа бейімделуі жөнінде зерттеуші көзімен, журналист көзімен, кей тұста көрермен көзімен өз ой-тұжырымдарын береді. Ұлттың, халықтың, қоғамның құндылықтары өзгереді. Бұл құндылықтар қоғамдағы саяси-экономикалық қатынастарға да тәуелді болады. Ендеше ақпарат осы әлеуметтік-экономикалық, саяси-экономикалық мәселелерді шешуде негізгі жетекші насихаттаушы болуы шарт. Бұған дейін ақпарат насихаттаушы, дем беруші болып келсе, енді бастамашыл ғана емес, тәжірибеде алғаш өзінен бастаушы ретінде де қызмет атқаруы тиіс. Ғалым өзгерген қоғамның 6 түрлі дерек пен ақпарат түрлерін анықтап көрсетеді.

1 Ақпараты жоқ қоғам – әрекетсіз қоғам.

2 Ақпарат қоғамның негізгі шындығын, түйіндерін, басты мәселелерін шеш алмайды.

3 Ақпарат қоғам шындығын әдеппен, барынша салқынқандылықпен жеткізеді.

4 Ақпарат қоғамның шындығын түрлі көзқараспен, сан алуан пікірлермен, бірнеше ойлармен береді.

5 Ақпарат қоғам шындығын қоғамдағы бар қалпынан да көркем жеткізеді, шынайы суреттейді.

6 Ақпарат берушілер дерек пен жағдайда өздері жасайды, болар жағдайды, айтар жаңалық, хабарды өздері түсіреді, өздері қолдан жасайды.

#### Экономикалық ақпарат

Журналистикада да әр кезеңнің алға шығаратын тақырыптары болады. Бұл тақырыптардан алыс кетуге болмайды. Ескерусіз қалдыруға таға келмейді. Англияда осы кезеңінің ең басы ақпараты деп – қаржылық-экономикалық ақпараттарды алға қойды. «Файнэншл таймс» газеті Англиядағы ең басты газеттердің біріне айналды. Газет беттері кестелер мен бағаларды, акция рейтингтерін көрсететін материалдармен толыққан. Рейтер ақпараттық агенттігі экономикалық жағынан тұрақты болып қана қойған жоқ, америкалық ең ірі агенттіктің бірін сатып алды. Басты себебі – экономикалық қуатының күштілігінде, қаржылық тұрақтылықта.

Шетелдік басылымдарда бизнес-ақпарат блок, қосымша ертіңде ұсынылады. Ғалым нарықтық кезеңдегі баспасөзге қажет бизнес-жоспардың негізгі бөліктерін ұсынады.

1 Шығындар.

1.1. Жалпы редакциялық шығындар деп оны 22 түрге бөледі.

1.2. Баспа және өндірістік шығындар бұл 28-ге бөлінеді.

2. Табыстар.

Газет тиражын таратудан түскен табыстан бастап дивидендтермен 6 түрге жіктелген.

Ғалым бұқаралық-ақпарат құралдары үшін жаңа нарықтық қоғам туғандығын, осы тұста әр басылымның өз экономикалық есептерін жүргізуі мен оған сауатты бақылау жасаудың қажеттілігін айтады. Қазақстандық БАҚ бұған әлі дайын емес. Бұл қоғамның мүддеден айырылуына ықпал етеді.

Ақпарат – тұрмыстың санадағы іс-әрекеті.

М. К. Барманқұлов – Қазақстанда Интернеттің пайда болуына байланысты оның БАҚ орынын алғаш талдаған және оның электронды БАҚ пен оның жаңа өзгерген қоғам дамуына, біздің тұрмысқа ықпалын қарастырып, Дүниежүзілік Тораптың болашағына көз жіберген, болжау жасаған Қазақстанның алғашқы зерттеушісі.

Интернет пен телевидениені біріккен ақпарат құралы деп емес, симбиоз деп зерттеу екіінгі кездері де байқала бастады. Соның бірінде – Н. Ибрагимов сайттар мен блогтардың бағыттарын зерттеген мақаласында осы тұсқа өзгеше назар салады.

«Существование Интернета зависит в первую очередь от технических составляющих - информацию мы получаем с экрана монитора. Это приближает интернет к телевидению, но в отличие от телевидения, в режиме он-лайн мы имеем богатый выбор сайтов, блогов. В связи с этим интернет становится в последние годы широко распространенным средством массовой информации для определенной аудитории» [1, 72].

Журналистикадағы басты мәселе – ақпарат. Ақпараттың қоғамға ыңғайлы жетуі, қоғамдық санаға әсері, қоғаммен араласуы. Ақпарат қоғаммен қаншалықты араласа алды деген мәселеде бұқаралық-ақпарат көздерінің орны да ашылады. Газет пен радиодағы бұқаралық-ақпараттың орны, хабар мен бағдарламаның мақсаты анықталып келсе, ендігі жерде телевидение мен Интернеттің ақпараттың қызметі талқыға түсті.

«Важно не только информировать, но знать, как эта информация трансформировалась в сознании аудитории. Для этого существуют зондажи, опросы общественного мнения. Они позволяют корректировать информацию, чтобы посланная информация была адекватна усвоенной» [2, 47].

**Ақпараттың монополиялануы.** Ақпараттың қоғамдық рөлінің көтерілуі – қаржылық қатынастарымен де байланысты. Ғалым ақпараттың қаржылық сипаттарын монополиялық сипатымен анықтайды. Оған мысал ретінде Франциядағы бұқаралық-ақпарат құралдарының 1984 жылғы заңдарын алға тартады.

Францияда ақпараттық акциясының бір иеленушінің қолында болуын қаламайтындығын, неғұрлым акционерлердің санының көп болуына назар аударатындығын айтады. Кез келген БАҚ – ныда иеленушінің иелігі 10 %-дан аспауын қатты қадағалайтын. Қаржылық жариялылық үшін басылым тиражы, жылдық қаржылық есеп, негізгі акционерлерінің тізімін, 20 %-дан артық акция сатылымы туралы мәліметтерді беріп отырулары тексеріліп отырады. 1986 жылдан бастап 10 % көтеріліп, 25 % жетті. Бұндай мәліметтер не үшін керек?

Қазақстан үшін бұндай мәліметтер БАҚ басылымдарының арасындағы концентрацияны ұстау үшін қажет. Мысалы «Караван» газетінің жұмалық номерінің тиражы барлық қазақстандық басқа газеттердің тиражына тең. «Караван» өз телеарнасын жасай алмады. Енд қазір «Караван» КТК телеарнасын сатып алуда деген ақпаратты береді. «Караван» барлық жарнаманы өзіне алып алған. Ғалымның осы тұстағы пікірінің өзі ұлттық, халықтық, мемлекетті құрайтын басты ұлттың мүддесі үшін күрес екені пікірлерінен байқалады. Ғалым «Караван» газетінің тиражы мен оның Қазақстан ақпараттық кеңістігіндегі орнына шек келтірмейтіндігін айта келіп, тек кез келген шет елде соның ішінде мысалға алып отырған Францияда, басылымның ең басты мақсаты – мемлекет тілі мен мәдениетін, беделін көтеруге қызмет. Осы тұста Л.Ширончикованың пікірі назар аударарлық.

Ғалым әлемнің дамыған елдері, Еуропа елдері мен Шығыс елдерінде БАҚ монополиясын шектеуге тырысатындықтарын айтады. Оған мысалды төмендегідей келтіреді. (Мәліметтер 1980-1990 жылдар бойынша).

1 Англияда 6 күнделікті, 7 жексенбілік газеттердің тиражы – әрбірінікі 1 млн-нан асады.

2 Германияда 2 күнделікті газеттің – 1 млн-нан астам тиражы бар.

3 Жапонияда 5 күнделікті газеттің тиражы – 2 млн-нан асады, 2 газеттің тиражы – 10 млн-нан асады.

Бұндай мәліметтер не үшін керек деген тұста ғалым БАҚ үшін ең бастысы – ақпараттың біржақты болып қалмауы, сондықтан да акционерлер санының мол болуы мен бәсекелестікке қатты көңіл бөлінетінін айтады.

**Мульти-медиа.** Бұқаралық-ақпарат құралдарын монополиялау мен бірге қатар мульти-медиа үрдісі қатар жүріп жатыр.

1 Конгломертлердің құрылуы. Газет-журнал, кітап шығару, теледидар, радиобағдарламалардың басын қосып, бір қолға жинау.

2 Бұндай біріктіру кейде журналистикамен байланысты бола да бермейді.

3 Англияда БАҚ-тың үлкен жаһандық империясын Руперт Мэрдоктың есімімен байланыстырады.

4 Францияда Ашетт мульти-медиа-сының қол астында. Оның 1981 жылғы айналымы 7,8 млрд. Франкті құраса, 1989 жылы – 29 млрд. Франкті, 1995 жылы – 38 млрд. Франкті құраған. Әр сандар арасындағы өсім 5 есе. Ашеттің қызметінің 40 % кітаптар мен басылымдарды тарату. Ашетт өз қолына оқулықтардан бастап, энциклопедия, кішкене жолсеріктерді шығаруға дейін алған. Жылына 50 млн кітап шығарады. Ашетт Германияның Бертельсман компаниясына ғана жол береді.

#### **Ақпарат және саясат беделі.**

1 Кез келген өз ісіне адал қарайтын журналист ең бастысы – шындықпен байланысты ғана ақпарат тарту деп біледі.

2 Саясаткерлер, керісінше, ақпарат – саясаткерлердің мүддесіне қызмет ететін, саясаткерлердің көзқарасы негізінде ұсынылуы тиіс. Саясат үшін ақпарат олардың беделіне нұсқа келтірмей, ел алдында айтқан ой-пікір, көзқарастарын дәлелейтін, қоғамның оң бағытта дамып жатқандығын көрсететін бейне ретінде де танылады.

3 Кей тұстарда театрланған көрсетер де бола береді.

Театрланған көріністерді барынша ашық көрсетуге, саясаткерлердің мүддесіне қызмет етуге теледидардың ең тиімді бұқаралық-ақпарат көзі екендігін айтады. Мысалы, Б. Клинтонның флейтада ойнауы, рождество тағамдарын даярлауын түсірген тұстар – саясаткерлердің халыққа жақындауы үшін ойнаған ойындары.



3 Теледидар арқылы саясаткерлер рөлдерінің алғашқы немес нұсқа үлгілерін тауып алуға болады. Мысалы, В. Жириновский (Ресей) Ли Пеннің (Франция) бейнесін еске түсіреді.

4 Саясаткерлердің түрлі театрланған көріністері сайлау алды науқанда анық көрінеді. М. Барманқұлов саясаткерлердің елдің әр түкпіріндегі халықпен араласқан кездерінің түсірілімдерін, спортпен, қоғамдық-әлеуметтік іске араласқан тұстарын мысалға келтіреді.

5 Теледидар шындықты көрсеткісі келеді. Саясаткерлер теледидарды өз маркаларын демонстрациялау үшін жақсы көреді. Саясаттың бар шындық бетін көрсете алмаса да, теледидар реванш алады. Кей тұста теледидар саясатта өтірікке де барады. Бірақ артынан бұл өтірік шындыққа да айналуы мүмкін. Теледидар осы тұста ұтады. Қоғамға саясаткерді жасап шығарады.

**Деректерді монтаждау.** Журналистердің аудиторияның талап-тілегіне қарай жасалған, таңдап алған ақпараттары әлі де толығымен тарайтын ақпараттар емес. Монополияландырумен көрермендерге көрінбейтін қосымша өңделімі жүреді. Кез келген көзқарасты, пікірді ешқандай комментарийсіз, кіріспе, дискуссиясыз таңуға болады. Бірақ дерекке қатысты келесі мәселелер ескерілуі тиіс.

1 Дерек жаңа, алғашқы ақпарат. Екінші жеткізуден емес.

2 Журналистер деректің ақпаратпен бірге берілгендігін қаламайды. Тек деректің өзі ғана берілуі – ақпаратты зерттеуге, ашып, анықтауға, – монтаждауға мүмкіндік береді.

3 Тек деректің берілуі – журналист үшін қоғамның қажетіне қаарй шешу мен ақпарат берушінің мүддесіне қарай бұрылуына жағдай жасайды.

4 Аудиториямен мақсатты жұмыс істеудің бірнеше тәсілдері бар. Оларға:

- а) деректерді іріктеу;
- ә) ақпаратты теңдестіру;
- б) музыкамен әрлеу;
- в) ақпараттық бояуды жатқызуға болады.

Деректерді іріктеу көбіне-көп журналистің ұстанымы мен мүддесіне қызмет етеді. Кей тұстарда тапсырыс берушінің мақсаты алға шығады. Деректерді қатал талдау мен ақпаратты ұсақтатту бір медальдің екі жағы сияқты.

Деректерді шындықтан, қоғамдық өмірден алыстататын бірнеше себептер қатарына ғалым – іріктеудегі бірізділік, жаһандық

үнсіздік, ақпараттағы көркемдік, қоғамды тартатын бояудың жоқтығы т.б. атайды.

**Ақпарат және жарнама.** Нарықтық қоғамдағы басылым үшін ең үлкен қаржы көздерінің бір – жарнама. Осы тұста Англияның газеттерінің бағаларының түсіруі арқыыл тираждарын көбейтуі, бұл тираждардың көбею себебі жарнаммен байланысты болған 20-ғасырдың соңғы кезеңіндегі журналистика тарихына шолу жасайды. Англияның «Ньюс интернешл» компаниясы 1994 жылы жарнаманы жариялаудың негізінде 15 % табысқа қол жеткізіпті. Жалпы табысының 15% таза жарнама көздері арқылы түскен. «Таймс» газеті түр мен түске мол мән бере отырып, жарнаманың қаржылық көздерін өсіріп отыр. Ал Францияда жарнама ісі жарнаманың жиналуы мен өндіріс, таратылу, оратлықтардан жарнамалық кеңістіктің сатып алуына баса көңіл бөледі. Жарнаманы әр орталықтардан жинап ала отырып, жарнама орталықтары арасындағы бәсекеге жол ашады, әрі баға тарифін түсіруге мүмкіндік береді. Теледидардағы жарнаманы кім қояды, қай арна өзіне орналастырады деген тұста шетелдік теледидар арасындағы үлес салмақтарына талдау жасайды. Жарнама мен ақпараттың өндіріспен байланысына, қоғам, тұтынушымен байланысына және нарықпен қатынасына қатысты жүргізілетініне талдау жасайды.

Теледидардың рейтингісін көтеріп немес түсіруге де жаранманың әсері бар. Сондықтан да жарнамаға қатысты бірнеше кезендерді еске ұстау керектігі түсіндіріледі.

**1 Жалпы нормалар.** Кез келген жарнама нақты және әдепппен орындалып, шындықпен байланысты болуы керек. Тұтынушыны адастырмауы керек. Балаларға арналған немесе балалар араласқан жарнама ерекше анзарға алынуы қажет. Оның балалар өміріне әсері, психологиялық әсері зерттелуі тиіс.

**2 Ұзақтығы.** Жарнаманың ұзақтығы жалпы күндізгі көрсетілімнің 15 % аспауы қадағаланады.

**3 Формасы мен берілуі.** Оптикалық және акустикалық жағынан басқа бағдарламалардан бөлек болуы. Блокпен жіберілуі. Жасырын камера арқылы жарнама түсіруге тыйм салынады. Жарнамада жаңалықтар мен өзекті саяси бағдарламалардағы тұлғалар көрінбеуі керек.

**4 Жарнаманың қосылуы.** Жарнама бағдарламалар, хабарлар арасында қосылады. Ғалым М. Барманқұлов жарнаманың сипаттарына мән бере отырып, қазақстандық жарнама өнімдеріне талдау жасайды. Әсіресе Т. Бекмамбетов пен Б. Қилыбаевтың

жарнамалық видеоклиптерінің көркемдік және шеберлік сырына токталады. «Дүниежүзі тарихы» сериясы бойынша түсірген бірнеше жарнамаларындағы көркем суреттер, дәл алынған персонаждар ғаан емес, дәл айтылған сөздер де жарнаманың бояуын одан сайын көркейте түскен. Мысалы, «Ждем-с!», «Всемирная история. Банк Империял», «Надо же, не обманули!», «Так ведь пость, матушка. До первой звезды нельзя!» «Звезду Суворову Александру Васильевичу!» деген слогандар ел есінде қалып қоюы жарнаманың да қоғаммен араласатындығының, ақпаратты жеткізіп қана қоймай, тіпті артығырақ беруге де мүмкіндігі бар екендігі дәлелденеді.

Ғалым, тележурналист Марат Барманқұлов – 1990 жылдардың соңында тележурналистикадағы барлық өзгерістерді зерттеу нысанынан тыс қалдырған жоқ. Зерттеушінің әр бағдарлама, әр хабарға жасаған талдауларынан бастап, оны шетелдік бағдарлама, хабарлармен салыстыруы – соған орай ой, пікір тұжырым жасау бүгінгі күн үшін өзекті.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ибрагимов Н. Интернет-журналистика – это симбиоз телевидение, радио, газетной печати //В журнале «Хабаршы» КазНУ им. Аль-Фараби. – Алматы: 2011 С. 72-74

2 Барманқұлов М. К. Телевидение: деньги или власть? – Алматы: Санат, 1997. С. 272.

3 Барманқұлов М. К. Журналистика для всех (Общность и специфика жанров печати, телевидения и радиовещания). – Алма-Ата: Казахстан, 1979. С. 320.

#### ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИА – АҚПАРАТ ТАРАТУДЫҢ КӨПФУНКЦИОНАЛДЫ ТӘСІЛІ

БЕРДІМҰРАТ Е.

студент, Жур-401 тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ЕЛІКПАЕВ С. Т.

ф.ғ.к., профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Бүгінгі жаһандық тұтасуларға бет алған тұста әлемді әлеуметтік желілерсіз елестету мүмкін емес. Әлеуметтік желілер қоғам өмірінің барлық салаларында. Біз қоғамдағы тұрмыстық және саяси, білім беру, ақпараттық тіпті кейінгі кездері денсаулық саласын да әлеуметтік желілер арқылы қызметтерін күшейте аламыз. Сол

себептен де әлеуметтік желілер – үлкен күшке ие болып отырғаны белгілі. Әлеуметтік желілердің саяси және рухани күштерді жинаушы қызметтерімен бірге қоғамды әлеуметтендіру қызметінің де орны ерекше. Осы ретте, қазіргі кезеңдегі әлеуметтік желілер қызметінің барлық жас арасын, барлық әлеуметтік категориясына қамтығандығын атап өткен дұрыс. Бұл ретте, пандемия кезінде мектеп оқушыларының негізгі – білім алу көзі де әлеуметтік желілер арқылы өтті. Білім беру басқармаларының ата-аналармен, балалармен және жалпы қоғаммен қызметінің өскені соншалық, қазіргі кезде әлеуметтік желілер қоғамдағы жарнамалық қызметке де көшті. Бүгінгі қазақ қоғамында ғана емес, әлемде әлеуметтік желілер қоғамды әлеуметтендіруші, жинақтаушы, ақпарат тасушы қызметтерін тұтас атқарып отыр.

Әлеуметтік желілер әр мемлекеттің саяси бағдарынан хабар беруші негізгі дерек көздері қызметтерін де атқарып отыр. Бүгінде әр қоғам мүшесінің ғана емес, әр мемлекет басшысының да өз әлеуметтік желісі, әлеуметпен қызмет ортасы бар. Бұл өз ретінде қарай бірнеше желі арқылы жүзеге асады. Қазіргі кезде Ватсап желісі күнделікті хабар алу, ақпарат тарату қызметін атқарып тұрса, Фейсбук пен Твиттер саяси-әлеуметтік, экономикалық, рухани қызметтерді жүзеге асырады. Бұл ретте, Одноклассники мен ТикТок желісі музыка, жеңіл ойындар, көңіл көтеру қызметтеріне көбірек назарға алған. Бұл ретте, Инстаграмм желісі жарнама, сауда, әр жеке тұлғаның, сауда мекемесінің сауда қызметтерін жүзеге асыруға мол көңіл бөледі.

Әлеуметтік желілердің қызметтік бөліністері мен олардың арасындағы байланыстың өзара қызметтік сабақтастықтың қоғаммен ара қатынастарын анықтай келіп, қазіргі қоғамдық байланыста – ең негізгі түр деп те белгілеуге болады. Себібі қазіргі кезде әр мекеменің, сол мекемедегі әр бөлімнің өз парақшалары, өз беттерінің болуы, әр жеке тұлғаның өз ойын, өз пікірін, көзқарасын білдіруге тым еркіндігінің болуы да – әлеуметтік қызметтердің аясын өсіріп отыр.

Тәуелсіз Қазақстанның егемендік алған отыз жылға жуық кезеңінде қоғам өмірінің барлық саласында, айтарлықтай өзгеріс орын алды.

Бұқаралық ақпарат құралдары да түбегейлі ақпарат кеңістігіндегі көптеген тың ізденіс пен шығармашылық тәсілдің алуан түрі қалыптасуына қол жеткізді. Олардың түрлі тақырыптағы жарияланымдары ғалам мен өркениет үйлесіміне, әлеуметтік

ақпарат жеткізудің кәсіби жоғарғы стандарттарына, дәлдікке, объективтілікке және тепе-теңдікке қол жеткізуге ұмтылды.

Бүгінгі БАҚ арқылы таралатын аудиалды және визуалды түрде қабылданатын хабарламалардың бәрі біріге келіп вербалды және медиалық белгілердің жиынтығы ретінде «әлеуметтік медиа» ұғымын құрайды.

Әлеуметтік медиа – бұл адамдарға мазмұнды жылдам, тиімді және нақты уақытта ортақ пайдалануға мүмкіндік беретін веб-сайттар мен қосымшалар сериясы. Бүгінгі күні көптеген адамдар әлеуметтік медианы смартфондарда немесе планшеттерде қолданатын бағдарламалар ретінде анықтайды, бірақ коммуникациялық құрал компьютерден басталды [1].

Әлеуметтік желіні «әлеуметтік медиа» деп те атайды. Бұл – адамдардың бір-бірімен ғаламтор арқылы өзара байланысын қамтамасыз ететін интернет сайт(тар). Жалпыға ортақ сөзбен айтар болсақ, әлеуметтік желі дегеніміз – адамдар мен олардың бір-бірімен қарым-қатынасы [2].

Американдық журналист Джек Фуллер «Журналистиканың негізгі міндеті – адамдар өздерін еркін сезініп ақпарат алуы, шындықты айту» деген екен.

Әлеуметтік желі – бұл тек адамдарды бір-бірімен байланыстыратын вебсайт ғана емес, сондай-ақ, олар өз айналасындағы адамдардың тағы да кімдермен байланыста һәм таныс екенін білудің, сондай-ақ, сол арқылы өз таныс-білістіңді арттырудың жолы.

Демек, әлеумет – халық, адамдар, топ болса, желі – байланыс, қарым-қатынас. Осы жердегі «желі» сөзі – интернеттегі сайт болса, «әлеумет» – бұл сол сайттың тұтынушылары, яғни сіз бен біз.

Тиісінше, сіз де өзгелер секілді достарыңыздың санын көбейтіп, бұрынғы жұмыс орныңыздағы адамдарды тауып, олардың достарының ішінен бала кезіңіздегі досыңызды тауып, өз ортаңыздағы таныстық шеңберін кеңейте түсесіз. Осылайша, сіз әлеуметтік желінің мызғымас бір бөлігіне айналасыз. Токетері, әлеуметтік желі адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауы үшін керек.

XXI ғасыр ақпараттар майданы жүретін дәуір деп айтсақ қателеспесіміз анық. Ғаламтор бетіне кіре қалсаңыз, алдыңызға небір мындаған ақпарат келеді. Жақсысы мен жаманы, жан шошытарлығы мен шаттандыратыны, күлкі сыйлайтыны мен жылататыны бар, бәрін көресіз. Әсіресе, уақыттың белгілі бір

бөлігін әлеуметтік желілерге жұмсаймыз. Тіпті, әлеуметтік желіде тіркелмеген адам кемде-кем.

Қазақстандағы әлеуметтік желілерді қолданушылар саны жағынан бірінші орында – ВКонтакте (1,945 миллион), екінші орында – Instagram (1,336 миллион), Мой мир (155,3 мың), одан кейін – Facebook (125,8 мың). Ең соңғы орында Twitter желісі (16,6 мың) болып отыр [3; 4].

Әлеуметтік желі тарихына көз жүгіртейік. Ғаламторға үнілсек, әлеуметтік желі тарихы сонау өткен ғасырдың соңы – 1995 жылы пайда болған америкалық «Classmates.com» порталынан бастау алады екен. Жобаның сәтті шыққаны соншалық, кейінгі бірер жыл көлемінде бұған ұқсас ондаған порталдар пайда болыпты. Дегенмен, 2003-2004 жылдары тағы сол АҚШ-та іске қосылған «LinkedIn», «MySpace» және «Facebook» сынды әлеуметтік желілер әлем назарын біржолата өзіне аударды [5].

Ал, көршілес Ресейде «Mail.ru», «Одноклассники» және «ВКонтакте» әлеуметтік желілері 2006 жылдан бастап қолданысқа енген екен. Бүгінгі таңда екінің бірі отыратын «Facebook-тің» орыс тілді нұсқасы 2008 жылы ғана іске қосылыпты [6].

Елімізде қазіргі уақытта әлеуметтік желінің алуан түрі бар. Соның ішінде, кең таралғаны – «Facebook», «Instagram», «Mail.ru», «Одноклассники» және «ВКонтакте» болса керек.

МойМир секілді жалпы әлеуметтік желілер немесе блогтар желісі, микроблогтар, тек қана видео немесе суреттерді жүктеуге арналған белгілі бір бағыттағы, тақырыптық әлеуметтік желілер бар. Мысал ретінде әлеуметтік видео желіге youtube-ті айтсақ, блогтар желісіне wordpress, фотографиялар немесе жай ғана суретке түсіргенді жақсы көретін әуесқойлар үшін flickr, ал микроблоггинг мысалына twitter жатады.

Mail.Ru – ресейлік ірі байланыс порталы (сайт). Оның негізгі тұтынушылары – бұрынғы Кеңес Одағы елдерінде тұратындар, ай сайын оның аудиториясы 50 миллион қатысушыға көбейіп отырады.

Порталдың басты қызметі – @mail.ru пошта қызметі. Қолданушылар қолайлығы үшін пошта жәшігі арқылы іздеу қызметі, мекенжай кітапшасы, жазбалардың емлесін тексеру, аударма қызметтері, күнделік және ескерту жүйелері қарастырылған.

Mail.ru Агент – жедел хат алмасу бағдарламасы, Мой Мир@ mail.ru – әлеуметтік желі, блогхостинг Блоги@ mail.ru, Рунеттегі ең белгілі Ответы@ mail.ru сұрақ-жауап жүйесі, сонымен қатар

файл алмастыру қызметі, фото және бейнехостинг, чаттар және т.б. [1, 212 б.].

Әлеуметтік желілер қазіргі кезденде алғашқы ақпарат беру, күнделікті жаңалықтар ұсыну қызметтерінің аясын жаңа өріске өкертті.

1 Ақпараттар тарату, деректер ұсыну.

2 Бір топты, бір әріптестерді ортағы жинау, ортақ мәселелерді талдау.

3 Сауда, тауар айналысын жүргізу.

4 Жарнама жасау, мәртебені көтеру.

5 Жеке тұлғаны насихаттау, жеке адамның сипаттарына баға беру.

6 Мерекелермен құттықтау.

7 Айтулы даталарды еске түсіру, бірге естеліктермен бөлісу.

Әлеуметтік желілердің бұл қызметтерін әлемнің барлық жерінде қолданады. Қазіргі кезеңде әлеуметтік желі арқылы қаржы жинау, экономиканы көтеру мәселелері алға шықты. Белгілі бір ойды, көзқарасты, пікірлерді ортаға салу мен насихаттау ісін де әлеуметтік желілер ерекше жүргізеді.

Әлеуметтік желілер қызметіндегі қауіптің де басым жақтары бар. Бұл әсіресе жасөспірімдер мен балалар үшін зиян. Сонымен бірге жастар арасында түрлі жат көзқарастарды насихаттау, сан алуан қоғамға кереғар пікірлерді ортаға салу т.б. мәселелері әлеуметтік желінің қауіпсіздігі туралы да ойланудың қажеттігін негіздейді. Твиттер бүгінгі таңда әлемге танымал әлеуметтік желілердің бірі. Оның негізін 2006 жылы Джек Дорси қалаған. Өзге желілерден айырмашылығы – мұнда ең бастысы қысқалық сақталады. Былайша айтқанда, қолданушыға өз ойы мен көңіл күйін білдіруге бар болғаны 140 символ ғана беріледі. Одан асырып жаза алмайсыз.

Твиттердің бас штабы Калифорнияда. Соның ішінде – Сан-Франциско қаласында. Твиттер желісі әлемдегі әлеуметтік топтар ішінде аса мәртебелісі болып та саналады.

Твиттерде әлемдік жұлдыздар, танымал тұлғалар отырады. Отандық қолданушылардан ауыр атлетикадан төрт дүркін әлем чемпионы Илья Ильинді айтайық. Оның твиттердегі оқырмандар саны – 37,8 мың. Сонымен бірге ҚР ҰҚК төрағасы Кәрім Мәсімов твиттерді тұрақты қолданушылардың бірі ретінде белгілі. Оның 96,4 мың оқырманы бар.

Танымал боксшы Г. Головкин бүгінде әлем назарында. Отандасымыздың твиттерде 388 мың оқырманы бар. Оның

мексикалық боксшы Сауль Альвареспен болған (болатын) жекпе-жегі твиттер бетінде қызу талқыға түсті.

Қорыта айтқанда, твиттер «аз сөзді сүйетін» әлемге танымал желілердің бірі.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Әлеуметтік желі деген не?» 08.02.2012, Вақ.kz.

2 Аксак В.А. Жизнь в сети с @Mail.Ru. Шаг за шагом – Москва: Эксмо, 2008. – 416 с.

3 Қабдолдин Р. Әлеуметтік желі жаңа медиа ма? // Орталық Қазақстан. – 2017, 27 маусым.

4 Еркімбаев А. Қазақ баспасөзінің болашағы – жаңа медиа. Сұхбаттасқан Сыдықбай Ж. // Абай-ақпарат. – 2011, 11 шілде.

5 Орынбасарова «Ақпараттық сауаттылық: біз кімге сенеміз? // «Ақиқат» журналы 2009, №6. – 15-18 б.б.

6 Иманалиев Ж.О. Электрондық БАҚ аудиториясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 22 б.

7 Бондаренко Е.А. Медиаграмотность и информационная культура в современной российской школе // Медиа. Информация. Коммуникация (международный журнал). – 2013. – №7. – С.22-28.

#### РАДИОЖУРНАЛИСТИКАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

БӘДЕЛХАН Ж.

студент, Жур-201 тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ЕЛІКПАЕВ С. Т.

ф.ғ.к., профессоры, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Ғалым Намазалы Омашев радионы «адамзат өркениетіндегі аса ірі ғылыми жетістік қана емес, қоғамның даму тегершігін жеделдеткен құбылыс» деп бағалайды [1, 23 б.].

20-ғасырдағы адамды және оның болашағын жаңа технологияларсыз, тың байланыс құралдарынсыз елестету мүмкін емес. Осылардың алғашқы қатарындағы ғылыми жаңалық – 20-ғасыр басындағы радио. Осы радионың өзі де жетілдіру мен дамытылу үстінде. Бүгінгі радио – ақпаратты жеткізудің, тасымалдаудың құралы ретінде де, қоғамдағы ақпаратты өңдеу мен басқару мен бір жүйеге келтірудің де тетігі болып саналады.

Әуе толқындары арқылы тарайтын радионың бірнеше сипаттары бар.

1 Әуе толқыны арқылы шекараның өзін де бұзуға болады.

2 Тосқауылсыз арнаның жаһандық сипатқа ие болуына аз энергиямен ғана жұмыс істейтін, ыңғайлы қондырғы.

3 Ақпаратты ең жылдам жеткізуге болатын – бұқаралық-ақпарат түрі.

4 Сөзді, ақпаратты ауызекі түрде айту арқылы ойға, айтушыға эмоционалды-экспрессивті ықпал ете алады.

5 Ғалым радионың келесі бір артықшылығы – қазақ даласына өткен ғасырдың 30-жылдары оқыту жүйесі енді қолға алынған кезде оқулықтар мен ұстаздар жетіспеген шақта радио халықтың жаппай сауаттануына, мәдениетінің өсіп-жетілуінде ерекше орынға ие болды [1, 114].

6 «Табиғатынан зерек те зейінді далалық үшін жаңа мәдениет құнарлы топыраққа отырғызылған ағаштай тез көктеп, жеміс берді. Ол ел басына күн туған қиямет соғыс жылдары елдік рухты сақтап, жауға қарсы жұмылдыруда, жеңіске жетуде аса жасампаз рөл атқарды. Соғыс жарасынан емделіп, қайта өркендеуде де бірден-бір қуатты бұқаралық құрал радио болып табылды» [1, 114].

7 Ұлттық өнерді насихаттап, оны тарату, жаңа таланттарды халыққа таныстыруда да жарыққа шығаруда да радионың мәні үлкен.

8 Қазақ радиосының «Алтын қоры» өткен ғасырлардың мәдениеті мен рухани қазынасын, баға жетпес байлығын болашаққа жеткізді.

9 Радио арқылы қазақ журналистикасының, өнері мен мәдениетінің көрнекті қайраткерлері, ел таныған қаламгерлері, сөзі дуалы зиялы қауымы қалыптасты.

10 Қазақ радиосында жинақталған кең тәжірибе, дағдыға айналған дәстүр, журналистік мол ізденіс пен шеберлік кейіннен Қазақ теледидарының да жедел дамып, өркендеуіне жол ашты.

Радиожурналистика қай кезеңде болсын саяси, мәдени, рухани және әлеуметтік мақсаттарға қарай қолданылады. Көптеген зерттеушілер кенестік кезеңде радио идеологиялық құрал ретінде басқарылды. Қатаң бақылауда болды, саяси ұстанымдар мен партиялық талаптар шеңберінен шыға алмады деген пікірді айтады. Радио қай кезеңде болсын қоғамды белгілі бір ойға, идеологияға жұмылдырады. Радио басқа да БАҚ көздері сияқты табиғатынан демократияшыл, ашық насихат құралы болуы шарт деген пікір радионың ұлттық сипатынан шығады.

Қазақ радиосының ұлтты біртұтас идеяға жұмылдырған шағында қариялар радионың әдемі әуеніне елігіп, өткен жастық шағын сағынышпен көз алдына келтірсе, балбұлақ бүлдіршін радиодағы ертегі мен мөлдір тұнық дауысты санасына сіңіріп өссе, қоғамның әр адамы өзіне керек ақпаратты радиодан тауып ала алса, бұл радионың халықтық болғаны.

Бүгінгі жаһандық даму өзінің қарқынын жаңа технологиялармен күнделікті өзгертіп отырған кезеңде Қазақ радиосының да жеке ел ретінде де, егемендік, тәуелсіз тұрғыда мүмкіндігі шексіз арта түсті. Радио бәсекелестікті арттырды. Түрлі радио арналары арқылы бәсекелестік күшейді, таңдау мүмкіндігінің шегі үлкейді. Қазақ еліндегі әртүрлі бағыттағы, стильдегі радиостанциялар саны артты. Қазіргі радионың мүмкіндігі өзінің шеберлігі мен жаңалықты тауып, қоғамдық ортадан өз тыңдаушысын еліктіре алуымен де артық. Бұл тұрғыда радиоарна қаржысын өзі тауып, шығармашылықта жаңа стильдерге өздері жол аша алатын болды.

Радиожурналист үшін де бірнеше өзгерістер қажет болды:

- эфирде еркін сөйлейтін, ойын бүкпесіз жеткізетін;
- хабарды мүмкіндігінше ойламаған тұстан, жаңашылдықпен басқара алатын;
- өз хабары, бағдарламасы, ақпаратына өзі жауапты болатын қалыпта жұмыс істеуі шарт.

Қазақстандағы радиожурналистиканың дамуы мен бағытына қатысты тұстарда радионың кейінгі он жылдың ішінде сапасы, хабар, ақпарат беру, бағдарламалар саны жағынан өскені байқалады.

Ақпараттық жеделдікті қамту, терең сараптамалық бағдарлама, хабарлардың санын көбейту, жеңіл ойын-сауықтық, сазды бағдарламалардан да танымдық-рухани, білімдік-дәстүрлі бағдарламаларға шығармашылық ізденістер аз болып қалады.

Қазақ радиосындағы ұлттық сөйлеу мәдениеті мен тазалығының төмендігі туралы жиі айтылады. Журналистердің кәсіби біліктілігі мен жауапкершілігіне қатысты тұстарды сындар көп айтылғанымен әр кезде дұрыс бағыт таңдала бермейді. Ғалым зерттеулерінде қазақ ұлттық радиосының шеберлігі мен ұлт байлығын көрсету, тарату, насихаттау үшін қажет тұстар жиі көрсетіліп, бағыт-бағдар беріліп отырады. Н.Омашев жоғарыдағы кемшіліктермен бірге радиодағы мемлекеттік тілдің дамуына қамқорлық жасалмайтындығы мен ұлттық мүдденің қорғалуына коммерциялық, қаржылық мәселені жоғары қоймай керектігін айтады [1, 218].

Ғалым Қазақстандағы радионың болашағына сеніммен қарайды. Радио қуатты ақпарат құралы ретінде дамитып, әлемдік тәжірибедегі бар басты ақпарат көзі бола аладды дейді [1, 223]. Мысалы, АҚШ-та 8000-нан астам түрлі радиостанциялар жұмыс істейді. Барлығы дерлік жеке меншікте. Өз тапқан табысы есебінен дамып әрі бәсекелестік арқылы шеберліктерін де шыңдайды. Бүгінгі Қазақстандағы радиостанциялар саны 10 шақты ғана. Негізінен ірі қалаларға хабар тарататын арналар.

Н. Омашев Қазақ радиосы дамуы үшін қандай ерекшеліктерді негізге алуы қажет. Радиожурналистиканың артықшылығы неде деген сұрақтарға келесі жауаптарды береді [1].

1 Радионы басқару, жүргізу – өнер. Тыңдаушыға ойды, хабар мен ақпаратты көркем, эстетикалық талғаммен жеткізе білу шарт. Бағдарламадағы ойды әсірелеу, музыкамен әрлеу, ойды оймен жалғай білу үшін көркемөнерді танытын ғана болу аз. Сол өнерді өңдей білу, қажет болса, жасауды білу, үйрену керек.

2 Радионың басты қызметі – ақпарат. Радио – ақпаратты жедел және әр тараптан ең жедел хабар жеткізетін құрал. Сондықтан да журналист үшін қоғамдағы ақпаратты жедел өңдеу мен оны жылдам жеткізу, оған қатысты пікірлер мен ой-тұжырымдарды жинақтай білуі қажет.

3 Радио – қаржы көзі. Нарық жағдайына бейімделген радио қаржы табуды да білуі бүгінгі күннің талабы. Бұл талап радионың барлық шеберлігі мен ондағы журналистердің кәсіби біліктілігіне тікелей қатысты. Сондықтан да тыңдармендар аудиториясын мол жинай алған радио қаржы көзі де бола алады.

4 Радио – қоғамның әр саласына қатысты мүшелерін топтай отырып, оларды ортақ мақсатқа жұмылдырып, бір идеяға бағыттайтын мектеп. Қоғамдық сананы ұлттық идеяны насихаттауға бағыттай отырып, халықтық дәстүрлер мен жұрттық танымды тыңдаушылардың санасына сіңіру міндетін басты негізге алған радионың болашағы зор болары сөзсіз. Оған себеп, қазақ радиосы жанындағы «Шалқар» радиостанциясы бірнеше жылдардан соң қайта оралған шақта халық қуана қарсы алды. Ұлттық танымды насихаттайтын «Шалқар» радиосының тыңдармандары да тұрақты. Халықтық сана, дәстүр мен түрлі ұлттық рухани байлықтарды насихаттайтын радиостанциясының орны қазақ елі үшін өзгеше болуының себебі де – елдің болашағы мен ұлт болып қалуы үшін қажет тұстарды насихаттауында.

5 Радио өткеннің тарихы халықтың өшпес шежірешісі ретінде де бағалы екені белгілі. Қазақ радиосының «Алтын қорындағы» ұлттық байлық халықтың қай ғасырда болсын баға жетпес қазынасы болып қала береді. Радионың ақпара, хабар, бағдарламалары таным сүзгісінен өткен, маңызы зор қазына. Ұлттың қажетіне қай кезде де қажет хабарлар, ән мен саз қорда сақталып, бүгінгі күнге дейін ұрпақ тәрбиесі үшін, ұлт байлығы мен халықтық өнердің дәлелі, мәңгілігінің белгісі болып отыр.

6 Радио тыңдаушыларына қашанда қажет тұстарды ашып беріп, қиналған тұста қасынан табылар саенімді серіктері бола алады. Бұған дәлел ретінде ғалым «соңғы жылдары телевизияға қатысты да көп сын айтылып жүр. Соның ішіндегі ең қабырғаға бататыны – телеэкрандағы зорлық-зомбылықтың, қантөгіс пен арсыздықтың шектен шығып кеткендігі, ешқандай шектеу шараларының жоқтығынан ауа жайылып, көрермен санасын улап жатқандығы, жас жеткіншекке теріс тәрбие беретіндігі. Ал, радиода ондай белгілер байқалмайды, керісінше ізгілік пен жақындықты көбірек сезінеміз, адамның ең асыл қасиеттерінің бірі – сөйлесу мен жылы қарым-қатынас жасауға тартып тұрады, көңілінді көтеріп, демейді, оптимистік қуат беріп, жігерлендіреді» [1, 345].

7 Радионың келесі бір сипаты – тыңдаушыға психологиялық әсері, көңіл-күйіне әсері. Тыңдаушының есту, қабылдау сипаттарын ескере отырып, радио қиял мен сезімге де әсер етеді. Бұл өзге БАҚ құралының ешқайсысы қайталай алмайтын белгі ретінде артық. Адам естіген жаайларды көз алдына көрінісетіп елестет алады. Ұлттың табиғатына лайық артықшылық. Қазақ халқы әдебиетті, көркем әлемді есту, қайта өңдеп ұсынумен мол мұраны жасаған. Халықтың осындай өзгеше табиғатына сәйкес келетін радио сипаты қазақтың қаншама жылдар радионы тыңдап, оны тәрбие, насихат, ақпарат, эстетикалық нәр беретін құрал ретінде пайдалануына мүмкіндік берді.

8 Бүгінгі жаһандық өзгерістер кезінде радио жасөспірімдер үшін хабар тарату, ақпарат беру құралы ғана емес, сөйлеу стилі мен әдісін де сақтайтын, үйрететін орта да бола алады. Осы қызметіне байланысты радио форматтары көбейді, радионың аудиториясы да толығырақ түсті. Бұл да радионың табиғатынан қолайлылығымен түсіндіріледі.

Радионың басқа ақпарат құралдарынан артықшылығы – жеделдігі. Бүгінгі күні оны ұтқырлығы да деуге болады. Бүгінгі БАҚ жүйесіндегі ешбір өзге құрал дәл мұндай жеткізе алмайды.

Газежурнал ақпаратты оқырманға жеткізу үшін бірнеше үрдісті жүргізеді:

- 1 Деректі жинау, нақтылау;
- 2 Компьютерде немес арнайы құрылғыда теру;
- 3 Газет нөміріне лайықтап ұсыну, беттеу;
- 4 Газет тиражына сай көбейту;

5 Оқырмандарға қажетті орынға дейін тасымалдау. Газет материалына беру мен оны жариялау және оқырмандарға жеткізу үшін осындай үрдіспен бірнеше сағаттан бірнеше тәулікке дейінгі уақыт кетуі мүмкін.

Қоғамды кең қамтыған БАҚ-тың ең сәнді түрі Ғаламтордың өзіндік шектеулері жеткілікті. Әлемдік компьютер желісінде ақпарат сайтқа орналастырылады. Сол қойылған сәттен-ақ оны кез-келген Ғаламторлық желісі бар нүктеден оқуға мүмкіндік туады.

1 Тұтынушы ақпарат тарататын сайтың таба білуі қажет.

2 Берілген деректі ашуы үшін компьютерлік машығы болуы керек.

3 Іздеп таба алуы үшін де компьютерлік қарапайым сауат қажет. Радио журналистикада оның бірнеше артықшылықтары бар.

1 Радио журналист оқиға ортасынан көрген-білгенін тікелей эфирге шығып баяндап, ол туралы өз пікірін, өзге де ойтұжырымдарды айта алады.

2 Соңғы жылдары қауырт дамып, мол қолданысқа көшкен ұялы телефондар аталған үрдіске жаңа тыныс әкелді. Радионың мүмкіндігін бұрынғыдан да артты.

3 Радиотілші төтенше жағдайлар болсын, жылдам бағдарламалары өзгеріп тұратын спорт жарыстары болсын, ақпаратты жеткізуде орталық студиямен байланысқа қосылып, тікелей эфирге қатыса алады.

4 Қазіргі заманауи байланыс технологиясы радионың ақпарат таратуында аз шығынмен тікелей эфирге шығуға мүмкіндік туғызды. Ақпаратты тұтынушыға жеткізу ұтқырлығы жағынан телевизия да, Ғаламтор да радиодан мүмкіндікке ие бола алмайды. Радио ең жедел, икемді, әрі аз шығынмен жұмыс істейтін бұқаралық құрал болып қала береді.

Қазіргі радио дағы түрлі бағдарламалар: мәдени, білім, ғылыми-танымдық, әдеби, спорт әлеміндегі қызықты деректер тыңдаушыға бар қажетті сипаттарымен ұсынылады. Қазіргі радио журналистикада хабар, ақпарат, бағдарламаның тақырыбы, тілі мен мазмұны, муызкамен әрлеу және баяндаудағы дыбыс күші мен

әсері, оның психологиялық әсері т.б. тұстары толығымен ескеріледі. Сондықтан да тыңдаушы өзін қызықтырған хабарды уақытымен тыңдай алады. Хабар кезінде зейінін күшейтеді, болмаса кейбір мағлұматтарға аса назар аудармайды. Сөйтіп, өзінің сол уақыттағы сұранысына орай қажетті ақпараттарды қолайлы жағдайда ыңғайлап отырады.

Ғалым Намазалы Омашев радиожурналистиканың басты ерекшеліктерін жоғарыдағы сипаттарымен аша келіп, оның басы артықшылығы деп 3 белгіні береді.

- 1 Жан-жақтылығы;
- 2 Терең мағыналылығы;
- 3 Ұғынықтылығы.

«Қазіргі ақпараттық қоғам айналымындағы ақпараттың көлемі мен қарқынының мейлінше орасан зор шексіз екенін ескерсек, онда ақпарат сапасын анықтау оңайға түспейтіні түсінікті. Ақпарат қоғамы білім қоғамы деп те аталып жүр. Тек, ақпарат тасқынының көлемі жағынан артуы білім салмағының сол дәрежеде арта түскендігін көрсетпесе керек. Білім ақпарат сапасына тікелей байланысты болып келеді. Дәлірек айтқанда, оның жан-жақтылығына, терең мағыналылығына, ұғынықтылығына тікелей қатысты» [2, 45].

Ғалымның назар аударатын тағы бір мәселесі БАҚ-тың ықпалдасуы мен тұтастығы. Осы тұста әр ақпарат құралдарының ерекшелігімен бірге олардың ортақтығына да назар аударады.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Омашев Н. Радиожурналистиканың теориясы мен тәжірибесі: Оқулық. – Астана, 2009.
- 2 Радиожурналистика жанрлары мен формалары: Оқу құралы. – Алматы, 1978. – 30 б.
- 3 Омашев Н. Қазақ журналистикасы. Қазақ радиосы. 3-том. Алматы: Таймас баспа үйі, 2008. – 352 б.
- 4 Ұзынқұлақтан Қазақ радиосына дейін: Монография. – Алматы: Санат, 2007 – 320 б.

## А. СЕЙДІМБЕК ПУБЛИЦИСТИКАСЫНДАҒЫ РУХАНИ ТАНЫМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

МҰРАТБЕК Д.  
студент, Жур-401 тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.  
ЕЛІКПАЕВ С. Т.  
ф.ғ.к., профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазақ мәдениеті мен ғылымына, руханиятына өзгеше еңбек сіңірген тұлғалардың бірі – Ақселеу Сейдімбек. А. Сейдімбек туралы айтқан кезде біз бірнеше ғылым саласын: әдебиет, мәдениет, саясат, білім беру саласын біріктірген жан-жақты ғалым-зерттеуші, сонымен бірге журналистік, жазушылық сияқты шығармашылық өнер адамының тұлғасын танимыз.

Ғалым-зерттеуші, әдебиетшінің бар ғұмыры қазақ мәдениеті мен руханиятының көкжиегін кеңейту, оның қажетті сұраныстарын толықтыру мақсатына қызмет етуге кетті. Қазақ ғалымының артында қалған қазақ әлемі туралы зерттеулер оның ел өмірін терең білетін тарихшы, мәдениеті жан-жақты зерделеп, толықтырып отыратын жоқтаушы, өткеннің өркениетін танытушы етіп көрсетеді.

А. Сейдімбек алғашқы еңбегін журналистіктен бастаған. Журналист ретінде ел өміріне керек тұстарға арнап жазған мақалаларымен бірге халық тұрмысы мен өмірін, тарихы мен өткеннің екшеп іздеуші тұлғалардың бейнесін жасап, халыққа танытып, келесі ұрпаққа үлгі етуші ретінде танимыз. Бұл ретте, ғалымның терең зерттеушілік, ой қисындарын жете анықтап зерделей талдайтын қабілетінен «Білім және еңбек» журналын басқарған тұстардағы зерек те өзгеше ізденімпаздық сипаттары байқалады.

Зерттеп қарастыра келсек, ғалым, әдебиетші, зерттеуші, журналистік еңбектері бірін-бірін толықтырып, әрі бірін-бірі байыта түседі. Қазақ даласындағы мәдениет үлгілерін терең зерттеп, оның өнеріндегі этнографиялық, фольклорлық, этнологиялық, теологиялық іздерді тұтас халық әлемімен байланыстырады.

Ғалымның мәдениеттанушы ретіндегі еңбектері «Күмбір-күмбір күмбездерде» жинақталған. Ұлы Дала төсінде туып, жасынан өнердің үнін, халықтық өнін құлағына сіңіріп, жүрегіне ұялатып өскен зерттеуші өзінің туған жеріндегі ерте кезеңдердегі мәдениет белгілерін сипаттап қана қоймай, олардың басқа өнермен байланысын, тарихпен сабақтастығын жіті назарға алады.

А. Сейдімбек шығармашылығындағы журналистік қызметтерінің ұлт танымына қатысты мәселелерді көтерген кезеңдерін 4 топқа бөлеміз.

1 Халықтық көсемсөздегі жаңа үлгі кезеңі (1957–1977 жж.);

2 Бар тақырыптарды айналдыра көтерген, ел экономикасы тұралаған шаққа дәл келген ойдың да тосырқау тартқан шағы (1978–1985 жж.);

3. Қайта құру мен жариялылық кезіндегі қоғам өзгерістерін қазақ қоғамының өткеннің ақтандақтарын қайтаруға арнаған жаңа бағытты кезеңі (1985–1990 жж.) деп бөліп қарастыруға болады.

Қазақ әдебиетінде 50–60-жылдардың соңынан қарай СОКП-ның 20-съезінен соң қоғамда жылымық орнады. Осы жылымық кезінде бұған дейін ел тарихында айтылмаған Түркі кезеңі туралы мәселелер қозғалды. Солардың қатарында қазақ ғалымдары да Түркі ескерткіштерін зерттей бастады. Ғалымның ұлы қолбасшы Құлтегін туралы ескерткіштегі елдік идеяны бүгінгі қазақ ойымен сабақтастыруды көтерген «Тарих және тәуелсіздік» деп аталатын зерттеу мақаласы елдің өткенін айтып қана қоймады. Терең білімді зерттеуші ретінде сол заманның арманын бүгінмен жалғастырып, болашаққа апарар жолды да көрсетті.

1991 жылғы тәуелсіздік күнімен басталған ел ағаларының өткенге қайта оралған ойлары бүгінгі еркін пікір мен өткір көкрастарға жол ашты. Бұл ретті, А. Сейдімбек 1994 жылы ұлттық газет «Ана тілі» «Ұлт басына төнген қатер» мақаласын жариялады. Ғалым ұлт мәдениетінің тереңде жатқан сыры мен құпиясының мәні – ұлт беделімен, ұлт мәртебесімен байланысты екендігін айтады. Сол себепті де, Конституциялық Кеңестен халықтың мәдениетін көтеру, ұлттың мәртебесін түсірмеу идеяларын қоғамда алға шығарудың мәнін жеткізеді. Бұл мемлекетті құраушы қазақ халқының мәртебесі мен абыройын көтеру арқылы халықтың ел егемендігін нығайту екендігін апарды.

А. Сейдімбек ұлттың мәртебесіне көтеру тілі мен мәдениетін көтеру, өнерін асқақтату екендігін 1996 жылы жазған «Ана тілі» газетінде айтады. Бұл мақала ҚР сол кездегі Мәдениет министрі Т. Мамашевтің атына қаратыла жазылған. «Ұлт мүддесі мәңгілік серігіміз!» деп аталатын мақаласында бұған дейін ашылмай жатқан ұл мәдениеті мен өнеріне қатысты деректер мен ақпараттардың ел игілігіне айналып, мемлекет рухани байлығын көтеретін негізгі құрал болуы керектігін айтады. Осы ойды кейіннен «Рухани жаңғыру», «Ұлы Даланың 7 қыры» мақалаларында араған 10-15



жыл салып қоғамда тұрақтандыруға ықпал етті. Ендеше бүгінгі «Рухани жаңғыру», «Ұлы Даланың 7 қыры» мақалаларындағы бағдрламалық сипаттардың алғашқы төркіндері А. Сейдімбектің осы мақалаларынан басталады.

Ғалымның ыждақатты ұқыптылығының куәсі – күнделіктері. Күнделіктерінде алғашқы журналистік өмірі туралы айтады.

1 Журналистік қызметінің бастапқы 5-10 жылында көркем шығарма жазған.

2 Көркем әлем арқылы ұлттың құндылықтарынан айырылып бара жатқандығына көзі жетеді.

3 Қоғамдық жүйеге өту даму халық үшін қажет болғанымен, ұлттық байлықтарынан айырылуына күйзеледі.

4 Ғалым ұлттық ерекшеліктерді ашатын: этнографиялық зерттеулер, осы бағыттағы ғылыми-көпшілік мақалалар, ұлт танымын танытатын терең ойлы зерттеулерге ден қояды.

Бүгінгі қазақ этнографиясының терең ойлы талдаулары осындай ұлтты сүйетін, хлықтың құндылықтарына шын жаны ашитын көңілден туғандықтан да, барынша ойлы әрі өміршен.

«...Мен жас кезімнен түрлі саланың маманы болғым келетін. Философ болғым келетін, музыкант, ұста, этнограф, тарихшы, географ та болғым келетін. Қойшы, әйтеуір, осы салалар бойынша ізденіп, ғылымға, қандай да бір жаңалыққа деген қызығушылығым, әуестігім зор болатын. Содан да болу керек, әлгіндей салаларға қатысты білгенім мен түйгенім айтарлықтай».

Акселеудің өмір жолында осы мақсаттарының басым бөлігі орындалғандай.

Акселеу Сейдімбектің жастық жалынмен көңіл құсы тартқан философ, жазушы, географ, этнограф т.б. болғысы келген мақсаттары оның тұлғасында толығымен өз көріністерін берді. Көріністер ғана емес, тұлғалық бейнесін жасады. Ғалым еңбектеріндегі терең талдау, аналитикалық топшылау – философқа тән қисындылықты танытады. Ал жер мен ел тарихын тереңнен тартатын, оның топонимиясы мен этимологиясына қатысты зерттеулерін ландшафтымен байланыстыруы географтық қабілетін, білімін айғақтайды. 20-ғасырдың бас кезінде әлемде философия, өнертану, тарих, география, әдебиет сияқты гуманитарлық ғылымдардың басын қосып, зерттеу жүргізген ғалымдар көп. Солардың бірі – Л. Гумилев. Гумилев зерттеулерінің өміршеңдігі тарих пен географияны, өнер мен тарихты ұлттан бөлмейді, тұтас алады. Ендеше А. Сейдімбектің де зерттеулерінің мәні – бар ғылым

саласын өзара байланыста, сабақтастыра алуында. Бірақ қалай сабақтастырса да ғалым бұдан ұлт мүддесін жоғары қояды. Ұлт мәртебесі биікте болады.

Акселеу Сейдімбектің шығармашылығындағы журналистік өмірінің орны ерекше. Себебі 1960–80 жылдары журналист болу қоғамдағы ақпаратты білу, оған үн қосу, өз пікір, көзқарасыңды ұсыну т.б міндеттерді жүзктейтін. Бұл міндеттерді атқару үшін білім мен терң талғамды ой керек болатын. Сол себепті де, ғалымның «Білім және еңбек» деп аталатын Кеңестік кезеңдегі қоғамға ғылым мен білімнің негіздерін, алғашқы белгі, сипттарын, қарапайым үлгілерін таратушы, насихаттаушы, түсіндіруші органның қызметі мен мәні ерекше болды. Ғалым осы журналдың бас редакторы бола жүріп, ғылымның әр саласынан хабаррдар болды. Сол білімі мен ғылыми пайымдауларын қоғамдағы түрлі мәселелрді шешуге қатысты ой мен пікір білдіруде қолданғаны анық.

А. Сейдімбек журналистік қызметін бастаған алғашқы жылдарынан бастап-ақ күнделік жазған. Бұл күнделіктер Акселеудің шығармаларының ішіндегі тұшынып отырып оқуға тұрарлық дүниелерінің бірі. Мәселен, 1973 жылмен белгіленген: «Менің әмиянымның тазалығы арымның тазалығындай» деген бір ғана сөйлемнің өзі автордың бүкіл болмысын, бар табиғатын көрсетіп тұр. Жазбаларын жүйелегенде «өмірге өкінішім жоқ» деген ұстанымда болғанын тоқыдық.

А. Сейдімбектің соңғы жарық көрген алты томдық шығармалар жинағының қазақ мәдениеті мен тарихына, әдебиетіне қосқан үлесі зор. Автордың өзі жинаққа кірген еңбектерін жүйелеп, сұрыптап, түзетулері мен толықтыруларын енгізіп, баспаға беруге атсалысқан.

Жинаққа журналистік еңбектерінен бастап, ең соңғы ғылыми еңбектері, жазушының көркем туындылары мен аудармалары енгені белгілі. «Сарыарқа кітапханасы» сериясымен жарық көрген шығармалар жинағының көпшілік оқырманға арналған екінші томына 1972–1991 жылдар аралығын қамтитын күнделіктері топтастырылды. «Ой да бір іштің шері ғой. Айтсаң шерің тарқап қалады. Сондықтан да күнделікті ой иірімдерін «Ойтолғақ» деп атадым да, орайлы сәтте қағазға түсіріп отыруды ниет еттім. Өзге үшін емес, өзім үшін. Әрине, өзге көзі түсіп, өзге ой ортақтасар күн туса, оның да өкініші бола қоймас» [1] деп бастапты ғалым 1972 жылғы қаңтардың бірінде бастаған күнделігінде.

Ғалым қазақ даласының көшпенді мәдениеттің үлгісін жасаған ошақ ретінде қажір тұтады. Сонымен бірге сол 1960-80 жылдары

ғылым мен мәдениетте кең айтыла бастаған қазақ даласындағы қалалаық мәдениет туралы ойларды да қолдайды. Қалалық мәдениет, архитектуралы-сәулет өнерінің үлгісі ретінде Жошыхан мазарын сипаттап жазады. Қазақ даласындағы үлкен мәдениет пен саяси орда орны болған жезқазан – Ұлытау өңірінің мәдениетін бойына жасынан сіңіріп өскен ғалым сол өз туған өлкесінің өнеріні: күйшілік, бүркітшілік, аңшылық, саятшылық т.б. мәдениетін, дәстүрін, этностық құрамын зерделеп жаза келіп, сол арқылы қазақ халқының мәдениетіне жол тартады.

«24.11.1977. Ескерткіштерін сақтай білмеген елдің ұлттық танымы мен сана-сезімі күнгірт тартады. Онда халық ерік-күші жағынан да, рухани жағынан да әлжуаз болады. Сыртқы күштердің әсер-ықпалына талғаммен қарай алмайды, оп-оңай жетегіне ілесіп жүре береді. Ақырында құрып бітеді немесе мүлде басқа сапаға айналады.

09.02.1979. Ақшаның алмас жүзі қан шығармай бауыздайды, сүйегіне жеткізе бауыздайды».

Данышпан Шоқан ұлттың өсіп-өрбуіне екі жағдай қажет деп еді-ау. Онысы – азаттық пен білім болатын. Қолдағысы қайсы, жолдағысы қайсы белгілі ғой...

25.11.1985. Таным жолы түнектен жарыққа қарай жылжумен келеді. Бұл үрдістің кері болатын кездері де бар. Оның себебі әр алуан: сыртқы дүлей күштің әсері, ішкі кембағал-кеңкелестік, тосын зобаландар (індет, жұт, табиғат апаттары т. б.). Осылардың ішінде халық санасының өресіздігі, кемқадам ой-ниеттің әуезе болуы ұлттың тарихи тағдырындағы қасіреттің зоры.

Ғалым өз зерттеулерінде өзіне дейінгі қазақ тұлғаларының ойларына жүгінеді. Археологияда Ә. Марғұланға, әдебиетте М. Әуезовке, географияда Шоқан Уәлихановқа. Бұл А. Сейдімбектің сол аталған ғалымдар ойларымен толық келісуі, сол қалпында қабылдау деп емес, осы аталған ұлт ғалымдарының идеялық негіздерін тұғырнама етуінде.

«Ұлттың өмір сүруінің кепілі және өмірлік мұраты – ұлттық төлтумалықты сақтауға саяды. Төлтумалықтан өзге мұратты бірінші кезекке шығарған ұлт түптің түбінде рухани жадаулыққа ұрынады. Өзгеге еліктеп қана өмір сүреді. Ақыр аяғында басқа мәдениеттің аясына сіңіп жоғалады. Сайып келгенде, адамзат баласының ұзына тарихы осынау қарапайым ақиқаттан тұрады» [1].

Төлтумалықты сақтау – ұлттық бейнені сақтау, дәстүр мен салт-сананы өзгертпеу. Төлтумалықты сақтау – мәдениет пен

әдебиет мұраларына адал болу. Төлтумалықты сақтау – осылар арқылы халықтық таным мен түсінікті қорғай отырып, елдік бейнені өзгертпеу. Бұл бүгінгі жаһандық тұтасулар тұсында халық үшін ең басты шарттардың бірі. Сондықтан да әлемнің барлық халықтары өз мәдениеттерін сақтау немесе өз мәдениеттерін, танымы мен түсінігін өзгелерге өткізуді мақсат еткен тұста біз төлтумалықты негізгі орталық белгі ретінде қалдыруды ойлауымыз керек. Бұл туралы бағдарламалық ойларды А. Сейдімбек еңбектерінен таба аламыз. Халықтың бірнеше өнер түрлерін, шаруашылығының сан-салалы қызметтерін, мәнін сол арқылы кең даладағы экологиялық қасиеттерді, табиғи тепе-теңдікті сақтай білген ұлт мінезін суреттеп ғана қоймай, терең талдаумен жіліктеп береді.

Қорытындыласақ, А. Сейдімбек «Лениншіл жаста» тілші болып жүрген кезден бастап қазақ елін аралай жүріп, ұлтымыздың көмбеде жатқан, елеусіз қалған көне ескерткіштерін зерттеп, қара өлеңдерін жинастырып, кейін оларды кәдеге жаратып, «Күмбір-күмбір күмбездер» (2-том), «Мың бір маржан», «Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау» деген атпен кітап болып шықты. Бұл оның білгір де білімді мәдениеттанушы болғандығының жарқын мысалы.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Сейдімбек А. Күй шежіре. – Алматы: Ғылым, 1997. – 224 б.
- 2 Сейдімбек А.С. Шығармалары. Ойтолғақ: күнделіктер. – Т.2. – Астана: Фолиант, 2013. – 304 б.
- 3 Алаштың Акселеуі (А. Сейдімбектің өмірі мен шығармашылығы). Құраст. Өтепова Н. – Астана: Фолиант, 2012. – 440 б. Сонда. Шаймерденов Е. «Серпер» туралы сөз. – Б. 202-206. Сонда. Әлім Қ. «Серпердің» серпіні. – Б. 206-208. Сонда. Құлмағамбет Е. Өмір өткелдері. – Б. 129-172.
- 4 Құрманғали Қ. Акселеу ақиқаты // [adebiportal.kz](http://adebiportal.kz) (Әдебиет порталы). – 2017, 13 қаңтар.

**6.6 Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік:  
дәстүр мен инновация сабақтастығы**  
**6.6 Культурная идентификация в годы Независимости  
Казахстана: преемственность традиций и инноваций**

**INTERCULTURAL COMMUNICATION ON THE EXAMPLE  
OF STUDENTS OF TORAIGHYROV UNIVERSITY  
PARTICIPATING IN ACADEMIC EXCHANGE PROGRAM**

TAIZHANOVA S. D.  
student, Toraighyrov University, Pavlodar  
AUBAKIROVA S. S.  
PhD, Toraighyrov University, Pavlodar

Intercultural communication is suggested to exist as long as people from different cultures communicate with each other, but systematic study of this phenomenon did not appear before the 20th century. Although until 1950 the study of intercultural communication had not had an official name, various concepts of this field used in modern world were formulated before that period.

The progress of the study of intercultural communication is greatly influenced by its development in the United States and Europe. After World War II the United States dominated worldwide and business flourished dramatically. Therefore, a number of US employee were sent abroad to work. However, while working overseas they had witnessed many challenges when encountering new people with diverse cultural backgrounds. To tackle that problem, the United States federal government established the Foreign Service Institute (FSI) which included training workers to successfully adapt in the host country. Because of the lack of appropriate materials FSI instructors had to develop their own. Hall's (1959) book «The Silent Language» was considered the basis of previously unknown field of intercultural communication and profoundly influenced on academic scholars. Intercultural communication developed as a discipline in the 1970s with specialized courses and journals.

Cross-cultural communication became a topical issue in Europe in 1970s when the first scientific articles were published. After the economic miracle of 1950s, linguistic problem in European schools had gained an extreme attention caused mainly by high immigration flow among European countries, namely France, Germany, Belgium and The Netherlands. The focus was put not only on learning foreign languages but

also on preserving their mother tongue and culture of origin. During that period, many exchange organizations appeared that aimed to send abroad students to study and personnel to gain international working experience. The first organization to assist young people in intercultural learning was the European Federation for Intercultural Learning established in 1971. EFIL intended to explore cultural and linguistic patterns that foreigners may face with.

In order to define intercultural interaction it is needed to understand communication in general. Among all existing definitions the one that is most common is referred to communication as the process of transmitting messages. The history of studying and teaching communication dates long ago. Ancient philosophers Aristotle and Plato saw communication as a persuasive skill that would enable citizens to participate in the Athenian democracy. In modern world, ancient theories of communication have been extended and include four major areas: intrapersonal communication, interpersonal communication, media and new technologies of communication, intercultural communication.

Intercultural communication is defined as communication between people from different cultures and might involve any form of interpersonal communication (one-to-one, small group, organizational, public communication, performance). Moreover, intercultural communication is integral to the media as most of modern interaction among people in general and especially among those who are from the different parts of the planet mainly occurs via social media employing recent communication technologies. This type of communication is much more complicated as there is a great potential for miscommunication and disagreement due to difficult cultural backgrounds of those participating in interaction.

Intercultural communication can also be said as «cross-cultural communication» or «trans-cultural communication». In addition to intercultural communication, there is a variety of terms to depict various aspects and levels of interaction between individuals of different backgrounds. They include interracial, interethnic, international communications. Therefore, nation, ethnic, race and culture make intercultural communication multidimensional and include members of the dominant culture and subgroups or subcultures.

People all over the world travel across different boundaries of culture for many reasons, including studying, career purposes or adventure. The person who leaves her or his initial culture context and moves to a new culture for a period of time is called migrant. There are four types of migrant groups. Intentional travelers are divided as sojourners and

immigrants, while involuntary travelers are known as short-term and long-term refugees.

When undergoing intercultural communication all participants are likely to face with culture shock and cultural adaptation. Culture shock is observed to be a normal state of everyone who encounters an unfamiliar cultural environment. Anthropologist Cora DuBois first publicly used the term «culture shock» in 1951 when describing the disorienting experience that many anthropologists face when entering different cultures. Three years later, Kalervo Oberg used DuBois' term in his article and stated that that term could be used even broadly in terms of all people who travel abroad. Oberg termed culture shock an «occupational disease» that international travelers face, complete with symptoms, including, feeling of helplessness, home-sickness, irritability, etc.

Adaptation to other cultures is inseparable when talking about intercultural communication. Depending on how human beings respond to their extended contact with representatives of other cultures, cultural adaptation might have forms of acculturation, adaptation and assimilation. While enculturation is often said to be the process of first-culture learning, acculturation can be described as the process of learning second culture. Acculturation and assimilation differ reasonably depending on the extent of adapting to new environment by individuals. In acculturation a person clearly recognizes that this trip is going to last for a period of time and backing back home is inevitable. People may adapt effectively to the new cultural context, but, having known that the journey has its end, it prevents humans from witnessing assimilation. In assimilation, due to productive adaptation, people might become «new persons» when their original worldview might be substituted with that of host culture. As the result of an effective adaptation people might become bicultural or multicultural when they feel absolutely comfortable in other cultures apart from their original one.

There are several stages of undergoing cultural adaptation proposed by different researches. Kalervo Oberg identified four stages of culture shock which include honeymoon period, crisis stage or negotiation, and adjustment. The first honeymoon stage, according to Oberg, is characterized by extreme amusement and fascination with local people, their culture and language, while at crisis stage or negotiation stage people begin to see the existing cultural differences. If people successfully cope with unfamiliar and accept it, then goes the next stage of adjustment to a new environment. At «adjustment» stage individual's negative reactions and responses to the culture are reduced. Adaptation is the final mastery

stage when migrants participate actively and feel comfortably in the host culture. This stage is often referred as a bicultural.

Peter S. Adler (1975) suggested that all engaged in cross-cultural experiences very often witness both frustration and growth. He treated transitional experience as a journey into the self. He identified five phases of transitional experience and defined it as movement from a state of low self and cultural awareness to a state of high self and cultural awareness. In the first phase contact, when encountering a second culture people are still integrated with their original culture. This stage may be marked by the excitement and euphoria of new experience. After that, people might begin feeling confusion and disorientation which is suggested as disintegration stage to come. Cultural distinctions become increasingly noticeable and a growing sense of being different, isolated, and inadequate disrupts a person. Strong rejection may arise at the reintegration stage of cultural transition. Next goes autonomy stage when person becomes more or less relaxed and capable to understand the representatives of another culture. At a final independence stage the individual is fully able to accept and benefit from cultural likeness and distinctness. Moreover, the individual becomes prepared for undergoing further transitions.

The Developmental Model of Intercultural Sensitivity (DMIS) was created by Dr. Milton Bennett (1986, 1993, 2004, 2013) as a framework to explain how people experience and engage cultural difference. The DMIS is grounded hypothesis; it is based on perceptions he made in both academic and corporate settings approximately how individuals ended up more competent intercultural communicators. Bennett divides his model into two broad stages: ethnocentrism and ethnorelativism. The first three stages of Denial, Defense, and Minimization are Ethnocentric; they refer to issues that are associated with experiencing one's own culture as more «central to reality.» The last three stages of Acceptance, Adaptation, and Integration are Ethnorelative; they refer to issues associated with experiencing all cultures as alternative ways of organizing reality.

Every year students from different parts of the Kazakhstan participate in academic exchange program which enables them to live abroad for a short period of time and study in foreign university. Living in a new country certainly leads to communicating with people with various cultural backgrounds. In order to examine how young generation experience intercultural communication there has been conducted an interview among students of Toraighyrov University who participated in this program between 2019 and 2020. The target audience is second-

third year students of different majors all living in Poland during their exchange program. The interview has included questions on various groups, including their anticipatory cultural awareness communication with locals, new academic environment, food and coming back to motherland.

According to the results of the interviews, all participants admitted that it was educational pursuits that went first in their priority list, but they also thought of possibility to travel and learn new cultures. As it can be seen, cross-cultural interaction was not their initial aim; however, it did not interfere with a good quality of communication with foreigners because as soon as they understood that they were accepted all students started learning about the host country's history, culture and language, which in turn greatly helped people be prepared to a new environment. During the first three days and first month they started to see the existing differences between their motherland and host country, but it took them very short to successfully adapt as no one felt any destructive emotions in the beginning. In terms of language, their studying was conducted in English, therefore the use of English prevailed comparing to other languages. Moreover, it served as a tool for instructions because any time they interacted with something new they asked for clarification in English in order to deal with new. They did not face any difficulties when interacting with individuals because, first of all, they have been good users of English at least at intermediate level and locals could also comfortably speak English. Although official language in Poland has been Polish and students have known Polish only at elementary level, it did not pose any obstacles in communicating with locals. However, while living in Poland they had to learn some basic language willingly and knew some fundamental phrases such as «thank you», «good morning», «good bye» and others. Students residing in Poland continued to speak in their mother languages, namely Kazakh and Russian, because they could see and meet a lot of natives of those languages coming from Kazakhstan, Russia, Ukraine, Belarus and other Russian and Kazakh speaking countries. Interviewed individuals admitted that they mostly tended to make friendship with those coming from the same country and being able to speak their mother language as it gave them the sense of comfort. Surprisingly, almost all respondents shared to be introvert, except for one who revealed to be extravert from early childhood. As personality type highly influences on communication in general and especially on cross-cultural communication, it is interesting to note that according to their honest responses and vivid impressions they have

successfully undergone trans-cultural communication. With regard to new academic environment, all students have shared absolute satisfaction with their assessment and final marks and generally have been fascinated with European educational system. They revealed that there were not any misunderstandings while communicating with tutors and professors during training as they were kind and generous. Chatting with group mates posed some challenges because of the variety of accents and dialects, so respondents admitted that they have opened for themselves different variations of English pronunciation. Respondents said that after a period of time about three months they reached a feeling of absolute comfort residing in host culture. That might be a sign of biculturalism when people fully accept the cultural feature of a specific nation and fully integrate to it. As an example, they referred to using regional slangs in their speech or dressing as locals or becoming kind and smiling as people dwelling there. However, they remained conscious about their return and did not forget their original culture. They all were glad to come back home and felt a bit nostalgic about that experience in life. They could all easily adapt at home and all respondents respond to their academic exchange program in Poland positively.

In conclusion, as reported by interviews, students of Toraighyrov University on the example of Poland, go through intercultural communication very successfully. This may be because Polish culture is likely to have some similarities with Kazakh culture in terms of values, norms and rules. Additionally, as language serves the basis of communication, a good English proficiency helped exchange students socialize effectively both with locals and other foreign students. As these interviews affirm, Poland is an ideal place for students to live during their exchange program because they can comfortably cope with trans-cultural transition and interaction there.

#### REFERENCES

- 1 Adler, P. (1975). The transitional experience: an alternative view of culture shock. *Journal of Humanistic Psychology* 15, 4:13–23.
- 2 Ashford, S., & Timms, N. (1992). *What Europe thinks: A study of Western European values*. Aldershot: Dartmouth.
- 3 Bennett, J.M. (1977). Transition shock: Putting culture shock in perspective. *International and Intercultural Communication Annual* 4:45–52.

4 Bennett, M.J. (1993). Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity (revised). In R.M. Paige (Ed.). Education for the Intercultural Experience. Yarmouth, Me: Intercultural Press.

5 Bennett, M.J. (1986). A developmental approach to training intercultural sensitivity. In J. Martin (Guest Ed.), Special Issue on Intercultural Training, International Journal of Intercultural Relations. Vol 10, No.2. 179- 186.

6 Kim, Y.Y. (2001). Becoming intercultural: An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation. Thousand Oaks, CA: Sage.

7 Oberg, Kalervo: «Cultural shock: Adjustment to new cultural environments, Practical Anthropology 7 (1960), pp. 177–182.

8. Oberg, Kalervo. «Culture Shock and the problem of Adjustment to the new cultural environments». World Wide Classroom Consortium for International Education & Multicultural studies. 29 Sept 2009.

## ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТІНДЕ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

БОНДАРЕВА Д. О.

студент, 2 курс, Есептеу техникасы және бағдарламалық камтамасыз ету, Павлодар жоғары басқару колледжі, Павлодар қ.

ЖАКУПОВА Г. Е.

қазақ тілі мен әдебиет пәнінің оқытушысы,  
Павлодар жоғары басқару колледжі, Павлодар қ.

Осы тақырыпты алу мақсатым келешек ұрпаққа қазақ халқының салт- дәстүрлерін жеткізу, себебі қалалық жерде тұратын студенттермен әңгімелескенде осы проблеманы аңғардым, қазіргі заманда, жаһандық технология дамып жатқанда, жастарымыз көптеген дәстүрлерді ұмытып жатыр.

Дәстүр, әдет-ғұрып дегеніміз жинақталған тәжірибе нәтижесінде қалыптасқан нормалар, идеялар, ережелер мен үлгілер жүйесі, ол өзінің мінез-құлқында өте кең және тұрақты адамдар тобын басшылыққа алады. Дәстүрлер ұрпақтан – ұрпаққа ғасырлар бойы жалғасын тауып, қоғамдық қатынастырдың реттеушісі болып табылады.

Әр халықтың өз әдет-ғұрыптары, салт- дәстүрлері бар.

Қазақ халқы салт-дәстүрлерге бай халық. Біздің ұлттық бірегейлікті сақтауда, тамыры терең жатқан салт-дәстүрдің рөлі

өте жоғары. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» еңбегінде қазақ халқының ұлттық негіз коды туралы айтқан болатын. «Рухани жаңғыру бағдарламасын іске асыру мақсатында «Дәстүр және ғұрып» арнай жобасы іске қосылды. Бұл өте маңызды, өйткені ақпарат пен әртүрлі халықтың мәдениеті тоғысқан жаһандану қазіргі заманда қазақтың ұлттық коды мен рухын бекем ұстайтын салт- дәстүр мен әдет ғұрып.

Атап айтқанда, көптеген дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар тәңіршілдікке, исламды қабылдағанға дейін болған әлемнің құрылымы туралы пұтқа табынушылыққа негізделген.

Сонымен бірге олар мұсылман әдет-ғұрыптарымен тығыз байланысты. Осылайша қазақ мәдениетіндегі құрылды өзіндік симбиоз салт-дәстүрлерін, олар ғажайып үйлесім тапқан және бір-бірін толықтырады: бала туу, жүктілік және босану, және үйлену, тұрмыс құру, бала тәрбиесі-әр түрлі даму кезендері, әдет-қонақжайлылық ерекшеліктері қонақтарды қабылдау. Үлкенді сыйлау, ата-бабаларға құрмет көрсету деген дәстүрлерді атап айтпауға болмайды. Қазақ халқының жетінші буынға дейін өзінің барлық ата-бабаларын білуі-өзінің парызы деп саналады.

Қазақ халқының тағы бір ерекшелігі-қонақжайлылық. Қазақтардың қонақжайлылығымен байланысты әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер өте көп. Сонымен, қонақ пен үй иесінің міндеті қонақты қарсы алу және тамақтандыру болды. Тіпті бейтаныс адам қазаққа қонаққа келсе де, оған ерекше көңіл бөлініп, құрмет көрсетіледі, өйткені қазақтарда «Құдай көкек» деген ұғым бар. Қазақтар мұндай қонақты Құдай оларға жібереді және ол олардың үйіне игілік әкеледі деп санайды. Киіз үйде мерекелік дастархан жайылып, ән шырқалды, би биледі, музыкалық аспаптарда ойнады. Бұл қонақ үшін үлкен масқара болып саналды, қонақты шай ішпеу және бай нәрсемен тамақтандырмау. Сондай-ақ, қонаққа өзінің жаман көңіл-күйін көрсету өте әдепсіздік болды. Қазақ халқында қонақжайлылықпен байланысты көптеген мақал-мәтелдер бар, олардың бірі «егер Қонақ келсе, Бақыт үйге әкеледі!». Үй иелері әрқашан қонақтың жақсы көңіл-күйде жүруіне ұмтылды, олар міндетті түрде жолға қонақ берді. Егер бала қонаққа келсе, онда ол міндетті түрде дәмді нәрсемен емделіп, кішкене сыйлық берді. Егер бала қонақтарды ренжітсе, онда ол бақытты үйден алып кетеді деген сенім болды.

Қазақтар арасында балаларды тәрбиелеудің тағы бір ерекшелігі-тәрбиелеуде халықтың салт-дәстүрін, әдет-ғұрып,

тәжірибесі мен даналығының негізгі тасымалдаушысы болған әжелер мен аталар үлкен рөл атқарды. Отбасындағы тұңғыш балалар дәстүрлі түрде қайын енесі мен енесінің балалары болып саналды. Осылайша асырап алынған балалар дәстүрлі түрде отбасында сүйікті болды. Халық фольклоры тәрбиелеуде үлкен рөл атқарды. Бала сөйлеуді үйренгеннен кейін оған бірден әндер, сөздер, өлеңдер үйретілді. Қазақ халқының шешендігі, суырып салма қабілеті, өлең мен ән айту шеберлігі әрқашан жоғары бағаланды. Айтыс біздің заманымызда да соншалықты танымал болғаны бекер емес. Балалар ересектердің жұмысын бақылап: қыздары-аналардың қолөнерін, ұлдары – әкелердің үй шаруасын қадағалап, біртіндеп процеске қатысуға және көмектесуге тырысты. Қыздың тәрбиесі бастапқыда отбасына көбірек бағытталды, оған негізгі отбасылық құндылықтарды сіңірді, ал баланың біліміне көп көңіл бөлінді, өйткені ол отбасының басшысы болуға, күрделі экономикалық мәселелерді шешуге мәжбүр болды. Қазақ қызы үшін өтпелі кезең 12-13 жас болды. Бұл жаста алғашқы он екі жылдық жас циклі – мүшел аяқталып, «қыз бала» жас тобындағы қыз бала «қыз»тобына ауысты. Бұл жаста қызды тәрбиелеу барлық этикет нормаларын ескере отырып басталды, қызды үйленуге дайындау басталды. Ересек әйелдер қыздың этикет нормаларының орындалуын қатаң қадағалап отырды, тіпті ойындарда да ұлдармен еркін сөйлесуге рұқсат бермеді.

Қазіргі уақытта осы отбасылық институтты қайта жаңғырту керек деп санаймыз.

XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басында қыздың ең көп кездесетін неке жасы 15–16 жазғы кезең болып саналды. Бұл тұрғыда қыз үшін оның жасын көрсететін негізгі белгілер зергерлік бұйымдардың барлық түрлері болды. Толық жиынтығы әшекейлердің құрамында шашқа тағатын әшекейлер, сырға, білезік, сакина, төс әшекейлері. Егер 13 жасында жасөспірім қыздар осы жиынтықтың тек бір бөлігін ғана киген болса, онда 15–16 жастағы қыздар оны толығымен киген, бұл шын мәнінде оларды жас тобына арнаудың көрінісі болды.

Ежелгі заманнан бері дәстүрлі түрде қазақтың тойы бірнеше кезеңнен тұрды:

– алдын ала сөз байласу (қыз айту), құдалық (қайда тусу), қалыңдық пен күйеу жігіттің кездесуі (қыз кашар), қалыңдық үйіндегі үйлену тойы, жас жігіттің күйеуінің үйіне көшуі, күйеуінің ауылындағы үйлену тойы.

Ересек балалардың үйленуі ежелден бері қазақ тойының Ұмытылмас және міндетті дәстүрі болып келген. Құдалардың келуі туралы алдын ала хабарланған қалыңдықтың әкесі туыстары мен достарын шақыарды. Жігіттің әкесі мен жақын туыстары қалыңдықтың үйіне келеді. Құдалықты басқарып келген адамды бас құда дейтін.

Қазақ халқының тойда өткізетін тағы бір дәстүріне тоқталайық. Беташар қалыңдықтың бетін ашуды білдіреді. Қазақ тойында болған әрбір адам залдың ортасында қалыңдық бетін жауып тұрған кезде осы салтты әнге тама ретінде көрді.

Белгілі болғандай, мұндай ерекше әрекеттің мағынасын бәрі бірдей түсіне бермейді. Осылайша көрейік оның мағынасы. Беташар бұрын қалыңдықты көрмеген күйеу жігіттің туыстарына арналған. Осылайша олардың алғашқы таныстары өтеді. Осы тойыдың көптеген салт-дәстүрлері бар.

Қазіргі уақытта беташар басты үйлену тойында, қалыңдықты шығарып салғаннан кейін өткізіледі. Тамада дәстүрлі әнді қоштасу сөздерімен орындай бастайды. Қыздың беті шарфпен немесе төсенішпен жабылып, жиналған қонақтарға жеткізіледі. Екі жағынан оны күйеу жігіттің екі үлкен келіні (женгелер) сүйемелдейді.

Тамада күйеуінің туыстарының бірінің атын атаған сайын, қалыңдық тағзым етеді сәлем салуларға құрмет пен құрмет білдіреді. Туыстары өз кезегінде алғыс ретінде арнайы ыдысқа ақша салады. Күйеу жігіттің барлық туыстары аталғаннан кейін ғана қалыңдықтың бетін ашыңыз. Мұны әдетте қайын енесі жасайды, ол жаңадан шыққан келініне батасын беріп, жастарға бақыт тілейді.

Мереке аяқталғаннан кейін қалыңдық сәукелені шешіп, басына орамал кигізді. Бас киімнің өзгеруі қазір қыздың мәртебесін өзгертіп, үйленген әйелдер шеңберіне кіргенін білдіреді.

Сол күндері қалыңдықтың беті шальмен жабылған, ал қалыңдықтың өзі отау деп аталатын ақ матадан арнайы тігілген шатырда беташардың басталуын күткен. Рәсім аяқталғаннан кейін қайын енесі орамалды бірнеше бөлікке бөліп, қатысқан әйелдерге берді. Олар өз кезегінде оны күнделікті өмірде қолданып, сүт сусындарын сақтау үшін ыдыс-аяқтарды орады.

Қазіргі уақытта бұл дәстүр аздап өзгерді. Біздің ата-бабаларымыздың заманында беташарға көп мән берілді. Сол кезде қалыңдықты басқа ауылдан алып, ол жаңа отбасына келіп қана қоймай, бүкіл ауылдың жаңа тұрғыны болды. Яғни, ол бейтаныс адамдармен жаңа өмір салтына үйренуі керек еді.

Қазақстанның әр аймағында той өткізудің ерешеліктері бар. Солтүстік аймақтың қазақтары көптеген салтты ұмытып немесе оған көп мән бермей келеді. Ал оңтүстіктің қазақтары салттарды қатаң сақтайды.

Қазіргі уақытта болып жатқан тойларда көптеген өзгерістер, жанашылықтар кездеседі, мысалы: батыс елдерден алынған дәстүр бойынша қалыңдық гүл шоғын лақтырады немесе ата-енесін қалыңдық пен күйеу жігіт тәтті торттан асатады. Осындай қазақ халқына жат салттарға тыйым салу қажет. Біздің болашақ жасатарымызға үлгі болатындай өзіміздің дәстүрлерімізді қатаң сақтан, қазақ деген ел болып қалу үшін, басқа елдің салты, дәстүріне қызықпау керек, керсінше олар біздің жақсы отбасылық, тәрбиелік мәні бар дәстүрлерімізді көріп үлгі тұтсын.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Әлімқұлов Б., Әбдіраманов Е. Күйеу келтір, қыз ұзат, тойыңды қыл. – Алматы: Санат, 1994.
- 2 Қалиев С., Оразаев М., Смайылова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: Рауан, 1994.
- 3 Қалыбекова А. Қазақ халық тәрбиесінің асыл мұрасы. – Алматы: Бауыр, 2011
- 4 Назарбаев Н.Тарих толқынында. – Алматы, 1999.

### **ОБРАЗЫ ГЕРОЕВ КАЗАХСТАНА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНОГО КОДА КАЗАХСТАНЦА ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ**

НИЯЗОВ А. Б.

студент, Павлодарский высший колледж управления, г. Павлодар

ТУРАНОВА Г. Д.

преподаватель, Павлодарский высший колледж управления, г. Павлодар

Культурный код казахстанца, сформированный за 30 лет Независимости, находится под влиянием ряда сложных явлений, характеризующихся усилением влияния информационных технологий и существованием т.н. кодов экранных культур [1, с. 229]. В работах, посвященных проблемам визуализации современных кодов культурной идентичности, выделяются некоторые характерные черты данного процесса, применимые и к анализу казахстанской идентификационной модели.

Культурный код казахстанца за годы Независимости формировался и этот процесс продолжается в настоящее время, под мощным воздействием интернет-технологий и визуальных масс-медиа, что было неоднократно увеличено в период вынужденной самоизоляции в период строгого карантина, вызванного пандемией коронавируса. Информационная перенасыщенность, вызванная нахождением большого количества людей в ограниченном пространстве, развитие цифровых технологий, доступность интернет-услуг для большинства казахстанцев, привели к тому, что в первую очередь стала восприниматься визуальная информация, при этом зрительные образы должны быть простыми, наглядными, кратковременными, не требующими глубокого обдумывания и поиска скрытых смыслов.

В стремлении получить многочисленную армию подписчиков деятели культуры, спорта, да и просто рядовые пользователи Интернета стали, как говорится, «ловить хайп», предлагая аудитории развлекательный элемент, переделывая уже известные произведения под форматы Тик-тока, Инстаграм и прочих социальных сетей.

В этих условиях очень важно, на наш взгляд, попытаться понять какие ценностные установки формируются у современных пользователей интернета, как влияют образы визуальных героев современности на формирование казахстанской культурной идентичности, должно ли государство, в целях обеспечения возможных путей и методов осуществления своей политики по воспитанию патриотизма, как составного элемента культурно-идентификационного кода казахстанца, анализировать данный процесс и осуществлять определенную политику.

В данной статье, мы попытались ответить на вышеперечисленные вопросы на основе анализа образа современного героя, который формируется у казахстанцев, под воздействием экранной культуры, т.е. мы сочли возможным подвергнуть анализу визуальный материал, в которых содержится информация о некоем индивиде, совершившем неординарный поступок, и тем самым снискавшим славу героя.

Предпринятый анализ был сделан нами для того, чтобы выяснить, какие черты характера или поступки современного казахстанца, вызывают чувство гордости как за него, так и за то, что он является именно казахстанцем. Причастность данного героя к нашей Родине вызывает не только прилив патриотизма, но и способствует четкой культурной идентификации казахстанского кода.



Источником написания работы стали анализ уже имеющейся литературы по проблеме «Кто он-герой нашего времени», а также материал из социальных сетей: Инстаграм, Тик-ток, ролики на Ютубе, вызвавшие многомиллионные просмотры и широкое обсуждение. В целях подтверждения своих теоретических рассуждений, нами было проведено анкетирование среди 45 студентов курсов ПВКУ по теме «Кто он – герой нашего времени?»

Образ героя в сознании казахстанцев в первые годы Независимости формировался в большей степени под влиянием общественно-политических событий, связанных с историей обретения Независимости, первыми шагами по пути построения демократического общества, укреплением имиджа нашей страны на международной арене и т.д. В это время особую популярность получили исследования истории освободительных войн казахского народа, в первую очередь войн с джунгарами. Государственная поддержка подобных исследований, основанная на ежегодных посланиях первого Президента Н. А. Назарбаева народу Казахстана, Стратегиях «Казахстан-2030» [2] и «Казахстан-2050» [3], Программе «Рухани жаңғыру» [4] привели к тому, что образы таких батыров как: Каракерей Кабанбай, Алтыбай, Есмамбет, Магай-Шонкей, Керей, Жанибек, Канжыгалы Богенбай, Малайсары, Жасыбай и другие стали весьма популярными среди казахстанцев.

Большое значение со стороны государства за все годы Независимости уделялось героям прошедших войн XX века: Великой Отечественной, войны в Афганистане, свидетельством чего служат факты учреждения государственной награды «Халыққаһарманы» в 1993 году. Среди награжденных данными званиями можно перечислить таких героев Великой Отечественной войны как Бауыржан Момышулы, Касым Кайсенов, Хиуаз Доспанова [5]. Обращает на себя внимание тот факт, что Республика Казахстан приняла решение неким образом восстановить историческую справедливость по отношению к данным деятелям, так как их военные заслуги не были оценены в СССР присвоением звания Героя. Подобными мероприятиями на уровне государства в культурный идентификационный код закладывался патриотизм как готовность служить Родине в военные годы с единовременным утверждением того, что награда обязательно найдет своего героя, пусть даже и спустя годы.

В списке 30 лиц, удостоенных данной награды мы видим государственных деятелей, ученых, композиторов, офицеров и

т.д. Само название награды приводит к пониманию, что данные люди, с точки зрения государства являются героями, именно их пример должен стать идеалом служения казахстанскому народу и Отечеству.

Формирование образа героя с государственной точки зрения осуществляется планомерно на всем тридцатилетнем этапе развития Независимого Казахстана, оно направлено на развитие казахстанского патриотизма, любви и гордости за успехи своей Родины, воспитание осознанной необходимости трудиться во имя могущества и процветания. Ярким проявлением осуществления государственной политики по формированию образа истинного героя является, на наш взгляд, проект «100 новых лиц Казахстана», осуществляемый в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру» [6].

Одновременно с вышеперечисленными примерами героев нашего времени, век информационных технологий и экранной культуры, привели к появлению других героев, среди которых мы сочли возможным выделить три условных типа:

- 1) Антигерой
- 2) Визуальный герой.
- 3) Обыденный герой.

Анализ литературы, посвященной образам героя в литературе, позволил нам отнести к условному типу «антигерой» таких персонажей как герой-маньяк, герой-преступник, яркими примерами такого типа могут служить персонажи из мировой художественной литературы: Ганнибал Лектер из «Красного дракона», Томас Харрис, Патрик Бэйтмен из «Американского психопата», Брет Истон Эллис, Бруно Фрай из «Шорохов» и многие другие.

Исследователи объясняют интерес достаточно большого количества людей к подобным антигероям существованием интереса любого общества к девиациям в целом, а также тем, что авторы вышеперечисленных произведений создают образы многогранной личности маньяка, наделяя его высоким интеллектом и разносторонними интересами [7].

Антигерои из литературных произведений могут найти свое продолжение в антигероях реальных: Брейвик в Норвегии [8], австралиец Brenton Tarrant, совершившие теракты, повлекшие многочисленные жертвы [9]. Тиражирование новостей о подобных событиях многочисленными новостными каналами и другими средствами массмедиа, освещение судебных процессов над

ними, также могло способствовать элементам героизации такого поведения. Возможности Интернета привели к тому, что и в Республике Казахстан подобные события вызвали определенный интерес к личностям антигероев, но говорить о том, что они стали объектом подражания у нас, было бы недостоверной информацией. Этот вывод подтверждают и данные анкетирования среди студентов, которые в качестве антигероев не смогли назвать их имена или привести аналогичные примеры. Однако, как явствует из анализа литературы, посвященной данной проблеме, опасность создания положительного образа антигероя, присутствует везде, в том числе и у нас. Необходимо, на наш взгляд, проводить разумную информационную политику со стороны государства с тем, чтобы не допускать такого положения вещей.

Второй тип героев нашего времени, условно обозначенный нами как визуальный герой, представлен следующими образами: супергерой и скандальный герой.

Появлению супергероя человечество обязано американской культуре, создавшего супермена в различных образах: Бэтмен, Капитан Америка, Робокон, Блейд, Танас, человек-паук и многих других.

Целые отрасли киноиндустрии растиражировали этих супергероев, что в свою очередь привело к возникновению направлений в одежде, интерьере, дизайне и т.д. Следствием тиражирования образов супергероев стало распространение соответствующих поведенческих моделей, появление своеобразной субкультуры супергеройства, воплощенной в деятельности различных фан-клубов, создании костюмированных и компьютерных игр.

Образ супергероя или супермена оказал и продолжает оказывать влияние и на формирование казахстанской идентичности. Некоторое время тому назад весьма популярным на просторах Казнета был персонаж Уятмен, который проводил показательную порку девушек, облаченных в неподобающие с его точки зрения одежды. Уятмен также проводил акции, закрывая тканью слишком оголенные, опять же с его точки зрения, скульптуры на улицах наших городов [10].

Герои скандальных роликов, социальных сетей также являются составной частью экранной культуры, можно даже сказать, они являются его порождением. Мотив, который двигает этих людей – это желание получить известность любой ценой, для того чтобы оставаться в тренде. В казахстанской реальности примерами таких

героев могут быть Айжан Байзакова [11] или Ширин Нарчаева, шокировавшие зрителей своими откровенными фото еще и с использованием элементов национальной одежды [12].

Выделенный нами третий условный тип героя нашего времени, способный оказать позитивное влияние на формирование казахстанского культурного кода, мы назвали обыденный герой. Именно этот герой, никем особо не тиражируемый, не стремящийся получить известность, совершает обыденный для его деятельности поступок, который неожиданно для него приносит ему известность. Обыденный герой живет среди нас, может быть представителем любой профессии и любого возраста, но в определенный момент он совершает поступок, для него не вызывающий сомнений в необходимости совершения, для других же – он становится геройским. Примерами таких геройских поступков пестрит наше виртуальное пространство: кто-то спас с риском для своей жизни ребенка, падающего с балкона верхнего этажа, вытащил из горящего дома престарелого, вовремя остановил суицидальный поступок, взобравшись на мост и т.д.

Обыденный герой мог не совершать такой поступок, на момент совершения не был при исполнении своих профессиональных или служебных полномочий, он сделал это просто так, в силу своих внутренних убеждений и нравственных установок. Подобного рода поступки становятся предметом короткого освещения в социальных сетях, причем автором ролика или сюжета в интернете может стать просто случайный прохожий, решивший снять видео на камеру мобильного телефона.

Бывают случаи, когда подобный обыденный геройский поступок, становится предметом многочисленных комментариев и перепостов рядовых пользователей Интернета и, тогда, в поисках хайпа, какой-нибудь блогер, превращает его в предмет обсуждения для своей многочисленной армии подписчиков. Обыденный герой не может понять такой всплеск интереса к своему поступку или к себе, отказывается от сотрудничества с интернет ресурсами или, наоборот, начинает часто мелькать на экране. В обоих случаях, спустя определенное время, данный герой становится неинтересен потребителю информационных ресурсов, и, попросту забывается.

По нашему мнению, именно обыденный герой, которого можно превратить в визуального, наделив его чертами, совпадающими с идентификационным кодом казахстанца, может стать тем супергероем, который воплотит в своем облике модель истинного

жителя Великой Степи. К подобным героям нашего времени, возникшим за период Независимости, можно отнести каждого казахстанца, который честно трудится на избранном им профессиональном поприще: врачей, борющихся с пандемией, полицейских, спасающих водителей из снежного плена, представителей благотворительных организаций, волонтеров, доноров и других.

Истинными героями нашего времени являются, несомненно, те люди, которые по роду своей профессиональной деятельности добиваются международного признания – Г. Головкин, Д. Кудайберген, М. Мудряк, Иманбек Зайкенов и другие [13].

Культурный идентификационный код казахстанца, формируемый под воздействием глобальных процессов развития мировой культуры, переживающей период культуры экранной, все же имеет национальную и территориальную идентичность, обусловленную наличием многовековых традиций и способную переплавить культурные особенности каждого проживающего здесь этноса, в некий единый и гармоничный сплав. Герои прошлых эпох, трансформировавшись в героев эпохи цифровых и интернет технологий, по-прежнему нуждаются в изучении, для того чтобы мы могли воспитываться на примерах истинных героев, а не антигероев.

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Водопьян В.Г. К.В. Хамаганова К.В. Визуальные коды культурной идентичности в современном медиапространстве. Вестник Томского государственного университета Культурология и искусствоведение. 2018. № 32. С.229-234

2 Казахстан: 2030. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 10 октября 1997 года. <https://kaznmu.kz/rus/wp-content/uploads/2014/03/%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-2030.pdf>

3 Послание Президента Республики Казахстан-Лидера нации Н. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства от 14 декабря 2012 года. [https://www.akorda.kz/ru/events/astana\\_kazakhstan/participation\\_in\\_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategi](https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategi)

4 Статья главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» <https://www.akorda.kz/ru/events/>

[akorda\\_news/press\\_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya](https://www.akorda.kz/ru/news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya)

5 Халыкқаһарманы

[https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D2%9B\\_%D2%9B%D0%B0%D2%BB%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8B](https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D2%9B_%D2%9B%D0%B0%D2%BB%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8B)

6 История страны-твоя история. <https://100janaesim.ruh.kz/ru/>

7 Макаров А.В. Маньяк-герой нашего времени/ Современные проблемы английской филологии и лингводидактики/ Сборник научных трудов. Липецк, 2017г. С.97-101

8 Бобрышова А.С. Обсуждение терактов А.Брейвика в социальной сети «ВКОНТАКТЕ» (на материале группы «Андерс Беринг Брейвик») // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-3.; 9. Новозеландский стрелок признал вину в убийстве 51 человека. <https://ria.ru/20200326/1569160396.html>

9 Ралдугин Е.И. Герой нашего времени: трансформация образа киногероя // Социальная интеграция и развитие этнокультур в Евразийском пространстве. – 2015. – №3-2. С.213-217.

10 Видео с хэштэгом уютмены в тик ток <https://www.tiktok.com/amp/tag/%D1%83%D1%8F%D1%82%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8Bhttps://www.tiktok.com/amp/tag/%D1%83%D1%8F%D1%82%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8B>

11 Ее ненавидит пол-Казахстана. Чемпионка страны по таэквондо покоряет зарубежье своими горячими фото. <https://www.sports.kz/news/ee-nenavidit-pol-kazahstana-chempionka-stranyi-po-taekvondo-pokoryaet-zarubeje-svoimi-goryachimi-foto-12.> «Даже Байзакова не ведет себя так»: снявшаяся голой в казахских украшениях девушка снова разделась (видео) Читайте больше: <https://www.nur.kz/1768915-daze-bajzakova-ne-vedet-sebatak-snavsaasa-goloj-v-kazahskih-ukraseniah-devuska-snova-razdelas-video.html>

13 Казахстанец Иманбек получил премию Грэмми. <https://informburo.kz/novosti/kazahstanec-imanbek-zejkenov-poluchil-premiyu-gremmi>

6.7 Жаңа ғаламдық ақиқаттағы  
Қазақстандық әлеуметтік институттар  
6.7 Социальные институты Казахстана  
в новой глобальной реальности

**ФЕНОМЕН «КУМИР» И ПРОБЛЕМЫ  
САМОИДЕНТИФИКАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ**

АМРЕНОВА Т. Б.

студент, Экибастузский колледж ИнЕУ, г. Экибастуз

АВДИЕНКО Л. С.

преподаватель, Экибастузский колледж ИнЕУ, г. Экибастуз

В современном научном знании очень актуальной является такая междисциплинарная наука, как социология молодежи, которая занимается изучением молодежи как социальной общности, ее ценностных ориентаций, образа жизни, социальных ролей, проблем самоидентификации и других. В социологии молодежи существует очень много проблем, таких как проблемы политической активности молодежи, проблемы ценностных установок, отношения к будущему и выбору жизненных стратегий, проблемы мобильности молодежи, гражданской идентичности и самоопределения, самоидентификации, проблемы влияния Интернет-пространства на социальную активность молодежи. В современном обществе, в условиях диалога культур, глобальных перемен, вызванных модернизацией и глобализацией в международных масштабах, возникает необходимость самоидентификации личности. В связи с этим, существует множество социологических исследований, посвященных данной проблеме, на теоретическом и эмпирическом уровнях.

Цель нашего исследования – изучить проблему самоидентификации молодежи и влияние на нее феномена «кумир». Для достижения цели последовательно решались задачи: 1. проанализировать фундаментальные исследования по изучаемой теме; 2. подробно рассмотреть феномен «кумир», «самоидентификация» в социологии молодежи; 3. выявить факторы, которые влияют на процесс самоидентификации современной молодежи; 4. определить методы исследования и их особенности; 5. осуществить исследование с помощью эмпирических методов социологии; 6. на основе итогов исследования разработать

рекомендации дискуссий, дебатов и конференций; 7. на основе проделанной работы составить обобщенный образ кумира современной молодежи.

Исследуя данную проблему, мы выдвинули гипотезу: кумиры современной молодежи оказывают как положительное, так и отрицательное влияние на процесс самоидентификации. Использовались теоретические методы: сравнительно-исторический метод, изучение различных источников и литературы по теме исследования. Мы применяли следующие эмпирические методы исследования: фокус – группы, неформатированное интервью, открытые анкеты, статистические методы.

Теоретическая значимость работы заключается в том, что была предпринята попытка проанализировать и всесторонне изучить влияние феномена «кумир» на процесс самоидентификации молодежи. Практическая значимость состоит в том, что результаты исследования можно использовать при работе со студентами, при организации дискуссий, дебатов, конференций по проблемам молодежи.

При изучении данной проблемы, мы обратились к социологическим исследованиям феномена «самоидентификация». Психолог З. Фрейд впервые использовал термин «идентификация» в своем труде «Психология масс и анализ Я» [1]. В его понимании «идентификация» – это своеобразный механизм, который способствует движению «Я» к саморазвитию. Отсюда мы выяснили, что процесс идентификации способствует социализации личности, «то есть делает человека готовым принять социальные нормы в качестве своих внутренних установок, как руководство к действию, а также способным на объективную и дифференцированную самооценку» [1].

Социолог Э. Эриксон считается основателем теории идентичности, он же ввел в научный оборот термин «идентичность». Он исследовал проблему формирования идентичности человека. Ученый В.А. Ядов дает определение «социальной самоидентификации» как способа соотнесения себя с группами и общностями, которые индивид воспринимает своими, близкими, способен сказать и почувствовать: «это – мы» [1]. Следующим этапом нашего исследования было выяснение факторов, которые влияют на процесс самоидентификации современной молодежи. Самоидентификация представляет «сложный феномен, который является разновидностью более общих процессов идентификации

и идентичности» [2]. Самоидентификация предполагает индивидуальные процессы, основанные на самопознании. В социологической энциклопедии идентификация трактуется как эмоционально-когнитивный процесс неосознаваемого отождествления субъектом себя с другим субъектом, группой, образцом, помогающим ему успешно овладеть различными видами социальной деятельности, усваивать и преобразовывать социальные нормы и ценности, принимать социальные роли» [3].

Мы изучили работы Абрамовой С. Б., в результате чего выявили, что самоидентификация основана на освоении индивидами образцов, ценностей, норм, идеалов, социальных ролей [4]. Термин «кумир» в прямом значении означает скульптурное изображение божества. Термин «идол» – это почти то же самое, что и кумир. Это слово произошло от греческого и означает «вид», «образ». Отсюда возник термин «идеал», как «воображаемый образец совершенства», «высшая цель, руководящая деятельностью отдельной личности или целого общества» [5]. Термин «идеал» стал широко употребляться с 20-х годов XIX века.

Наше исследование было осуществлено на базе Экибастузского Колледжа Инновационного Евразийского Университета. В исследовании приняли участие студенты с 1 по 4 курсы, профессорско-преподавательский состав. Нами были созданы 4 фокус-группы, для организации дискуссии по отношению членов этой группы к феномену «кумир». Также проведено полужформализованное интервью, для формулировки гипотезы и обоснование проблемы для более систематического анализа. Использовались открытые анкеты без готовых ответов для выбора респондентов. Общее количество испытуемых составило 592 человека.

Перед началом исследования участникам опросов предлагался список, включающий 33 ценностных понятия, из которого надо было выбрать не более пяти самых важных. Сопоставление высказанных предпочтений показывает, что одни и те же слова оказываются наиболее значимыми для всех групп молодежи: как понятия, связанные с частной жизнью человека (семья, брак по любви, дружба, любовь), так и понятия, связанные с работой и успехом (деньги, карьера, успех, независимость, стабильность, профессионализм).

Сегодня в современной киноиндустрии существует огромное количество фильмов, киноактеров, музыкальных исполнителей. Возможность выбрать кумира и подражать ему у молодого

поколения возросла. Участники фокус-групп и онлайн-дискуссий, студенты и преподаватели, отвечали на вопросы «На кого Вы хотели бы быть похожими? Назовите Вашего кумира». В результате анализа ответов можно сделать вывод, что современное поколение ориентируется на известных деятелей культуры, звезд кино и шоу-бизнеса, это Галымжан Молданазар, Самал Еслямова, Айсултан Сеитов, Куралай Нуркадилова, Скриптонит, Кайрат Нуртас, Мария Мудряк.

Анкета состояла из таких вопросов: 1. Какой жанр фильмов вы предпочитаете? Чем он вас привлекает? 2. Ваш любимый фильм. Почему вы выбрали именно его? 3. Ваш любимый киногерой (персонаж)? Чем он вам нравится? 4. Ваш любимый артист? Чем он привлекателен для вас? 5. Назовите своего любимого музыкального исполнителя. Почему он привлекает вас? 6. Какая ваша любимая песня? Почему она вас привлекает? Был проведен сравнительный анализ с результатами анкетирования в прошлом году для выяснения изменения предпочтений молодежи. В ходе анализа результатов анкетирования мы выделили наиболее популярные в студенческой среде жанры кинофильмов, актеров, фильмы, персонажи, любимые песни и музыкальные исполнители. Наиболее предпочитаемым жанром кино среди первокурсников является комедия, это 60 % опрошенных. Это объясняется тем, что комедия поднимает настроение, способствует эмоциональной разрядке, после просмотра становится весело и легко. Второкурсники и третьекурсники выбирали комедию, это 30% опрошенных. Они выделили и другие жанры, как психологические, военные, исторические фильмы, триллеры, мелодрамы. Критерием выбора стали не только эмоции, но и привлекательность сюжетной линии, главная мысль жанра, то есть в выборе фильмов одним из значительных факторов стал его смысл.

При анализе выбора артистов видно, что первокурсники отдают предпочтение самым привлекательным современным кинозвездам Голливуда, опираясь в основном на их внешние характеристики: «симпатичный, красивый, сильный, мужественный, брутальный», это 65 % опрошенных.

Мы проанализировали выбор музыкальных исполнителей на основании таких показателей, как голос, музыка, внешность исполнителя, смысл и содержание музыкальных произведений. Студенты первого и второго курсов в основном ориентировались на внешность и голосовые характеристики (40 % и 45 %), для студентов третьего и четвертого курсов имело большую значимость

содержание песен, их тема и смысл, а также музыкальные таланты исполнителя (41 % и 45,5 %). Главной темой любимых песен является любовь (80 %, 75 %). Анализ итогов опроса педагогов колледжа показал (возраст 30–45 лет), что наиболее популярными являются мелодрамы – 70 %, затем комедии – 15 %, популярные фильмы – сериалы – 65 %, артисты и музыкальные исполнители – казахстанские звезды эстрады – 69 %, песни – современные поп, рок, классика, 30 %, 25 %, 19 % соответственно.

По данным анкетирования «Кумиры. Кто они?», на первых позициях находятся поп - и рок – звезды (47 % респондентов) и бизнесмены (38 % респондентов). 22 % голосов набрали спортсмены, 14 % – политики. В связи с этим, очевидным становится тот факт, что само слово «кумир» трансформировалось, приобрело другое значение - не идеальный образец для подражания, а обычный человек, который добился быстрого успеха и материального благополучия.

Выбор кумиров зависит от возраста, от мировоззрения человека. Первый курс критерием выбора определил какие-либо внешние характеристики (красота, привлекательность героя, актера, музыкального исполнителя, эмоциональная заряженность, веселье, говоря о жанре и фильме). Студенты старших курсов – качественные смысловые характеристики – смысл, главная мысль, сюжет фильма, переживания, игра актера, типаж исполнителя или киногероя, его характеристики как персонажа, голос, музыка, смысл песен при выборе музыкального исполнителя. Категория взрослых опирается на качественные характеристики, а не на внешние. Таким образом, с возрастом происходит внутренняя ориентировка при определении своих предпочтений, происходит смена ценностей – смещение акцента с внешнего на внутренний, меняются критерии выбора, появляется большая осознанность. На основе проведенной работы можно составить обобщенный образ кумира современной молодежи.

Для первокурсников кумир - это герой известного сериала или кинофильма, успешный богатый певец или музыкант, основным достижением которого является привлекательная внешность и роль «успешного человека».

Образ, который можно назвать кумиром молодежи 19-20 лет, это актер или музыкальный исполнитель, отличающийся особым талантом, герой, наделенный какими-то положительными качествами и уникальными личностными особенностями.

Для возрастной категории 30–45 лет кумир – это человек, имеющий определенный жизненный опыт, своей деятельностью принесший пользу обществу, который обладает высоким уровнем моральных качеств.

С возрастом меняются приоритеты, человек отдает предпочтение не внешнему имиджу кумира, а внутренним качествам, что в свою очередь говорит о развитии рефлексии и осознанности. Интересным является факт первичности телесной привлекательности как акцента в подражании образу и подобию своего кумира, и это является точкой отсчета в формировании собственной социальной идентичности как внешнего проявления образа физического Я [6].

На основе проделанной работы мы сделали следующие выводы: феномен «кумир» - это человек, которому не должны слепо поклоняться. Любой представитель молодежи должен обладать критическим оценением избранного в кумиры объекта.

Поклонение кумирам отличается эмоциональной окрашенностью, и при этом «кумир» может полностью соответствовать системе ценностей человека, но не демонстрируя ее примитивность. Кумиром должен быть человек высокого морального уровня, который показывает лишь положительный пример своей деятельностью, жизненной позицией, системой ценностей. Мы разработали рекомендации к проведению дебатов и конференций по темам «Кумиры нашего времени», «Не сотвори себе кумира», «Зачем нужны кумиры?», на которых все желающие могут поделиться своим мнением и реализовать креативные идеи.

Сначала необходимо выработать систему ценностей, затем найти кумира, как пример успешной реализации личности. Кумиром может стать человек, система ценностей которого нам не чужда. Кумир не должен быть первичен, первична система ценностей и идеалов человека, самоидентификация как осознание себя как часть общества, государства, определенной этнической группы. Должно происходить критическое оценивание личности, ставшей кумиром.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Лупандин В. Н. Социология молодежи. - Орел, 2011. – 222 с.
- 2 Артемьев А.И. Социология личности. – М.: ООО «Арбат – XXI», 2001. – 256 с.
- 3 Социологическая энциклопедия, Том 1, 2003. – с.335.
- 4 Абрамова С. Б. «Самоидентификация, кумиры и ценности современной молодежи» // Т 1. Екатеринбург, 2014. [Электронный

ресурс]. – URL: <http://hdl.handle.net/10995/29604> [дата обращения 26.01.2021].

5 Северская О. «Кумир, идол, идеал», - №1. - 1-15.01.2008. – с.81

6 Круглый стол «Проблемы национальной и личностной идентичности в условиях глобализирующегося мира» // Ценности и смысл. – 2010. - № 5(8). – с.5-21.

### **ОБРАЗОВАНИЕ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ: ЗАДАЧИ, ФУНКЦИИ, РЕЗУЛЬТАТЫ**

ТАЛҒАТҰЛЫ Қ.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖАЯБАЕВА Р. Г.

магистр социологии, Торайгыров университет, г. Павлодар

Образование было и есть одним из тех немаловажных факторов успешного развития общества во все времена. То, какое место в жизни социума отведено получению знаний во многом можно определить той степенью заинтересованности и престижности владения необходимыми знаниями, опытом и навыками в определенной сфере деятельности.

Образование является не только неким индивидуальным ресурсом, что, в свою очередь, есть процесс обучения и усвоения индивидуумом знаний, умений и навыков, которые, так или иначе, пригодятся в жизни и будущей трудовой деятельности, но и социальным институтом.

Образование, как социальный институт, представляет собой совокупность учреждений, занимающихся образованием, просвещением и воспитанием индивида, а также интеграцией его в разнообразные отрасли общественной и культурной жизни [1].

Как и любой социальный институт, образование наделено довольно характерными функциями, которыми можно считать:

– Распространение культуры и знаний в обществе. Передача культурного опыта и накопленных знаний следующим поколениям всегда расценивалось как нечто очень важное и одно из первостепенных действий со стороны более опытных индивидов, поэтому институт образование является неким универсальным средством, которое дает возможность передать как можно больше накопленной информации и интегрировать ее в жизнь молодого поколения.

– Социализация. Полученные, в процессе обучения, ценности и установки способны в значительной степени повлиять на формирование мировоззрения у молодого поколения, что является частью процесса социализации в обществе и интеграции личности в социальную систему.

– Социальная селекция. Структура образовательного процесса построена таким образом, что она позволяет уже на раннем этапе обучения индивида, рассмотреть в нем те качества, выделяющие его на фоне остальных обучающихся (гениальность, талант, способности), что в той или иной степени позволяет молодому поколению получить тот статус, который удовлетворяет их способностям и потребностям.

– Функция социального и культурного изменения. В процессе научных исследований, научных открытий и достижений, проводимых в стенах образовательных учреждений, развивается сам образовательный процесс, технологии, экономика, в то же время образовательный процесс вносит изменения в процесс научных исследований. Таким образом, можно наблюдать взаимосвязь между данными факторами [1].

Образование, прежде всего, инструмент для формирования новых социально и экономически подготовленных к жизни индивидов, поэтому чем престижнее и ценнее знания, полученные в учебном заведении, тем успешнее индивид в жизни. Но система образования, в той или иной, степени развивается неравномерно, и, если где-то образование престижно как никогда, а где-то его развитие складывается путем периодов роста, деградации или застоя. Таким образом, для понимания структуры построения успешной системы образования, которое дает возможности студентам для построения самодостаточной и успешной жизни, стоит рассмотреть примеры наиболее прогрессивных, в этом плане, систем образования в разных странах.

В зарубежной практике, модель образования строится по целому ряду факторов, которые, в определенной степени, влияют на всю систему в целом.

Первое, и самое основное, то, какие ценности и навыки формируются у ученика в процессе обучения. Некоторыми, и, возможно, главными, из них являются:

– Креативное мышление. Умение или способность продуктивно участвовать в процессе формирования и оценки идей, направленных

на получение инновационных и эффективных решений, путем нестандартного мышления.

– Критическое мышление. Навык, заключающийся в правильном анализе полученной информации, формирование неких выводов и собственного мнения, а также умение применять полученные результаты к определенным ситуациям и проблемам. В целом ряде стран, данный навык не только проецируется на образовательный процесс, но и является важным фактором оценки полученных знаний у учащихся. Наряду, например, с профильными предметами, на экзаменах довольно часто фигурирует отдельная секция «критическое мышление», включающая в себя целый спектр разнообразных задач и проблем, ставящие перед собой цель проверить насколько студент способен анализировать, рассуждать, делать выводы, формировать предположения, и, в последствии, применять полученную информацию.

– Академическая честность. Совокупность ценностей и принципов поведения, обучающихся и преподавателей в образовательном процессе, которое заключается в соблюдении правдивости, доверия, уважения, справедливости и ответственности за обучение. Придерживаться установленных правил, утвержденных определенным образовательным учреждением, необходимо всегда, и даже в тех случаях, когда «никто не контролирует и не видит», а это, в свою очередь, гарантирует получение хорошего образовательного опыта. Существует также целый ряд условий как для преподавателей, так и для студентов, которые требуют полного или частичного выполнения, для достижения максимального уровня академической честности в образовательном учреждении. Некоторые из них:

Для преподавателей

– Выделить необходимое время для объяснения насколько академическая честность важна для образовательного процесса;

– Использование разнообразных и открытых для студента систем оценивания;

– Стимулировать студентов к критическому мышлению, составлению собственного мнения и, соответственно, поощрять их за это.

Для студентов

– Необходимость соблюдения правил, установленных университетом;

– Наличие консультаций с преподавателем, при возникновении вопросов;

– Умение полноценно оценить свои успехи в исследовательской работе.

В целом, академическая честность важна не только для университета, но и для самого студента, ведь так формируется его отношение к подобного рода занятиям, и, соответственно, отношение его будущих научных руководителей и работодателей к его трудовой деятельности [4].

– Самостоятельность. Свойство личности, которая проявляется в способности брать инициативу на себя, а также критичности, адекватной самооценке и чувстве личной ответственности за свои действия и поведения. В образовательной сфере, проявление самостоятельности, со стороны студентов, наиболее ценна. Она заключается в том, что любой учащийся, заинтересованный в своем образовании, будет уделять гораздо больше времени индивидуальной практике, а не работе непосредственно с преподавателем. Весь процесс обучения, в большинстве стран с развитым образованием, строится на личном опыте студента, а также его личной инициативе в получении качественного образования. Но здесь, как ни странно, важную роль играет само образовательное учреждение: его цель – постоянно поддерживать студента не только различными ресурсами, но и созданием необходимой учебной атмосферы, где ему будет комфортно получать знания.

– Толерантность. Терпимость к иному мировоззрению, образу жизни, поведению и обычаям. Любое образовательное учреждение есть собрание людей, готовых не только впитывать знания, но и, в равной степени, делиться и отстаивать свою точку зрения. Споры, дискуссии, дебаты играют важную роль не столько в образовательном процессе, сколько в обществе в целом. «В споре рождается истина» (Сократ). Поэтому крайне важно проявлять терпимость к любому мнению, и, если оно противоречит твоему, попытаться грамотно сформулировать свою точку зрения оппоненту, при необходимости.

– Ценность образования. Данное явление заключается в том, насколько в стране уважают процесс образования в целом, начиная от процесса поступления, заканчивая получением диплома. И если в стране функционируют образовательные учреждения разного уровня, и все они, в целом, удовлетворяют потребностям будущих абитуриентов, они устанавливают свои требования к поступлению



и обучению, чтобы отбирать наиболее талантливых и способных индивидов, в силу ограниченности мест. И чем престижнее данное учреждение, тем больше конкуренции, и, как следствие, растет сложность этих самых требований. Например, в зарубежных вузах, распространена практика «рекомендательных» и «мотивационных» писем. Их суть заключается в том, насколько студент проявил себя в прошлом (школьный учитель по иностранному языку в «рекомендательном» письме, описывает то, насколько у студента развита способность к языкам) и насколько студент способен описывать свои цели и потребности, которые он желает реализовать через данный университет. В большинстве случаев, в использовании подобной практики, рекомендательные и мотивационные письма оцениваются наравне с экзаменами по профильным предметам, что указывает на их достаточно высокую роль в решении приемной комиссии о зачислении студента. В этом и заключается ценность: каждый пытается доказать, что именно он достоин получить престижное образование в данном университете.

Данные ценности, прививаемые индивидам еще в самом начале их образовательного пути, влияют на целый ряд жизненных аспектов, и способны сформировать из человека не только образцового студента, но и профессионала своего будущего дела.

В тоже время, они достаточно сильно укрепили свою значимость, в силу дистанционного образования, которое было введено в качестве одной из мер препятствию ухудшения эпидемиологической ситуации. Например, удаленность показало то, что академическая честность и самостоятельность в обучении у студентов проявляются не всегда.

Второе, и не менее важное, это то, насколько хорошо организована финансовая часть образовательного процесса: финансирование образовательных учреждений, зарплаты преподавателям, стипендии, гранты и т.д. Действительно, активное финансирование в образовательный процесс позволяет в полной мере раскрыть потенциал каждого учебного заведения. Но, вопрос также заключается в том, насколько затратно обучаться в том или ином месте для студента. К счастью, в современном мире, получить престижное образование можно и без наличия огромных средств, и здесь, как ни странно, огромную роль играют образовательные гранты и стипендии, которые не только полностью или частично покрывают стоимость обучения, но и предоставляют студенту возможность получать средства на

личные расходы. Гранты и стипендии есть, прежде всего, ресурс, предоставляемый государством или самим учебным заведением, наиболее талантливым и способным индивидам, которые, в силу определенных обстоятельств, не способны в полной мере воспользоваться платным образованием, но при этом имеющие все те же возможности в удовлетворении своих образовательных потребностей. Для преподавателей же отличным стимулом в развитии себя как людей, дающих знания и возможности, будет высокая заработная плата и хорошее финансирование исследований и научных работ.

Третьим фактором, той же степени актуальности, является то, какие возможности тот или иной университет (или система образования в целом) способен предоставить своим студентам, ведь все образование, в конечном счете, сводится к практической деятельности, непосредственно тому, чему студента готовили на протяжении всего образовательного процесса. Те возможности, которые может получить студент после окончания своего образовательного пути (непосредственно в учебном заведении), складываются не только из того, насколько хорошие знания предоставляет университет, но, в той же степени, из того, насколько данный университет востребован в глазах работодателей, но, во всяком случае, одно без другого существовать не может. Выбор желаемого университета абитуриентом, в конечном счете, складывается из того, насколько хорошие знания и возможности он может получить в процессе своего обучения.

Что касается образования в Казахстане, то его сложно назвать как плохим, так и хорошим. Судя по статистике, исследованиям и опросам, наше государство не находится в списке аутсайдеров, но также и не в списке лидеров в сфере мирового образования [3]. Что же отличает нас от тех и от других?

Во-первых, наше государство активно содействует тому, чтобы каждый абитуриент имел возможность получить бесплатное образование, а также обладал достаточными ресурсами, для обеспечения себя и своих нужд.

Во-вторых, наиболее талантливые, способные и активные учащиеся имеют возможность получить вознаграждения в виде различного рода стипендий, академической мобильности, стажировки и практики в ведущих компаниях и т.д.

В-третьих, активно вводятся инновационные способы преподавания, заимствованные с ведущих практик осуществления образования мира.

В свою очередь, недавняя мировая ситуация, которая вынудила всему миру познакомиться с термином «дистанционное образование», показала возможные недостатки осуществления образовательного процесса в нашей стране:

– Неподготовленность учителей/преподавателей. Нехватка опыта в онлайн образовании, а также низкая техническая база в использовании необходимых ресурсов и программ для ведения уроков в онлайн формате, у некоторых преподавателей. Конечно, в цифровизации всего и вся есть определенные минусы, но в критической ситуации, особенно те, кто непосредственно занимается обучением, должны владеть необходимыми навыками владения компьютерными технологиями, для комфортного ведения уроков и лекций.

– Неподготовленность учеников/студентов. Аналогичная проблема: нехватка опыта в использовании компьютерной техники, в особенности в младших классах. Низкая функциональная грамотность также является неким препятствием для студента, где под функциональной грамотностью понимается способность быстро адаптироваться к новым ситуациям, а также применять уже полученные знания и навыки в жизни. В процессе онлайн-обучения, большее количество времени приходится участвовать в своем образовании самостоятельно, когда как большинству студентов требуется постоянное участие преподавателя в их обучении, что говорит о том, что развитие самостоятельности среди студентов также является необходимым приоритетом.

– Социально-экономические аспекты. Не все семьи могли позволить себе приобретение необходимой техники для обучения их детей онлайн, а также наличие достаточно плохого интернет-соединения в селах и пригородах не позволяло комфортно получать необходимую информацию, для обучения, через интернет.

Сюда же можно отнести проблему социального неравенства, которая также проецируется на систему образования в виде растущего разрыва между сильными и отстающими школами [2].

Образование в Казахстане не является примером идеально функционирующей системы. Здесь можно заменить как плюсы, так и минусы характерные именно для нашего региона. В целом, институт образования есть некий ресурс, позволяющий индивиду

удовлетворить собственные потребности, а также, в той или иной степени, устроить свою личность в жизни общества.

Итак, институт образования играет важную роль в формировании успешного и развивающегося общества. Этому способствуют целый ряд определенных факторов, которые, так или иначе, влияют на человека всю его жизнь. На примере довольно успешно развивающихся систем образования, были рассмотрены те принципы, по которым функционирует любое хорошее образование в мире.

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Социология образования: Учебник и практикум для вузов/ А.М. Осипов [и др.]; под редакцией А.М. Осипова – Москва: Издательство Юрайт, 2020 – 365 страниц.

2 Дюркгейм Э. Социология образования. М., 1996.

3 Журнал «Forbes Kazakhstan». Новостная статья «На каком месте казахстанское образование в международных рейтингах» (от 21 октября 2019)

4 Кодекс Академической Честности. НАО Торайгыров Университет. Утвержден ректором Торайгыров Университета М. М. Бегентаевым.

#### ТРАНСФОРМАЦИЯ ТРАДИЦИОННОЙ МОДЕЛИ СЕМЬИ И БРАКА В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

ХИТРИК Д. А.

студент, Экибастузский колледж ИнЕУ, г. Экибастуз

АВДИЕНКО Л. С.

преподаватель, Экибастузский колледж ИнЕУ, г. Экибастуз

Семья играет очень важную роль в современном мире, является основой гражданского общества и социального государства. Проблема семьи, брачных отношений исследуется психологией, социологией, педагогикой, этнологией. Сегодня проблема отношения молодежи к семье и браку актуальна, поскольку существует потеря уважения к институту семьи и брака, меняются ценности, цели при вступлении в брак.

В казахстанском обществе семья характеризовалась такими особенностями, как супружеская верность, забота о детях, родителях, уважение к предкам, гармония отношений, взаимная

ответственность, здоровый образ жизни, труд, соблюдение традиций, обычаев. Система духовно – нравственных ценностей предшествующего периода в наши дни подвергается трансформации в связи с глобализацией, мировым экономическим кризисом. Молодежь совсем иначе оценивает ценности семьи и брака. В современном обществе традиционные семейные ценности меняются, например, если иерархия ценностей выглядела так: долг, ответственность, ценность детей как залог благополучия родителей, то теперь на первый план выступают независимость, личные достижения.

Можно выделить постепенное увеличение среднего возраста вступления в брак. У женщин в 2018 году 25 лет, у мужчин – 27,6 [1]. В связи с этим, можно заметить, что молодежь желает сначала получить образование, найти работу и стать экономически независимыми. У нынешнего поколения больше возможностей для самореализации, нежели у предыдущего.

В современном обществе наблюдается такая тенденция – формируется пост-семья, основу которой составляет договор между партнерами. Имеются определенные отличия от традиционной семьи. В традиционной семье есть разделение труда между мужчиной и женщиной. Пост-семья объединяет партнеров, в равной степени ориентированных на самореализацию как в семье, так и в профессии. Одна из актуальных проблем современного казахстанского общества – «деформация» семейного воспитания. Оказывает влияние недоступность соответствующего образования и методов планирования семьи. В итоге растет число подростковых беременностей и аборт.

Цель нашего исследования - выявить отношение современной молодежи к браку и семье. В процессе изучения данной темы последовательно решались задачи: 1. изучить социологию семьи как отрасль социально-гуманитарного знания, основные труды, которые касаются социологии семьи; 2. дать характеристику современному состоянию семейных отношений и брака; 3. с помощью эмпирических методов исследования выявить отношение современной молодежи к браку и семье; 4. предложить пути и способы, способствующие повышению ценности института семьи и брака в молодежной среде.

Всегда семья считается основой государства, институтом сохранения традиций, формирования гражданственности, все члены семьи должны продолжать традиции предков, что

способствует сохранению самосознания. В современном обществе широко распространен гражданский брак, то есть неофициальный и незарегистрированный брак. Вступая в такие отношения, члены такого брака в какой-то степени освобождают себя от ответственности, женщины и дети в таком браке не защищены законом. Во времена наших бабушек и дедушек такой брак осуждался, разводы были редкими.

Меняется понимание самого феномена «брак». Соответственно, необходимо определить это понятие. Брак – это регулируемая законом, обществом, нормами морали и права, особая форма отношений между мужчиной и женщиной, устанавливающая их права и обязанности по отношению друг к другу и к своему потомству. Это определение дают браку современные социологи [2].

Семьей в социологии называют социальное объединение, члены которого связаны общностью быта, взаимной моральной ответственностью и взаимопомощью. Семья представляет собой систему отношений между мужем и женой, родителями и детьми, основанную на браке или кровном родстве и имеющую исторически определенную организацию. Она обладает только ей присущими свойствами, закономерностями, особенностями, не характерными ни для одной ее составляющей в отдельности. Основными признаками семьи являются: брачные или кровнородственные связи между всеми ее членами; совместное проживание; общий семейный бюджет.

К систематическому изучению семьи относится работа Ф. Энгельса «Происхождение семьи, частной собственности и государства», в которой автор делает выводы, что этот социальный институт менялся в прошлом и будет постоянно развиваться, в зависимости от уровня производства [2]. В связи с этим, до начала XX века, до развития индустриализации, промышленности, господствовала патриархальная модель семейных отношений, в рамках которых супружеские и родительские роли были строго регламентированы и ритуализированы.

Исследователь Е. П. Ильин изучает мотивацию семейной жизни, и различает мотивы поиска партнера для брака, мотивы семейной жизни. Еще один исследователь семейных отношений З.И. Файнбург относит мотивацию брака к трем причинам: биологической, социально – культурной и экономической.

По исследованиям Н. Ф. Федотовой и Л. А. Филипповой чаще всего главным является стремление к половой близости,

желание проявлять заботу в частности у мужчин, желание быть любимыми в основном у женщин, стремление найти подобного себе человека, желание быть понятым. Исследователь М. С. Мацковский дополнил основные функции семьи, такие как хозяйственно-бытовая, социально-статусная, эмоциональная, сексуальная, сфера первичного социального контроля, сфера духовного общения. Некоторые исследователи, такие как Харчев А. Г., Медков В. М., Навайтис Г., выделяют специфические и неспецифические функции семьи. Согласно А. Г. Харчеву, специфические функции семьи вытекают из сущности семьи и отражают ее особенности как социального явления, тогда как неспецифические функции, это те, к выполнению которых семья оказалась принужденной или приспособленной в определенных исторических обстоятельствах [3, с. 102].

Научно-технический прогресс создал множество возможностей для развития и самореализации личности, которые влияют на демографическое поведение человека. Все больше людей получают высшее образование, занимаются развитием карьеры и поэтому откладывают вступление в брак на более поздние периоды. Раньше данная тенденция была больше характерная для мужчин, но в современном обществе женщины могут самостоятельно планировать рождение детей и при этом заниматься карьерой и саморазвитием. Трудоустройство женщин показывает их конкурентоспособность и повышает экономический и социальный статус. В связи с этим, возможность отвести женщине второстепенное место в семье ведет к снижению интереса к традиционному браку и соответственно разводам.

С другой стороны, навязывание социумом мужчине роли главы семьи, ответственного за полное обеспечение всех членов семьи, также оказывает отрицательное влияние на решение мужчин жениться только ради детей. Мужчины, как и женщины, нуждаются в дружелюбной атмосфере в семье, где он играет роль не только добытчика, но и личности, которая имеет свои эмоциональные и другие потребности. Отход от традиционной модели семьи, которая создавала видимость физической безопасности для человека, продиктован потребностью обоих полов в дружеской и эмоционально безопасной атмосфере в семье, которую трудно создать в условиях вертикальной иерархии традиционной семьи. Кроме того, при раннем вступлении в брак, молодые и незрелые люди попадают в материальную и моральную зависимость от родственников, на основании чего они наделяют себя правом

вмешиваться во внутренние дела молодой семьи, что может привести к распаду семьи.

Семья играет очень важную роль в жизни человека, в кризисные периоды его жизни. В связи с этим ценности семейных отношений невозможно заменить гражданским браком без обязательств, которые очень распространены сегодня. [4]. Отсутствие ответственности в отношениях имеет место, а также негативные последствия, к которым можно отнести следующее: свободное отношение к материальному обеспечению семьи, а часто живут за счет родителей; частая смена партнеров; аборт; никто не несет ответственность за здоровье «второй половинки»; отказ от рождения детей, снижение рождаемости; нежелание нести ответственность перед законом, и возможность без проблемного ухода от партнера [5]. Именно поэтому отношение к семейной жизни современной молодежи – очень важно для изучения и прогнозирования будущего государства. В рамках изучения данного вопроса было проведено анкетирование с целью выяснения, насколько же значимы семейные ценности сегодня.

В анкетировании приняли участие 356 человек, в возрасте от 14 до 29 лет. Из них 28 % юношей и 72 % – девушек. Мы сделали выборку вопросов. На вопрос «Как Вы относитесь к браку?» положительно – 60 %, «нейтрально» – 30 %, «отрицательно» – 10 %. В целом, отношение к браку как официальному союзу, положительное. На вопрос «Как вы относитесь к гражданскому браку?» – «положительно» – 55 %, «отрицательно» – 35 %, «нейтрально» – 10 %. Здесь мы видим, что понимание гражданского брака сформировано не в полной мере, поскольку большинство респондентов поддерживают его. На вопрос «Как вы относитесь к ранним бракам?» – «положительно» – 35 %, «отрицательно» – 38 %, «нейтрально» – 27 %. Положительное отношение к ранним бракам вызвано быстрым «взрослением» молодежи, влиянием интернета, другим СМИ, половым воспитанием в семье не на должном уровне, поэтому число ранних браков возрастает. Основной причиной вступления в брак 35 % респондентов назвали сходство характеров и интересов, 45 % – любовь, 8 % – решить материальные проблемы, 10 % – приобрести независимость от родителей, 2 % – решить сексуальные проблемы.

Таким образом, современное отношение молодежи к созданию семьи в основном позитивное. Но большая доля молодежи положительно относится к гражданскому браку и не

осознает всей ответственности создания семьи. Чтобы повысить уровень ответственности, возродить семейные ценности, нужно пропагандировать семейные ценности через институты образования, средства массовой информации, мероприятия различных уровней. И конечно, важным образцом является собственная семья, которая воспитывает современную молодежь, будущее нашей страны.

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Наберушкина Э.К., Узакова С.А. Система семейных ценностей казахстанского социума в современных условиях. [Электронный ресурс]. - URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?Id=18664> [дата обращения: 04.03.2021].

2 Валиуллина, А. Ф. Отношение к браку глазами современной молодежи / А. Ф. Валиуллина, А. И. Кислова. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2013. - № 11 (58). - с. 760-762. [Электронный ресурс]. - URL: <https://moluch.ru/archive/58/7781/> [дата обращения: 11.03.2021].

3 Ковалев С. В. Психология современной семьи. М.: Просвещение, 1988. - 208 с.

4 Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. студ. высш. учеб. заведений / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова и др.; Под. Ред. Е. Г. Силяевой. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. - 220 с.

5 Урбанович Л. Н. Нравственные основы семьи и брака. Система работы со старшеклассниками и родителями. - М.: Издательство «Глобус», 2009. -256 с.

#### 6.8 Шетел филологиясының, лингводидактиканың және аударматанудың өзекті мәселелері 6.8 Актуальные вопросы иностранной филологии, лингводидактики и переводоведения

#### VIDEO AS A MEANS OF EDUCATION PROCESS INTENSIFICATION IN THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING

SYDYKOVA SH.

student, 4th year, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar

BAIGOZHINA ZH. M.

candidate of pedagogical sciences, professor

Currently, the methodology of teaching foreign languages in schools has changed significantly under the influence of changed target settings and the transition of students to distance learning, so the use of video materials in foreign language classes helps to solve the problem of increasing the educational motivation of students.

The purpose of teaching a foreign language in schools during distance learning is to create conditions for the formation of and the development of the communicative competence necessary for foreign language learning activities for the implementation of cultural and professional communication. It is quite difficult to master the communicative competence in English without being in the country of the language being studied. Therefore, an important task of the teacher is to create real and imaginary situations of communication in the classroom in a foreign language, using various methods, techniques and tools.

In modern teaching methods, much attention is paid to the use of various methods and channels of information receipt, which positively affects the strength of assimilation of regional and language material, and the clarity of the demonstrated study material. But in the period of distance learning, it is necessary to create all the conditions for the development of students' communicative competence. Audio learning tools clearly demonstrate the subject being studied - a foreign language - in a natural setting. But most fully these characteristics correspond to video materials. The use of video materials in teaching a foreign language is based on one of the oldest and most basic methodological principles - the principle of visibility. The use of visual clarity becomes possible due to the ability of a person to perceive and process speech and visual information.

The use of video materials is one of the ways of influence, which is aimed at implementing a personality-oriented approach. The advantages of video materials are the power of impression and emotional expression on students, which affect the increase in the level of motivation for the English language. In addition, the use of video tools in distance learning is an effective way to master a foreign language.

The main advantage of using video in the educational process is the availability of video materials that can be shown to students from various sources on such platforms as Zoom, Webex, Google Meet and others. It should be noted that this is a video material, the demonstration of which is subject to certain educational goals and, therefore, is organized in a special way and consists of several stages. In order for the result of using authentic video materials to be effective and have a positive character, the teacher must prepare the materials for the lesson well and efficiently, taking into account the stages of working with video content. Any video sequence is a combination of video cards and their accompanying text, which is perceived by students by ear [1, p. 77–83].

N. N. Rozhkova notes that the perception of the sounding text in English contributes to the preparation of students to understand the speech of different people. It is important to form a communicative competence that includes both linguistic and socio-cultural competence. Knowledge of the socio-cultural background is very important, because without it, it is impossible to form a communicative competence, even within restricted limits. Therefore, it is necessary to have an idea of the socio-cultural features of the country of the language being studied. The study of culture and language carries not only general educational ideas, but also at the same time provides personal development, supports the motivation of students [2, p. 84–90].

It should be noted that the teacher should conduct a thorough work with the use of video materials in the English lesson. For example, to really effectively use video resources in the lesson, you need to make sure that:

- the context has a certain degree of novelty /surprise;
- the text of the video resource is accompanied by clear instructions aimed at solving a specific and realistic educational task, understandable to students and justified by the entire logic of the lesson;
- the video element must be known to the teacher himself and set in advance for the beginning of viewing;
- the video material must fully correspond to the topic of the lesson;

– the video should form a linguistic and socio-cultural competence [3, p. 12].

For effective use of video materials, it is important to use them for their intended purpose, that is, video fragments should be closely related to the topic of the lesson. Now there is a huge amount of video material that can be viewed and used in English lessons. They can be represented by commercials, interviews with famous people, cartoons, stories from world films, fragments of news and TV shows.

Since there is no strict classification of video materials in the scientific and methodological literature, we analyzed and identified the following groups of video materials that can develop students' communicative competence:

1 For the purpose of creation: specially designed for teaching a foreign language (video courses and other educational films) and intended for native speakers or authentic (including feature films and live broadcast of TV programs on the air);

2 by genre: feature films, documentaries, talk shows, interviews, short films, animated films, historical films and video clips.

3 by structure and degree of completeness: complete and fragmentary.

After analyzing the work of methodologists such as Dubrovin M. I. [5, p. 143], Barmenkova O. I. [4, p. 20-23] and Ilchenko E. V. [6, p. 7–10], we conducted a study using video materials of different genres, taking into account the requirements for the use of video resources, identifying three stages of working with video materials: the pre-text (pre-demonstration) stage, the text (demonstration) stage, and the post-text (post-demonstration) stage.

Since the distance learning lesson lasted from 30 to 40 minutes, we used video materials related to the topic of the lesson. The main textbook for the 8th grade was the Excel students' book (for Kazakhstan, grade 8).

The purpose of the pre-demonstration stage was to motivate and psychologically prepare students to perceive information and perform exercises, to activate attention and transfer students to active participants in the educational process, to eliminate difficulties in the perception of the text [4, p. 21]. At the pre-demonstration stage, we briefly characterized the type of video material to be viewed, providing basic information about the video material, saying a few phrases like «You will see the video material about...» reporting the meaning and translation of unfamiliar words that are important for understanding the content and the meaning of which cannot be guessed from the context. For example, on the topic

«Travel and transport», students were given a list of translations of unfamiliar words related to travel and transport and shown pictures that inform about the content of the video material:

Table 1 – Words

№	English	Translation
1	Sort out	Отсортировать, отбирать
2	Accommodation	Проживание
3	Attraction	Привлечение, аттракцион
4	Spot	Место
5	Landmark	Ориентир
6	Off the beaten track	В глуши, нестандартный
7	Safety helmet	Шлем безопасности
8	At my own pace	В собственном темпе
9	Available	Доступный
10	Regular	Обычный, регулярный
11	Departure	Отправление
12	Pier	Причал, пристань
13	The ultimate	Максимальный
14	Cable car	Вагон канатной дороги
15	Perspective	Точка зрения, перспектива
16	Panoramic	Панорамный
17	Spectacular	Захватывающий
18	In advance	Заранее
19	To have a head for heights	Не бояться высоты
20	recommend	Советовать, рекомендовать

The purpose of the demonstration stage was to develop listening skills, the ability to navigate the text and extract the necessary information, and to develop logic, memory and attention. At this stage, we used exercises like:

- 1 Choose the correct answer;
- 2 Answer questions;
- 3 Write down the nouns / adjectives / verbs / adverbs that you will hear while watching the video;
- 4 Fill in the gaps.

On the topic «Travel and transport», we used the exercise «answer the questions»:

- 1 *What is one of the famous tours in London?*
- 2 *Which tour is becoming more and more popular?*
- 3 *Which tour is available to take things at your own pace?*
- 4 *What can you try on the River Thames?*
- 5 *What transport can you use to get from Greenwich Peninsula to Royal Victoria Dock?*
- 6 *How long does travel by cable car take?*
- 7 *What transport can you use to get the panoramic view from 1000 feet?*

The post-demonstration stage forms the creative and linguistic guess of the students when describing the frames from the video fragment. In order to effectively develop the skills of oral and written speech at the post-screening stage, the content of the video is used as a basis and support, which is the goal of this stage. As a reinforcement of the acquired knowledge, we used exercises aimed at developing productive skills in oral and written speech:

- 1 Retelling the content of the video;
- 2 Commenting on what was interesting or not interesting, new, significant for the student;
- 3 Answers to questions related to the topic of the lesson and the video material;
- 4 Filling in gaps in a phrase or sentence.
- 5 Grammar tasks [6, p. 8].

On the topic «Travel and transport», students were asked questions on the topic of the lesson:

- 1 *Which tour would you like to go on? Why?*
- 2 *Imagine you are in London. What have/haven't you done?*

For the development of written speech, students were asked to fill in the gaps with prepositions:

- *Where do you come \_\_\_\_\_?*
- *My cousin lives \_\_\_\_\_ Norway.*
- *They are walking \_\_\_\_\_ the bridge.*
- *I don't like flying, so I went to Paris \_\_\_\_\_ bus.*
- *You can stay \_\_\_\_\_ me tonight.*
- *My birthday is \_\_\_\_\_ 29th February.*
- *I'll see you \_\_\_\_\_ Christmas.*
- *Put the books \_\_\_\_\_ the table, please.*

Thus, the use of video materials in the classroom supports students' interest in the subject and increases motivation to learn. During such lessons, students' horizons expand, plus with the increase in information about the culture of the country, the language being studied, the socio-cultural competence of students improves. And compliance with the sequence of stages of presentation of video material and competent formulation of tasks determine the effectiveness of the use of video materials in the process of teaching a foreign language.

It should also be noted that the use of video films makes distance learning more lively and interesting. And teachers are required to use in the classroom various types of activation of interest in the studied foreign language, the use of various forms, methods and techniques of presenting information and working with it.

#### REFERENCES

- 1 Pisarenko V.I. Features of the organization of work with video films // Advanced information technologies and intelligent systems. 2002. No.10. P. 77-83.
- 2 Rozhkova N.N. The use of video technology in foreign language lessons // Language. Speech. Communication. 2000. No.4. P. 84-90.
- 3 Solovova E.N. Methodology of teaching foreign languages: advanced course. 2010. P.12.
- 4 Barmenkova O.I. Video employment in the system of teaching foreign speech // Foreign languages at school. 1999. No.3. P. 20-23.
- 5 Dubrovin M.I. Educational films and filmstrips in teaching English in secondary school: a manual for secondary school teachers. Moscow: Prosveshchenie, 1979. P. 143.
- 6 Ilchenko E.V. The use of video recordings in English lessons // First of September (English). 2003. No.9. P. 7-10.

## ОРТА БУЫНДАҒЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АРАЛАС ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АЛИЕВА А. М.  
студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.  
АХМЕТБЕКОВА А. М.  
ғылыми жетекші, PhD, қауымд. профессор,  
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қалыптасқан жағдайда зерттеудің өзектілігі оқытудың заманауи технологияларын игеру және цифрландыру құралы ретінде жалпы орта білім беру жүйесіне аралас оқытуды енгізу қажеттілігімен негізделіп отыр. Пандемиялық жағдайларға байланысты білім беру саласына өз түзетулерін енгізілді және оқу процесін ұйымдастыруда жаңа тәсілді талап етілді, яғни дәстүрлі және онлайн оқытуды біріктіру, мұнда мұғалім білім көзі емес, көмекші рөлін атқаратын болды. Аралас оқыту технологиясы оқушыға бағытталған онлайн-ресурстарды қолдана отырып, дәстүрлі оқыту форматын біріктіреді. Аралас оқыту модельдері оқытудың қазіргі заманғы дағдыларын дамытуға ықпал етеді және білім алушыларға білім беру процесінің белсенді қатысушылары болуға мүмкіндік береді. Жобалар негізінде аралас оқыту моделі орта буындағы ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын модельдердің бірі болып табылады. Бұл модель ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдана отырып, Блум таксономиясына негізделген.

Аралас оқыту – жартылай қашықтан оқыту сияқты ғаламтор арқылы оқыту элементтерін енгізе отырып, оқу процесін құрудың жалпы дәстүрлі принциптері сақталатын оқыту. Оқытудың бұл екі формасының арақатынасы білім беру мекемесінің оқыту процесінің аталмыш құрылымына дайындығымен, сондай-ақ оқушылардың ынтасымен және техникалық мүмкіндіктерімен анықталады [1, б. 9].

Көптеген ғалымдар құрылымы бойынша бір-бірінен ерекшеленетін аралас оқытудың түрлі модельдерін ұсынуда. Таңдалған модельдің қаншалықты нәтижелі мен тиімді болуы, оқушылардың зерттелетін пәніне тәуелді. Сондықтан, қазіргі ғылымда мазмұны, ауқымы, технологиясы, оқу кеңістігі және т. б. жағынан ерекшеленетін аралас оқытудың мыңдаған түрлері бар деп айтуға болады. Хизер Стейкер мен Майкл Б. Хорн аралас оқытудың төрт жеке моделі ұсынған. Төрт модельдің әрқайсысы аралас оқытуды анықтаудың әртүрлі элементтерін өз тәсіліне қалай қосатынын түсіндіреді [2, б. 10]. Аралас оқыту модельдерінің тағы



6 түрін ажыратуға болады. Бұл модельдер аралас оқыту аясында оқыту әдістемесін жетілдіру мақсатында мұғалімдерге арналған білім беру сайтында ұсынылады [3]. Ұсынылған модельдер аралас оқытудың негізгі модельдерін толықтырады және белгілі бір білім саласында оқушылардың дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді.

Модельдердің әрқайсысы өзіндік қасиеттермен және оқу үдерісін өзгеше ұйымдастырумен ерекшеленеді. Тәжірибе нәтижесінде ағылшын тілін оқыту үшін ең тиімді модельдер ретінде, қосымша аралас оқыту (*supplemental blended learning*), жобалар негізінде аралас оқыту (*project-based blended learning*) және төңкерілген сынып (*flipped classroom*) модельдерін атап көрсетуге болады. Аталмыш модельдер Блум таксономиясына (*Bloom's Taxonomy*) негізделген продуктивті және рецептивті дағдыларды қалыптастыруға және арттыруға мүмкіндік береді. Мақсаттар мен міндеттерді дұрыс таңдауда модельмен және дәлгермен үйлесімді болатын АКТ құралдары маңызды рөл атқарады. Онлайн-викториналар, сауалнамалар, тесттер, 'mind map', бейне-роликтер, презентациялар сияқты АКТ құралдары қолдануға ең қолайлы болып келеді.

*Жобалар негізінде аралас оқыту (Project-based blended learning)* – бұл оқушы онлайн режимінде оқытуды, курстар түрінде немесе өздігінен қол жетімділік түрінде, сонымен қатар жобаларға негізделген оқу тапсырмаларын, өнімдерін және олармен байланысты артефактілерді әзірлеу, қайталау және жариялау үшін бетпе-бет оқыту мен ынтымақтастықты қолданатын модель. Жалпы сипаттамасы: жобалық оқытуды қолдау үшін онлайн-ресурстарды пайдалану [3].

Ағылшын тілі сабағында жобалар негізінде аралас оқыту моделін қолданудың ең басты артықшылығы – білім алушылардың тапсырмаларды өзідігінен нақты өнім жасай алу мүмкіндігі. Нақтырақ айтқанда оқу немесе аудио-визуалды тапсырмаларды зерттей отыра, оқушы өзі жаңа өнім жасай алады. Керемет оқыту платформасы ретінде 'Google Classroom' сайты бола алады. Осы платформа арқылы оқушыларға арналған аудио-визуалды материалдармен сүйемелденген онлайн-сауалнамалар, тесттер, қосымша жазбалар, ескертулер 'deadline'-дар қойып жазуға болады. Одан басқа мұғалім қосымша материалдарға сілтемелер жіберуге мүмкіндігі бар. Осылайша, оқушылар, тақырыпқа сай материалды

қарастырып, сауалнамадан өтіп, өз білімін тексеріп және мұғалімнен жедел кері байланысты ала алады.

Жоғарыда айтылған модель орта буын сыныптарына тәжірибе барысында енгізіліп, білім алушылардың шет тілін үйренудегі продуктивті және рецептивті дағдыларын тиімді дамытуға және жоғары білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге ықпал етті. Модельдің енгізу кезеңдерін төмендегі кестеден көруге болады.

**Модель:** Жобалар негізінде аралас оқыту (Project-based blended learning)

**Тақырыбы:** «Our holiday»

Келтірілген модель оқушыларға жобаларға негізделген оқу тапсырмаларын, өнімдерін жасауға мүмкіндік беретін модель болып табылады. Модельдің негізгі мақсаты ретінде жобалық оқытуды қолдау үшін онлайн-ресурстарды пайдалану және қолдану деп айтуға болады. Бұл үшін жаңа лексика енгізіліп, оқушылар оны оқу, бейне тапсырмалары арқылы толықтай меңгерді. Оқу үдерісі кезінде Power Power Presentation, Google classroom платформасы қолданылды. Модельді енгізу кезеңдері I-кестеде келтірілген.

Кесте 1 – Блум таксономиясы негізінде жобалар негізінде аралас оқыту моделін енгізу кезеңдері

№ р/р	Блум таксономиясының деңгейі	Сабақ кезеңі	Өткізу форматы
1.	Есте сақтау (remembering)	<b>Power Power Presentation.</b> «Holiday and vacation» тақырыбындағы слайд-презентация, онда оқушыларға суреттерге сәйкес ағылшын тілінде сөздерді айту мүмкіндігі беріледі. Осылайша, мұғалім берілген тақырып бойынша оқушылармен лексикалық материалды өңдейді.	офлайн
2.	Түсіну (understanding)	<b>Reading the text «Holiday».</b> Тілдік материалдың көзі – New English File (Pre-Intermediate) оқу құралы. <u>Тапсырма 1:</u> Fill in the gaps with the	офлайн

Кесте 1 жалғасы

		<p><b>correct form of the verb;</b>  <b>Тапсырма 2:</b> Match the words;  <b>Тапсырма 3:</b> Answer the questions:          1) Where did the author stay on holiday?          2) What did the author buy on holiday?          3) How was the weather like?          Бұл жаттығулар оқушыларға жаңа лексиканы бекітуге мүмкіндік береді. Мұғалім оқушылардың жаңа лексика мен мәтін мазмұнын қаншалықты түсінетінін тексереді.</p>	
3.	Қолдану (applying)	<p><b>Mind mapping.</b>          Бұл кезеңде мұғалім оқушылармен бірге зерттелген мәтін бойынша ассоциограмма жасайды, бұл оқушыларға жобаны дайындауға көмектеседі. Дайындық кезеңі оқушыларға жобаны өз бетінше орындауға мүмкіндік береді.          Ассоциограмма келесі сұрақтардың көмегімен жасалды:          Where did you go?          When did you go?          How did you get there?          Where did you stay?          Who did you go with?          How long were you there?          Was the weather good?          Did you have a good time?</p>	офлайн
4.	Талдау (analysing)	<p><b>Watching the video «How was your vacation?»</b> on YouTube channel.          Тапсырма: Answer the questions:          1) Explain why Mr. Rashid's vacation was terrible;          2) What would you do if you were Mr. Rashid?          3) Do you agree that Mr. Rashid's vacation was wonderful? Explain why?          Жаттығуда оқушылар сыни ойлауды дамытуға ықпал ететін «қалың сұрақтарға» жауап береді. Бұл бейне мен жаттығу Google classroom платформасында бекітілді.</p>	онлайн

Кесте 1 соңы			
5.	Құру (creating)	<p><b>Mind mapping for project work «My summer holiday».</b>          Оқушылар ассоциограмманы өз бетінше құрастырып, Google classroom платформасына жүктейді.</p>	онлайн
6.	Бағалау (evaluating)	<p><b>Project Presentation «My summer holiday».</b>          Оқушылар өздерінің ассоциограммаларын ұсынады, содан кейін мұғалім олардың жұмысын бағалайды.</p>	Онлайн/офлайн

Жоғарыда аталған модельді тиімді пайдалану үшін АКТ-ды қолдана отырып педагогикалық тәжірибе жүргізілді. Тәжірибе барысында жоғарыда аталған модель өзіндік тиімділігін растап, орта буындағы оқушылардың оқу үдерісінде үйренудегі продуктивті және рецептивті дағдыларын тиімді дамытуға және жоғары білім беру нәтижелеріне қол жеткізулеріне ықпал етті.

Аралас оқытуды оқу үдерісіне енгізу көп дайындықты қажет етеді деген пікір жасауға болады. Себебі, бұл тек онлайн құралдар мен АКТ пайдалану туралы емес. Нәтижесінде, аралас оқыту практикасын енгізу үшін мұғалім келесі талаптарды орындағаны және ұсынымдарды ескергені жөн:

- оқушыларын білу және тақырыпты жүйелі түрде жоспарлау;
- оқытудың мақсатын, міндеттерін айқындап, оқу іс-әрекетінің уақытын дәрістің/тақырыптың барысына байланысты нақты жобалау;

- аралас оқыту компоненттерін айқын көріп, АКТ құралдарын оқу үдерісіне қоса алу, жалпы проблемалар мен қиындықтарды атап өтіп, олардың шешу жолдарын қарастыру;

- тәжірбиенің әртүрлі аспектілері туралы кері байланыс алу, оның ішінде мазмұн, дизайн, оқу және оқытушылық қызметті қайта қарастыру мен талдау;

- оқушылардан алынған барлық қателер мен пікірлерді ескеру, бағытты жақсарту, тиімділікті арттыру және болашақта соңғы қателіктерден аулақ болуды қамтамасыз ету.

Сонымен аралас оқытуда мұғалім көптеген маңызды нәрселерді ескеруі керек екендігі сөзсіз. Қорытындылай келе, егер аралас оқыту үдерісі дұрыс ұйымдастырылып және жүзеге асырылса, оны толығымен тиімді және қолайлы деп айтуға болады.

## ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қапалбек Б., Кеңесова А., Жұмағұлова А. Әдіскер анықтамалығы – Қазақстан республикасы мәдениет және спорт министрлігі тілдерді дамыту және қоғамдық саяси жұмыс комитеті Ш. Шаяхметов атындағы тілдерді дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы. – Астана, 2016. – 195 б.

2 Staker H., Horn M. B. Classifying K–12 Blended Learning. – Mountain View, CA : Innosight Institute, 2012. – 22 p.

3 TeachThought Staff 12 Of The Most Common Types Of Blended Learning. [Электронды ресурсы]. URL : <https://www.teachthought.com/learning/12-types-of-blended-learning/>. (Өтініш берген күні : 12. 02. 2021).

### МЕКТЕПТЕРДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖОБАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРДІ ҚОЛДАНУ

БОШ А.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АНЕСОВА А. Ж.

PhD, қауымд. профессор (доцент), Павлодар педагогикалық университеті,  
Павлодар қ.

Қазіргі уақытта жобалау әдіснамасы шетел тілі сабақтарында ғана емес, басқа да академиялық пәндерде кеңінен таралған. Тәжірибе осы әдісті көптеген индикаторлар үшін пайдалану тиімділігін көрсетті. Тағы бір маңызы, белгілі бір білім жиынтығына ие болуды болжайтын және жобалау іс-әрекеті арқылы шешімін табуды алдын-ала ескеретін мәселелерге деген оқушылардың қызығушылығын ынталандыру, алған білімдерін тәжірибе жүзінде қолдана білу икемділігін, рефлексорлық ойлауды (сыни тұрғыдан ойлауды) дамыту. Мәселе ойдың мақсатын белгілейді, ал мақсат ойлаудың үрдісін бақылайды. Рефлексорлы ойлау мәні – фактілерді әрдайым іздеу, олардың талдауы, олардың анықтығы туралы ойлану, жаңаны тану үшін, күмәннен шығу жолдарын табу үшін, фактілерді логикалық тұрғызу, дәлелденген пікірлерге негізделген сенімділікті қалыптастыру.

Жобалау әдісі біріншіден – қандай да бір мәселені шешуге, екіншіден нәтижеге қол жеткізуге болжайды.

Қоршаған ортадағы, әлеуметтегі өзгерістерге байланысты сабақ беру тәсілі, әдісі методикасы бірге өзгеріп отырады. Тек сонда ғана тәрбие мен сабақ үрдісі өнімді, нәтижелі болады.

Мектеп бағдарламасындағы сабақ беру үрдісіне жаңа педагогикалық технологиялардың енуін оқушының рухани, интеллектуалды дамуының маңызды түрі екеніне көп көңіл бөлу керек, яғни тек даму ғана педагогикалық процесстің нәтижелі түрі болып табылады. Шетел тілі сабақ ретінде оқушылардың мәдени, рухани дамуына үлкен мүмкіндік беретін Ғылыми жұмыста оқушылардың шетел тілі сабақтарында жобалау әдісін қолдану белсенділігін ұйымдастыру ерекшеліктері анықталды. Жобалау қызметке дайындық және оны іске асыру үшін тапсырмалар жүйесі ұсынылған. Шетел тілдерін оқытудың орта сатысында оқушыларды ынталандыруды арттыру жобалау әдістерінің тиімділігін теориялық негіздемесі келтірілген.

Еуропа тілдерінде «жоба» сөзі латын тілінен алынып, *projectus* «алдыға лақтырылған» деген мағынаны білдіреді, «сойлеуші», «көзге түсуші», яғни бір объектінің, бір істің прототипі, прообразы сияқты, осы іс-әрекет жоба жасауға әкеледі. Жоба әдісі оқушылардың бір проблеманы шешуін талап етеді. Ал проблеманы шешу үшін олар бір жағынан әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданса, екінші жағынан әр түрлі пәндерден алынған білімнің интеграциясын пайдалануы керек.

Демек, жоба әдісі оқушылардың білімділік ситуацияға түсіп, өз проблемаларын іздеп, тауып, шешуі, өзіндік жұмыстарын, іс-әрекетін ұйымдастыруы. Жобалап оқыту технологиясы өткен ғасырдың басында АҚШ-та дүниеге келген. Оны проблемалар әдісі деп те атаған, америка философы әрі педагогы Дж. Дьюи, және оқушысы У. Х. Килпатри ойлап тапты. Дж. Дьюи оқудың белсенді формасын ұсынды. Бұл жерде өмірден алынған проблема қажет, ол бала үшін маңызды әрі таныс болуы керек, оны шешу үшін өз білімін пайдалана алатындай болуы керек. Мұғалім ақпарат көздерін қайдан алуға болатынын ғана айтады немесе оқушы ойына өзіндік жұмыс жасау мақсатында бағыт бере отырып, белгілі бір проблемаға қызығушылық тудырып, жобалап оқыту іс-әрекеті арқылы алған білімін пайдаланып, шешім жолдарын ұғындыруға жетелейді. Жоба әдісі жеке бағдар беру технологиясының бірі. Бұнда оқушылардың танымдық дағдыларын дамыту, өз білімін өздігінен қолдану біліктігін қалыптастыру, ақпараттық кеңістікте бағдарлау, сыни тұрғыдан ойлауларын дамыту жатады.

Жобалар әдісінің негізгі мақсаты: «оқушылардың танымдық, шығармашылық дағдыларын, өз білімдерін өз бетімен құрастыра білу икемділігін, ақпараттық кеңістікте жөн таба білу іскерлігін дамыту, сыни тұрғыдан ойлауын дамыту».

Жобалау әдісінің мәні – белгілі бір білім жиынтығына ие болуды болжайтын және жобалау іс-әрекеті арқылы шешімін табуды алдын-ала ескеретін мәселелерге деген оқушылардың қызығушылығын ынталандыру, алған білімдерін тәжірибе жүзінде қолдана білу икемділігін, сыни тұрғыдан ойлауды дамыту. Мәселе ойдың мақсатын белгілейді, ал мақсат ойлаудың үрдісін бақылайды.

Жоба әдісін қолдана отырып, оқушы өмір талаптарына сай, қоғамдық жағдайларға байланысты мәселелерге мұқият дайындалады. Олардың лингвистикалық белсенділігі жазу, сөйлеу, оқуы да дамиды. Ол үшін шығармашылық хат, газет, журналдар, монологтар, шығармашылық ойын (пьеса) т.б. қолданылады. Жобаны жасауда балаларға әр түрлі бейнефильмдер, мультфильмдер, компьютерленген бағдарламалар ұсынылады. Дене қимыл қозғалысы – ұлттық билер, музыкалық – ритмикалық қимылдар арқылы, ал өлең, тақпақ, хормен немесе жеке ән айтуда дауыс ырғағы, сезім мүшесі дамиды. Түрлі жұмыстар тек ойлау қабілетін ғана дамытып жобамен өз бетімен жұмыс істеуге де үйретеді. Сабақты түрлендіре өткізу оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырады. Бала мұндай сабақтан жалығып, шаршамайды. Ал жобаны әр баланың психологиялық ерекшеліктеріне байланысты беру керек. Жобаны оқу жылының басында оқытушы жоспарланған бағдарламадағы тақырыптарға сай етіп алады.

Жобалаудың құрылымы:

- нақты нәтиже шығару жобасы;
- нақты мәселенің талдауы;
- нақты уақыт белгілеу;
- жұмыс жүргізу жобасы;
- нәтиже шығару

Жоба белгілі бір тақырып бойынша құрастырылады. Ол оқушының қызығулығына қарай таңдалуы мүмкін.

1-кезең дайындық кезеңі. Тақырып таңдау, оны құрастыру, міндеттерін белгілеу, ұйымдастыру, талқылау, жоба мазмұнымен танысу. Мұнда оқытушымен бірге оқушы жобаның тақырыбын, мақсатын анықтайды.

2-кезең. Материал жинау, материалды өңдеу, толықтыру. Оқушылардың жинаған тілдік материалдарын, алғашқы

нәтижелерін қорытындылап талқылау, келесі қосымша материалды, жаңа материалды іздестіру. Жоба үй тапсырмасы ретінде материалды қолдана отырып сұхбат жасауға беріледі, лексикалық, грамматикалық материалдар өңделінеді, кесте беріледі.

3-кезең. Сөйлеу кезеңінде алынған материалды қолдану, жоба жұмысын аяқтайды.

4-кезең. Қорытынды шығару, жобаның презентациясы.

Мұғалім әр кезеңде әр түрлі роль атқарады, ол – көмекші, бақылаушы, нұсқаушы жұмыстың барлық кезеңінде мұғалім шәкірттерінің іс-әрекеттерін қолдап, мадақтай келе, олардың ынтасын көтерген жағдайда ғана жақсы нәтижеге жетуге болады.

Жобалау әдісі – ағылшын тілін оқытуда тиімді әдістердің бірі боп саналады. Мұнда оқушылар жеке немесе топпен бірлесіп белгілі бір бағытта әрекет етеді, ізденіс жүргізеді, еңбектенуді үйренеді, өз пікірін дәлелдей алады, білімін, күшін сынайды. Оқытушының мақсаты – тақырыпты шығармашылық түрде меңгерту, логикалық ойлауын жетілдіру. Әр жоба ауызша бір тақырыпқа байланысты болады. Мұнда оқушы тек 1 ғана пәннен алған білімін ғана емес басқа пәндерден алған білімін де көрсете алады. Және де топ мүшелерінің дайындық деңгейі бірдей болуы шарт. Жобалық тапсырмаларды мен 5-8 сыныпқа арналған «Ағылшын елінің мейрамдары», «Ұлыбританияны басқару жүйесі», «АҚШ-тың билік жүйесі» тақырыптарын өткен кезде- қорытынды сабақта ұсындым және топтық жұмыс арқылы атқарылды.

Сонымен бірге осы курста қабілеттеріне қарай деңгейлік тапсырмалар беру әдісін жиі қолданамын.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Зимняя И.А., Сахарова Т.Е. Проектная методика обучения английскому языку. // Иностраный язык в школе. 1991. №3.
- 2 Бородулина М.К. Шет тілін үйрету. – М. Просвещение, 1975.
- 3 Кузьмичева Т.Н. Технические средства в обучений английскому языку. – М. Просвещение, 2001.
- 4 Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологий // Иностраный язык в школе. 2004. №3.

## ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРГЕ ШЕТЕЛ ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ӘДІЛ С.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АНЕСОВА А. Ж.

ғылыми жетекші, PhD, Павлодар қ.

Қазіргі заманда шетел тілінде сөйлейтін адамдарға деген қажеттіліктің күшейе түсуіне байланысты осы мақаланың тақырыбы таңдалды. Лингвистикалық бейін бойынша сапалы мамандарды даярлау көбіне студенттерге шет тілін оқыту процесінің ерекшеліктерін білуге байланысты. Білім беру процесі субъектілерінің бұл тобы жоғары оқу орындарында шетел тілін оқыту процесіне қандай да бір түрде әсер ететін ерекше ерекшеліктерімен сипатталады.

Кәсіби лингвистикалық және педагогикалық білімнің теоретиктері мен практиктерін толғандыратын негізгі мәселелер - студенттерге шет тілін оқытудың принциптері, әдістері, болашақ педагог студенттердің кәсіпқойлығының дамуында тиімділікке қол жеткізуге болатын материалды таңдау критерийлері туралы сұрақтар туындайды.

Лингвистикалық бейінді студенттерге шет тілін оқытудың негізгі принципі - оқыту процесінің дифференциациясы. Оқытуды дифференциациялау жеке тұлғаның жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастыруға, барлық оқушылар үшін әр түрлі болуы мүмкін білім мазмұнын барлық оқушылардың игеруін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, бірақ міндетті түрде барлығына арналған өзгермейтін бөлік. Сонымен қатар, ұқсас жеке сипаттамаларға ие оқушылардың әр тобы өз жолымен жүреді. Дифференциалдау жағдайындағы оқу процесі оқушылардың танымдық қажеттіліктеріне, олардың жеке ерекшеліктеріне мүмкіндігінше жақын болады.

Саралауды түсінудің үш негізгі аспектісі бар:

1 Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру.

2 Осы сипаттамалар бойынша оқушыларды топтастыру.

3 Оқу процесін топтарда ұйымдастыру [1].

Қазіргі зерттеушілер ашық типтегі тапсырмаларды пайдалануды әр түрлі деңгейдегі оқушыларды сөйлеу-ойлау қызметіне қосудың маңызды мүмкіндіктерінің бірі деп атайды. Бұл бірде-бір дұрыс шешімі немесе жауабы жоқ және студенттерге тілді меңгерудің

кез-келген деңгейінде олармен күресуге мүмкіндік беретін тапсырмалар. Өкінішке орай, қазіргі заманғы оқулықтарды талдау ондағы тапсырмалардың (жаттығулардың) көпшілігі жабық сипатта болатындығын, яғни олар мүмкін болатын жалғыз дұрыс жауаптың болуын болжайды. Мұндай тапсырмалар біртектес сыныпқа бағытталған және оқушылардың өте шектеулі саны үшін қолайлы жағдай жасайды. Студенттік топтардағы жұмыс жаттығулар сипатының ашықтыққа қарай өзгеруін талап етеді. Оқытылатын пән бойынша оқу бағдарламасын құру кезінде оқытушы жоғары кәсіптік білім берудің мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына сүйенеді, бірақ сонымен бірге өзі білім беру материалының қай бөлігін барлық студенттер игеруі керек екенін және қайсысы өзі анықтайды осы материалды тереңірек игеруді көздейтін, неғұрлым дайын және ынталы студенттер. Шет тілі сабақтарындағы жаттығулар дәл осылай және үлкен «қормен» таңдалады. Мысалы, ертегіні құрметтегеннен немесе тыңдағаннан кейін мәтіннен түсінігін тексеру үшін оқушыларға бірнеше сұрақтарға жауап беру ұсынылады. Мұғалім қойған сұрақтарға бірізділікпен жауап берудің орнына, студенттерге сұрақтар тізімі және бірінші жауап бергісі келетінін таңдау тапсырмасы беріледі. Бұл әр студентке өздері үшін қызықты және өз мүмкіндіктеріне сай сұрақтарды таңдауға мүмкіндік береді [2].

Мұндай тапсырманың нұсқасы келесідей болуы мүмкін: студенттерге өздеріне қызықты емес сұрақтарды сызып тастап, өздеріне сәйкес сұрақтар қоюға шақырылады. Сіз студенттерге өздерінің сұрақтар тізбегін әңгіменің мазмұны өзгертін етіп құруға тырысуға мүмкіндік бере аласыз. Ашық типтегі тағы бір тапсырма келесідей болуы мүмкін. Оқушыларға жазбаша немесе аудио мәтін ұсынылады. Біраз уақыттан кейін мұғалім бұл материалды алып тастап, оқушылардан есте сақтағанның бәрін жазуды сұрайды. Әрі қарай студенттер жұпта немесе үшемде бірігіп, тізімді едәуір кеңейтуге мүмкіндік беретін жұмыс нәтижесін талқылайды. Соңында мұғалім материалды қайта ұсына алады немесе оқушыларды өз жұмысының нәтижелерімен алмасуға шақыра алады. Бұл жағдайда ынтымақтастық барлығына өз нәтижелерін айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді. Мұғалім жұптар мен топтардың құрамын үнемі өзгертіп отыратын болса, оқушылардың сөйлеу тәжірибесі едәуір байыпталып, сыныптағы психологиялық ахуал жақсаратыны белгілі, оның ішінде әр түрлі курстастарымен қарым-қатынаста оқушылар бар. Көптеген сыныптастарымен

қысқа сөйлесу алмасуын қамтитын уақытша жұптар техникасы (басқа топ мүшелерінің пікірін сұрау, қойылған сұрақтарға ұқсас жауап берген студенттерді анықтау және т.б.) тағы бір мүмкіндік ашады сол уақытта. Жоғарыда келтірілген мысалдардан көріп отырғанымыздай, ашық тапсырмалар әр оқушыға өзі көтере алатын көлем мен қиындық деңгейіне жауап беруге мүмкіндік береді. Мәлімдемелер көлемі мен сапасына қарай әр түрлі болады. Алайда, тапсырманың сөйлеу тітіркендіргіштерімен үйлесімділігі шет тілдік сөйлеу әрекетінде тыңдаушылардың ынтасын арттырады [3].

Сонымен, шет тілі сабағында оқушыға бағдарланған тәсілді жүзеге асыру әр оқушының сабақтың кез-келген уақытында «жанкүйердің» ішінен өзіне сәйкес келетін қызықты тапсырмаларды таңдай отырып, өзінің эмоционалды және интеллектуалдық әлеуетін барынша арттыра алатынын білдіреді. Бұл тәсіл мұғалімнен қосымша уақыт пен зияткерлік шығындарды талап етеді, өйткені бұл оқушылардың құзыреттіліктерді игеру барысын мұқият бақылау, оқулықты бейімдеу және өзіндік жаттығулар жиынтығын, қажет болған жағдайда қосымша дидактикалық материалдарды құру қажеттілігін білдіреді. Алайда, мұндай күш-жігердің нәтижесі барлық студенттерге ыңғайлы, олардың шет тілін тиімді меңгеруіне мүмкіндік беретін жағдайлар болады.

Оқу материалын таңдау мәселесін шешпей, «оқытудың кез-келген ұтымдылығы мағынасыз болады». Бұл мәселені шешкен кезде әдістемендегі шетел тілін оқыту мақсатында білім беру үдерісінде пайдалану үшін түпнұсқа материалдарды таңдаудың жалпы критерийлерін талдауға және оларды таңдау критерийлеріне сүйену керек. лингвистикалық бейінді студенттердің коммуникативті және әлеуметтік-мәдени құзыреттілігі, сонымен қатар шет тілін оқыту үшін шынайы материалдарды таңдауға әсер ететін оқыту шарттары мен факторларын ескеру.

Шетел тілін оқыту үдерісінде лингвистикалық профильді студенттердің коммуникативті және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерін дамыту үшін шынайы материалдарды таңдағанда, университеттің ағылшын тілін оқыту курсы сонымен қатар білім беру және білім беру мақсаттарын қоятындығын ескеру қажет. оның орындалуы:

- болашақ мамандардың әлеуметтік-мәдени құзыреттілік деңгейін арттыру;
- мәдениетаралық және ғылыми байланыстарды орнатуға ықпал етуге дайын болу;

– мәдениетаралық коммуникацияға қатысу мүмкіндігі.

Сонымен қатар жеке ретінде сипатталатын және ұсыныстар ретінде қарастырылатын түпнұсқа материалдарды таңдау критерийлеріне егжей-тегжейлі тоқталу қажет:

1) лексиканы кәсіби таңбалау - түпнұсқалық материалдардың келесі лингвистикалық сипаттамалары ерекшеленеді, олардың болуы оларды лингвистикалық профильдегі студенттердің әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерін дамыту үшін пайдалануға мүмкіндік береді:

– аударылатын тіл елдерінің ұлттық-мәдени ортасына тән шындықты жеткізетін баламасыз лексика

– әр түрлі білім салаларына қатысты терминология: мысалы, экономикалық терминология балансы – баланс; овердрафт – клиенттің жеке шотында бар сомандан артық берілген, осы клиентке сенім артуға болатын несие; облигация – вексель, облигация; үлестік қаржыландыру – корпорацияның жарғылық капиталын құру;

2) жағдайлық өзгергіштік – бұл критерий шынайы материалдарда берілген тұлғааралық және кәсіби қарым-қатынас жағдайларының әртүрлілігін көрсетеді. Шетел тілінде сөйлеушілердің белгілі бір сөйлеу және сөйлеу емес мінез-құлқын байқау мен сіңіру студенттерге өз ана және оқыған шет тілдеріндегі қарым-қатынас әдістерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көрсетуде белгілі бір тәжірибе жинақтауға, дұрыс коммуникативті және әлеуметтік-мәдени мінез-құлықты үйретуге мүмкіндік береді. берілген тілдік қатынас жағдайында;

3) тәрбиелік мәні – басқа елдің халқына, оның тарихы мен мәдениетіне деген құрметті дамытуда.

Қазіргі уақытта шетел тілін оқытудың коммуникативтігі, интерактивтілігі, аутенттігі тілді үйрену үрдісінің мәдени контексте болуы үстемдікке ие болуда. Аталған ұстанымдар коммуникативтілік қабілетінің компоненті ретінде мәдениетаралық біліктілікті дамытудың алғышартын жасайды. Шетел тіліндестүрлі оқытуда тіл үйренушілер тілдік жаттығуларды жасап, қажетті материалды жаттаумен ғана шектеледі. Яғни, ол төмендегідей көрініске ие болады: «сөздік қор + қажетті құрылым = тіл». Алайда, тілдік құрылымды жаттаумен шектелу, тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге толық мүмкіндік бермейді [4].

Шетел тілінде тілдік қарым-қатынасқа үйрету үшін шынайы, өмірлік жағдаяттар туындату қажет. Ол оқушылардың қажетті материалды меңгеруіне және соған сәйкес мінез-құлқын

калыптастыруға жағдай жасайды. Шын мәнінде, Қазақстандағы үштілділік – елімізді, оның әлеуетін одан әрі нығайтуға бағытталған тұжырымдама, оны қоғам қолдауы тиіс. Үш тұғырлы тіл идеясы, шын мәнінде, үздіктердің арасында тең, бәсекеге қабілетті Қазақстанның қалыптасуына және дамуына бағытталған ұлттық идеологияның бір бөлігі болып табылады.

Осылайша, студенттерге шет тілін кәсіби оқытудың көптеген мәселелері әлі де шешімін табу қажет деген ой қорытуға болады. Оның ішінде ЖОО мұғалімдерінің ағылшын тілін жетік меңгеруі, студенттердің шет тілінен жоғары дайындық деңгейі, сондай-ақ ғылыми-әдістемелік қордың жинақталуы қажет, яғни түрлі пәндер бойынша ағылшын тіліндегі оқулықтары мен оқу құралдары және ағылшын тілін қарқынды да белсенді меңгеруге көмектесетін жаңа оқыту әдістері мен әдістемелері құрастырылуы қажет деп тұжырымдаймыз.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Профессиональное общение как лингводидактическая категория. // Актуальные проблемы системы контроля качества подготовки специалистов в вузе. – Алматы., ҚазМХҚжӘТУ., 13-14 ақпан 1997, 66-68 б. Тыныштықбаева А.Б.

2 Методика обучения студентов экономической специальности пониманию иностранного языка. – Алматы., ВАК., 2001, 6 б. Мукушева Г.Р.

3. Международная научно-практическая конференция. // Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактики иностранного языка делового и профессионального общения. – Москва., 2008, 9 б. Бабырә Н.М., Бабырә Е.Д.

4. Английский для экономистов и менеджеров. – Алматы., 2011, издательство Томского политехнического университета, Ульянова О.В., Гричин С.В. <http://elf-english.ru/2010/04/ekonomicheskij-angli...-2010>, Экономический английский, Елена Амерханова

#### АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУДІҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТТАМАСЫ

ЖАКИБАЕВА К. М.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

БАЙГОЖИНА Ж. М.

педагогика ғылымының профессоры, доцент,  
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізде білімге деген көзқарас түбегейлі өзгеріп, оқытудың жаңа түрлері, әдістері, жаңа бағыттағы технологиялар пайда болып, олар білім мазмұнының толығымен түбегейлі жаңаруына себепші болуда. Шет тілінде заманауи оқыту әдістерін салыстыру маңызды рөл атқарады, бұл мұғалімнің әдіс тәсілді таңдауы үшін де маңызды, себебі түрлі әдістердің ерекшеліктерін ескермей, дұрыс әдіс тәсілді таңдау қиынға соғады. Шет тілдерін оқыту әдісін таңдау кезінде ол білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сүйену қажет. Олардың жасын, қызығушылықтарын, дайындық деңгейін мен білім деңгейін, сондай-ақ оқу орнының техникалық жабдықталуын ескеру қажет.

Заманауи әдістердің басты белгілерінің бірі - оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Олар шет тілін тек жазбаша ғана емес, сонымен қатар ойындармен, қызықты әдіс тәсілдермен, яғни сабақты қызықта да танымды жолдармен құрастыруға мүмкіндік береді.

#### Әдістердің түрлері

Грамматикалық әдіс немесе аударма әдісі. Бұл әдіс негізінде грамматиканы оқыту, сөздерді аударма арқылы оқытуға тиімді, тіл грамматикалық ережелерді жаттау арқылы оқытылады. Жаңа сөздер грамматикалық тақырып көлемінде алынады. Ал аударма жаңа сөздерді, сөз құрылымын, ережесін оқытқанда қолданылады. Барлық жаттығулар белгілі грамматикалық ереженің аясында құрылып, ана тілінен шет тіліне, шет тілінен ана тіліне аудару арқылы орындалады. Грамматикалық – аудармалық әдіс бойынша сөйлемді талдаудың ең жақсы әдісі – оны әуелі ана тілінде түсіндіріп, сөйлем мүшелерін, яғни бастауыш пен баяндауышты, толықтауышты анықтау. Әрі қарай талдауды етістіктің шағын, етісін анықтап жалғастыруға болады. Содан кейін оқушыларға осы сөйлемнің шет тіліндегі аудармасын беру оңайырақ болады.

Дыбыстар, морфемалар, сөздер әр тілдің өзіне ғана тән түрінде болады, ал синтаксистік негізгі қағидалары барлық тілдерге тән [1, 14 б.].

Белсенді оқыту әдісі – оқушыларды материалды меңгеру барысында белсенді ойлау мен тәжірибелік әрекетке қалыптастыруға септігін тигізетін әдіс. Белсенді оқыту кезінде мұғалім оқушыларға дайын тұрған тапсырманы беріп, есте сақтау, қайталау жұмыстарын орындатпайды. Керісінше, оқушыларды өз бетімен іздену арқылы оқуға жұмылдырады. Бұл әдісті тәжірибелік тұрғыда жүргізуге болады, мысалы: оқушылардың білімі мен тәжірибесін қамти отырып, ойын, шығармашылық жұмыс, оқушылардың бір-бірімен қарым- қатынасы арқылы, диалог түрінде, топтасу жолымен өткізу арқылы. Осы әдісті ұйымдастырудың бірнеше формалары бар:

- Дискуссия
- Ойын үлгілері
- Жаттығулар

Мектепте қолданылатын неғұрлым тиімді белсенді әдістерге:

- Дәстүрлі сабақтың дәстүрлі емес басталуы
- Проблемалық сұрақтар қою және шешу, проблемалық

жағдаяттар құру.

- Релаксацияны және қорытынды шығаруды ұйымдастыру.
- Оқу материалының тұсаукесері
- Индуктивті және дедуктивті логикалық сызбаларды

пайдалану

- Интербелсенді оқыту формаларын немесе олардың элементтерін пайдалану

Дәстүрлі сабақтың дәстүрлі емес басталуы – сабаққа эмоционалдық бетбұрыс (эпиграф, костюмделген көрініс, видеоүзінді, ребус, жұмбақ, анаграмма), мақсаттарды, күтілетін нәтижелерді, күдіктерді айқындау. Проблемалық сұрақтар қою және шешу, проблемалық жағдаяттар құру. Сабақта қолданылатын проблемалық жағдаяттардың типтері:

- күтпеген нәрсе жағдаяты;
- конфликт жағдаяты;
- белгісіздік жағдаяты;
- болжам жағдаяты;
- таңдау жағдаяты.

Интербелсенді оқыту формаларын немесе олардың элементтерін пайдалану: «жобалар әдісі», «миға шабуыл», «пікірталас», «түрлі кейіпкерлерден интервью алу» жатады. Оқытудың белсенді әдістері-

оқушының іс-әрекеті өнімді, шығармашылық, ізденіс сипат таситын, оқушының танымдық іс- әрекетін ынталандырушы және қандай да болсын мәселенің шешу жолдары жөнінде еркін пікір алмасуды көздейтін диалогқа құрылған әдістер. Оларға әңгіме, диспут, тақырыптың семинар, іс-ойын, тренинг жатқызуға болады [1, 16 б.].

Лексикалық аударма әдісі. Оқу процесінде оқушылар меңгеруге тиісті шетел тілі аспектілерінің ішінде аса маңыздысы – лексика. Өйткені шамалы болса да, сөздік қорын игермей шетел тілін іс жүзінде игеру мүмкін емес. Бұл әдіс Еуропаның түрлі елдерінде қолданылады және көбіне лексикаға мән береді. Грамматикаға аса көп мән берілмейді, ол мәтінге түсініктеме ретінде оқытылады. Лексикалық аударма әдісі негізінен жалпы білімдік мақсатқа бағытталып, оқу және аударма дағдысын дамытуды көздейді.

Шет тілі сөздерді үйретудің негізгі түрі – оны туған тілге аудару, оның аудармасын білу. Аударманы қолданудың жетістігі - сөздің туған тілден аудармасын жылдам тауып, оның мағынасын есте сақтауға мүмкіндік беруі, ал кемшілігі кейде сөздің туған тілде баламасының болмауы. Бұл тілдерді білу деңгейінің алуандығына да байланысты, кей жағдайда сөздің мағынасын тура аудармай, сөйлемнің деңгейінде аударамыз.

Сөздермен жұмыс жасау жолдары мына үлгі бойынша жүргізіледі:

- 1) затты көрсету
- 2) сөзді бірнеше рет айту (дыбыстау)
- 3) сөзді туған тілге аудару
- 4) сөзді жекелеп немесе хормен айту
- 5) сөзді таңтаға транскрипциясымен, аудармасымен жазу
- 6) мұғалімнің көмегімен дыбыстарға әріптік талдау жасау
- 7) сөзді сөздікке жазу

Ірі қарай мәтінді оқу кезінде сөздің мағынасы түсіндіріледі. Әр жаңа сөзге тоқталу қажет. Сөздің мағынасын анықтауға барлық оқушылар қатысады. Түсіну тірегі ретінде сөздің тек сөйлемдегі мағынасы ғана емес, оның сыртқы белгілері де қолданылады: сөйлемдегі сөздің орны, сөздің алдында артикльдің болуы, сөз жасаушы суффикстер мен профикстердің болуы [1, с. 14].

Коммуникативтік оқыту әдісі. Бұл әдістің негізгі қатысушылары мұғалім мен оқушы және де бұл әдісте мұғалім мен оқушының арасындағы қарым-қатынасқа және ынтымақтастыққа негізделген. Бұл әдісте ауызекі сөйлеу ғана емес, сонымен қатар жазу қабілетін де дамытады. Грамматика сөйлеу барысында жетіліп отырады:



оқушы ең алдымен сөзді, сөз тіркестерін, айтылымдарды, тілдік формулаларды есте сақтайды, содан кейін бірақ грамматикалық мағынасын қарастырады. Бұл әдістің негізгі мақсаты – оқушыны шет тілінде еркін сөйлетіп қана қоймай, дұрыс сөйлеуге дағдыландыру.

Коммуникативтік стратегияға кіретін кезеңдер:

1 Әңгімелесушінің зейін қойып тындауын қадағалау;

2 «Бәрі түсінікті» деген сигнал арқылы толық түсінуді қамтамасыз ету;

3 «Мен дұрыс түсіндім» деген сигнал арқылы әңгімелесушінің толық түсінігін қамтамасыз ету;

4 Сөз жетіспеушілік мәселесін сөз тіркестері мен түсініктемелер, аудару арқылы шешу;

5 Қате кеткен жағдайда өзін-өзі түзеу;

6 Қарым-қатынастың тақырыбын өзгерту арқылы әңгімені қолдап отыру.

Коммуникативтік ойлау іс-әрекетіне дайын болатын когнитивтік құзырлық коммуникативтік құзырлықтың керекті компоненті болып табылады. Шетел тілі сабақтарында оқушылардың тіл-ойлау қабілетін дамытатын жағдайлар:

1 Мәтінмен жұмыс

2 Мәселемен жұмыс

3 Ойын ойнату жұмысы

Тура әдіс немесе Пальмер әдісі.

Табиғи әдістің негізінде жоғары дамыған. Тура әдіс негізінен физиологиялық және психологиялық заңдылыққа бағытталған. Ойлаудан бұрын, ес пен түйсікті қызметінде басты рөлді атқарады. Бұл әдісті қолдану барысында сабақ сахналық қойылымға айналады, оқушы өзінің рөлін сомдаса, мұғалім режиссер әрі драматург болады. Тура әдіс. Г. Пальмер әдісі. Тура әдіс грамматикалық-аудармалық әдіске қайшы әдіс ретінде дүниеге келді.

Өндіріс пен сауданың халықаралық көлемде қарқынды дамуы, капиталистік мемлекеттердің үлкен елдерді отарлауы сияқты процестер шет тілін білетін мамандарға сұранысты арттырды. Бұл өз кезегінде жаңа әдістің пайда болуына себепші болды. Тілді іс жүзінде игеру мектептерде шет тілін оқытудың негізгі мәселесіне айналды.

Тура әдістің негізгі ерекшеліктері мынадай:

1) Шет тілін оқытудың негізгі бағыты – тәжірибелік, яғни, бірінші орынға сөйлеу қойылуы;

2) Ана тілінің екінші орында, тіпті назарсыз қалуы;

3) Тілді үйрету ісінде аударманың өте аз мөлшерде, керісінше, ауызша-жазбаша жаттығулардың көп қолданылуы;

4) Грамматиканы оқытуда индуктивтік әдістің қолданылуы (грамматикалық әдісте грамматикалық ереже бірінші беріліп, жаттығулар орындалады, ал бұл әдісте әуелі жаттығулар орындалып, содан кейін грамматикалық тұжырым жасалады).

5) Айтуды үйретуге үлкен көңіл бөлінеді;

6) Мәтіндердің мазмұнына, әсіресе, тақырыпқа байланысты мәтіндер құрастыруға назар аударылады.

Бұл әдістің тура әдіс деп аталуының себебі – шет тілін оқытуда, шеттілімен беретін түсініктің арасындағы байланыстың тура болып, ана тілінің мүлдем қолданылмауы.

Тура әдістің негізгі қағидаларын ұсынған атақты ағылшын әдіскерлері: Г. Пальмер мен М. Уэст болды. Г. Пальмер әдісінің негізгі қағидалары:

– Шет тілін оқыту ауызша сөйлеуден басталады.

– Шет тілін оқыту іріктелген материалдардың негізінде жүзеге асырылады. Г. Пальмердің ұсынуы бойынша оқытылуға тиіс жаңа сөздердің, мөлшері 3000 сөз болды.

Пальмер ауызша оқытудың мынадай жолдарын ұсынды:

1 Іс-қимыл арқылы (Мұнда арнайы жасалған заттарды көрсетіп, қимыл арқылы білдіретін жаттығулар ұсынылады);

2 Сәйкестендірудің 100 кестесі (Оқушылар осы кестелердегі ағылшын тіліндегі мысалдарға қарап, сөйлемдер құрауы тиіс).

Г. Пальмердің бұл әдістері қазіргі кезде де жиі қолданылады және оқушыларға мынадай мүмкіндіктер береді:

3 Сөйлем үлгілерінде үнемі қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерінің берілуі ауызекі сөйлеуде көмектеседі;

4 Тыңдау жаттығуларының көп болуы оқушыға жылдам сөйлегенде ағылшын тілін түсінуге мүмкіндік береді [1, 22 б.].

Салыстырмалы әдіс. Бұл әдісте тілді интуитивті тұрғыдан емес, сезіну арқылы үйренуде жатыр. Шет тілін негізінде салыстырмалы тұрғыдан үйрену қарым-қатынас барысында фонетикалық, лексикалық, грамматикалық материалдардың меңгеруі мен жобалануына бағыттайды. Саналы – салыстырмалы әдістің ұлағатты өкілдері М. В. Ломоносов, К. Д. Ушинский [2, 14 б.].

Аудиолингвалды немесе көру әдісі. Осы әдіске сәйкес тіл көлемі жағынан шағын, бірлігі мен құрылымы жағынан дәйектелген түрде ұсынылуы қажет. Ал оқушылар болса оны қайталау, алмастыру, өзгерту т.с.с. жолдармен меңгереді.

Сұрақ-жауап әдісі – балалардың тілін дамыту үшін маңызды әдістің бірі деп ойлаймын. Қай сынып болсын, сабақтың қай кезеңі болсын қолдануға қолайлы. Өте белгілі де тиімді әдіс. Практикалық әдіске ойын ойнау арқылы тіл үйрену кіреді. Дидактикалық ойындар оқушылардың білімін бекітіп, сөздік қорын молайтады. Оқытушы ойынның тәртібін білмейтін балаға ойынның шартын үйретіп түсіндіреді. Рөлге бөліп ойнайтын ойындар баланың ойын өз бетінше тұжырымдап айтуына көмектеседі.

Компьютерлік технология - оқытудың арнайы жиынтығы мен әдістемесін, соңғы жылдары шет тілін оқыту мен білім беруді компьютерлендіруде жаңа ақпараттық технологияларды пайдаланатын әдістер. Бүгінгі таңда адамзат өмірінде компьютердің қолданылмаған жері жоқ. Психологиялық тұрғыдан қарағанда компьютермен оқытудың тиімділігі мол. Оқу-әдістемелік жұмысының ерекшеліктері: Оқу барысында ақпараттық технологияны, электронды оқу құралдарын, интерактивті тақтаны және т.б. пайдалануға болады. Бұл технологияның ерекшелігі – сөздерді есте сақтап, тез меңгеруге компьютермен жұмыс істеу өте қызықты болатынын көрсету. Үлгерімі нашар оқушының да ең алдымен, оқытушы оқушының өз бетінше жұмысын ұйымдастыруға көмектеседі. Компьютерлік технология арқылы сөздерді таңдау, іріктеу мәселесімен айналысуға болады. Лексикалық және грамматикалық материалдарды сұрыптау ұстанымдары анықталып, оны компьютер арқылы дамытады:

- а) сөздің жеңіл-қиындығы мәнін ескеру;
- ә) сөздің тіркесу қабілеті;
- б) сөздің синонимдік қасиеті;
- в) сөз мағынасын түсіндіру және оны сөйлемде дұрыс қолдану,
- г) сөздің мағынасын дұрыс аудару.

Сұрақ-жауап диалогы. Оқушы сұраққа құрылған лексика-грамматикалық материалдар негізінде сұрақтарға жауап беруі.

Таңдамалы жауаптармен жүргізілетін тапсырма. Компьютерге жауап беру үшін оқушы еркін құрылған сөйлемдерді стильдік түрде түзету.

Толықтыруды керек ететін жаттығулар. Компьютер толықтыруды керек ететін сөйлем жиынтықтары мен мәтіндерді ұсынады.

Сөздікті меңгерудегі өзін-өзі бағалауға арналған жаттығулар. Асықпай компьютермен еркін жұмыс істей отырып, оқушының өз бетімен жұмыс істеуі.

Әдістерді практикалық қолдануға келетін болсақ, мен бір әдісті қолданудың қажеті жоқ деп санаймын. Олардың ең жақсы жақтарын біріктіре отырып, бірнеше әдістерді біріктірген дұрыс болар еді. Әдістеме дамуының қазіргі кезеңінде әдістердің интеграциясы жүріп жатыр. Білім беру әдістері түрлі әдістердің ең үздік элементтерін біріктіріп, оқыту процессін тиімді жүргізуге болады.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Г. Амандықова, Ш. Мұхтарова, А. Бисенғалиева. Шет тілін оқыту әдістемесі: 3-бас. Астана: Фолиант, 2018. - 168 б.

2 Бухбиндер В. А. Основы методики преподавания иностранных языков. Киев, Вицашкола, 1986. – 194 с.

### ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСİNДЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

ЖЕТПІСКЫЗЫ С. А.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АНЕСОВА А. Ж.

ғылыми жетекші, PhD, Павлодар қ.

Шет тілдерін оқытуда ақпараттық технологиялар маңызды рөл атқарады. Компьютерлік технологияны қолдану оқушыға шет тілін қарым-қатынас құралы ретінде пайдалану жолындағы психологиялық кедергілерді жеңуге мүмкіндік береді. Бұл тосқауылдың көріністерінің бірі – «қателік қорқынышы» деп аталады. Студенттер компьютерлік технологияны қолданған кезде қателіктер жіберіп, ыңғайсыздық сезінбейтінін және жіберілген қатені қалай жеңуге болатындығы туралы нақты нұсқаулар алатындығын айтады.

Ақпараттық технологиялар материалды жеткізу құралы да, бақылау құралы да болып табылады. Мұндай технологиялар материалды жеткізудің жоғары сапасын қамтамасыз етеді және әртүрлі байланыс арналарын (мәтіндік, дыбыстық, графикалық, сенсорлық және т.б.) пайдаланады. Осының барлығы оқушылардың ынтасын арттыруға және олардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді [1].

Білім беруді ақпараттандыру қазіргі Мұғалімге жаңа талаптар қояды. Ақпараттық қоғамдағы мұғалімнің рөлі өзгеруде: ол

авторитарлық және білімнің жалғыз көзі болуды тоқтатады және білім беру процесінде студенттердің жетекшісі және көмекшісі болады. Студенттерге тез өзгертін әлемде өздеріне қажетті білімді өз бетінше іздеуге мүмкіндік беріледі, сондықтан олардың әрқайсысына оқу процесінің белсенді қатысушысы болуға және оларға берілген білімге сыни көзқараспен қарауға мүмкіндік беретін жеке оқыту стратегияларының едәуір саны қажет.

Мұғалімнің жұмысында ақпараттық технологияларды қолдану, әрине, білім беру саласында панацея емес. Әрине, мұғалімнің құзыреттілігі, ең алдымен, оның пәндік саласында маңызды. Оқушылармен жұмыс жасауда мұғалімнің кәсібилігі, тәжірибесі мен үнемі жетілдіруге деген ықыласы маңызды. Алайда, бүгінде сабақта және оған дайындық кезінде ақпараттық технологияларды қолданудың үлкен артықшылықтарын байқамау қиын.

Шет тілі сабақтарында бейнематериалдарды, компьютерлік бағдарламаларды, интернетті және қолданудың артықшылықтары өте зор: олар шет тілін меңгеруде динамикалық көрнекілік пен жедел аудиовизуалды қолдауды құруға, тыңдау дағдыларын дамытуға, әртүрлілікті енгізуге, жаңа өлшем жасауға, сабақты жаңа мазмұнмен толтыруға, сонымен қатар студенттердің сөйлеу белсенділігін арттыруға және ықпал етеді. көлемді түпнұсқалық жағдай жағдайында шетелдік коммуникативтік құзіреттілікті арттыру.

Балаларды шет тілін үйренуге қызықтыру үшін жоғары мотивация тудыратын және сабақта олардың белсенділігін қамтамасыз ететін оқу процесін ұйымдастыру қажет. Бұл мақсатты шешу үшін ең жақсы компьютерлік технологиялар қолайлы. Күшті ынталандыру ынталандыру-ал бұл үлкен пайызы табысты оқыту [1].

Ең алдымен, компьютерлік оқыту әдісінің қадір-қасиетін психологиялық тұрғыдан бөліп көрсету керек. Компьютерлік оқыту үлкен мотивациялық әлеуетке ие. Дұрыс құрастырылған бағдарлама жағдайында компьютер мұғалімге көмектесе алады, ал студенттер мейірімді машина нұсқаушысының үнемі қатысуын сезінеді. Балалар үшін оқуды қызықты ету үшін бағдарламалар белгілі компьютерлік ойындардың элементтерін қамтиды және тіпті ойын моделін толығымен қайталайды, оны оқу мақсаттары үшін шебер өзгертуді [2].

Компьютер құпиялылыққа кепілдік береді. Егер мұғалім үшін Нәтижелер жазылмаса, тек оқушының өзі қандай қателіктер жібергенін біледі және сыныптастары мен мұғалімі оның нәтижелерін біледі деп қорықпайды. Осылайша, оқушының өзін-

өзі бағалауы төмендемейді, бірақ сабақта психологиялық жайлы атмосфера жасалады.

Компьютер сыныпта немесе лингафондық кабинетте жұмыс істеуге қарағанда оқытудың интерактивтілігінің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. Бұл жаттығу барысында машинаның оқушының жауаптарына тұрақты және тікелей реакциясы арқылы қамтамасыз етіледі. Оқушылардың өздері жұмыс қарқынын анықтайтындықтан, компьютерлік оқыту жеке оқыту принциптеріне сәйкес келеді. Оқушылар компьютердің шыдамдылығын сезінбестен кез-келген қателіктерге жол бере алады және уақытты тек түзетуге, өз қателіктерін талдауға жұмсайды және мұғалімнің таныс материалды тағы қалай түсіндіретінін тыңдамауы мүмкін [2, 23 б.].

Әр мұғалім шет тілін меңгерудегі тәжірибенің маңыздылығын түсінеді. Оқу процесінде сөйлемді бір рет айту жеткіліксіз, оны бірнеше рет қайталау керек; сонымен бірге оның тілдік дизайнын мазмұнды неғұрлым нақты анықтау үшін өзгерткен жөн.

Мұнда компьютер де көмектесе алады: мәліметтер базасын қамтитын бағдарламалар тек жеке компоненттерді немесе контексті өзгерте отырып, ұқсас дизайнды қайталауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандай, компьютер әртүрлі тілдік топтар арасындағы интерактивті қарым-қатынастың тамаша құралы болып табылады, бұл әсіресе компьютерлік желіні қолдану кезінде айқын көрінеді. Бұл бір оқу орнында бірнеше машинаны біріктіретін жергілікті желі немесе бүкіл әлем бойынша миллиондаған нөлдік пайдаланушыларды біріктіретін ғаламдық Интернет желісі болуы мүмкін. Желі компьютерлерге мәтіннен суреттерге, дыбысқа және бейнеге дейін әртүрлі ақпарат алмасуға мүмкіндік береді.

Арнайы КОБ (компьютерлік оқыту бағдарламалары) оқытудың нақты тар мақсаттарын жүзеге асыруға арналған және күшті дағдыларды қалыптастыру үшін негізінен көлемі аз оқу материалын игеру үшін қолданылады.

Мамандандырылған компьютерлік оқу бағдарламаларының негізгі түрлері, оларды бөлу критерийі оқу іс-әрекетінің түрі (оқыту, оқыту, бақылау) болып табылады:

- оқыту;
- жаттығу;
- бақылаушы;
- аралас [2, 24 б.].

Интернеттің үлкен ақпараттық мүмкіндіктері және әсерлі қызметтері бар. Таңқаларлық емес, шет тілі мұғалімдері Интернеттің ғаламдық әлеуетін жоғары бағалады.

Алдымен «шет тілі» пәнінің ерекшеліктерін еске түсірейік. Негізгі мақсат-мәдениетаралық өзара әрекеттесу қабілетін қалыптастыруды көздейтін коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру. Қазіргі уақытта дәл осы мақсат студенттердің ең көп сұранысына ие [2, 24 б.].

«Шет тілі» пәнінің тағы бір ерекшелігін есте ұстаған жөн. Сөйлеу әрекетін тек қарым-қатынаста, тірі қарым-қатынаста үйретуге болады. [3, 39 б.].

Интернет түпнұсқа мәтіндерді қолдана отырып, шет тілін үйренуге, ана тілдерімен сөйлесуге бірегей мүмкіндіктер жасайды, яғни, ол табиғи тілдік органы жасайды.

Келесі сабаққа дайындалу кезінде мұғалім таңдалған оқу құралдарының әрқайсысының дидактикалық қасиеттері мен функцияларын есте ұстауы керек, қандай әдістемелік мәселені шешу үшін қандай да бір оқу құралы тиімді болатындығын нақты түсінуі керек.

Егер біздің талқылау тақырыбымыз – Интернетті ескеретін болсақ, оның мүмкіндіктері мен ресурстарын қандай мақсатта пайдаланатынымызды анықтау маңызды. Мысалы:

- желі материалдарын сабақтың мазмұнына қосу үшін; жобамен жұмыс шеңберінде оқушылардың ақпаратын өз бетінше іздеу үшін;
- білімдегі олқылықтарды жою үшін.

Компьютерлік оқыту құралдарының дидактикалық тиімділігін анықтаудың негізгі параметрлері:

- білім алушының уақыт шығындарының көрсеткіші;
- дұрыс орындалған тапсырмалар санының нәтижелер тұрақтылығының көрсеткішімен жиынтықтағы тапсырмалардың жалпы санына қатынасы ретінде есептелетін оқу мақсаттарына қол жеткізу сапасының коэффициенті;
- білім алушылар санының оқу уақытына қатынасымен анықталатын педагогикалық еңбектің өнімділігі;
- дидактикалық процестің тиімділігі Оқу уақытының студенттер санына қатынасы ретінде.

Шет тілдерін оқытудағы компьютерлік құралдардың лингводидактикалық әлеуеті келесі кешенді көрсеткіштермен анықталады:

- жұмыс режимдері мен ұйымдастыру формаларын өзгерту мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу процесінде компьютерлік құралдардың функциялары

- оқу процесінің;
- компьютерлік құралдарды қолдану саласы, оларды шешуге болатын оқу міндеттерімен және олар бағытталған пайдаланушылар тобымен анықталады;
- олардың мақсаты тұрғысынан осы құралдардың дидактикалық тиімділігі [3, 40 б.].

Оқытылатын тіл елінде болмай-ақ, ағылшын тілінде коммуникативтік құзыреттілікті меңгеру өте қиын мәселе. Сондықтан мұғалімнің маңызды міндеті – әр түрлі жұмыс әдістерін қолдана отырып, шет тілі сабағында нақты және қиялды қарым-қатынас жағдайларын құру.

Мектеп оқушыларын халықтың – ана тілінің мәдени құндылықтарымен таныстыру маңызды болып саналады. Осы мақсатта түпнұсқалық материалдар, соның ішінде бейнефильмдер үлкен маңызға ие.

Оларды қолдану коммуникативті техниканың маңызды талабын жүзеге асыруға ықпал етеді – тілді меңгеру процесін тірі шет тілі мәдениетін түсіну ретінде ұсыну; оқушылардың оқу және сөйлеу әрекетін даралау және дамыту.

Бейнефильмнің тағы бір артықшылығы-оның студенттерге эмоционалды әсері. Сондықтан назар оқушылардың көрген нәрселеріне жеке көзқарасын қалыптастыруға бағытталуы керек. Бейнефильмді қолдану сонымен қатар оқушылардың психикалық белсенділігінің әртүрлі аспектілерін, ең алдымен назар мен есте сақтауды дамытуға көмектеседі. Сыныпта қарау кезінде бірлескен танымдық белсенділік атмосферасы пайда болады, мұндай жағдайда тіпті ұқыпсыз оқушы да мұқият болады. Фильмнің мазмұнын түсіну үшін студенттер белгілі бір күш салуы керек. Осылайша, еріксіз көңіл бөлінеді, оның қарқындылығы есте сақтау процесіне әсер етеді. Ақпаратты қабылдаудың әртүрлі арналарын пайдалану (есту, көру, моторды қабылдау). Елтану және тілдік материалдарды түсіру беріктігіне оң әсер етеді.

Осылайша, оқу бейнефильмдерінің студенттерге әсер етуінің психологиялық ерекшеліктері оқу процесінің қарқындылығына ықпал етеді және оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға қолайлы жағдай жасайды.

Тәжірибе көрсеткендей, бейне сабақтар оқытудың тиімді түрі болып табылады [4, 2 б.].

Шет тілін оқытуда мультимедиялық технологияларды қолданудың тиімділігі оның оқу жүйесіндегі орнын дәл анықтауға ғана емес, сонымен қатар сабақтың құрылымы қаншалықты ұтымды ұйымдастырылғанына, оқу мүмкіндіктері оқу міндеттерімен қалай келісілгеніне байланысты.

Білімге заманауи гуманистік көзқарас оқушылардың функционалдық сауаттылығын, яғни мектепте алған білімдерін нақты өмірде қолдана білуін дамытуды көздейді. Сондықтан мектепте оқу шындыққа барынша жақын контексте жүруі керек, осылайша студенттер шет тілін өз бетінше үйренеді. Мектепте оқу процесінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану оқушылардың одан әрі әлеуметтенуіне көмектеседі, өйткені біз осы технологиялар әлемінде өмір сүріп, жұмыс істейміз және оқимыз.

Ақпараттық технологияларды екі түрге бөлуге болады:

1 Дәстүрлі ақпараттық технологиялар (кітаптар мен басқа да баспа өнімдерін пайдалануға негізделген);

2 Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар (компьютерді пайдалануға негізделген).

Ақпараттық технологияларды пайдалануға мүмкіндік береді: бала оқу іс-әрекетінің белсенді субъектісіне айналатын түсіндірмелі-иллюстрациялық оқыту тәсілінен іс-әрекетке көшу. Бұл студенттердің білімді саналы түрде игеруіне ықпал етеді; оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру; сабақты жоғары эстетикалық және эмоционалды деңгейде өткізу; оқытудың саралануының жоғары дәрежесін қамтамасыз ету; сабақта орындалатын жұмыс көлемін арттыру; білімді бақылауды жетілдіру; оқу үдерісін тиімді ұйымдастыру, сабақтың тиімділігін арттыру; зерттеу қызметінің дағдыларын қалыптастыру; әртүрлі анықтамалық жүйелерге, электрондық кітапханаларға, басқа да ақпараттық ресурстарға қол жеткізуді қамтамасыз ету [5].

Компьютер оқушылардың назарын белсендіреді, олардың мотивациясын күшейтеді, танымдық процестерді, ойлауды, зейінді дамытады, қиял мен қиялды дамытады. Бастауыш мектептегі сабақтарға оқу материалын дайындау мен ұсынудың ең сәтті түрлерінің бірі Мультимедиялық презентациялар құру деп атауға болады. Мультимедиялық презентациялар-бұл компьютерлік бағдарламалар арқылы ақпаратты ұсынудың ыңғайлы және тиімді әдісі. Ол динамиканы, дыбысты және Суретті біріктіреді, яғни

баланың назарын ұзақ уақыт сақтайтын факторлар. Қабылдаудың екі маңызды органына бір уақытта әсер ету (есту және көру) әлдеқайда үлкен нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді [6]. Мультимедияның әдістемелік күші-бұл дыбыстық және визуалды бейнелердің келісілген ағынын қабылдаған кезде оқушыны қызықтыру және тәрбиелеу оңайырақ, оған тек ақпараттық ғана емес, сонымен бірге эмоционалды әсер де әсер етеді. Сонымен қатар, презентация мұғалімге оқу материалын белгілі бір сыныптың, тақырыптың, пәннің ерекшеліктеріне сүйене отырып өз бетінше құрастыруға мүмкіндік береді, бұл сізге максималды оқу әсеріне жету үшін сабақ құруға мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологияларды қолдану оқу процесінің сапасын жақсартуға және арттыруға, жұмыс түрлерін әртараптандыруға және сабақты студенттер үшін қызықты және есте қаларлық етуге мүмкіндік беретін әдістемелік құралдар мен әдістердің арсеналын байытуға ықпал етеді.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Вайндорф-Сысоева М.Е. Виртуалды Білім беру ортасындағы Педагогика: Хрестоматия. М.: МГОУ, 2006. – 167 б.

2 Гусев Д. А. Қашықтықтан оқытудың пайдасы туралы ескертпелер . <http://e-college.ru/elearning/analytics/a0004/>

3 Зайченко Т. П. Қашықтықтан оқыту негіздері: теориялық-практикалық базис: оқу құралы. - СПб.: РМПУ баспасы. А. И. Герцен, 2004. - 167 б.

4 Колкер Я. М. Шет тілін оқытудың практикалық әдістемесі: оқу құралы / Я.М. Колкер, Е. С. Устинова, Т. М. Еналиева. –М.: Академия, 2000. -260 с. 2.Мильруд, Р.

5 Ағылшын тілін оқыту әдістемесі: оқу. Оқу Құралы / Р. П. Мильруд. –М.: Дуадақ, 2005. -255 Б.

6 Козлова д.а. қашықтықтан оқыту үздіксіз білім беруді жүзеге асырудағы инновациялық тәсіл ретінде / Д. А. Козлова // А. П. Чехов атындағы Таганрог институтының хабаршысы. – Таганрог, 2013. – № 1. – С. 36-40.

## ЖОҒАЛУ ҚАУПІ ТӨНГЕН ТІЛДЕРДІ САҚТАП ҚАЛУ ҮШІН ҚАНДАЙ ШАРАЛАР ҚОЛДАНЫЛЫП ЖАТЫР?

ИЛЬЯСОВА Ж. А.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ҚАПАСОВА Б. Қ.

профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазіргі күнде жер бетінде 7000-нан астам тіл тіркелген. Зерттеулер бойынша әр 14 күн сайын бір тіл жойылады, оның себебі сол тілдердегі соңғы сөйлеушілерінің дүниеден өтуі. Сарапшылар ХХІ ғасырдың соңына қарай қазіргі тілдердің жартысы жойылады деген болжам жасауда. Жетекші тіл мамандары бұл мәселенің күрделенуіне байланысты мынандай тұжырым айтады: «Қолданыстағы тілдердің тек 5 пайызы ғана жақсы құжатталып сақталған, ал қалған 95 пайызында мұндай іс атқарылмаған» [1].

Жоғалып бара жатқан тілдер дегеніміз – (орыс. исчезающий язык, ағылш. moribund language) – бұл да өлмелі тіл, тірі және өлі тілдер арасындағы тіл. Жоғалып бара жатқан тіл – бұл сөйлеушілері балаларына оны үйретпейтін тіл. Жоғалып бара жатқан тілдер әдетте бір-екі ұрпақтан соң жоғалады. М. Краустың пікірінше (1992) жүз жылдан соң тілдердің 90 % жер бетінен не мүлдем жоғалады, не жоғалу сатысында тұрады. Тілдер адамзат тарихи барысында жоғалып отырған (шумер, аккад, ескі славян т.б. өлі тілдер); 1490 жыл мен 1990 жылдар аралығында тілдердің жоғалу жалғасуда (двирбол, айн, убых, аллотор, арчин, керек т.б.). Тілдердің жоғалуы қазіргі кезде өте қарқынды жүруде, бұған ғаламдастыру, индустрияландыру, бұқаралық ақпарат құралдарының барлық жерде кең тарауы біршама мәртебелі тілге ауысу т.б. себеп болуда. Лингвистердің маңызды міндеттеріне Жоғалып бара жатқан тілдерді құжатты түрде тіркеу, олардың грамматикасын, фонетикасын, сөздік қорын сипаттау болып табылады [2, 60 б.].

Тілдің өміршеңдігі әлеуметтің тілтанымдағы аса маңызды ұғымдардың бірі болып табылады. Өміршеңдік тіл мен адам, тіл мен қоғам, тіл мен мемлекет арасындағы қарым-қатынасты көрсететін құбылыс, кез-келген тілдің өміршеңдігі осы қарым-қатынасқа тәуелді. Тілдің өміршеңдігі дегеніміз – тілдің өмір сүруге, дамуға деген құштарлығы. Жалпы тілдердің өміршеңдігі 5 өлшем бойынша қаралады. Тілдердің өміршеңдігі төменде көрсетілген объективті және субъективті көрсеткіштер жиынтығымен өлшенеді:

1 Әлеуметтік – саяси көрсеткіш, тілді мәртебелік жоспарлау мен кешенді жоспарлаудағы мақсаты айқындалған тіл саясатының жүргізілуі, тіл дамыту мен оған қамқорлық жасаудың мемлекеттік бағдарламасының болуы, тілдің толықтай қызмет ететін әлеуметтік тұрғыдағы инфрақұрылымдарының дамуы, (яғни, білім беру, баспа сөз, кітап баспасы, телерадио бағдарламаларының қызметі және т.б.)

2 Әлеуметтік – демографиялық көрсеткіш, демек мемлекет шегінде өзге тілдік ұғымдарға қарағанда сол тілдерде сөйлеушілердің саны, этникалық топтың саны және оның ішіндегі сөйлеушілердің, жастар арасындағы, ол тілдегі монолингвистер мен билингвистер саны, сол тілдегі костілді білетіндер дәрежесі және т.б. дегенді білдіреді.

3 Таза лингвистикалық көрсеткіштер, әдеби тілдің болуы, тілдік норманың жасалуы мен тұрақтылығы, тілдік инновациялардың таралу жылдамдығы мен шетелдік әсер етушілікке табандылығы, салалық терминдерің болуы және сөздік қордың даму динамикасы және т.б.

4 Әлеуметтік – қызметтік көрсеткіштер – тілдің әлеуметтік қызметінің қоғамдағы маңызды өмір салаларында оның ішінде алдымен ағарту саласында (тілдік құзыреттіліктің негізгі саласында қалыптасуы), ғылымда (гуманитарлық пен жаратылыс – техникалық), бұқаралық ақпарат құралдарының тілі, әкімшілік қызметте және іс – қағаздарын жүргізуде, сот ісін жүргізуде өнеркәсіп органдары мен өндірістің өзге де салаларында қолдануымен өлшенеді.

5 Ұлттық-мәдени көрсеткіштер, ұлттық өнерде, театр, кино, дін мен әдебиет түрлерінің (көркем әдебиет, лексикография, діни-сезім іскерлік, оқулық пен терминологиялық және т.б.), әдет-ғұрыптық дәстүрдің барлығы [3, 5–7 б.].

Көптеген сирек кездесетін тілдер біртіндеп жоғалады, яғни бұл тілдерде қарым-қатынас жасап ешкім араласпайды деген сөз. Бұның бірнеше себептері бар, мысалы басқа тілдермен алмасуы немесе ол тілдерде сөйлеуші адамдардың қайтыс болуымен байланысты болады.

Жаһандану дәуірінде аз ғана адам сөйлейтін тілді сақтаудың қажеті бар ма? Қарым-қатынас жасау үшін бәріне бірдей тілде сөйлеу жақсы болмас па еді? деген сұрақтар пайда болады. 1490–1990 жылдар аралығында әлем тілдерінің жартысына жуығы жоғалып кетті. Егер де тіл мен диалектілерді ажырату мәселесін қарастырсақ, онда әлемде бұрын-соңды айтылған тілдердің ең көп саны 10000–15000 жуық болады. Барлық тілдерді сақтау, тіпті сирек кездесетін тілдерді де сақтау адамзат мәдениетінің

өртүрлігін сақтау тұрғысынан да, ғылыми жағынан да өте маңызды. Көптеген жойылып бара жатқан тілдерді лингвисттер әлі де нашар сипаттайды, және олар салыстырмалы-тарихи тіл білімі, этнография, этнологияда үлкен қызығушылық тудырады.

Өз тілінің жоғалуымен бірге ұлттар өз мәдениетінің маңызды көрінісінен айырылады. Олар жануарлардың, өсімдіктердің, елді мекендер мен діни ұғымдардың аттарын жоғалтады. Олар өз тарихының тамырын жоғалтады. Тілдің жойылуы оларды өзін-өзі тану мүмкіндігінен айырады, сонымен қатар өскелең ұрпаққа да зиянын тигізеді.

ЮНЕСКО – БҰҰ, Ғылым және Мәдениет жөніндегі ұйымы. ЮНЕСКО негізгі мақсаты – бейбітшілік пен қауіпсіздікті елдердің білім, ғылым мен мәдениет салаларындағы ынтымақтастығын БҰҰ Қаулысында айтылғандай жалпыға бірдей құрметпен қарап, заңдардың орындалуын, адамдар құқығы мен барлық елдің түр-түсіне, жынысына, тілі мен діндеріне қарамастан қамтамасыз ету арқылы нығайту. БҰҰ білім, ғылым мен мәдениет жөніндегі ұйымы (яғни, ЮНЕСКО) 21 ғ. соңына қарай жер бетіндегі ұлт тілдерінің 50 пайызы жойылып кетеді деген болжам жасаған болатын. Олардың көпшілігі бұрынғы КСРО құрамындағы елдердің тілі деген ой айтылды.

ЮНЕСКО 2010 жылы жоғалу қаупі төнген тілдердің атласын жасады. Бұл атласқа 2500 тіл мен диалект енді. Еуропаның өзінде жоғалу қаупі төніп тұрған 212 тіл бар екен. Және оның 13-і жақын арада мүлдем жоғалады деген пікір болды.

Кесте 1 – ЮНЕСКО ұсынған жоғалу қаупі төнген тілдер атласы үшін жасалған қауіптілік классификациясы [4].

Мәртебесі	Анықтамасы	Тілдер
Қауіпсіз	Бұл тілдер барлық ұрпақтарының пайдаланысында, олардың арасында тілдің ұрпақтан-ұрпаққа таралуы бұзылмаған	Ағылшын, араб, испан, неміс, қазақ, орыс, француз, украин, хинди, итальян, түрік тілдері
Осалдау	Қолданысы шектеулі болуы мүмкін	Адыгей, башқұр, анал, белорусс, идиш, неополитан мен чуваш тілдері
Жоғалу қаупі бар	Балалар оны ана тілі ретінде үйренбейді	Валлон, абазин, невар, цыган және карель

Жоғалу қаупі жоғары	Ересек ұрпақтар қолданады, балалармен, бір-бірімен араласқанда қолданылмайды	Ижор, арнаут, коряк, чукот пен нанай тілі
Жойылу қарсаңында	Сөйлеушілері қарт адамдар, ішінара және сирек қолданылады	Водский, дахлик, парджи, корн, гавай, эвен және лив
Жоғалған тілдер	Тірі сөйлеушілері жоқ	Саамск, арман, далматин, сойот пен гот тілдері

«Тілдердің жойылып кетпеуі үшін ЮНЕСКО не істеп жатыр?» деген сұраққа жауапты ЮНЕСКО-ның ресми сайтында іздеген болатынмын. Сонымен, ЮНЕСКО жойылу қаупі төнген тілдерді сақтап қалу үшін бірнеше бағыттарда жұмыс атқарып жатыр екен:

- Білім беру саласында ЮНЕСКО көптілділікті дамыту және ана тілінде білім алу саясатына қолдау көрсетеді; жергілікті халыққа білім беру компонентін қолдаумен қатар білім беру саласында тілдерді сақтау маңыздылығы жайлы хабардар болу деңгейін арттыруда.
- Мәдениет саласында ЮНЕСКО жойылып бара жатқан байырғы тілдер жайлы мәліметтерды жинап, стандартты құралдар мен әдістерді дамытып, тілдік қауымдастықтардың мәртебесін арттыруға көмектеседі.
- Байланыс және ақпарат саласында ЮНЕСКО жергілікті тілдерді бұқаралық ақпарат құралдарында қолдануды қолдайды және киберкеңістікте көптілділіктің дамуына ықпал етеді.
- Ғылым саласында ЮНЕСКО жергілікті байырғы халықтың дәстүрлі білімін беруде жергілікті тілдердің рөлін нығайту бағдарламаларына қатысады [5].

Бүкіл әлемде байырғы тілдік қауымдастықтардың ата-бабаларының қарым-қатынас жасаған тілдеріне жойылып кету қаупі төніп тұр. Бұл дағдарысты жергілікті деңгейде және мемлекеттік деңгейде шешу үшін тілдерді құжаттау мен жандандыруға тырысты. Бұл тілдердің қайта жандануы жайлы айту ерте болғанымен, осы бағытта іс-шаралар күшейе түсуде.

Қазіргі кезде тілдердің жағдайы мен болашағына байланысты жасалып жатқан шаралар молшылық. Соңғы жылдары қостілдікке деген көзқарастың өзгеріп жатқанын байқауға болады, оны қолдау тенденциясының дамуы байқалады. Осындай көзқарастардың ең маңыздыларының бірі жергілікті американдық қауымдастарға қатысты өзгерістер болды. Егер бұрын адамдар өз тілдерінен ұялса, қазір олар тілдерін мақтан етеді. Жастар тілдерді жандардыруға

кызығушылық танытады, көптеген тілдік бағдарламалар пайда болып жатыр. Институционалдық деңгейде байырғы тілдерде білім беруді дамыту бойынша белсенді түрде жұмыстар атқарылуда. Дүниежүзінің көптеген аймақтарында тілдерді сақтау туралы жобалар қолдау алуда. 2012 жылдың 21 маусымында жойылып бара жатқан тілдерді құтқару жобасы туралы Google inc компаниясы сөз қозғады [6]. Бұл жобаның мәні – жоғалу қаупі төніп тұрған тілдер жайлы ақпараттар болатын орталықтандырылған сайт құру болып табылады. Осы сайттың базасында 2012 жылдың 21 маусымында барлығы 3054 тіл туралы деректер болды. Бұл тілдердің географиялық орналасуын арнайы интерактивті картадан көруге болады. Осы жобада Ресейде сирек кездесетін тілдер де бар. Олардың ішінде бірнеше саам диалектілері, вод және т.б кіргізілген. Жоба болашақ ұрпақ үшін жойылып бара жатқан тілдер туралы деректерді сақтап қана қоймай, кейбір тілдерді жойылу қаупінен құтқаруы мүмкін [7].

Әр тіл қымбат болып табылады. Тілдің арқасында адамдар жеке топтар құрады. Тілдің көмегімен адамдардың сыртқы әлеммен қарым-қатынасы орнатылып, нығайатын орта пайда болады. Тілді жоғалтқанда біз әлемге деген белгілі бір көзқарасымызды, білім қоймасына деген қолжетімділікті жоғалтамыз. Сондықтан жоғалу қаупі бар тілдердің өмірін үзбеу үшін бар шараларды қолданып, жаңа бағдарламалар құру қажет. Себебі тіл жоғалса, ұлтта жоғалады.

Қадыр Мырза Али атамыз айтпақшы: «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» яғни, әр адам өзінің ана тілін білу қажет, өз ана тілінде сөйлеуге ұмтылуы керек, себебі тілін жоғалтқан ұлтты жою оңай екенін ұмытпауымыз қажет. Тіл әр адамның өміріндегі басты құндылықтардың бірі болып табылады. Әлемде басым деген, жарқын болашаққа жол ашатын тілдер баршылық, соларды үйрену барысында, сол тілдердің еліне көшуде өз ана тілдерін ұмытпау керек. Өскелең ұрпаққа ана тілінің маңызын дәріптеп тәрбие беріп, патриотизмді дамыту керек. Еліміздің болашағы, өскелең ұрпақтың болашағы тілмен тікелей байланысты. Дамыған елдер қатарында болу үшін, ең алдымен ана тілімізді құрметтеу керекпіз. Әр адам үшін – ана тілі қадірлі болуы керек.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Нематериальное наследие. Вестник. Специальный выпуск: Языки под угрозой исчезновения. Сентябрь – 2006. – 1с

2 Абасилов А. Әлеуметтік лингвистика сөздігі. – Алматы, 2016.-168 б.

3 Сулейманова Э.Д., Шаймерденова Н.Ж., Смагулова Ж.С., Аканова Д.Х. Словарь социолингвистических терминов. Изд.2., дополн. И перераб. Отв.ред. Сулейманова Э.Д. Алматы: Қазақ университеті, 2007.

4 Мозли Кристофер, изд. 2010, Атлас языков мира под угрозой исчезновения, Париж, Издательство ЮНЕСКО. Эл.версия: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap.html>

5 ЮНЕСКО-ның ресми парақшасы: <http://www.unesco.org/new/ru/culture/themes/endangered-languages/faq-on-endangered-languages/>

6 Clara Rivera Rodriguez and Jason Rissman The Endangered Languages Project: Supporting language preservation through technology and collaboration // Google Official Blog, June 20, 2012 \

7 Антон Белогородцев Языковой заповедник от Google // Позитайм.ру, 21.06.2012

#### METHODS OF ENGLISH VOCABULARY TEACHING IN THE FORM OF GAMES

KABZHAPAROVA G. U.  
student, group 21, Pavlodar

NBAIGOZHINA ZH. M.  
candidate of pedagogical sciences, professor,  
Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar

English is the language of international communication. Vocabulary plays an important role in teaching a foreign language, it is impossible to develop communicative competence without knowledge of lexical material. Possession of a lexical skill is the foundation of speaking, and it brings its culture with it, and at the same time, it is the key to further self-education and self-improvement. Work on the formation of lexical skills takes place throughout the entire process of learning a language. At almost every lesson, the teacher introduces new words to the student's vocabulary and organizes the work on their assimilation. Game-based learning is a teaching method, which allows making the learning process more exciting, interesting, it activates the mental activity of students. The game is effective in motivating to learn the English language. Games give children and adults the joy of creativity, without creativity, life



becomes ordinary and boring. A person, who is passionate, about what he does can be called creative or a creator of new ideas. In this way, lexical games develop memory, logical thinking, language, and basic English skills. For example, role-playing games in English lessons can be used at different stages of learning.

Table 1 – Types and properties of role-playing games

Type of role-playing game	Properties of the role-playing game
Controlled role - play	Participants receive the necessary replicas
Semi-controlled role-play	Students receive a general description of the plot and descriptions of their roles
Free role - play	Students get the opportunity to communicate
Small-scale role-play	A separate episode is played
Large-scale role-play	A series of episodes is played out over a long period of time

Plot-role-playing and intellectual, for example, require a high knowledge of vocabulary, as they assume spontaneous statements of the players. Games can be presented in the form of game elements, situations, exercises, and be directed to other goals.

The peculiarity of English vocabulary is the difference between pronunciation and writing. Game methods are one of the most effective methods of teaching a foreign language since their psychological and pedagogical basis is game activity, which makes a great contribution to the mental development of the individual. Depending on the pedagogical goals, methods of organization, and level of language proficiency, there are several groups of games.

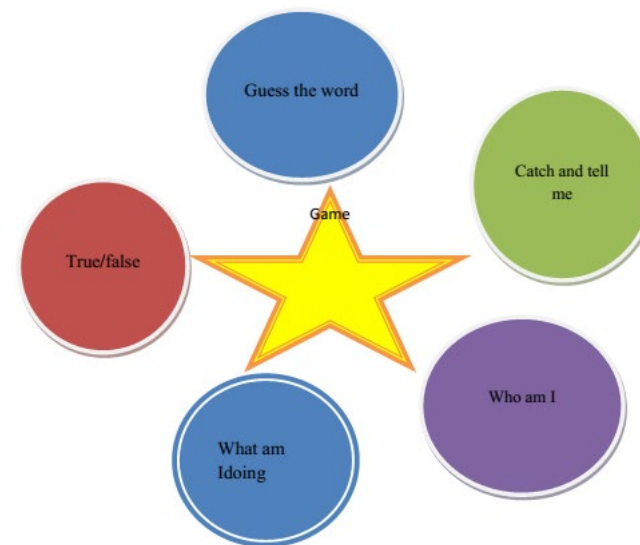


Figure 1 – Performance Games

Game methods vary depending on the number of participants, the time of the event, and so on. At the present stage of learning, there is a huge variety of lexical games. The desire to win the game, as well as to solve the questions that arise, sharpens the mental activity of the players. It is also a positive fact that the student speaks an English language. From this it follows that the game method is fraught with rich learning opportunities. Therefore, use of lexical games in the classroom contributes to the active assimilation of vocabulary. There are very few endings in English – these are -s (-es), -ed, and -ing. There are a lot of suffixes in English:

Create, creator, creation, creative, creatively.  
 Liberty, liberties, liberation, liberate, libertine.  
 Identity, identify, identical, identification, identifier.  
 Final, finalize, finally, finale, finalist.  
 Critic, critical, critically, criticize, criticality.

Suffixes in English-hood and-ship mean the state of a person associated with his age, social relations, sometimes activities; or a group of people united by this state.

Childhood – childhood  
 motherhood – motherhood

priesthood – clergy  
 friendship-friendship  
 internship-internship, internship

Lexical word guessing game, the purpose of which is to learn the subjects.

Lexical games accentuate the student's attention exclusively on the vocabulary, and help them acquire and expand their vocabulary, practice the use of words in different situations, as well as activate the student's speech-thinking activity and develop their speech reaction. For example, at the beginning of the game, the teacher leads a story in which he gradually uses new words, the meaning of which the students can guess from the context. They try to explain the new word by giving it the definition is either by using a synonym or an antonym. This creates healthy competition and a friendly atmosphere.

The game «Guess the word».

The course of the game: the teacher appoints a leader who thinks of a word (the name of a subject) that is familiar to the students. Students take turns asking questions to the host:

What is it? Is it a pencil?

What is it? Is it Gary's desk?

What is it? Is it Tom's bag?

What is it? Is it a blackboard?

The one who guessed the intended word takes the place.

In the classroom, can turn to lexical riddles, when the teacher describes a word without naming it, and the students guess, remember the expressions in which it is used, and use it in a sentence or situation. Certainly, didactic games – an effective means of consolidating grammatical, lexical skills, as due to the dialectic, emotionality of the conduct, and the interest of students, they make it possible to repeatedly repeat and consolidate the previously learned rules. In the form of a game, the knowledge of vocabulary and grammar is tested, the colorful design helps to better assimilate the topics covered and enjoy learning English. Each student can show their creativity, show their skills and abilities because even the smallest success in immersion in a foreign language is a huge step and a good opportunity to learn it further.

Song 1 Green Jeans

He's wearing green jeans and a bright green shirt.

She's wearing a long green jacket and a short green skirt.

He's got a chocolate for the teacher in a little green box.

He's wearing big green sneakers with his big green socks.

She's wearing little green gloves and a big green hat.

She's got a green ribbon on her green cat.

They're eating green popcorn. Hooray! Today's St. Patrick's Day!

The methodology of teaching a foreign language in primary school is based on four types of work: play, movement, music, and visualization. These types of work help to maintain interest in learning the language, contribute to improving the quality of learning. Thus, it can be argued that the constant use of game elements in English lessons will save a lot of time and effort for teachers and students, and raise the level of foreign language learning in school in general. It is no coincidence that games in the modern methodology come to one of the dominant roles, this topic is actively being developed and is fraught with many more approaches and innovations. I quite agree with a proverb: «A new language is a new world».

## ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

КАСЫМОВА Ж. М.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ДУНЕНКУЛОВА Р. Г.

аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Білім берудің қазіргі заманғы жүйесінде ақпаратты жеткізудің ең тиімді тәсілі ретінде жаңа педагогикалық технологиялар қолданылады. Ойын технологиясы - бұл оқушылардың монотонды қызметін әлдеқайда қызықты етуге мүмкіндік беретін оқытудың бірегей түрлерінің бірі. Ағылшын педагогы және философ Джон Локк: « – Ең үлкен өнер балалар үшін олар істеу немесе үйрену керек барлық нәрселерді ойынға айналдыра білу», – деген пікір қалдырды[1]. Үйреніп жатқан тілді жетік меңгеру онай жұмыстардың қатарына жатпайды. Демек, ұстаздың басты міндеттерінің бірі тілді үйренуге қолайлы жағдай туғызу. Ал бұған шет тілі сабағында әртүрлі ойындарды қолдану айтарлықтай септігін тигізе алады. Шет тілін оқыту әдістемесінің әлі де дамып келе жатуы және ағылшын тілі сабағында ойын технологиясын тиімді қолдану жолдарының зерттеуді қажет етуі осы тақырып бойынша зерттеу жүргізуге себепші болды. Басты мақсат – ойын технологиясын шет тілі сабақтарында қолдану арқылы оның тиімді мен тиімсіз жақтарын анықтау және нәтижелі ойындарды іріктеу.

Ойынның сабақ барысында басты мақсаты – білім беруді ойынмен ұштастыру. Ойындарды сабақтың әр түрлі кезеңдерінде қолдануға болады. Шет тілі сабағында қолданылатын ойын түрлерінің артықшылықтарын анықтау барысында біз оларды қолданылу уақытына байланысты бірнеше санатқа бөліп зерттедік:

1 Өткен тақырыпты қайталауға арналған әмбебап ойындар;

2 Жаңа ақпаратты есте сақтау, бекіту, бақылау сатыларында қолданылатын ойындар;

3 Сабақтың қорытынды бөлімінде қолданылатын ойындар.

Сабақтағы ойынның орны, оған бөлінетін уақыт мөлшері оқушылардың білім деңгейімен, оқу материалының жеңіл не қиындығымен, сабақтың мақсаты және мүмкіндігімен байланысты болуы керек. Мысалы, егер ойын жаңа материалды бекіту кезеңінде жүргізілсе, онда ойынға уақыт көбірек бөлінеді, ал кейінірек сол ойын өткен материалды қайталау мақсатында ұйымдастырылса 3-5 минут жеткілікті болады. Үй жұмысын уақылы тексеріп отыру оқушылардың тілді үйренуге қызығушылықтары мен жауапкершіліктерін арттыратын кілтпандардың бірі. Шет тілін оқытуда оқушылардың белсендігін арттырып, ұяндық қасиеттерін жою үшін үй жұмысын ойын арқылы тексеруге болады.

Шет тілі сабағында үй жұмысын тексеру үшін «Commands», «Let's find the synonyms», «Game with a ball», «Word game», «Know nothing», «What's in the bag?», «Scattered letters», «The missing letter», «Numbers», «Riders», «Balloon» және тағы да басқа көптеген ойындарды қолдануға болады. Мысалы, «our house» тақырыбы бойынша меңгерген лексиканы тексеру. Ойынның барысы:

Сынып екі немесе үш топқа бөлінеді. Әр топқа ватман және желім беріледі. Мұғалім алдың ала үйдің бөліктері бар суреттерді шығарып әкеледі. Топтар бірінші болып әр үй бөлігінен толықтай үйдің сұлбасын аяқауға тырысады. Ал үй бөліктері бар суреттерді алу үшін мұғалімге сол сөзді шет тілінде айту қажет. Дұрыс айтса мұғалім суретті береді, ал қате айтса мұғалім оларға кезгегі келгенде қайтадан сұрауға мүмкіндік береді. Осылайша қай топтағы оқушылар тақырыпты қаншалықты меңгергенін жылдам әрі қызықты тексеруге болады. Бұл ойынның тиімділігі - оқушылар әділ түрде әркімнің тақырыпты меңгеру дәрежесін көре алады және ұпай үшін тартыс болмайды. Ойынның тәрбиелік мәніне назар аударсақ, ол оқушыларды бірлікке және сыйластыққа тәрбиелейді.

Жаңа ақпаратты есте сақтау, бекіту, бақылау сатыларында қолданылатын ойындарға келетін болсақ олардың да сабақтың

тақырыбына байланысты түрлері көп. Г. В. Плехановтың пайымдауынша « – Ойын еңбекке еліктеуден пайда болған еңбектің нәтижесі. Ойын – балалардың еңбегі. Сондай-ақ еңбек оның мазмұнын анықтайды», – деген тұжырым жасайды. Бұл ғалымның ой-пікіріне назар аударсақ, жаңа ақпаратты есте сақтап бекіту де оқушылардың еңбегі болып саналады.[2]. Бұл үрдісті нәтижелі ету үшін сабақтың ортаңғы бөлігінде де ойын технологиясын қолдануға болады. Бұнда «Masons», «Mess», «Golden gate», «Golden key», «Exercise», «Lie detector», «Two balls», «Caterpillar», «Swirl», «Paper airplanes» және тағы да басқа осындай көптеген ойын түрлерін қолдануға болады. Ойынның барысын оқып оны қай тақырыпта қолдану тиімдірек болатынын анықтауға болады.

Сабақтағы орындалып жатқан жаттығулардың қаншалықты тиімді болып жатқанын бақылау үшін «Exercise» ойының да сабаққа қосуға болады. Бұл жолы «Body parts және imperative mood» тақырыптарын мысал ретінде келтірейік. Ойынның барысы: оқушылар партаның шетіне шығып тұрады. Мұғалім мысалы: «Touch your shoulders!» деп бұйрық береді. Ойыншылар қолдарын иығына қойып, содан кейін оларды төмен түсіреді. Содан соң мұғалім келесі бұйрықты айтады, мысалы: «Touch your shoulders and neck!». Содан кейін балалар өз қолдарын иығына қойып, өз мойындарын ұстайды. Содан кейін, мұғалім келесі бұйрықты береді, мысалы: «Touch your shoulders, neck and waist!». Қатысушылар ойынның өткізу тәртібін түсінгенін байқағанда мұғалім дұрыс орындамаған оқушыны шығарып ойнауды бастайды. Ол үшін, мұғалім «қар үйіндісі» принципі бойынша бұйрық беру қарқынын бірте-бірте тездетеді, мысалы: «Touch your shoulders, neck, waist and head!». Бұл жағдайда, қолдарын басына соңғы болып тигізген бала ойыннан шығады. Ойын бір жеңімпаз қалғанға дейін жалғасады.

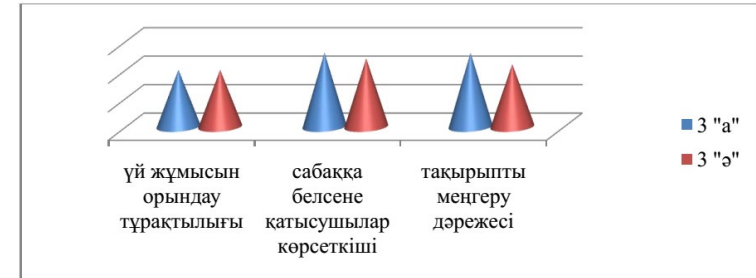
Сабақтың қорытынды кезеңінде мұғалім сол күнгі өткен тақырыпты жалпылап, кері байланыс жасайды. Қорытынды бөлімге аз уақыт берілгенімен, өткізілетін кері байланыстың маңызы өте зор. Себебі мұғалім оқушылардың қанша пайызы тақырыпты толығымен, қаншасы орташа түсінгенін, арасында тақырыпты ұғынуда аса қиындықтары бар оқушылар бар ма әлде жоқ па екенін анықтайды. Жоғарыда аталғандай қорытынды бөлімге уақыт тапшы болғандықтан, бұл кезеңде жеңіл әрі жылдам сабақты қорытындылайтын ойын ойнатуға болады. Бұндай ойындар тақырыпты жалпылап, арасында түсінбеген кедергілер болса, оларды анықтап түсініспеушіліктерді жоюға қолданылады. Осындай

ойындар қатарына «Duel», «Dribling», «Balloon», «Altogether», «ABC book», «Butterflies», «Arithmetic», «Abracadabra», «Cheerful place» және т.б. көптеген ойындар жатады. Мысалы, «Cheerful place» ойыны:

Ойынның мақсаты - оқушыларды өзін-өзі еркін ұстауға, батылдыققа және көшбасшылыққа жетелеу. Ойынның шарты: Тақтаға бір оқушыны шығарамыз. Оған үш түрлі суреттер беріледі. Оқушы сол суретті ым-ишарамен, іс-қимылмен жасырады. Сыныптағы оқушылар сол заттың (жануар, мамандық иесі, жеміс, т. б) атауын ағылшын тілінде табуы тиіс. Ескерту: дыбыс шығарып түсіндіруге болмайды. Сыныптағы оқушылардың ішінде кім көп сөз тапса, сол тақтаға шығып көрсетуші болады. Солай ойын жалғасын табады. Бұл өте жеңіл, қызықты, көп дайындықты талап етпейтін, қорытынды кезеңде қолдануға өте тиімді ойындардың бірі. Ойын арқылы оқушылар өз білімдерін өздері бағалай алады [3].

Қазіргі жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша ұстаз әрбір оқушының бойында бар дарындылықты ескеріп, сабақты сол арқылы нәтижелі өткізуіне болады. Мысал ретінде егер де сабақта ән салуға дарындылығы бар оқушылар болса, мұғалім «I am a singer» ойынын қолданып, оқушылардың ән салу қабілетін тіл үйренуде пайдалануына болады. Ойынның мақсаты: оқушылардың есте сақтау, оқылым және тыңдалым қабілеттерін дамыту. Ойынның барысы: мұғалім бір өлеңнің сөздерін алдын ала басып шығарып, өлеңнің әр жолын қияды. Қиылған жолдарды араластырып әр оқушыға бір-бірден таратып береді. Содан соң барлық оқушылар тақтаға шығып сыныптың бір жағына тұрады. Мұғалім өлеңді қосқан кезде оқушылар сөздерді мұқият тындап, айтылып жатқан өлең жолдарына байланысты орын орнымен сыныптың бір бөлігінен бастап тұрулары қажет. Қайырма немесе өлең шумақтарында жолдар қайталанса онда оқушылар қайта қозғалысқа түседі. Яғни соңғы естілген өлең жолы бар оқушы саптың басына барып орын ауыстырады.

Шет тілі сабағында ойын технологиясын қолданудың тиімділігін анықтау үшін мен Павлодар қаласының №19 мектебінде 3 «а» және 3 «ә» сыныптарымен тәжірибе өткіздім. Төмендегі 1-суретте оқушылардың қалыптастырушы эксперимент өткенге дейінгі білім сапасы көрсетілген.



Сурет 1 – 3 «а» және 3 «ә» сыныптарының қалыптастырушы экспериментке дейінгі білім көрсеткіштері

Суретке назар аударсақ екі сыныпта да үй жұмысын орындаушылар саны орташа, сабақта белсенді қатысатын оқушылар 3 «А» сыныбында 3 «Ә» сыныбына қарағанда сәл жоғарырақ және тақырыпты меңгеру дәрежесі де 3 «Ә» сыныбында басымырақ. Жалпы оқу процесін анықтаушы эксперименттен өткізген соң біз 3 «Ә» сыныбымен шет тілі сабағында ойын технологиясын қолданудың тиімділігін анықтау үшін қалыптастырушы эксперимент жүргіздік.

Кесте 1 – Бақылаудың жоспары және нәтижелері

№	Бақылаудың сұрағы	Мақсаты	Қорытынды
1	Өткен тақырыпты қайталауға арналған әмбебап ойындардың қызметі мен тиімділігін анықтау	Шет тілі сабағында өткен тақырыпты қайталауға арналған әмбебап ойындарды жинақтау, синтездеу, анализдеу	«Commands», «Let's find the synonyms», «Game with a ball», «Word game», «Know nothing», «What's in the bag?», «Scattered letters», «The missing letter», «Numbers», «Riders», «Balloon» ойындары үй жұмысын тексеруден бөлек өткен тақырыптарды еске түсіріп, жаңа сабақта пысықтап шығуға мүмкіндік беретінін және үй жұмысының орындалу сапасы мен тұрақтылығын арттырғанын байқадым.
2	Жаңа ақпаратты есте сақтау, бақылау сатыларында қолданылатын ойындардың тиімді және тиімсіз жақтарын зерттеу	Шет тілі сабағында жаңа ақпаратты есте сақтау, бекіту, бақылау сатыларында қолданылатын ойындарды тәжірибеде қолданып, тиімділерін анықтау	«Masons», «Mess», «Golden gate», «Golden key», «Exercise», «Lie detector», «Two balls», «Caterpillar», «Swirl», «Paper airplanes» ойындарының құрылымы жаңа ақпаратты меңгеруде ең нәтижелілерінің қатарына жататынын анықтадым. Бұл ойындардың шарты жаңа тақырыпты бекітіп қана қоймай, оқушылардың сөйлеу әрекетін дамытып, қызығушылықты арттыратынын байқадым.

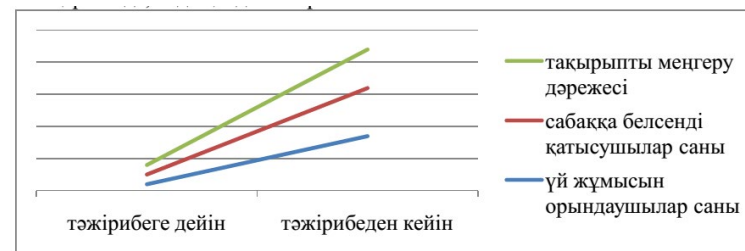
3	Сабақтың қорытынды бөлімінде қолданылатын ойындардың маңыздылығын анықтау	Шет тілі сабағының қорытынды бөлімінде қолданылатын ойындардың тіл үйренудегі тигізетін пайдасын зерттеу	«Duel», «Dribling», «Balloon», «Altogether», «ABC book», «Butterflies», «Arithmetic», «Abracadabra», «Cheerful place» ойындары сабақты жалпылап қорытындылауда көп уақыт жұмсамай сол күнгі алынған білім сапасы мен нәтижесін жылдам анықтауға мүмкіндік береді деген нәтижеге келдім.
---	---------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Қалыптастырушы эксперимент бойынша сабақ барысында бақылаудың жоспарында көрсетілген ойындарды қолдана отырып, шет тілін үйретуде орасан зор маңыздылығы барын байқадық. Бұған дәлел ретінде оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарының артуын, оқу үлгерімінің күрт көтерілуін, үй жұмысын орындаушылардың санының артуын айта аламыз.

Жаңа ақпаратты есте сақтау, бекіту, бақылау сатыларында қолданылатын ойындардың шет тілін үйренудегі орны ерекше. Бұл ойындар құрылымдық жағынан оқушыларға жаңа ақпаратты беріп қана қоймай, сөйлеу әрекетіндегі (оқылым, жазылым, тыңдалым, сөйлеу) қабілеттіліктерді арттырып, бұрынғы білімдерді тәжірибеде қолдануға, олардың ұмытылуына жол бермеуге қолайлы жағдай тудырады. Бұл ойындарды сабақта қолданудың тағы бір атап өтетін жақсы жағы – олар оқушыларды шет тілінде бір-бірімен көбірек тілдесіп, уақыт өте келе еркін сөйлеу қабілеттілігіне алып келеді.

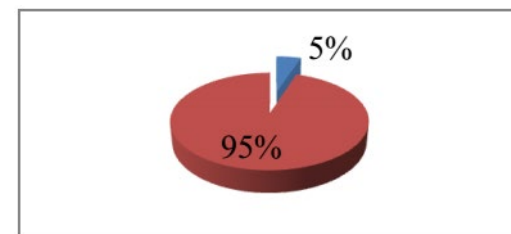
Ал сабақтың қорытынды бөлімінде қолданылатын ойындарға келетін болсақ, олар сабақты жалпылап, сол күнгі тақырыпты қорытындылауға мүмкіндік береді. Бұл ойындар арқылы мұғалім оқушылармен кері байланыс жасап, оқушылардың жаңа тақырыптың қаншалықты қабылдағанын тексере алады. Ойынның нәтижесін ескере отырып, кемшіліктер анықталған жағдайда мұғалім оларды жоюға арналған қосымша тапсырмалар алып келеді. Оған қоса әр баланың жаңа білімді игеру сапасына қарай, мұғалім әр оқушыға жеке қосымша тапсырмаларды бере алады. Жалпы айтқанда осы ойындар бір тақырыптан екінші тақырыпқа көшкенде бұрынғы алынған білім толықтай игерілгендіктен, жаңа сабақты ұғыну да қиындықсыз өтуіне септігін тигізеді.

Төмендегі 2-суретте ойын технологиясын шет тілі сабағында қолдану арқылы 3 «ә» сынып оқушыларының бір тарау соныңда жеткен нәтижелері көрсетілген. Бұған дейін 3 «ә» сыныбы сабақта белсенділік таныту жағынан 3 «а» сыныбына қарағанда сәл төмен нәтиже көрсеткен. Ал жүргізілген тәжірибе оқушылардың білім дәрежесін 3 «а» сыныбына қарағанда, әлде қайда жоғарылатты.



Сурет 2 – 3 «Ә» сынып оқушыларының экспериментке дейінгі және эксперимент жүргізілгеннен кейінгі білім сапасы

Тәжірибе аяқталған соң 3 «ә» сыныбымен сабақта ойын технологиясын қолдану арқылы білім алу қаншалықты ұнамды болуын тексеру мақсатында оқушылар арасында сауалнама жүргізілді. Сауалнаманың нәтижесіне қарасақ сыныптағы оқушылардың 95 %-ы иә деп жауап берген (3-сурет).



Сурет 3 – Ойын технологиясын сабақта қолданудың тиімділігі жөнінде оқушылар арасында өткен сауалнама нәтижелері

Тәжірибені өткізе отырып, біз шет тілі сабағында ойындарды қолдану оқушыларға өте тиімді деген шешімге келдік. Бұған дәлел ретінде оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарының артып, сабаққа бұрынғыға қарағанда әлдеқайда мол дайындықпен келуін, білім сапасының өсуін айта аламыз. Біз тәжірибеде ойындарды саралай отырып таңдап, оның мақсаттарын сабақ мақсаттарымен кіріктіре қолдандық. Тәжірибеде ойындар ауқымына қарай алатын уақыт ұзақтығын анализдедік.

Сөзімізді түйіндей келе, шет тілін ойын элементтерін қолдана отырып оқыту оқушылардың тіл үйренуіне қандай да бір септігін тигізеді деген қорытындыға келдік. Ең басты ескеретін жайт

мұғалім сабақ жоспарын құрастырғанда ойындарды мұқият тандауы қажет. Оған қоса сыныптағы әр баланың мінез-құлқына, қызығушылықтарына да назар аударған жөн. Біздің ойымызша ойындар заманауи сабақты нәтижелі өткізуге ықпалын тигізеді.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Коньшева А. В. Шет тіліне оқытудың ойын әдісі. – СПб.: КАРО, Мн.: «Төрт тоқсан» баспасы, - 2006 ж. – 192 б.
- 2 Республикалық әдістемелік – педагогикалық журнал «Мектептегі шет тілі» № 5-7, 2008 жыл.
- 3 Комарова Ю.А. Игры в процессе обучения иностранному языку. - СПб.: «Каро», 2001 г.- 163 с.

### КӨРНЕКІЛІКТЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚУШЫЛАРҒА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУ

НУРАХМЕТОВА Д. Б.  
студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.  
АНЕСОВА А. Ж.  
ғылыми жетекші, PhD, Павлодар қ.

Қазіргі нарықтық жағдайда шет тілдерін жақсы білу әр адамға қажет. Бұл дегеніміз, ашық ақпараттық кеңістікке ену үшін, қарым-қатынас үшін, таңдау өрісін ұсыну үшін және әлеуметтенуге жағдай жасау үшін қажет.

Шет тілі пән ретінде коммуникативті мәдениеттің дамуына ықпал етеді және оқушылардың танымдық мүмкіндіктерін кеңейтеді. Сабақ барысында шет тілін ойдағыдай меңгеру тек оқу іс-әрекеті оқушылар нақты тілдік қатынас жағдайларына мүмкіндігінше дәл еліктейтін етіп ұйымдастырылған жағдайда ғана болады. Шетел тілін үйрену жағдайларында деректер жасау үшін көрнекілік пен сөйлеудің маңыздылығын асыра бағалау қиын [1].

Көрнекіліктерді қолдана отырып оқушыларды оқуға, жазуға, тыңдауға үйретуге ұсынылған техника, кешенді-білікті іс-әрекеттер интеграцияланған дағдылар қызметі түрінде берілген. Осы техника арқылы оқушылар визуалды кескіннің сипаттамасын оқи алады, өздерінің көрнекіліктерін сипаттайды, басқа студенттердің жазбаларынан алынған мәліметтерді жинай алады және оқи алады, тапқандары туралы айта алады. Бұл белсенділік кез-келген тілге бейімделуі мүмкін [2].

Белгілі әдіскерлер Г. В. Рогова және И. Н. Верещагина көрнекіліктерді тіректер ретінде пайдалану өте тиімді деп санайды. Олардың көмегімен ұйымдастырылған оқытудың тиімділігі жоғары деген пікір айтады, көрнекі құралдарды пайдалану әр сабақтың ең маңызды және қажетті компоненті деп санауға болады, әсіресе бастауыш мектеп кезеңінде. Түрлердің барлық сөйлеу әрекеттерін қалыптастыру кезінде көрнекі және есту көрнекіліктерін қолдану тиімді: мысалы, сөйлемдер мен сөз тіркестерінің схемалары, графикалық белгілер, көрнекі материалдың көмегімен берілген айқындылық: ситуациялық және грамматикалық суреттер, кестелер, фотосуреттер [3]. Суреттер – зат есімдердің, сын есімдердің және сөйлемнің қарапайым құрылымдарының алуан түрін бейнелеуге өте ыңғайлы. Уақыт сызбасы – оқушыларды ағылшын тілінің уақыттарымен таныстырудың тамаша тәсілі. Мысалы: *Nick has to finish his article by April 1. Nick will work on his article until 11:00 tonight.* Графикалық диаграммалар – оларды кез-келген салыстырмалы және керемет сөйлемдерді / индикаторларды суреттеу үшін қолдануға ыңғайлы, қарама-қарсы сөздерді – антонимдерді көрсету үшін, *High↔Low*. Лексикалық-грамматикалық құрылымды біріктіру үшін *What kind is this?* көрнекілікті қолдана отырып, түрлі ойындарды тиімді қолдану. Балаларға арналған ең танымал ойындардың бірі – «What kind?». Сынып шағын топтарға бөлінеді. Ойынға екі карточка жиынтығы дайындалған. «А» жиынтығындағы карточкаларда зат есімнің суреттері, «В» жиынтығында бірнеше сын есімдерді қамтиды. Ойынды бірнеше кезеңмен өткізуге болады. Бірінші кезеңде оқушылар сұраққа жауап беру арқылы зат есімге қатысты сын есімдерді таңдау керек. Сынып екі командаға бөлінеді. «В» тобы өз кезегінде сын есімдерді оқиды, «А» тобының өкілі сәйкес суретті ұстап, «*Үйге*» қадам басады. Ойынның шарты - барлық топ мүшелері «*Үйге*» кіру керек. Келесі кезеңде оқушылар модель бойынша сөйлемдерді өздері құрастырады. Мысалы: *1 Оқушы: What kind of house is this? 2 Оқушы: The house is big.*

Бұл тілді іс жүзінде қолдану үшін ағылшын тілінің грамматикасын меңгеру өте маңызды. Ауызша сөйлеудің грамматикалық жағын мектеп оқушыларына үйрету кезінде олардың бойында күшті автоматизмдер қалыптастыру қажет, сонымен қатар диалогтік және монологтық сөйлеу дағдыларын дамыту кезеңінде зерттелген грамматикалық материалды икемді, өзгермелі игеруді қамтамасыз ету қажет. Визуалды оқыту принципінің маңызы

өте зор, өйткені көрнекілік грамматикалық құбылыстарды игеру процесін жеңілдетеді және тездетеді.

Әрбір ағылшын тілі мұғалімі оқушылармен бұрыс етістіктің формаларын үйренудің қаншалықты маңызды екенін біледі. Қазірдің өзінде бастауыш мектепте оқушылар формалармен «тұрақты және бұрыс етістіктер» ұғымымен танысады. Бұрыс етістіктің формаларын есте сақтау үшін екі жақты сурет карталарын қолдану тиімді.

Грамматиканы оқыту сөйлеудің лексикалық жағын оқытумен байланысты. Тілдік құралдар жүйесіндегі сөздік - сөйлеу әрекетінің маңызды құрамдас бөлігі: тыңдау мен сөйлеу, оқу және жазу. Бұл оның әрбір шет тілі сабағында маңызды орнын анықтайды. Шет тіліндегі сөз бойынша барлық жұмыстар сөздік қорын құруды және оны ұмытып кетуді болдырмауды, содан кейін оны сөйлеуде қолдануды қамтамасыз етуі керек. Оқушылардың сөздік қорын меңгерту, бекіту және бақылаудың көптеген тиімді әдістері бар. Жүйелеу барысында максималды нәтижеге жету үшін көрнекі құралдар қолданылады. Көрнекіліктің қол жетімді құралдарының арасында суреттер әрдайым мектеп оқушыларының назары мен қызығушылығын тудыратын үлкен орын алады.

Мекен шылаулардың мағынасын есте сақтау кезінде оң нәтижеге қол жеткізу оңай (*in, on, under, above, in the middle, of*). Ол үшін әр түрлі позициялардағы заттардың бейнесін көрсету арқылы үйретуге болады, мысалы, ойыншықты қолдануға және келесі көрнекі құралдарды жасауға болады. Картонға әртүрлі заттардың суреттері жабыстырылады, допты картонның артқы жағындағы магнит қозғалысқа келтіреді, мысалы: *The toy is under the chair. The toy is on the chair. The toy is above the chair.*

Оқушыларға киім атауларын үйретуде, келесі тәсілді қолдануға болады. Өздері мысалы, сыныптас, кітап кейіпкері немесе қуыршақты киіндірген жағдайда, киімдердің атаулары жақсы сақталады. Киімге сипаттама беру кезінде балалар әрдайым өздерінде бар шарбақ юбка, жолақты жемпір және көк түсті көйлек бар екенін айтқысы келеді, бірақ бұл үшін оларда сөздік қор жоқ. Баланың сөздік қоры болғанымен, ол өзін қанағатты екенін сезінбейді, егер ол әр секунд сайын мұғалімге дұрыс сөз сұрауы керек болса.

Суреттермен көрсетілетін жаңа сөздерді алдын-ала берген жөн: *striped, checked, spotted or with white stripes, blackchecks, pinkspots* біріншіден, олар осы сөздерді есте сақтайды және біледі, екіншіден,

олар өздері айта алу мүмкіндігінен қанағат алады. Өмірде балалар (әсіресе қыздар) өздерінің әдемі киімдері туралы жиі айтады. Мұнда «Дүкенде» деген белгілі ойынын пайдалану орынды болады, үстел үстінде бірдей аттас киімнің үш түрін (жалпақ юбка, жолақты юбка, көп нүктелі юбка, колготканың үш түрі және т.б. орналастырған). Сонда баланың есінде тұс қана емес, ондағы өрнек те киімнің айрықша ерекшелігіне айналады да есінде қалады. Орташа алғанда, белгілі бір тақырыпты оқып үйренуге екі-үш сабақ бөлінеді. Белгілі бір тақырып бойынша жұмыстың қорытынды кезеңінде тірек конспект қолданылады.

Ауызша сөйлеудің кейбір фразалары мен фрагменттерін құруда көмекші рөлді алдымен белгілер түрінде мәтіннің негізгі фрагменттерін символдар түрінде кодтайтын сілтеме сигналдары қолданылады. Бұл шәкірттерге бастапқы кезеңде тірек сөздерді қолдана отырып, монологтық сөйлеуді біркелкі, қатесіз, еш тартынбай және сөтсіздіксіз айтуға мүмкіндік береді. Келесі кезеңде берілген материал шәкірттердің жеткілікті дәрежеде игеруіне байланысты анықтамалық сөздерге деген қажеттілік едәуір азаяды және ақыр соңында керек болмайды.

Анықтамалық сигналдарды қолдану оқу материалын көрнекі кескіндерді құру және оларды өзара байланысты логикалық блоктарға орналастыру арқылы қабылдау процесін жеңілдетеді. Сілтеме сигналдарымен жұмыс жасау әдісі мұғалімді де, оқушыны да шығармашылықпен айналысуға шақырады, парактарды өзгерту және толықтыру мүмкіндіктерін ұсынады, оларды дұрыс жауаптарын енгізу арқылы өңдеуге немесе жаңадан құрастыруға болады.

Келесі тақырып бойынша жұмысты бастағанда мұғалім мен оқушылар бірлесіп ауызша мәлімдеменің мәтінін ойластырады. Олардағы негізгі мағыналық идеяларды бейнелейтін бұл мәтіндер анықтамалық сигналдарды анықтауға және анықтамалық жазбаларды құрастыруға бастапқы материал ретінде қызмет етеді. Белгілі бір тақырып бойынша алған білімдеріне сүйене отырып, оқушының үлгілі әңгімесі көлемді кішірейтілген, бірақ мәтіннің негізгі ақпаратын сақтай отырып, тірек конспектінің бастапқы материалы болып табылады. Содан кейін берілген оқиғаға арналған негізгі сөздер мен сөз тіркестері анықталып, оларды тірек конспектіде қандай белгілерді, суреттерді қолдану қажет екені ескертіледі. Ескертпелерде кәдімгі тақырыптың тармағы ретінде біріктірілген сигналдар тобы блоктар түрінде көрсетілген. Бұл

тармақтар арқылы тақырыпты толық есте сақтауды жеңілдетеді. Бір мәтінді мысалға алып талдап көрейік:

«My House»

I have a small house in the country. There are two floors in it. Our house has all modern conveniences such as: *central heating, electricity, gas, running water (hot and cold) and the Internet*. Our house is very comfortable. There are four rooms in it: *a dining-room, a bedroom, a study and a children's room*. *We also have a kitchen and a bathroom*.

**Our dining-room** is a large square room. **In the middle** of it *there is a big roundtable and some chairs*. There is **a TV set on the wall**. **In front of TV set** there is *wide comfortable sofa*. **A bedroom** is not very large. There are two beds in it. **In the corner** *there is a low table with a lamp on it*. **The walls in** the bedroom *are green*. **Study is** a small square room. *There is a big desk with computer and radio set at the window*. *You can see some pictures on the walls*. They are pictures by old and modern Russian and foreign artist. **Children's room** is light and nice; *there are some flowers on the window sills* [1].

Мәтінде келесі сөздер белгіленіп көрсетілген: – қарамен – тірек конспектте тірек түрінде енгізілген сөздер, сөз тіркестері, әріптер; курсивпен – тірек конспектте жоқ сөздер мен сөз тіркестері; асты сызылған сөздер - тірек конспектте шартты белгілер, суреттер, суреттер түрінде енгізілген сөздер мен сөз тіркестері белгіленген [4].

Анықтамалық сигналдар әдісі оқушыларға тек мәтінді механикалық есте сақтауға және дыбыстауға ғана емес, сонымен қатар тілде ойлауға мүмкіндік береді. Көрнекілік пен тірек сигналдарын жүйелі түрде қолдану ағылшын тілі пәнге деген қызығушылықты оятады, оқушылардың басым бөлігін сабаққа белсендіруге мүмкіндік береді, саналы болуына жағдай жасайды және коммуникативті дағдыларды тұрақты меңгеруге көмектеседі. Тірек сигналдары бастауыш мектептен бастап оқыту тілінде ақыл-ой әрекетін қалыптастыруға үлкен мүмкіндіктер ашады.

Шетел тілін оқытудың сапасы мен тиімділігін арттыру үшін жабдықталған кабинеттің маңызы зор екенін білеміз. Қоршаған кеңістікті ұйымдастыруды қабылдау психологиясының зерттеулері мектеп интерьерінің тәрбиелік рөлі туралы айтуға негіз береді, егер кеңсе интерьерінде алфавит, грамматикалық ережелерді бейнелейтін плакаттар, туған жердің көріністері және оқылатын тіл елдері, балалар ойыншықтары, түрлі ойындар, қуыршақтар жинақталған болса, тіл ерекше есте сақталады деген ойдамыз. Кіші мектеп оқушылары лексикалық бірліктер мен грамматикалық

құрылымдарды жаттауға арналған жануарлар, өсімдіктер, тұрмыстық заттар бейнеленген ашық, түрлі-түсті суреттерге қызығушылық танытады [5]. Ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуда сюжеттік суреттерден, грамматикалық кестелерден, әр түрлі тақырыптағы тақырыптық суреттерден, үлестірмелі материалдардан алатын орны зор. Көрнекі құралдар шет тілін үйренуде маңызды рөл атқарады. Олардың көмегімен оқушылар ауызша шетел тіліндегі сөйлеуді оңай және жақсы меңгере алады. Көрнекіліктің үнемі қолданылуы шет тіліндегі қарым-қатынас дағдыларын саналы және тұрақты меңгеруге жағдай жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Бурова З. И. Английский язык для гуманитарных вузов/ З.И. Бурова. –М.: Высшая школа, 1987.–302 с.

2 Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Лингва\\_франка](https://ru.wikipedia.org/wiki/Лингва_франка). – 03.06.18

3 Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе / Г.В. Рогова, И.Н. Верещагина. –М., 1988.–187 с.

4 Сигал Т.К. Работа с опорными конспектами на уроках английского языка / Т.К. Сигал // Иностранные языки в школе. –2008. –№ 1.–С.56-59.

5. Соловова Е.Н. Чтение в составе универсальных учебных действий: позиции ФГОС и традиционной методики обучения иностранным языкам /Е.Н. Соловова //Иностранные языки в школе. –2014. –№ 4.– С.2-15

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ  
АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В СИСТЕМЕ  
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ США

САЙЛАУБЕКОВА М. М.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЗЕНКОВА Т. В.

к.ф.н., профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

В процессе глобализации и интеграции участились контакты между представителями Казахстана и США, в том числе в сфере образования. Это дало неограниченные возможности для



казахстанских студентов в плане обучения в США; все более популярными становятся всевозможные обмены и гранты. Данные тенденции наблюдаются и в преподавательской среде; многие преподаватели проходят стажировку в американских университетах. В свою очередь, в казахстанские вузы приезжают преподаватели и студенты из США. Отечественные реалии высшего образования далеко не всегда совпадают с реалиями академической среды Соединенных Штатов, поэтому, во избежание проблем в межкультурной коммуникации с представителями американской лингвокультуры возникает задача изучения американской академической лексики. Данная статья посвящена изучению некоторых лингвокультурных особенностей академической лексики в системе высшего образования США. Исследование было проведено на материале различных толковых словарей (Merriam Webster's Dictionary, Cambridge Dictionary (US), Collins English Dictionary, Macmillan Dictionary и др.), а также сайтов известных американских университетов, таких как Гарвардский университет (<https://www.harvard.edu/>), Принстонский университет (<https://www.princeton.edu/>), университет Чикаго (<https://www.uchicago.edu/>), университет Корнелл (<https://www.cornell.edu/>), университет Джона Хопкинса (<https://www.jhu.edu/>), Колумбийский университет (<https://www.columbia.edu/>) и др. Выбор интернет-сайтов для изучения обусловлен прежде всего особенностями публикуемых там текстов. В первую очередь интернет-сайты постоянно обновляются, что способствует отражению всех современных тенденций в развитии сферы образования. Также, предполагается, что университетский сайт характеризуется серьезностью подачи материала, так как основной функцией текстов данного типа является позиционирование университета. Как следствие, качество текста отслеживается с особым вниманием.

Следует отметить, что лексика академической сферы, академические термины, в том числе в высшем образовании, становились объектом исследования в работах многих ученых и исследователей, например, С. О. Макеевой, М. В. Мельниковой, Е. С. Пешехоновой, Ю. О. Трегубовой, А. М. Гуреевой, С. Л. Мишлановой, В. Ю. Мишланова, Е. В., Дресслер Б., Куприяновой М. Е. и др. Интерес к проблеме связан с неоднородностью состава данной группы языковых единиц, ее постоянным обновлением и широким спектром функционирования [2, с. 186].

Как известно, в соответствии с принципами Болонской конвенции, реформирование высшего образования в Казахстане повлекло за собой введение трехуровневой модели: бакалавриат, магистратура, докторантура PhD. Стоит отметить, что применяемые в Казахстане термины «бакалавриат», «магистратура», и «докторантура», которые дают наименование соответствующему уровню образования, в США официально не используется. Вместо них в системе образования США употребляются термины «Bachelor's degree program», «Master's degree program», и «Doctorate degree program» (бакалаврские, магистерские, или докторские программы). Для наименования курса обучения на соответствующем уровне образования используются термины «bachelor's course» (бакалавриат), «master's course» (магистратура) и «doctorate» (докторантура) [1, с. 12].

В США действует система многоуровневой подготовки специалистов, что подразумевает последовательное освоение образовательных программ с присуждением академических степеней: Undergraduate Level – уровень додипломного образования, завершающийся получением академической степени Bachelor's Degree (степень бакалавра); Graduate Level – уровень дипломного образования, предполагающий получение академических степеней Master's Degree (степень магистра), Doctor PhD (степень доктора PhD); Postgraduate (Postdoctoral) Level – последипломный уровень (пост-докторантура), нацеленный на повышение квалификации и разработку научных проектов [1, с. 14].

Высшие учебные заведения Америки имеют градацию и представлены государственными университетами (public universities), частными университетами (private universities), «колледжами свободных искусств», где преподаются преимущественно гуманитарные науки (liberal arts colleges), общинными (community colleges) и коммерческими колледжами (for-profit colleges). Учреждения высшего образования характеризуются большой автономностью, чем школы. Тем не менее правительство осуществляет контроль над высшими учебными заведениями, регулирует стандарты для присуждения академических степеней, несмотря на то что образовательные учреждения в США, в отличие от других государств, например, Казахстана, не подчиняются Министерству образования. Еще одной особенностью вузовского образования в США является то, что в стране нет единой федеральной системы образования. Регулирование и осуществление

образовательного процесса производится в соответствии с законодательством каждого штата [2, с. 186].

Наименование обучающихся на различных образовательных уровнях в США также имеет свою лингвокультурную специфику. Традиционно любой обучающийся в университете США, независимо от того на каком уровне образования он обучается, называется студентом:

– студенты, обучающиеся по программе бакалавриата, называются «undergraduate students» (в русском переводе – довыпускники);

– студенты, получившие степень бакалавра и продолжающие обучаться на степень магистра или доктора философии, называются «graduate students» или «doctoral students» (выпускниками);

– те, кто получил докторскую степень, но остался в университете для дальнейшей научной работы и углубления знаний в определенной области, называются «post graduate students» или «post docs» (пост выпускниками или пост доками). Для сравнения, в казахстанской системе высшего образования обучающиеся на различных уровнях именуется по-разному: на уровне бакалавриата – студентами, в магистратуре – магистрантами, в докторантуре – докторантами [1, с. 39].

В США существует также градация студентов бакалавриата по годам обучения. Студенты первого года обучения называются freshmen (новичками), на втором году (Sophomore Year) – sophomores, на третьем году (JuniorYear) – Juniors и на 4 году обучения (SeniorYear) – seniors. Такое разделение определено тем, что в американских вузах такие привычные для Казахстана термины как «1, 2, 3 и 4 курсы» заменяются на годы обучения при «нормативной» продолжительности обучения в бакалавриате 4 года. Кроме того, студенты первого и второго года обучения называются «underclassmen», а третьего и четвертого – «upperclassmen» [1, с. 40]. Как видим, данные языковые единицы являются безэквивалентными.

В ходе изучения сайтов университетов США был выявлен корпус лексических единиц, которые затем были классифицированы на несколько тематических групп: условия приема в университет, финансовая поддержка, структура университета, система обучения, студенты, профессорско-преподавательский состав и др. Например, в группе «Система должностей университета» существуют President Emeritus of the university (почетный ректор университета), president (ректор), provost (проректор), dean of the college (декан факультета),

administrative assistant to the dean (помощник по административным вопросам), deputy dean of the college (заместитель декана), registrar (архивариус, регистратор), associate director (заместитель директора), general counsel (начальник юридического управления), university ombuds officer (университетский омбудсмен), human resources officer (инспектор отдела кадров), full professor (штатный профессор, имеющий ученую степень PhD), associate professor (адъюнкт-профессор, доцент), assistant professor (старший преподаватель), adjunct professor (преподаватель, работающий на полставки), guidance counselor (методист), fellowship program coordinator (координатор программы предоставления стипендий и грантов) и т.д.

Группа «Ученые степени, ученые и академические звания» включает Doctor of Education Leadership (Ed.L.D.) (доктор лидерства в области образования), Doctor of Philosophy in Education (Ph.D.) (доктор философии в области образования), Professor Emeritus of American Studies and History (почетный профессор американистики и истории), Bachelor of Arts (B.A.) (степень бакалавра), Master's in Education (Ed.M.) (степень магистра в области образования), Post-doctoral research assistant (PDRA) (научный сотрудник с докторской степенью), Post-graduate research assistant (PGRA) (научный ассистент аспирантуры), Master of Science in Education (магистр в области образования) и пр.

В группе «Структура университета» имеются Division of Professional Education (отдел профессионального образования), Professional Development Office (отдел повышение квалификации), Freshman Dean's Office (деканат студентов первого курса), Office of International Programs (отдел международных программ), Center for Career Development (центр развития карьеры), Davis International Center (международный центр Дэвиса (специализированная поддержка иностранных студентов и ученых Принстонском университете)), Office of Affirmative Action and Equal Opportunity Programs (отдел программ обеспечения равных возможностей и правовой защиты), Scientific Instrument Shop (отдел приборов для научных исследований), Office of Special Events and Protocol (отдел особых и протокольных мероприятий), Harvard University Office for Sponsored Programs (отдел финансируемых программ гарвардского университета), Native American Cultural Center (культурный центр североамериканских индейцев Йельского университета), Stanford Center on Longevity (Стэнфордский центр изучения долголетия) и т.д.

В процессе изучения университетских сайтов были выявлены реалии образовательных систем отдельных университетов. Например, в Гарвардском университете, Массачусетс, Pit – это территория, окружающая Гарвардскую площадь, где находятся развлекательные центры; Shopping Period – первая вступительная учебная неделя, когда еще нет устоявшегося расписания, и студенты не посещают занятия. в Принстонском университете, Нью-Джерси, Froshweek – первая учебная неделя, во время которой первокурсников знакомят с университетом; Dean’s Date – последний день перед экзаменом, когда все письменные задания должны быть готовы; если студент не выполнил задания, ему придется встречаться с деканом; Big Three – соревнования между Принстонским, Гарвардским и Йельским университетами во время сезона регби и др.

Таким образом можно сделать вывод, что изученная академическая лексика отражает культурные, исторические и территориальные особенности сферы высшего образования США, а сами языковые единицы служат «кирпичиками» для построения фрагмента языковой картины американской лингвокультуры.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Сериков, Э. А. Система высшего технического образования в Казахстане. – Алматы: Ақ Шағыл, 2015. – 276 с.
- 2 Цверкун, Ю. Б. Особенности терминов высшего образования США (лингвокультурологический аспект). – Тамбов: Грамота, 2018. № 5(83). Ч. 1. С. 185-190.

### ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

СМАТ М. Ф.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АНЕСОВА А. Ж.

PhD, ғылыми жетекші, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта дүние жүзінде орын алып жатқан пандемияға байланысты қашықтықтан оқыту мен ақпараттық технологиялардың адам өміріндегі ролі едәуір артты. Қазіргі қоғам ақпараттандыру деп аталатын жалпы тарихи процеске қосылды. Бұл процесс кез-

келген азаматтың ақпарат көздеріне қолжетімділігін, ақпараттық технологиялардың ғылыми, өндірістік, қоғамдық салаларға енуін, ақпараттық қызмет көрсетуін қамтиды. Қоғамның ақпараттандырылуына байланысты болып жатқан процестер ғылыми-техникалық прогресті жеделдетуге, адам қызметінің барлық түрлерін зияткерлендіруге ғана емес, сонымен бірге адамның шығармашылық әлеуетін дамытуды қамтамасыз ететін қоғамның сапалы жаңа ақпараттық ортасын құруға ықпал етеді. Қазіргі қоғамды ақпараттандыру процесінің басым бағыттарының бірі- ақпаратты оқушылардың мүдделері үшін жинау, өңдеу, сақтау, тарату және пайдалану мақсатында интеграцияланған әдістер, процестер мен бағдарламалық-техникалық құралдар жүйесі болып табылатын білім беруді ақпараттандыру. Ақпараттандырудың мақсаты жаңа ақпараттық технологияларды: компьютерлік және телекоммуникацияны қолдану арқылы зияткерлік қызметті қарқындалу болып табылады. Ақпараттық технологиялар төмендегідей мүмкіндіктерді береді:

- оқу процесі барысында оқушылардың танымдық іс-әрекетін ұтымды ұйымдастыруға;
- мультимедиялық контекстке оқушының сенсорлық қабылдауының барлық түрлерін тарту және зияткерлікті жаңа тұжырымдамалық құралдармен қамтамасыз ету арқылы оқытуды тиімдірек етуге;
- әр адамның өзіндік оқу траекториясын қамтамасыз ететін ашық білім беру жүйесін құруға;
- белсенді оқыту процесіне мүмкіндігі шектеулі балалар санатын тартуға;
- оқу процесін жекелендіруге және түбегейлі жаңа танымдық құралдарға жүгінуге;
- оқу процесінің барлық деңгейлерін күшейтуге [1].

Оқытуда ақпараттық-коммуникациялық және интерактивтік технологияларын пайдалану – педагогикалық іс-әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін жетілдірудің бірден бір жолы. Компьютерлік желілерді, интернет жүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиялық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану мектептерде ақпаратты-коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды.

Ақпараттық технологиялардың негізгі білім беру құндылығы – бұл мұғалімнің де, оқушының да қолында болатын шексіз

мүмкіндіктері бар сенсорлы интерактивті оқыту ортасын құруға мүмкіндік беруі. Ақпараттық технологиялардың әдеттегі техникалық құралдардан айырмашылығы ақпараттық технологиялар білім алушыны көп біліммен қанықтырып қана қоймай, оқушылардың зияткерлік, шығармашылық қабілеттерін, олардың жаңа білім алуын, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Білім беру үдерісін дамытудың қазіргі кезеңінде бірінші кезекте оқыту сапасын күрт арттыру, оқытуды ынталандыру, жинақталған деструктивті құбылыстарды еңсеру міндеттері тұр. Білім беруді жаңғырту жағдайында оқушылардың дербес шығармашылық ойлауы, олардың жеке бағдарлануын күшейту, білім берудегі іс-әрекет компонентін күшейту идеясы барған сайын артып келеді. Білім беру процесінің тиімділігін қамтамасыз етуде жаңа педагогикалық технологияларды, соның ішінде ақпараттық технологияларды қолданудың рөлі зор.

Қашықтықтан оқытуда кеңінен қолданылатын оқытуға арналған программалық құрал – компьютерлік оқыту жүйесі. Компьютерлік оқыту жүйесі ағылшын тілін үйрену үшін оқушыларға үлкен мүмкіндік десем де болады. Ол төмендегі әрекеттерге мүмкіндік береді:

- тілді меңгеру үрдісін жекешелендіру;
- түрлі тіл үйрететін сайттармен жұмыс істеуге мүмкіндік;
- аудио, видеомен өз бетінше жұмыс істеу;
- тілді меңгеру деңгейін өзін-өзі бақылаумен қамтамасыз ету;
- компьютерде жұмыс істеу арқылы тілді үйрену уақытын үнемдеу;
- ойын элементтерін пайдалану арқылы тіл үйренуге қызығушылықтарын арттыру;
- деңгейіне байланысты түрлі тестерді шешу, онлайн олимпиадаларға қатысу;
- әр түрлі материалдар арқылы танымдық мәдениетін қалыптастыру [2].

Компьютердің оқыту құралы ретіндегі функцияларына тоқталсақ бұл, фактілерді дәл тіркеу, ақпараттың үлкен көлемін сақтау және беру, деректерді топтау және статистикалық өңдеу мүмкіндіктеріне беруі. «Мұғалімнің» компьютері мұғалімнің белсенді көмекшісіне айналады деп айта аламыз. Компьютермен жұмыс істеу мұғалімге келесідей мүмкіндіктерді береді:

- ақпараттық қолдау;
- оқыту параметрлерін диагностикалау, тіркеу және жүйелеу;

– оқу материалдарымен жұмыс (іздеу, талдау, тандау, дизайн, құру);

– ұжымдық жұмысты ұйымдастыру [3].

Ал оқу материалдарымен жұмыс істеу кезінде мұғалімге компьютер келесідей көмек түрлерін ұсынады, ол ақпараттық технология жүйелерін пайдалану есебінен жаңа оқу материалдарын жасау кезінде қажетті мәліметтерді іздеуді жеңілдету, сонымен қатар оқытуға арналған материалдарды (мәтіндер, суреттер, графиктер) ресімдеу, сондай-ақ бар әзірлемелерді талдау, оқу материалдарының тиімділігін автоматты талдау, іріктеу және болжау. Жаңа, тиімді ойын арқылы оқыту техникаларын іздеуіне және оны ұйымдастыруға көмектеді. Алайда, көптеген сарапшылардың көзқарасынша қашықтықтан оқытуда компьютер мұғалімді толықтай алмастыра алмайды деген пікірде. Олардың негізгілері мыналар: мұғалім қызметінің оның тәрбиелік функцияларымен байланысты аспектілеріне компьютер толығымен еліктей алмайды; оқытудың мақсаты адамның коммуникативті қабілетін дамыту болып табылатындықтан компьютер адамның қарым-қатынасын алмастыра алмайды және адам ойының құпиясын түсіне алмайды. Менің ойымша компьютер мұғалімге қарама-қайшы келмеуі керек, алайда оны оқытушының кәсіби қызметін қолдау құралы ретінде қарастырған жөн деп санаймын.

Әртүрлі ғылыми зерттеулер мен алдыңғы қатарлы ұстаздардың тәжірибесі дәлелдегендей, оқытудың интерактивті әдістерін пайдалану, оқыту-тәрбиелеу үрдісін толық жетілдіруге, педагогикалық еңбектің тиімділігін арттыруға, оқушылардың білім, білік, дағды сапаларының жақсаруына септігін тигізеді. Интерактивті тақта – компьютердің қосымша құрылғыларының бірі және де дәріс берушіге немесе баяндамашыға екі түрлі құралдарды: ақпараттың кескіні мен қарапайым маркер тактасын біріктіретін құрал болып табылады.

Оқушыға қатысты да компьютер көптеген функцияларды орындай алады. Компьютер бірнеше рөлдерде бола алады: оқытушы; сарапшы; серіктес; қызмет құралы. Оқушылар ақпараттық технологияларды жеке қажеттіліктеріне сәйкес жұмыстың әртүрлі кезеңдерінде және әртүрлі сапаларда қолдана алады. Мұғалімнің функцияларын іске асыру мүмкіндіктерінің арқасында компьютер көбінесе студенттердің өзіндік және үй тапсырмасы процесінде, тілді автономды оқыту кезінде, артта қалған студенттердің білім кемшіліктерін толтыру үшін жұмыс жасай алады. Бұл жағдайда

оқу мақсатында арнайы жасалған оқу және оқыту компьютерлік бағдарламалары қолданылады.

Ақпараттық технологияның бірі интерактивті тақта болып табылады. Мұғалім компьютерде «Office» немесе «Power Point» бағдарламасында слайдтардың қажетті санын жасап, олардағы бейне ақпараттарды дыбыстық сүйемелдеп, анимация элементтерімен толықтырады. Әрине, бұл мұғалімнің біліктілігіне қойылатын талаптарды едәуір арттырады. Ол компьютерлік техниканы білудің қажетті деңгейіне және бағдарламалық жасақтамамен жұмыс істеу дағдыларына ие болуы керек. Интерактивті дәрісті өткізудің маңызды шарты компьютерлік техникамен және визуалды және дыбыстық оқу материалдарын көпшілік алдында көрсетудің заманауи құралдарымен жабдықталған мамандандырылған аудиторияның болуы болып табылады. Дәрісті ұсыну барысында мұғалім ақпаратты слайд кейде иллюстрация ретінде ұсына алады. Графиктер, логикалық схемалар, кестелер, формулалар түріндегі мәтіндік ақпараттар, дыбыстық эффекттер, анимациялар оқушылардың оқу материалын жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Осылайша, компьютермен оқыту білім беру сапасын едәуір жақсартады.

Оқушылардың жеке және топтық жұмыстануымен бірге, сонымен қатар экранға немесе интерактивті тақтаға мультимедиялық проектор көмегімен проекцияланатын көрнекі - демонстрациялық қосымшаларды пайдаланып өткізілетін сабақ формалары қолданылады. Сынып ішіндегі жергілікті желіні пайдалану арқылы, оқушылар бір - бірінің жұмыстарын сараптап, тапсырманы орындап болған оқушының дайын қорытынды жұмысын тақта арқылы көрсетуге болады. Сонымен бірге топтық және жеке жұмыс үлгілерін сәйкестендіріп, алдын-ала дайындап қоюға да болады. Қашықтықтан оқытудың тиімділігі мектептегі мүмкіндігі шектеулі балалар үшін маңызы өте зор. Біздің мектептің үйден оқитын оқушылары толығымен компьютерленіп, жоғары жолақты интернет желісіне қосылған. Сол оқушылардың сынып оқушыларымен еркін сөйлесуіне жағдай жасалып, веб камерасы арқылы сабақты түсіндіріп, сынып оқушыларының түсіндірген сабақтарына бірге атсалысып отырады. Сонымен бірге электронды пошта арқылы берілген тапсырмаларды орындап, мұғалімге жібереді. Оқушының жұмысы тексеріліп, қосымша тапсырмалар алуына еркін жол ашылды. «Баланың ынтасын арттыру үшін оқытылатын нәрседі бір жаңалық болуы керек» деп Ж. Аймауытов айтқандай әр сабақты жаңаша түрде өтуге ұмтылу қажеттігі туындайды. АКТ-ны әр мұғалім

өз сабақтарына пайдалана отырып, оқушылардың білім, білік дағдыларын қалыптастыруға қызығушылығын арттырып, логикалық ойлау қабілетін дамытуға болады. Мұғалім мен оқушылардың шығармашылық ізденісіне мол мүмкіндік ашып, алған білімдерін өмірде қолдана білуге тәрбиелеу біздің басты міндетіміз.

Қортындылай айтқанда, мұғалім үшін шәкірттерінің білімді болуынан асқан марапат жоқ шығар. Білім беру жолында ақпараттық коммуникативтік технологиялар ең таптырмас құралдар деп ойлаймыз. Және де білім алу, іздену елімізде қандай жағдай болмасын тоқтамауы тиіс. Себебі біз өмір сүретін заман бой жарыстыратын емес ой жарыстыратын заман.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Максимовская М. А. Информационное управление школой // Информатика и образования – 2003. – № 11
- 2 Машбис Е. И. Психолого–педагогические проблемы компьютеризации обучения. – М., Просвещение, 2006.
- 3 Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В., Петров А. Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие. – М., Академия, 2000.

#### LEARNING ENGLISH THROUGH THE NEWS

SODONOKOV N. G.

student, Pavlodar Technical-Economical College, Pavlodar

ABISHEVA R. T., CHENVAYEV Z. K.

tutors, Pavlodar Technical-Economical College, Pavlodar

The relevance of the project is in the fact that each person has their own purpose for learning English. Someone needs a language to move to another country, others to get a desired job, another's just for traveling or reading literature in the original language.

Learning English correctly requires connecting all types of memory: visual, auditory, emotional, and motor.

According to sociologists, people are most interested in news: incidents, sensations, hot facts. At the same time, psychologists say that for successful studies, there is often not enough motivation, that is, sincere interest. So, if we combine both of these circumstances, we get an effective way of learning: learn English with the help of news!

They say, «choose a job you love, and you will never have to work a day in your life». By the same principle, find something you like, and you will not have to experience difficulties in learning English. For example, watch the English news, be the first to know what is happening and at the same time expand your English vocabulary.

English News is a really great way to learn a lively, up-to-date spoken language. But this hides the main difficulty: it is the spoken language that is most difficult to perceive at the beginning of training. And then subtitles come to the rescue – they give beginners the very necessary safety net for confidence and the gradual expansion of the English vocabulary.

The material can be of any form or genre: TV news releases, online news feed, radio news, etc. In any of these formats, the main advantages of news for learning English are preserved:

**Brevity.** As a rule, the information is presented as concisely as possible. Thanks to the brevity of the text, you can grasp the whole essence of it. In addition, you do not get tired, as it happens when you perceive a large amount of information in an unfamiliar language.

**Relevance.** At the beginning of the article, we mentioned that the «burning» information is of interest, and this is true. The desire to keep up to date with the latest developments is a great incentive for initiative in studying.

**Availability.** The latest news is available around the clock, in different sources, in several interpretations. In short, you will never have a problem finding and reading, hearing, or watching English news.

Subtitles are another attribute that makes information materials useful and convenient for learning English at the Beginner and Pre-Intermediate stages.

Most news channels by default accompany their non-stop releases with short subtitles or a text running line, which you can «peek» at to understand the material.

What's more: cutting-edge news services themselves go to meet those who learn English from their content.

For example, Voice of America is developing its own special project «VOA Learning English», created to help foreign students learn English, and just anyone who wants to expand their vocabulary. To do this, the stories and accompanying texts of the TV channel are immediately adapted for perception at the Beginner level. The correspondent's speech is supplemented with subtitles. Thus, you can simultaneously use three

channels of perception of information: hear, see the articulation of the presenter and independently read the message.

Progress in learning a foreign language (as in any other discipline) is necessary from simple to complex – then the training will be consistently effective. At the same time, it is necessary to take into account two conditions.

First, the complication should be gradual, but constant. Long-term fixation on the same level blunts motivation and slows down progress.

Secondly, the speed of progress and the rate of complexity of the material are determined individually for each student. And the second condition is most easily met when you are learning English on your own.

The best resources for learning English by news offer this opportunity:

1 **bbc.com** it publishes videos on a variety of topics – and it's great that you can choose interesting material for yourself. Start by watching the video. And immediately get a thematic list of words that will be learned in the process of viewing. Re-viewing the same video will be accompanied by subtitles, and the words from the list in them will be highlighted. For the third time, the words to remember will be shown at the end of the video. Here you will also find explanations and hints. And this approach is extremely effective, because you not only repeat the information three times, but also perceive it not in isolation, but in a living practical context. And then you can complete tasks based on the material you have passed and test yourself on the correct answers.

2 **newsinlevels.com** interprets the material differently depending on the level of training of the viewer and/or reader. Depending on the level of complexity, English news is accompanied by auxiliary materials of different formats: audio recording (Beginner) or video recording (Intermediate and higher). At the same time, the text is read by native speakers, but in audio clips they speak slowly and clearly; in videos for the average level – clearly, but quickly; videos for «advanced» in English are real releases from American TV channels with «real» speech.

3 **BBC learning English** You also can choose from a variety of topics that suits your interest, so that learning English through the news becomes enjoyable. Let's take BBC as an example. The British Broadcasting Corporation has a program called «BBC Learning English.» If you click on the site, you will find out that BBC has been into this program since 1943.

If you like to see and read news about your favorite Hollywood stars, you can go to the Entertainment section and read the interesting articles

in excellent English. You can go to a video section and find for instance that Clint Eastwood will be directing a terror film about France. The great thing about this is the video news story has a written counterpart which you can read to maximize your learning English with the news.

The BBC Learning English website is interesting. You'll find a box on Today's Headlines, a section on Learner's Questions, a number of feature stories, and sections on The Teachers' Room. You can also click on Pronunciation in the News, and there's a special box called 6-Minute English which you can check out anytime to learn English through the news.

Even if the BBC Pronunciation in the News has a slight British slant in the newscaster's accent, the English pronunciation is correct and can be followed by those who want to learn English with the news.

4 **CBS News** Similarly, CBS News contains superb topics about news in the United States whose anchors or newscasters speak and pronounce native American English. You can read through the bits and pieces of news in their website and watch and listen to the video counterparts. The sentences are correctly and crisply written by CBS news writers.

Learning English through and with the news is definitely better because there is easier accessibility to learning. You don't have to go to a scheduled class just to learn English. You can come in and go out of the virtual classroom anytime using the internet like in watching CBSN live.

5 **CNN** It has content that attracts attention due to the way the media specialists, writers, editors and web designers present the daily material. If you want to learn American English on a higher level, or upscale your learning English with and through the news, watch and read the CNN stories in their website.

While each news agency has its own culture and unique ways of presenting news to a global audience, the standards set by these agencies in data gathering, writing, editing and presenting news.

Language is a reflection of real life. News releases tell about current life problems, and therefore learning English on the news material will make our day more interesting and help to significantly improve our English language skills.

Therefore, it takes time to learn English. And with the help of news articles, the process of learning a English will become easier. It'll probably take years to perfect it, but small actions have a dramatic impact and a little practice every day goes far.

Listening or watching perfectly pronounced English language news by a well-trained newscaster and excellently written news content is like attending one of the best English teaching classes in the world today.

The sheer variety of news items or stories that you can read is simply staggering. Every day presents new content, whether based on the printed newspapers and magazines or based on digital material through the news websites.

Overall, learning English through and with the news has greater advantages and with almost no disadvantage at all. Because of the interesting, sometimes unique content churned out by these news agencies on a daily basis, coupled with the creative presentation in their websites, you can maintain your motivation in learning English with the news. The topics are suitable for everyone.

All things considered, to maintain your motivation, always choose the topics that are close to your values, those topics that you always like to see, hear and read. Language is a reflection of real life. News releases tell about current life problems, and therefore learning English on the news material will make our day more interesting and help to significantly improve our English language skills.

#### REFERENCES

- 1 Инглекс <https://englex.ru/6-english-newspapers-to-read/> [дата обращения 28.03.2021].
- 2 Инглекс <https://englex.ru/5-best-websites-for-watching-news/> [дата обращения 28.03.2021].
- 3 How to Learn English Through the News | Helpful Tips - Fluent ... <https://www.fluentland.com/learn-english-news/> [дата обращения 28.03.2021].
- 4 Breaking News English Lessons: Easy English World News . <https://breakingnewsenglish.com> [дата обращения 28.03.2021].
- 5 BBC Learning English – Homepage <https://www.bbc.co.uk> › learning. [дата обращения 28.03.2021].

## ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПОКОЛЕНИЕМ Z В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

ТЕПЛЫХ А. А.

студент, Высший инновационный многопрофильный колледж, г. Павлодар,

ЕЛЮБАЕВА А. Е.

магистр гуманитарных наук, преподаватель,

Высший инновационный многопрофильный колледж, г. Павлодар

Английский язык является языком международного общения. В современную технологическую эпоху способность общаться на этом глобальном языке приобретает все большее значение. Поколению Z важно выучить мировой язык, так как они являются будущими лидерами нации.

Наша статья посвящена двум проблемам:

1 Кто такое Поколение Z и чем они отличаются от предыдущих поколений?

2 Как представители L2 Поколения Z изучают английский как второй язык и каково значение изучения английского языка?

Поколение Z, они же зумеры - это поколение, которое приходит после миллениалов. Большинство социологов считает, что самым старшим из Поколения Z является поколение, родившееся в 1995 году, а самым младшим - поколение, родившееся в 2010 году. Это означает, что в 2021 году им от 11 до 26 лет [1].

Что определяет Поколение Z? Поколение Z – это дети так называемой кибернетической революции. Практически все исследователи в числе важнейших характеристик поколения Z отмечают «техническую подкованность» (tech savvy), что обусловлено формированием этого поколения начиная с самого раннего детства в условиях широкого распространения новейших информационных и цифровых технологий [2]. С момента своего рождения Интернет и мобильные телефоны были в основном обычным явлением. Они родились в полностью цифровом мире, подключенном к Интернету. Это часть их дома, их образование и их способ общения

Старшее поколение росло без интернета, он стал частью их повседневной жизни в дальнейшем. Они рассматривают интернет, во-первых, как место получения информации и контента, во-вторых, как место общения [3].

В результате того, что Поколение Z родилось в цифровом мире, поколение Z знает, что если им нужна информация, она

легко доступна. Имея под рукой интернет-соединение и смартфон, мир находится под их рукой. Быть подключенным к Интернету означает быть подключенным к миру. С этим связана определенная экспозиция. Поколение Z может легко читать и следить за новостями со всего мира, даже если это новости из страны, о которой они никогда раньше не слышали. С помощью социальных сетей они могут также получать знания о других культурах, расах, религиях и т.д. Поскольку связь делает общение практически безграничным, не редкость и то, что у Поколения Z есть друзья со всего мира.

Поколение Z отличается тем, что очень серьезно относится к социальным вопросам, вероятно, в связи с тем, что имеет такую разнообразную и широкую связь с другими людьми через Интернет. Они выросли, зная о разнообразии, воспитывая в себе важность принятия и взаимоуважения по отношению к каждой общине. Ни раса, ни сексуальная ориентация, ни религия не являются теми отличительными чертами, которыми могли быть для предыдущих поколений. Для Поколения Z люди – это просто люди.

Их владение технологиями может привести к тому, что они будут пренебрегать межличностными отношениями, но именно они в большей степени дают возможность высказаться по социальным причинам в Интернете. Когда все в обществе переместилось в онлайн, именно поколению Z было глубоко комфортно. Поколение Z - этическое и морально серьезное поколение, мобильное, признанное, с хорошими связями.

В связи с тем, что мир постоянно развивается по мере технологического прогресса, значение английского языка становится еще более важным. Английский язык является одним из глобальных языков мира и используется для общения как общий объединяющий язык даже между двумя людьми, основным языком которых не является английский. Возможность общаться на английском языке связывает вас со всем миром, предоставляя вам возможности, которых в противном случае у вас не было бы.

Для Поколения Z, существует множество доступных способов выучить английский язык. Один из наиболее распространенных способов - это формальное образование. В странах, где английский язык не используется в качестве родного, он почти всегда преподается в школьной системе с самого раннего возраста.

Другой традиционный способ – это занятия с репетиторами английского языка. Занятия репетиторами могут проводиться как онлайн, так и очно. Существуют также книги для изучения



грамматики английского языка, словарного запаса и структуры предложений. Изучая теорию и понимая концепцию, человек, изучающий английский язык, может получить больше практики в понимании и правильной практике самого языка. Как уже говорилось ранее, поколение Z – это поколение, которое хорошо связано с миром посредством интернета и цифровых подключений. Благодаря этому, Поколение Z имеет преимущество в изучении английского языка более нетрадиционным способом. Например, в связи с тем, что социальные сети ежедневно используются большинством представителей Поколения Z, они ежедневно выучивают английский язык в средствах массовой информации. Поскольку все больше и больше людей используют английский язык в социальных сетях, те, кто не так свободно владеет им, научатся адаптироваться, чтобы эффективно идти в ногу со временем.

Одним из основных видов использования интернета для Поколения Z является развлечение. Веб-сайты и приложения, такие как Youtube, TikTok, а также потоковые сервисы, такие как Netflix, Disney+ и т.д. – это лишь некоторые из основных развлекательных сервисов, которые часто использует Поколение Z. Большое количество контента, доступного на этих развлекательных платформах, представлено на английском языке. Хотя большинство из них имеют легкодоступные субтитры, некоторые (например, TikTok) таковыми не являются. Пользователь должен уметь адаптировать и понимать показываемые средства массовой информации. Это помогает пользователю слушать, что в целом поможет ему заговорить по-английски.

Студентам необходимо тратить больше времени для практики аудирования на английском языке. Чем больше студенты практикуют свои навыки аудирования, тем больше они знакомы с английским языком. Если студенты знакомы с тем, что они слышат, то можно проследить за тем, как и с какой скоростью говорят на английском [4].

У поколения Z создают дружеские отношения с людьми из других стран. Будь то через социальные сети или другие платформы, Поколение Z часто общается с этими людьми, используя язык, понятный обеим сторонам: английский. Это помогает Поколению Z в формировании разговорных навыков. Кроме того, многие представители Поколения Z часто общаются в прямом эфире или видеосвязи со своими друзьями в Интернете, используя практические навыки английского языка.

Мы провели онлайн -опрос ( онлайн анкета в Google-форме) среди студентов Высшего инновационного многопрофильного колледжа, целью которого было выявление наиболее часто используемых социальных сетей в изучении английского языка. В опросе участвовали 300 респондентов, средний возраст 16-18 лет, из них 257 девочек – 86 %, 43 мальчиков – 14 %. В опрос были включены 8 видов социальных сетей (блоги, вики, Facebook, Instagram, Twitter, WhatsApp, YouTube, Vk).

Первый вопрос касался того, как часто студенты используют социальные сети при изучении английского языка: ежедневно – 60 %, еженедельно – 22 %, ежемесячно – 18 %.

Второй вопрос касался того, как часто студенты используют социальные сети со своим учителем в процессе обучения? Ежедневно – 84 %, ежемесячно – 16 %, никогда – 0 %.

В вопросе о причинах изучения английского языка большинство людей написали «саморазвитие», и это очень здорово, потому что люди воспринимают изучение английского языка не как обязанность, а как путь к самосовершенствованию.

Четвертый вопрос был о том, «Какие социальные медиа чаще всего используются при изучении английского языка?». В результате опроса было установлено, что Instagram является одной из часто используемых социальных сетей при изучении английского языка. Многие респонденты 219 (73 %) утверждали, что используют Instagram для изучения английского языка. Далее 54 (18 %) респондентов ответили, что используют Youtube для изучения английского языка, а 27 (9 %) используют Facebook для изучения английского языка.

Instagram – одна из известных социальных сетей, которой сегодня пользуются многие люди, особенно молодые учащиеся. Это также стало основным принципом, который показал, что большинство участников данного исследования используют Instagram для изучения английского языка. Также это объясняется тем, что Instagram является социальной сетью, которая содержит фотографии и видео.

На основании результатов нашего опроса можно сделать вывод, что респонденты используют социальные сети, в том числе Instagram, Youtube, Facebook, для изучения английского языка. Среди других социальных сетей Instagram чаще всего используется респондентами. Респонденты считают, что социальные сети играют важную роль в повышении уровня владения английским языком.

Многие популярные письменные СМИ используют английский язык. Поскольку Поколение Z – это в основном подростки и молодые люди, среди них чрезвычайно популярны художественные книги. Такие книги, как «Гарри Поттер», «Перси Джексон и олимпийцы», «Лабиринт бегунов» – это несколько самых популярных и любимых книг Поколения Z. Все эти книги изначально написаны на английском языке, и хотя существует множество переводов, большинство из Поколения Z предпочитает читать оригинальную английскую версию. Чтение романов на английском языке является одним из основных способов развития более широкого словарного запаса и навыков грамотности.

Таким образом, умение общаться на английском языке является важным навыком в современном мире. С каждым днем технологические достижения позволяют будущим поколениям легко общаться на английском языке, так как они являются будущими лидерами нации. Общение на английском языке - это навык, который предлагает целый ряд возможностей, соединяя мир, который в противном случае отделен языковым барьером.

Поколение Z, будучи последним поколением хорошо знает, как установить связь в цифровую эпоху. Рождение в этом поколении дает им преимущество привыкнуть к разнообразию, которое мир может предложить. Благодаря этому, поколение Z открыто для нетрадиционных способов изучения английского языка с помощью интернета. Помня об этом, Поколение Z возглавит завтрашний мир, как этически и морально серьезное поколение, с мобильностью, признанием и устоявшимися навыками общения на английском языке, которые создают возможности и объединяют весь мир [5].

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Estrella, K. (2020, July 31). The Defining Characteristics of Generation Z. Extreme Reach. [Электронный ресурс].- URL: <https://extimereach.com/blog/the-defining-characteristics-of-generation-z/>. Accessed on November 20 [на англ.яз.].

2 Russian journal of Entrepreneurship: Том 18, номер 21, ноябрь 2017. Издательство, Креативная экономика. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-potrebitelskogo-povedeniya-pokoleniya-z/viewer> [на англ.яз.].

3 10 defining characteristics of Generation Z. (2019, January 16). TTI Success Insights. [Электронный ресурс].- URL: <https://blog.ttisuccess.com/10-defining-characteristics-of-generation-z/>. Accessed on November 25. [на англ.яз.].

4 From the baby boomer to the post-millennial generations: 50 years of change. (2020). Iberdrola. [Электронный ресурс].- URL: <https://www.iberdrola.com/talent/generation-x-y-z>. Accessed on November 23. [на англ.яз.].

5 Aruna Darani Pinilih Sepuluh Nopember Institute of Technology. [Электронный ресурс].- URL: [https://www.researchgate.net/publication/346416339\\_How\\_Generation\\_Z\\_Learn\\_English\\_as\\_a\\_Foreign\\_Language\\_in\\_Today's\\_Modern\\_World](https://www.researchgate.net/publication/346416339_How_Generation_Z_Learn_English_as_a_Foreign_Language_in_Today's_Modern_World) [на англ.яз.].

#### ШЕТ ТІЛІН МЕНГЕРУДЕГІ ПРАКТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНЫЛУЫ

ТИЛЕУД Б.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АНЕСОВА А. Ж.

ғылыми жетекші, PhD, Павлодар қ.

Шетел тілдерін оқыту әдістемесі – бұл жүйе ана емес тілді оқыту процесінің заңдылықтары және жолдары туралы білім онтайландыру мақсатында осы процеске әсер ету. Оқыту әдістемесі шет тілін оқыту заңдылықтарын ашады және дәлелдейді. Шет тілдерін оқыту мазмұны белгілі бір категория және шет тілдерін оқытудың педагогикалық интерпретациялық мақсаты ретінде түсініледі. Мақсат көп өлшемді білім болғандықтан, онда мазмұн бір компонентті бола алмайды. Заманауи орыс зерттеушілері оқытудың мазмұнын үнемі дамып келе жатқан категория ретінде қарастырады және онда субъект аспектісі (соның ішінде қарым-қатынас салалары мен жағдайлары; тақырыптар, мәтіндер; коммуникация мақсаттары және ниеттер; аймақтық білім, лингвистикалық және аймақтық білім; тілдік материал), және процедуралық ретінде бөлініп шықты (дағдылары бар және шет тілімен ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау дағдылары).

Шетел тілін оқыту маңызды әдістемелік санат болып табылады. Стратегиялық мақсатты анықтаудың бастапқы нүктесі – бұл байланысты қоғамның жас ұрпақ оқытудағы әлеуметтік тапсырысы. Атап айтқанда, шет тілінде білім беру бүкіл XX ғасырда тілді сапалы түрде меңгерумен сипатталды. Содан кейін грамматикалық аудармалардан шетел тілін практикалық тұрғыдан игеру мәселесінің әдістеріне бет бұрылды. Бірақ «шет

тілін практикалық білу» ұғымының өзі әдістеменің даму деңгейіне байланысты нақтыланды және онымен бірге пәнді оқытудың төмендегідей мақсаттары түсінілді:

- белгілі бір шеңберде сөйлеуді меңгеру;
- басқа адамдардың ойларын түсіну дағдылары мен оларды қалыптастыру және өз ойларыңызды білдіру (ауызша және жазбаша);
- сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде сөйлеу дағдыларын дамыту;
- барлық функциялардың бірлігінде шетел тілінде сөйлесуді үйрену: когнитивті, реттеушілік, құндылық-бағдарлық, әдептілік.

Шетел тілін үйрену мақсатын түсіндірудің дамуындағы осындай динамика тіл методологияның ғылым ретінде және онымен байланысты дамуының ғылыми білім салаларының мәнін көрсетеді. Мақсат қою проблемасына бірыңғай көзқарас әдіскерлер арасында жоқ. Сонымен, К. Д. Ушинский әдебиетпен танысуды басты мақсат деп санады, содан кейін – психикалық гимнастика және егер мүмкін болса, онда практикалық тілдік дағдыларды меңгеру керек. Л. В. Щербтің тілді оқыту мақсаттарының мәселелері туралы көзқарасы келесідей: шет тілдерін оқыту әдістемесін құрастыруда өмірде осы тілдерді білу салаларында алдымызға қоя алатын практикалық міндеттерді түсіну маңыздылығы. Осы міндеттер шеңберіне мыналар кіреді:

1 Қажет болса, дұрыс оқи білу және кітаптардағы сөздіктер атаулары, конверттердегі мекен-жайлар, сәлемдемелер, мәтін бойынша жүкқұжаттар және т.б көмегі арқылы түсіну. Бұл кітапхананың белгілі бір санаттарындағы қызметкерлер, байланыс, көлік қызметкерлеріне, білікті адамдарға әр түрлі саланың жұмысшылары үшін қажет [1].

2 Өз тілегіңізді білдіру және қарапайым сұрақтар қою мүмкіндігі (мүмкін кішігірім қателіктермен), бұл сұрақтардың жауаптарын да түсіну. Егер оны қолдану аясы іс жүзінде әлдеқайда кең болмаса мұндай шеберлікті «туристік тіл» деп атауға болады. Шетелге саяхат жасаған кезде, бұл дағды оқу және оқумен қатар барлық жазбаларда егер мүмкін болса, газетте айдарларында ұштастырылуы керек.

3 Кез-келген фантастикалық және кез-келген қиын деңгейдегі мәтінді түсініксіз тек маңызды емес сөздерді қалдырып, сөздікті сирек қолдану арқылы дәл түсіне білу. Бұл дағды

ғалымдарға, инженерлер, студенттер, шетел немесе басқа саладағы әдебиеттер бақылайтын барлық адамдарға қажет.

4 Кез-келген тақырыпта кішігірім қателіктер жібере отырып әңгіме жүргізе алу, алайда сөйлеу фонетика, және лексика мен грамматика тұрғысынан да түсінікті болу керек. Бұл шеберлік аздық-көпті шетелдіктермен жауапты әңгімелер басқаруға мәжбүр болған адамдарға қажет. Мұндай дағды егер бұл адамдардан көпшілік алдында сөйлеу талап етілмеген жағдайда ғана жеткілікті.

5 Ғылыми-техникалық мақалалар, іскерлік қағаздар мен хаттарды сауатты жаза білу, бұл дағды алдыңғы санаттағы адамдарға қажет болуы мүмкін.

6 Ең қиын мәтіндер соның ішінде көркем әдебиет, газет мақалалары және басқаларын еркін және дәл түсіну мүмкіндігі. Бұл жазушылар, сыншылар, әдебиеттанушылар, публицистер, саяси қайраткерлері және, ең алдымен, шет тілдерінің оқытушылары және аудармашылар үшін қажетті дағдылардың бірі.

7 Сыни, көркем әдебиеттер, мақалалар және т. б. жақсы жаза білу баспасөзде көпшілік алдында сөйлейтін дипломаттар мен спикерлер үшін өте қажет [2].

Бұл классификация онда көрсетілген типологиядағыдай абсолютті дәлдікті талап етпейді, дегенмен, жалпы, тілді білу практикалық қажеттілікке сәйкес сараланған болуы мүмкін екендігін өте айқын көрсетеді.

Бұл кешенді тәсілді іске асырудың мақсаттары олардың бірнеше компоненттерін анықтауға мүмкіндік берді: тілдік құзыреттілік; әлеуметтік лингвистикалық құзыреттілік; әлеуметтік-мәдени құзыреттілік; стратегиялық құзыреттілік; дискурсивті құзыреттілік; әлеуметтік құзыреттілік.

Тілдік құзыреттілік дегеніміз – иелену туралы, тілдік бірліктердің қызмет ету ережелері туралы тілдік жүйені біліп меңгеру және осы жүйені басқа адамдардың ойларын түсіну және өз пікірлерін ауызша және жазбаша түрде айту үшін қолдану мүмкіндігі.

Социоллингвистикалық құзыреттілік тілді қолдана отырып, ойды қалыптастыру және айту сөйлеу барысында тілді қолдана білу қабілеттіліктерін білдіреді. Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік ана тілінің мәдени ерекшеліктерін, мінез-құлық нормаларын білуді қамтиды әдептілік және оларды түсіну және процесте тілді пайдалану мүмкіндігі, басқа мәдениеттің жеткізушісі болып қала отырып, қарым-қатынас қалыптастыру әлеуметтік-мәдени

құзыреттілік жеке тұлғаның интеграциясын қамтиды, сонымен қатар әлемдік және ұлттық мәдениеттің жүйесі болып табылады. Стратегиялық немесе компенсаторлық құзыреттілік студенттің тілдегі, сөйлеудегі олқылықтардың орнын шет тілдік ортадағы қарым-қатынастың әлеуметтік тәжірибесі арқылы толтыра алатын мүмкіндігі деп есептеледі.

Қазіргі кезеңде әдістемедің төрт аспекті ерекшеленеді: тәрбиелік практикалық аспект; білім беру аспектісі; білім беру аспектісі; даму аспектісі.

Тәжірибелік аспект. Студенттер шетел тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгереді және оны ауызша мен жазу формаларын қолдана білуі қажет. Біз сөйлеудің төрт түрін меңгеру туралы іс-шараларын айтып отырмыз: қабылдау - тыңдау және оқу, нәтижелі - сөйлеу мен жазу, сонымен қатар тілдің үш аспектісі- лексика, фонетика, грамматика. Практикалық аспект қарым-қатынастың барлық түрлерін және барлық сөйлеу функцияларын меңгеруді қамтиды.

Білім берудің тәрбиелік аспектісі адамгершіліктің барлық көріністеріндегі тәрбиелік мәнін қамтиды.

Тәрбиелік аспект сол оқып жатқан тілдің мәдениеті туралы білімдерді, соның ішінде аударма тілінің елдері, әдебиет, музыка, сәулет, кескіндеме, тарих, тілдің құрылымын, жүйесін, сипатын білу, ерекшеліктері, отбасымен ұқсастығы мен айырмашылығын игеруді қамтиды.

Даму аспектісі мәнер құралдары атап атқанда ойлар, адамдар қалай айтады, олар қандай сөздерді қолданады, объектілердің номинациясы, құбылыстарды және өзінің ана тілімен үйреніп жатқан шет тілін салыстыру, тіл сезімін дамыту, тіл туралы болжам, есте сақтау оның барлық түрлері, логикасы (талдау, синтез, салыстыру, қорытынды), сенсорлық қабылдауды, мотивациялық сфераны, байланыстыру қабілетін дамыту, еңбекқорлық, ерік-жігер, берілгендік, белсенділігі, оқуға қабілеттілігі туралы хабардар болуды қамтамасыз етеді.

Шетел тілін оқыту процесі өте көлемді және көп қырлы. Елестету қиын, барлық принциптер бүкіл процеске сәйкес болуы мүмкін. Айқын тұжырымдалған оқыту принциптері оқытудың қандай және қандай мазмұнын, қандай материалдарды таңдау керек деген сұрақ және пайдалану фокустарын білуге көмектеседі.

Көптеген ғалымдардың жалпы дидактикалық принциптерінің негізі кез-келген пәнді оқытуда қолданылатын позициялар ретінде

көрсетіледі. Оның негізгілері деп мыналарды атауға болады: сана, белсенділік, жүйелілік, айқындылық, беріктік, қол жетімділік және басқалары. Сана қағидасы. Бұл қағиданың көптеген түсіндірмелері бар. Ең негізгілері төмендегідей:

1) Саналылық олардың құрылымына терең ену үшін ана тілі мен шет тілін салыстыруда жатыр;

2) Сана – бұл теорияны түсіну және оны практикада қолдана білу.

3) Сана – бұл сөйлеудің мазмұнын түсіну. «Тілдің құрылымын туралы ақпаратты тілдік материал алдын-ала іс жүзінде ассимилирленген негізінде жалпылау керек».

4) Сана – сөйлеу мазмұнын түсініп қана қоймай, сонымен қатар құрамдас бөліктерді игеру барысында хабардарлық және оларды пайдалану тәсілдері [3].

5) Сана дегеніміз – не үшін үйрену керектігін түсіну.

Қызмет принципі. Шет тілдерін оқытуда принцип белсенділік маңызды рөлге ие болады, өйткені егер әр оқушы процестің белсенді қатысушысы болып сөйлеу әрекетімен айналысатын жағдайда ғана зерттелген тілді игеру мүмкін болады.

Қазіргі психологияда белсенділік таным процесіне тән негізгі болмыс болып саналады. Белсенділік белгілі бір жағдайда пайда болады және орнату теориясы бойынша оқушы осы пәнді оқу қажеттілігін сезінуі керек және осы қажеттілікті қанағаттандыру үшін керекті алғышарттардың болуы абзал. Шетел тілін үйрену кезінде керек интеллектуалды, эмоционалды, сөйлеу әрекетін ажыратыңыз, олар жиынтықта тіл игеруге қолайлы жағдайларды қамтамасыз ете алатын қасиетке ие.

Баланың интеллектуалды белсенділігі оқушыларға ойлау, талдау, салыстыру, жалпылау, байланыстыруды қажет ететін проблемалық сұрақтар орнату арқылы жүзеге асырылады. Эмоциялық белсенділік ерекше рөл атқаруға шақырылады, бұл балалардың өздері іс-шараларды орындайтындығына немқұрайлы қарамауынан көрінеді және егер жағымды эмоционалды тәжірибе ішкі, сыртқы белсенділікті қамтамасыз етсе, онда сәйкесінше сәттілікке әкеледі, ал керісінше жағымсыз эмоционалды тәжірибе белсенділікті тежейді және баланың жетістікке жетуіне кедергі жасайды. Алайда, белгілі бір санатты ерік-жігерлік қасиеттерге берік студенттерде, жағымсыз эмоциялар, орындалмаған міндеттерге қанағаттанбаушылық белсенділікті дұрыс бағытта ынталандыруды тудыруы мүмкін [4].

Оқушылардың вербальды мінез-құлықтағы бастамаларын дамыту маңызды болып табылады. Оған оқушының оқу объектісінен субъектіге айналған жағдайда ғана қол жеткізуге болады. Шет тілін меңгеру үшін сізге оны практикада қолдану қажет, бұл үшін шет тілін үйренуде бөлінген уақытты ұтымды пайдалану қажет. Мәселені шешудің бір әдісі оқушының сабақтағы белсенді уақытын арттыру – әртүрлі жұмыс режимдерін пайдалану (хормен, шағын топтарда, жұппен жұмыс, жеке, сынып жұмысы).

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985.
- 2 Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: М.: Глосса, Москва, 2000.
- 3 Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX – XX / под редакцией И.В.Рахманинова. – М.: «Педагогика», 1972. С.267. 188 19. Пальмер.Г. Устный метод обучения иностранным языкам. - М., 1960.
- 4 Hale J. Functional Differential Equations[M]. Springer- ver- lag, New York, 1971.

### АКТИВНЫЕ ФОРМЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ШКОЛЬНИКОВ

ХАШИМ М.

студент, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

БИЛЯЛОВ М. Т.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

АНЕСОВА А. Ж.

PhD, научный руководитель, г. Павлодар

Известно, что дети младшего школьного возраста наиболее предрасположены к изучению иностранных языков. У малышей хорошо развита долговременная память. Возможно, в эмоциональном плане с младшими школьниками в современной школе учителю работать сложнее. Дети требуют к себе повышенного внимания, часто им трудно усидеть на одном месте дольше 5 минут. Но при этом учащиеся начальной школы легко управляемы и обучаемы. Часто учитель, имеющий большую учебную нагрузку и работающий со всеми возрастными категориями школьников, не учитывает тот

факт, что в начальной школе при обучении детей иностранному языку необходимо в максимальной степени использовать игровую технологию обучения. Учителю, который провел урок в 9 классе, а следующий урок ему предстоит провести во 3 классе, нужно суметь перестроиться, переключиться на совершенно иной возрастной диапазон.

В своей статье «К вопросу о раннем обучении иностранным языкам» А. А. Загороднова указывает основные параметры психологической готовности ребенка к усвоению иностранного языка. Вот некоторые из них: сформированность сознательного восприятия, устойчивого внимания; способность к переключению, наблюдательность; развитая зрительная и слуховая память, логическое мышление; умение внимательно слушать и слышать учителя, понимать и принимать учебную задачу, внятно и четко отвечать на вопросы по ходу учебной работы, соблюдать речевой этикет при общении; – сформированность навыка самоконтроля – умение проявлять волевое усилие для достижения учебной цели (делать то, что должно, а не то, что хочется), умение работать в заданном темпе. Л. С. Выготский и С. Н. Рубинштейн считают, что изучать иностранный язык лучше начинать с 6-8 лет, когда система родного языка уже хорошо усвоена и к новому языку ребенок относится сознательно. В этом возрасте прослеживается отсутствие штампов речевого поведения, нет трудностей при вступлении в контакт на иностранном языке [1]. Ребенок легко овладевает иностранным языком при использовании игровой методики обучения. У детей хорошо развито конкретно-образное мышление, которое реализуется в форме ассоциативных действий над представлениями об объектах. При обучении детей очень важна наглядность, это повышает интерес детей к языку и снижает утомляемость в процессе обучения. Процесс обучения должен быть выстроен таким образом, чтобы переключать произвольное внимание детей на непроизвольное. В курсе раннего обучения ИЯ реализуются как общедидактические принципы: принципы наглядности, научности, доступности и другие, так и принципы методические: воспитывающего обучения; коммуникативной направленности; дифференцированного и интегрированного обучения; учета родного языка; сознательности; активности; доступности и посильности; прочности; индивидуализации [1].

Начальная школа – это прежде всего формирование фонетической базы. Каждый урок должен быть направлен на

развитие произносительных навыков. Каждый новый звук следует отрабатывать до совершенства. При этом дети должны одновременно видеть и слышать произносимый звук. Какие при этом можно использовать приемы? Учитель, обычно в начале урока, рассказывает детям историю. Можно с одними и теми же персонажами, но каждый урок разную (принцип новизны). В противном случае, однообразный рассказ или сказка может быстро надоесть и вызвать скуку. Учитель называет звук. Дети находят транскрипцию на доске (при этом они двигаются) или на своем столе и показывают учителю. Учитель называет целое слово (сначала небольшое, состоящее из 2-5 букв). Дети складывают из транскрипционных знаков это слово, и каждый произносит его. Учитель демонстрирует детям флеш-карточки с транскрипцией того или иного слова. Дети читают это слово. Можно усложнить это задание. Дети складывают из букв это слово, а рядом размещают слово-перевод или лучше картинку со значением этого слова. Очень важно корректно исправлять неправильно произнесенный звук, дифтонг. Спокойно, комментируя положение языка, губ, произносим звук и просим ребенка и/или детей по цепочке повторить. Можно дать детям установку: кто лучше повторит за мной? Самый, пожалуй, сложный из всех видов речевой деятельности – это говорение. На этапе начального обучения у детей закладываем навыки автоматического проговаривания синтагм (I like... /He likes/I can swim/ She can run и т.д.). Эти основы несложного высказывания на основе бытового общения формируются у младших школьников и в дальнейшем «обрастают» более сложными лексическими единицами. Важно соблюдать одно условие: не перебивать, не поправлять ребенка во время его высказывания! Иначе у него появится страх сделать ошибку, он будет бояться говорить и в конце концов замкнется. Никто не говорит о том, что ошибки (фонетические, грамматические) следует игнорировать. Пока ученик говорит, учителю следует записывать его ошибки, а потом тактично указывать на них. (Скажи, как мы произносим слово «хороший»? Если ребенок снова ошибается, призываем на помощь других детей. Ни в коем случае не допускаются насмешки или ироничные высказывания типа «Когда ты уже запомнишь?!»). Какие игровые и другие приемы целесообразны при формировании навыков устной речи? Учитель задает вопрос (например, «What can you do?») и передает мяч ребенку, сидящему за первой партой [2]. Этот школьник отвечает на вопрос и передает мяч соседу по парте,

сопровождая передачу своим вопросом. И так дальше по цепочке. Детям очень нравится этот игровой прием. При этом доводятся до автоматизма отрабатываемые грамматические структуры, повторяется и расширяется словарный запас (условие игры: нельзя повторять предыдущих 5-7 человек), повышается настроение, дети двигаются. Параллельно используем воспитательный потенциал: поощряем детей, которые помогают (подсказывают) более слабому ученику. Используем мини-проекты. Например, дети дома рисуют или распечатывают картинку со своим любимым животным/питомцем и раскрашивают ее. В классе они представляют свой проект, используя заранее отработанные речевые структуры: I have got ... Its name is ... It is big/small. My ... can jump/run/swim/fly... I like my pet. I like to play with my ... . Загадываем загадки: например, в 4 классе при изучении темы «Дом» можно использовать этот прием при описании предмета мебели, комнаты. (It's big and soft. It is in a living room. We cansitonit. (asofa)). Разумеется, этот прием целесообразно использовать, начиная с 3-4 урока изучения темы и с наличием опорных слов и словосочетаний. Применяем мяч, любимый игровой атрибут детей. Если позволяет пространство помещения, ставим детей в круг. Если нет, просто бросаем любому ребенку мяч с вопросом, например, «How old are you?». Он должен быстро ответить и вернуть мяч. Следующий вопрос: What can you do? и так далее. Затем дети в произвольном порядке задают свои вопросы одноклассникам. Таким образом мы отрабатываем вопросительные структуры, утвердительные предложения с глаголом-связкой, модальным глаголом, развиваем навыки аудирования, используем парную форму работы и, наконец, не сидим на месте, а двигаемся. Используем прием кластера (в конце изучения темы для структурирования учебного материала). Изучаем, к примеру, тему «Школа» [2]. Учитель раздает парам или группам детей листы бумаги формата А4 или А3 и несколько разноцветных карточек с написанными на них словами по теме и лишними словами. Дети отбирают карточки по теме «Школа», ненужные убирают в сторону. Затем с помощью клея размещают в центре листа слово «School», вокруг слова по теме и ответвления. Должно получиться примерно следующее: И, как результат, высказывание: I go to school. My school is large and my friends are good. Our classroom is big. There is a chalk, desks and chairs. We've got a lot of lessons. My favourite subjects are English, Music and Art. At 13.40 we have dinner. Best of all I enjoy break time. Дети рассказывают

о школе, используя созданный кластер как опору, по одному или в паре/группе. Отдельно хотелось бы сказать о важности развития письменных навыков. Учитывая опыт работы со второклассниками, считаю очень 150 продуктивным приём складывания из букв слов. Учитель называет слово. Дети, воспринимая его на слух, собирают из карточек с буквами слово. Установка: кто быстрее и правильно соберёт нужное слово. Следующая стадия: из слов собираем предложение. Можно писать, но, когда ребенок собирает из карточек, работает мелкая моторика рук, и процесс запоминания осуществляется быстрее. Также работает механизм долговременной памяти. Немаловажным также считаю работу над ошибками. Ведь часто бывает: учитель проверил, исправил ошибки, и на этом коррекция заканчивается. Ребенка интересует сама оценка, а не ошибки, которые он совершил. Поэтому всегда прошу детей переписать предложение, в котором была допущена, ошибка или несколько раз записать неправильно записанное слово.

Мультимедийная система – это комплексное образовательное решение для детей младшего школьного возраста (от 6 до 11 лет), а также для детей с особыми образовательными потребностями при применении в коррекционной и инклюзивной среде. В мультимедийной системе Quizlet обучение построено в игровой форме. Новые слова легко запоминаются с помощью карточек и мини-игр. На платформе Hello English: Learn English представлено большое количество уроков на различные темы. С помощью Words можно существенно увеличить словарный запас как в режиме онлайн, так и оффлайн. С помощью Duolingo, LinguaLeo у детей формируются и развиваются сенсорные способности: развитие зрительной и слуховой памяти, а также зрительное и пространственное восприятие предметов и фигур; внимание; творческое мышление; и формируются универсальные учебные действия: развитие умения классифицировать, группировать и обобщать; устанавливать взаимно-однозначное соответствие; расширение словарного запаса; знакомство со страноведческими реалиями; умение распознавать и называть цвета; знакомство с грамматическими явлениями иноязычной речи; умение понимать речь на слух; формирование основных представлений об иностранном языке; развитие умения решать проблемы. В зависимости от уровня сенсорного развития детей и от содержания обучения и воспитания определяется, прежде всего, какие конкретные задачи требуется решать через игры и с помощью каких игр это

можно сделать наиболее эффективно. При этом придерживаясь гармоничного сочетания сенсорных задач с игровыми. Именно на этом акцентируется мультимедийная система LinguaLeo [3]. Таким образом, в процессе работы с различными мультимедийными системами у детей обогащается представление о языковой картине мира. Дети знакомятся и закрепляют свои знания английского языка на различные темы. Они учатся ориентироваться в пространстве, проявляют творческие способности, а также развивают мелкую моторику рук. С помощью заданий любого тематического модуля, дети развивают познавательные, коммуникативные, социальные, эстетические и физические стороны, т.е. мультимедийные системы обеспечивают не только сенсорное, но и всестороннее развитие каждого [4].

Таким образом, работая с младшими школьниками, мы создаем фундамент для дальнейшего эффективного обучения иностранному языку. Мы должны помнить о том, что игровая технология на этом этапе обучения более целесообразна. Существует разнообразие дидактических приемов и методов, которые учитель вправе выбирать для конкретной группы детей или возраста. Мною были представлены лишь некоторые из приемов, часто применяемых в работе. Хочется верить, что данная статья будет полезной для коллег, которые не так давно выбрали для себя эту нелегкую, но благородную профессию учителя.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Филатов, В.М. Раннее обучение иностранным языкам / В.М. Филатов, Г.Е. Филатова. – Образовательный Центр «Анион», 1996.
- 2 Васильева, Е.Д. Раннее обучение иностранному языку [Электронный ресурс] / Е.Д. Васильева. – Режим доступа: <https://infourok.ru/statya-ranee-obuchenie-inostrannomu-yaziku-1151873.html>
- 3 Инноватика. LinguaLeo. Руководство: кн. для педагогов / Инноватика. – 2015. – 337 с. 4 Российская Федерация. Законы. Федеральный закон «Об образовании»: фед. закон: принят Гос. Думой 21 дек. 2012 г.: утверждён на 29 дек. 2012 г. № 3266-1.

## ОСТРОВНОЙ МЕНТАЛИТЕТ ЯПОНИИ И СОЕДИНЕННОГО КОРОЛЕВСТВА

АСЫЛОВА Ж. Е., РАХИМБАЙ М. Ж., ЧАТАЕВА А. Р.  
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар  
ХУДИЕВА С. Р.  
PhD, доцент, Торайгыров университет, г. Павлодар

Авторов статьи заинтересовала тема в ходе изучения курса «Страноведение». Оказалось, что тема достаточно широко изучена и раскрыта в англоязычных источниках и мало исследована на русском языке. Ниже нами предпринимается попытка восполнить этот пробел и показать, что эти две, разные, на первый взгляд, страны имеют много общего.

Термин «островной менталитет» связан с островом, но включает в себя более широкое понятие, чем география. Вот определение, которое предлагает нам словарь: «островной менталитет – это больше психологическое, чем географическое состояние человека: вера в превосходство, правильность или особенность сообщества или культуры по сравнению с другими сообществами или культурами...» [1].

Менталитет разных национальностей – один из самых интересных вопросов, который до сих пор остается открытым. Проблема заключается в том, что люди считают себя одинаковыми и не замечают отличий в своем поведении. Более того, отличие островного менталитета характеризуется как сложное и трудноразличимое.

Темы, связанные с ментальностью разных народов, всегда будут актуальны, так как человечество развивается по пути расширения взаимосвязи и взаимозависимости различных стран, народов и их культур.

В процессе исторического развития у каждой народности формируется собственная система социальных норм, основанная на опыте предков, национальном характере, традициях и ритуалах данного народа. Мы привыкли называть это менталитетом. Ряд авторов рассматривают термины менталитет и ментальность как синонимы. «Ментальность или менталитет – это общая духовная настроенность, относительно целостная совокупность мыслей, верований, навыков духа, которая создает картину мира и скрепляет единство культурной традиции или какого-нибудь сообщества» [2].

Другие авторы эти понятия дифференцируют: «В отличие от менталитета под ментальностью следует понимать частичное, аспектное проявление менталитета не столько в умонастроении субъекта, сколько в его деятельности, связанной или вытекающей из менталитета» [3].

В рамках данного исследования нами будет использоваться термин «менталитет», так как оба термина переводятся на английский как «mentality».

Итак, что объединяет эти два островных государства: расположение и количество регионов (по четыре в каждом государстве). Объединенное Королевство расположено на Британских островах, два из которых являются основными – Великобритания и Ирландия и состоит из четырех регионов (Англия, Северная Ирландия, Уэльс и Шотландия); Япония расположена на островах Японского архипелага, четыре из которых являются основными – Кюсю, Сикоку, Хоккайдо, Хонсю [4].

Формы правления рассматриваемых государств – монархии. Однако, монархия в Японии – конституционная, в Соединенном Королевстве – парламентская.

Плотность населения обоих государств достаточно высокая (Соединенное Королевство – 254,03 человека на квадратный км; Япония – 337,16 человека на квадратный км) [5], что объясняет стремление наций быть домовладельцами. Средняя площадь домов составляет 97,6 и 89,6 квадратных метров в Соединенном Королевстве и Японии, соответственно [4].

И в Соединенном Королевстве и в Японии левостороннее движение транспортных средств.

Островитяне живут изолированно от других континентов и развиваются сами по себе, в отличие от других стран, которые живут по соседству и имеют возможность поддерживать друг друга.

Культура и традиции – важнейшие аспекты человеческой жизни. На сегодняшний день многие страны забывают о своей культуре и происхождении, что приводит к смешанным бракам и культурному шоку. Островитяне продолжают почитать ценности и традиции. Это объясняется тем, что люди, рожденные в монокультуре, испытывают не такое сильное влияние извне.

Рассмотрим ментальные традиции японского народа, которые сформировались под влиянием особенностей природно-географического, исторического и культурного развития японского



государства. К основным ментальным характеристикам японского народа, определяющим духовный потенциал нации, можно отнести:

- 1) патриархальный уклад семейной жизни, покорность воле старших;
- 2) почитание предков и соблюдение чести семьи;
- 3) супружескую верность;
- 4) дисциплинированность и терпение;
- 5) трепетное отношение к природе.

Эти моральные принципы, представляющие своеобразие ментальной традиции японского народа, характеризуют всю глубину их коллективного сознания, отражая, тем самым, прошлый опыт и ценностно-нормативную ориентацию японского этноса, которыми они руководствуются в повседневной жизни. Основным источником данного самобытного образа мышления японцев является сочетание трёх важнейших духовных традиций: синтоизма, буддизма и конфуцианства, оказавших наибольшее влияние на все стороны жизни японской нации [6].

Англоязычная газета Japan Times называет Японию «удивительно успешным островным государством, которое внесло свой вклад в развитие мира, не являясь его частью» и предупреждает, что островная изоляция Японии «больше не совместима с ее современной реальностью». Другими словами, в глобальном мире менталитет островитянина невыгоден [7].

Считается, что островной менталитет ведет к направленному вовнутрь состоянию ума и к необычному сочетанию амбиций с определенным нежеланием участвовать в некоторых аспектах изменений в глобальном мире. Это также предполагает, что островной менталитет может привести к некоторому комплексу неполноценности и необходимости восполнять небольшой размер другими способами, например, построением империи.

Существенное отличие Соединенного Королевства от Японии заключается в том, что первое стало многокультурным обществом, а второе – нет. Однако, так было не всегда. Когда римляне впервые прибыли в Британию в 54 году н.э., их не встречали с распростертыми объятиями [8].

Японское общество является монокультурным и коллективистским, в то время как британцы индивидуалисты и имеют собственные взгляды на определенные вещи. Оба государства считают себя особенными, отличными от других. Однако, британцы более тщеславны – это проявляется в отношении к туристам,

на которых они часто смотрят свысока. Японцы же, наоборот, приветствуют туристов и искренне радуются, если иностранцы изучают их язык, который тяжело освоить.

Существуют различия в географических и политических аспектах. Япония никогда не стремилась к завоеваниям, в то время как Британия владела половиной мира.

В Японии принято быть скромным и нежелательно выделяться из коллектива – приведенная пословица подтверждает этот принцип: «торчащий гвоздь забивают». Индивидуализм здесь не приветствуется [9].

Рассмотрим далее другое интересующее нас островное государство – Соединенное Королевство. В отличие от японцев, британцы могут рассматриваться как носители ментальности, которую называют региональной ментальностью смешанного типа. Региональная ментальность создавалась на основе и при сочетании множества внеязыковых и языковых факторов в связи с тем, что Великобритания объединяет под своим флагом сразу несколько исторических областей, ментальность жителей которых может сильно отличаться друг от друга. Ирландцы, шотландцы, валлийцы и англичане отличаются друг от друга традициями, темпераментом и даже языками. Рассмотрим кратко каждую из этих стран. Англичан считают невероятно пунктуальными и вежливыми, они стараются избегать конфликтов, имеют невероятное самообладание. С детства их учат не бояться сложностей, прятать эмоции и демонстрировать ровное отношение ко всему происходящему – в связи с этим их часто считают чопорными и равнодушными. Также этому народу приписывают проявление снобизма и тщеславия. Национальное самосознание северных ирландцев не так ярко выражено, как в республике Ирландии, не входящей в состав Великобритании. Местные жители этого региона придерживаются британских норм поведения. О шотландцах мы знаем благодаря клетчатым килтам, которые исторически носили шотландские воины. На улицах Шотландии в наши дни, конечно, уже не встретишь мужчин в килтах, однако шотландцы с удовольствием наряжаются в национальную одежду по всем значимым праздникам. Шотландцы осмотрительны и осторожны, славятся своей экономностью и бережливостью во всем. Как и англичане, они не выражают свои эмоции открыто, предпочитая держать их при себе.

Уэльс является родиной музыки, в ней огромное внимание уделяется творческому развитию. Местные жители ведут спокойный

и размеренный образ жизни, к туристам в Уэльсе относятся несколько настороженно. Их можно назвать довольно противоречивым народом: несмотря на свою внешнюю эмоциональную скупость и даже грубость, на самом деле, они очень отзывчивы и гостеприимны, трепетно относятся к собственным семьям, поддерживают тесные отношения с многочисленными родственниками. Культура Уэльса неизменно связана с огромным количеством легенд, которые родились на этой земле, например, о короле Артуре.

Несмотря на особенности каждого региона, все они объединены британской ментальностью. Как упоминалось выше, британцы довольно сдержанны и могут даже выглядеть равнодушными и безучастными, но, тем не менее, широко известны всему миру своим «английским юмором». Несмотря на эмоциональную скупость, англичане любят пошутить, часто используют сарказм и не обижаются на шутки. Они высмеивают себя, королевскую семью, церковь. Однако, их юмор специфичен и не каждому понятен [10].

Чувство юмора британцев и японцев сильно отличается. Британцы могут быть равнодушными или же шутить как над собой, так и над вами; японцы, в свою очередь, очень сдержанны и вежливы. Из-за своей лояльности они могут не говорить то, что на самом деле думают и не станут об этом шутить.

В Великобритании, при всей ее культурной многогранности, очень много аутентичных традиций. Самой известной является традиционное чаепитие. Столик для чая устанавливается у камина, в самом уютном месте дома, покрывается белоснежной или голубой скатертью. Для церемонии используется посуда из одного сервиза, так как разномастные чашки и блюдца считаются дурным тоном. На столе в обязательном порядке должны присутствовать: чайник с чаем, кувшин с кипятком, молочник, десертные тарелочки, вилки и ножи, чайные пары, подставка под ситечко, сахарница со щипцами и шерстяной чехол, который надевается на кувшин с кипятком. К чаю подают тосты, масло, яйца, сладкую и несладкую выпечку, джемы, печенье. По данному пункту мы наблюдаем сходство японцев и британцев. Япония чтит свои обычаи и традиции. Японцы даже в наше время могут жить в традиционных домах. Для них это обычное дело. Что касается домов, государства похожи их отношением к своим домам. Дом для них – это своего рода храм, уютное место для отдыха души и тела. У обеих стран есть свой этикет, касающийся походов в гости. В Великобритании не принято показывать гостям весь дом, что считается признаком хорошего тона

в некоторых странах. Вполне нормально, если, придя в гости, вы увидите только гостевую комнату. В Японии принято снимать обувь в помещениях. Если вы оставите свою обувь носками к выходу – это будет считаться признаком хорошего тона.

Еще одним различием двух государств является механизм построения карьеры. В Японии, чтобы достичь успеха, надо добиваться всего с самых низов, поднимаясь по карьерной лестнице выше и выше. В Объединенном Королевстве многое определяют образовательные институты – можно получить образование в престижном вузе по определенной специальности и занять желаемую высокую должность.

Хотя и Япония, и Великобритания имеет своих монархов, только Япония смогла сохранить до настоящего времени свою династию: нынешний император является прямым потомком основателя Японии, что подтверждает верность кровным узам, о которых мы говорили ранее.

Подводя итог сказанному, мы хотим сделать вывод, что оба государства уникальны, имеют свою культуру и традиции. Главное сходство – это щепетильное отношение к своим обычаям. В остальном, эти государства отличаются, как географически, своими политическими взглядами, так и поведением и отношением друг к другу.

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Словарь городского сленга [Электронный ресурс] – URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=island%20mentality> [дата обращения 31.03.2021].

2 Культурология: XX век: Энциклопедия. Т. 1, 2. Сост. С.Я. Левит. СПб., 1998.

3 Лесная Л.В. Менталитет и ментальные основания общественной жизни. // Социально-гуманитарные знания. 2001. № 1. С. 133-146.

4 Материалы сайта Project Britain [Электронный ресурс] – URL: <http://projectbritain.com/compare/japan.htm> [дата обращения 31.03.2021].

5 Географический справочник [Электронный ресурс] – URL: <http://ostranah.ru/compare/?id1=31&id2=193> [дата обращения 31.03.2021].

6 Понаморёва Ю. В. Отражение ментальной традиции в социальных отношениях японцев // Молодой ученый. – 2015. –

№10. – С. 1503-1505. [Электронный ресурс] – URL: <https://moluch.ru/archive/90/18629/> [дата обращения 31.03.2021].

7 Материалы англоязычной газеты Japan Times [Электронный ресурс] – URL: [japantimes.co.jp](http://japantimes.co.jp) [дата обращения 31.03.2021].

8 Материалы сайта Lucille Turner Author of Historical Novels [Электронный ресурс] – URL: <https://lucilleturner.com/historical-perspectives-on-an-island-mentality/> [дата обращения 31.03.2021].

9 Материалы сайта Имхолайк [Электронный ресурс] – URL: <http://imholike.ru/yaponiya-torchashhij-gvozdzabivayut/> <https://lucilleturner.com/historical-perspectives-on-an-island-mentality/> [дата обращения 31.03.2021].

10 Материалы сайта Orange Smile [Электронный ресурс] – URL: <http://www.orangesmile.com/destinations/great-britain/traditions.htm> [дата обращения 31.03.2021].

### 6.9 Тарих және өлкетану 6.9 История и краеведение

#### ӘУЛИЕЛІ АҚКӨЛ-ЖАЙЫЛМА АЙМАҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ ЖАЙЫНДА

МАЖЕНОВА З. С.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЕЛЕМЕСОВ А. К.

аға оқытушы, магистр, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Тарихи мәдени ескерткіштер – ұлттық тарихымызбен мәдениетіміздің құнды жәдігерлері болып табылады. Ескерткіштер әрбір елдің тарихы мен өткенінен сыр шертер халықтың ұлттық байлығы ғана емес сол елдің өткені мен бүгінін саралайтын, сол арқылы келешек ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде маңызы зор.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында туристік кластерді, оның ішінде ішкі туризмді дамыту перспективаларына ерекше назар аударылуда. Біздің ойымызша, Павлодар Ертіс өңірі бойынша этнотуристік мәдени-экскурсиялық турларды ұйымдастыру перспективті бағыттардың бірі болуына мүмкіндік мол. Өңірімізде әр дәуірлердің тарихи-мәдени ескерткіштері баршылық, осындай маңызға ие киелі орындардың мәдени-туристік құндылығын арттыру үшін қолымыздан келгенше зерттелу

тарихына байланысты еңбектерді жүйелеу, ұсына білу бүгінгі біздердің міндетіміз.

Қазіргі таңда Қазақстан аумағында 25 мыңнан астам тарихи-мәдени ескерткіштер сақталынған. Солардың 80 аса ескерткіштері Павлодар облысында шоғырланған. Өкінішке орай, қазір соның азы ғана зерттеліп, мемлекет қарауына алынған. Сакралды орындар адам қолымен болмаса да, табиғат жағдайларымен бұзылуы мүмкін [1, 12 б].

2017-2018 жылдардың қорытындысы бойынша, Қазақстанның жалпыұлттық маңызы бар киелі нысандар тізіміне Павлодар облысынан 7 тарих және мәдениет ескерткіштері енді. Солардың бірі – Ақкөл-Жайылма өңіріндегі Исабек Ишан кесенесі және Әуликөл археологиялық кешендерін жатқызамыз [2].

Ақкөл-Жайылма деп аталатын қазақтар арасында белгілі субөңір этнотуризмді дамытудың үлкен перспективаларына ие. Ежелгі дәуірден бері көптеген көлдері мен өзендері бар бұл қасиетті және діни аймақ адамдардың өміріне өте қолайлы болды. Сонымен бірге, ата-бабаларымыздың саяси және әлеуметтік-экономикалық өмірінде маңызды рөл атқарған бұл аймақ әлі күнге дейін лайықты бағасын толық алмағанға ұқсайды.

Ақкөл-Жайылма өңірі Өлеңті және Шідерті өзендерінің төменгі ағысындағы ұлан-байтақ жерді алып жатыр. Жалпы алғанда, бұл алаптың жер көлемі екі ауданды (Екібастұз және Ақтоғай) қамтиды [3, 45 б.]. Әулиелі аймақтың географиялық орналасуы мен мұндағы өзен көлдердің таралуына байланысты қызықты мәліметтерді Ж.О. Артықбаев және Ә.Жәністің экспедициялық зерттеулерінен аңғарамыз. Өз еңбектерінде: «Ақкөл-Жайылма ұғымына Өлеңті-Шідертінің төменгі ағысы, Ақкөлдің өзі (Әуликөл), Ақкөлден төмен түсетін Дуана өзенінің бойы, одан әрі орналасқан көлдер жүйесі (Бәсентейін, Қылдыкөл, Сасықкөл, Өмірзақ, Бозайғыр, Ащыкөл, Көктөбе, Тоққылы) енеді. Бұл алаптың жер көлемі екі ауданды (Екібастұз және Ақтоғай) қамтиды. Өлеңті өзенінің ұзындығы – 273 км. Ақмола облысының Ақдың (Белоярское) ауылынан оңтүстікке қарай 3 шақырым жерден басталып, солтүстік-шығысқа қарай ағып, Павлодар облысының бұрынғы «Екібастұз» совхозы, қазіргі Төртүй селолық округіне жататын Қаражар (бұрынғы аты – Қаражыра) ауылы тұсынан екіге бөлініп, бір саласы Әуликөлге (Ақкөлге), бір саласы Жаманкөлге құяды (Коорд.: 52°11 с.е. 74°45 ш.б., теңіз деңгейінен 126,4 м. биіктікте орналасқан). Екі көл бір-бірімен іргелес орналасқан» деп, тиісті бағасын береді [1, 26 б.].

Әулиелі аймаққа экспедициялық зерттеулерді кейін келе 2006 жылдары Г. Н. Потанин ат. «Павлодар облыстық тарихи-өлкетану музейі» ұйымдастыруымен жүргізіліп, музей басшысы Г. Б. Нурахметованың «Ақкөл-Жайылма субрегионының тарихи-мәдени ескерткіштері» атты көлемді мақаласы жарық көрді. Ел жұртқа танымал данышпан Асанқайғы Өлеңті өзенін көргенде, ол ән айтып (өлен) әрі қарай жүрді, содан кейін «Өлеңтінің суы бал сияқты – Шідертінің шөбі бал сияқты», – деп айтты [4, 62 б.]. Демек, Әуликөл өңірінің табиғаты, ежелден бері тіршіліктің қайнар көзі болып қалыптасуына үлкен ықпал жасады. А. Мұхамедиұлының айтуынша: «Ақкөл-Жайылма табиғатының әсемдігімен және табиғи байлықтарымен ерекшеленеді, әулиелер жерленген орда деп саналады. Көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын қазақ үшін бұл өңір ерекше болып табылады. Қалың қамыс басқан Ақкөл мен Жаман көл жағалары қысқы қонысқа өте ыңғайлы» -, деген сөздеріне қарағанда, Әуликөл өңірі тек өз тарихымен ғана емес, киелілігімен, өзгеше табиғатымен ерекшеленетінін аңғарамыз. Адамдардың өмір сүру салты, шаруашылықты жүргізу тәсілдері тіршілік ортасына байланысты екенін білеміз. Демек, қазақ халқының ежелден бері көшпелі мал шаруашылығы жетекші саласы болғандықтан, Ақкөл-Жайылма өңірі, қыстауға ыңғайлы, шұрайлы жер болып табылады.

Көркем жерлерден басқа, бұл аймақтың ерекшелігі-бірегей этномәдени ескерткіштердің болуы, жергілікті тұрғындар арасында кешенді аңшылық және балық аулау шаруашылығының көптеген архаикалық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының сақталуы болып табылады. Археологияға сәйкес, адамдар бұл аумақты ежелгі уақыттан бері мекендегенін аңғарамыз. Мұнда мол кездесетін тас дәуіріндегі қоныстар, тас еңбек құралдары, қола дәуірінің ескерткіштері, ерте темір ғасырындағы көшпенділердің қорғандары, түркі және қимақ-қыпшақ антикалықтары осының жарқын дәлелі болып табылады. Археологиялық олжалар мен жазбаша деректер Ақкөл-Жайылманың кейінгі орта ғасыр дәуірінде ерекше маңызға ие болғанын анықтап көрсетеді. Алтын Орда кезінде бұл аймақ Дешті Қыпшақтың ірі саяси және мәдени-экономикалық орталықтарының бірі болды. XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы Ф.Щербина бастаған экспедицияның статистикалық зерттеулерінен бұл арада қазақтың көптеген бай қыстауларын кездестіреміз. Сол қыстаулардың орнын қазіргі күнде де көруге болады. ПМПУ-дің ғылыми-зерттеу археологиялық орталығының директоры Тимур Смағұлов айтқандай: «Әуликөлдегі екі кесененің табылуы

мұнда сәулет, құрылыс дамығанын, округте егіншіліктің, мал шаруашылығының, аңшылықтың және қолөнершіліктің көптеген іздері бар екенін көрсетеді». Жоғарыда келтірілген зерттеулерді негізге ала отырып, Әуликөлдегі көшпенділердің өмір бойы қалыптасқан әдет-ғұрпы, шаруашылығы, салт-дәстүрлерінің айқындалған, ел таныған сара жолы ата заманнан келе жатқан көреміз [5].

Әуликөл аймағының тарихи топонимдері ерекше қызығушылық тудырады. Қазақ халқының арасында сақталған аңыздарға сәйкес, көптеген топонимдер дала философы Асанқайғаның есімімен және ежелгі эпостардың бірі «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» оқиғаларымен байланысты. Аңыз бойынша, «Уәде етілген жерді іздеп, Сарыарқаның кең даласы арқылы саяхаттаған Асанқайғы Шідерті өзенін көріп: «Мұндағы жер ерекше, қымбат. Алты айдың ішінде әлсіреген жылқы бір айда бұрынғы күшке ие болады. Жайылымдар бұл жерде жылқылардың аяқ киімдеріне жол (шілер) қойылғандай жайылатын болады» Қазақ тарихшысы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының «Қазақ шежіресінде» Ақкөл-Жайылма жеріндегі ескерткіштер туралы: «Шідерті өзенінің аяғында Ақжар, Сасай деген ноғайлылардың егін егіп, кент салып, тақ құрған, Бұқар, Қоқан хандары сықылды орда жасатқан жері екен. Өлеңтінің аяғында «Қараоба», «Сарыоба» деген екі төбе – Қарабай мен Сарыбай деген екі бай қоныс қылған екен, бұл екеуі де қазақ байлары. Сол Сарыбайдың жалғыз қызы Баянсұлудың туған жері – Баянаула тауы...» деп жазылған. Бұл әңгімеден Ақкөл-Жайылма тарихы Алтын Ордамен байланысты болғанымен, түп-тамыры одан әрірек деген ой түйеміз. Бұған дәлел, қазақ түсінігінде «оба» көне дәуірдің ескерткіштеріне қатысты қолданылады, сонымен қатар «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жырына арқау болған уақиғалар мен ұғымдар да өте ерте заманға тиесілі екені белгілі [2, 277-278 б.].

Қазақтың тарихи аңыздары бойынша, кейінгі орта ғасырларда бұл жерлерді ноғай (ноғайлы) халқы мекендеген. Мәшһүр Жүсіп Көпеев былай деп жазады: «Сарыарқаның терең, бірақ суы аз көлдері – ноғайлардың егіншілік мұқтажы үшін қазылған арықтар. Ақжар және Сасай деп аталатын жерлерде Шідертінің төменгі ағысында ноғайлардың «ордасы» орналасты. Мұнда Орманбет ханның ордасы болған» [Сонда, 277 б.]. Өтеміс қажының «Шыңғыс-наме» (XVI басы) кітабындағы жазуына қарағанда Шайбан (Сыбан, Шибан) ұлысы Ақкөл-Жайылмаға Сайын ханның (Бату) бұйрығымен ие болған. Негізінде, одан да ертерек осы жерге

катысы болса керек. Сол кезеңде Шайбанға тиесілі жер көлемі ұлғайып, орталығы Ақкөлге орныққаны байқалады (Өтеміс қажы. Шыңғыс-наме, 136-б.). Жоғарыда көрсетілген деректерге қарағанда, Әуликөл өңірі тек қарапайым қалашық болып шектелмей, орта ғасырлардағы Шыңғыс тұқымының орталығы, астанасы даңқына ие болған. Ақкөл-Жайылма өңірінің Еуразия көшпелілері үшін тарихи саяси орталық болғанын дәлелдеу үшін көптеген деректерді келтіруге болады. Тіпті, бертінгі қазақ заманында да Ақкөл-Жайылма жерінде хан сайлаулары өтіп тұрған. Бұған дәлел болған, генерал-лейтенант Глазенаптың Ертіс бойындағы елдің сұлтаны Шаншар Сұлтанмәмедұлына хаты: «Благодарю Вас покорнейше, почтеннейший султан, за усердие ваше, причём нужным считаю вас не оставить своим приездом к 30 числу мая на озеро Джайылму для бытия при церемониале хана Букея, на котором я сам предполагаю присутствовать» [1].

Ақкөл-Жайылмада Алтын Орда кезеңінің археологиялық ескерткіштері ғана емес, сонымен қатар аты аңызға айналған Асанқайғы, Мамай (Мамай батыр) және т.б. есімдермен байланысты тарихи топонимдер де кездеседі. Біздің сеніміміз бойынша бұл сәйкестік кездейсоқ емес. Ш.Уәлихановтың пікірінше, бұл аңыздар XV ғасырға жатады, яғни монументтік құрылыстардың, қоныстардың бекітілген қалдықтары сияқты кезеңге жатады және осы өңірдегі қазақ халқының автохтондығының тікелей айғағы болып табылады [6, 60-61 б.]. Ақкөл-Жайылма өз маңызын жоғалтқан жоқ және XVIII-XIX ғғ. жаңа уақытта мұнда Сарыарқаның кейбір қазақтарының жазғы көшпелілері орналасты. Өңірдегі халық санының шоғырлануы бұл жерлерді Қазақстанның ірі мәдени-саяси орталықтарының біріне айналдырды. Дәл осы жайлауда барлық маңызды іс – шаралар өткізілді – асы, той және т.б. Бұл жерде көптеген ғибадат орындары байқалғаны кездейсоқ емес – бұлар Әулие түйме, Тербеле батыр, Исабек Ишан, Жандарбек қожа, Жеміс ата, Күреңбай сыншы, Әулиетал және т. б. есімдерімен байланысты орындар. Егер бұл адамдардың кейбіреулері өз уақытында діни және ағартушылық қызметімен, халықты жаулардан қорғауда ерекшеленсе, басқалары киелілігі, қасиеттілігі және даналығымен ерекшеленген болатын [7].

Солардың бірі, Екібастұз қаласына қарасты жерде жерленген – Исабек Ишан хазірет пен Жандарбек қожа кесенелері болып табылады. Жергілікті халық Ақкөл-Жайылма маңындағы Қылдыкөл шатқалында Керекү өңірінде Ислам дінін уағыздаушылар

Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сахабаларының ұрпақтары Исабек ишан, Жандарбек қожа және басқа да туған-туысқандары жерленген деп қызыл заманға қарамай-ақ қадірлеп келді. Исабек ишан хазреттің ерекше қабілеттері туралы көптеген аңыздарды, соның ішінде әртүрлі аурулардан зардап шеккен адамдарды сауықтырудың керемет жағдайлары туралы естуге болады. В. В. Бартольд өз зерттеулерінде ишандарды «суфизм жетекшілері, Түркістан өңіріндегі бұл атау «шейх, пір, ұстаз» және ізбасарлар «мүрид» мағынасында қолданылған» деген анықтама береді [8]. Хазрет туралы маңызды деректер Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының еңбектерінде де кездеседі. Мәшһүр Жүсіп ағамыз «Исабек ишан» жоқтауында Исабектің ата-тегіне қатысты құнды мағлұматтар келтіреді. Мәселен: «Өзі Ишан жұрт бастаған, заты қожа,» десе, енді бірде: «Арғы тегін сұрасаң Назар Ишан, Тазартып шыққан гауһар асыл тектен», – дейді [10]. Жалпы, Исабек ишан өз заманының діни қайраткері болса, одан тараған ұрпақтары да Алла Тағаланың ақ жолынан таймай, Ислам дінінің нұрын таратқан. Солардың бірі бертін 1996 жылы дүниеден озған Жандарбек қожа еді. Ауданбайқажы Ахмеджанұлының айтуынша: «Исабек Ишанның немересі Жандарбек қожаның да Алланың жарылқауымен айтқаны қате кетпей, емдеген сырқаты дертінен сауығатын дуалы ауыз қасиетке ие еді», – дейді [9]. Ақкөл-Жайылма даласы десе әулиелер жерленген жер деп оған баратын жол жоқ болса да, халық аяғы суымай сол жаққа қарай тағзым жасап бейіт басына барады.

Этнографиялық мәліметтерді, археологиялық қазба материалдарын, қазақ шежіресін, ғылыми тұжырымдарды жинақтай отырып, біз төмендегідей қорытындылар жасадық. Ақкөл-Жайылма жері – ұлан-байтақ қазақ жерінің табиғаты бай, көркем, қадірлі, қасиетті өлкесінің бірі. Бұл өңір тіршілікке, мал шаруашылығына, адам өсіміне өте ыңғайлы, қолайлы аймақ. Осы жерден табылған тарихи жәдігерліктер, деректер оның ежелден тарихи орын екенін дәлелдейді. Ақкөл-Жайылма жерінің тарихи ескерткіштері тас ғасырынан бастау алады. Бұл жердегі бейіттер мен далалық алқапта кездесетін төбелердің көпшілігі оғыз-қыпшақ дәуіріне жатады. Әуликөл Алтын орда (ноғайлы) дәуірінде Шайбан (Сыбан, Шибан) ұлысының орталығы болған, бұған дәлел ғажайып культтық құрылыстар, қалашықтар, кен өндірісі, кірпіш құятын орталықтар болып табылады. Аталған өңірдегі қазақ зиратында тек көне дәуір емес, бертінгі XVIII ғасырдың да ескерткіштері (Көлебе батыр бейігі, т.б.) кездеседі [10].

Қортындылай келе, туған жердің әрбір сайы мен қыркасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Болашақта бұл орындар тарихи түрде толық зерттеліп, өз қасиетімен әлемдік деңгейге көтеріледі деп ойлаймыз. Әр адам өзінің ата тарихын, туған өлкесінің тарихын білуі тиіс. Сол үшін өлкеміздегі тарихи ескерткіштерді, киелі жерлерді келер ұрпаққа дәріптеу біздер үшін парыз. Осы көненің көзіндей болып келе жатқан тағылымы мол ескерткіштер мен орындарымызды насихаттап жүрейік. Бүгінгі ғұмыр – ертеңгі тарих!

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Артықбаев Ж.О., Ерманов А.Ж., Жанисов А.Т. Ертеден Ертістің Павлодар өңірінің орта ғасырлары: этноархеологиялық зерттеу тәжірибесі («Ақкөл-Жайылма» этнографиялық-археологиялық кешені) // өлкеғану. - №4., 2004. – С. 43-53.

2 <http://veters.kz/sem-sakralnyx-obektov-pavlodarskoj-oblasti/>

3 Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. Шығармалары. 8 том. – Павлодар, 2006.

4 Нурахметова Г.Б. Далалық этнографиялық материалдары. - Павлодар облысы Екібастұз ауданы, 2006 ж.

5 Электрондық ресурсы: <https://www.epochtimes.com.ua/ru/novosti-nauki-i-tehniki/kazahskye-arheology-yssledovaly-mavzoley-peryoda-zolotoy-ordy-98490>

6 Уәлиханов Ш.Ш. Собр. соч. Т.2. – Алма-Ата, 1985.

7 Электрондық ресурсы: <https://www.astana-akshamy.kz/aqkol-zhajylma-handar-mekeni/>

8 Электрондық ресурсы: <https://kozhalar.kz/20162459-isabek-ishan>

9 Электрондық ресурсы: <https://www.caravan.kz/gazeta/akordaraskryvaet-sekrety-87376/>

10 Электрондық ресурсы: <https://aksu-gymnasium.edu.kz/content/view/2/79>

## СУДЬБА И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ К. МУХАМЕДХАНОВА В 1951-1990-Е ГГ. ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ (К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ)

ӘБДРАХМАНОВ М. Н.

студент, Евразийский национальный университет

имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан

ХАСЕНОВА Ж. О.

магистр истории, ст. преподаватель, кафедра «Истории Казахстана»,

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

г. Нур-Султан

Имя Каюма Мухамедханова читатель знает не только как выдающегося ученого-абаевода, продолжившего путь Мухтара Ауэзова, но и как великого учителя, а также как писателя. Каюм Мухамедханов-человек, который написал больше ста стихов, две поэмы. Также он человек написавший слова первого гимна нашей республики. А так как в одной из последующих глав мы специально остановились на истории этого слова гимна. Что касается двух стихотворений, одно из них – «Хаким Абай», а другое – «Джамбул». Первый из них не был опубликован в прессе. 13 октября 1951 г. главная республиканская газета обрушилась и на К. Мухамедханова: «...отдельные литературоведы Казахстана допускали грубую политическую ошибку, проповедуя антинаучную, буржуазно-объективистскую концепцию так называемой поэтической «школы Абая»... Дело дошло до того, что в апреле 1951 г. объединенный ученый совет гуманитарных институтов Академии наук КазССР принял и осуществил защиту политически вредной диссертации Г. Мухамедханова «О литературной школе Абая», где под видом «учеников» Абая превозносятся даже буржуазные националисты, которые, дожив до периода советской власти, превратились в ярых ее врагов [1, с. 58].

Поэма, посвященная Абаю, называется «Передо мной поэт Абай – Темирказык». Темирказык (Полярная звезда) – самая яркая звезда в небесном мире. Каждый пассажир, обитавший в пустыне, в объятьях темной ночи предсказывал свой маршрут, глядя на эту светлую звезду. Так он благополучно добирался до места назначения. Впервые в нашей национальной поэзии Абай был приравнен к «путеводной звезде». А в это время казахская община не в полной мере признала величие Абая. А что касается второй поэмы, то другая, другая, прочитала это перед великим поэтом Жамбылом

Жабаевым. В 1938 году, 75-летие литературной деятельности Жамбыла Жабаева широко отмечается на союзном уровне. В будущем, в связи с 150-летием поэта в газете «Егемен Қазақстан» была опубликована статья «Жакене сүйіші хабар жеткізу» под заголовком «Ғылым-ұстаз туралы сөз». А несколько позже, в январе 1954 года, в Карлаге, он перевел повесть Н. Карамзина «Бедная Лиза» языком поэзии всего за пятнадцать дней. Несмотря на голод и холод, заниматься творчеством могли только людям с высоким духом, Кайым Мухамедханов был ярким примером [1, с. 63].

В преддверии 150-летнего юбилея Абая, в 1995 году ученый внес свой вклад в издание двухтомного академического сборника произведений Абая с текстологически корректной версией. Каюм Мухамедханов, возглавлявший редакционную коллегию изданной в этом году энциклопедии «Абай», немало потрудился над тем, чтобы это издание сохраняло смысл и значение текстов поэта. До конца жизни каждая статья энциклопедии была важна для школы Абая и ученого, который неустанно трудился над проблемой абаеведения. Историчность и конкретность вопросов в статьях, анализ новых фактов о творческом жизненном пути каждого поэта и отдельных личностей, получивших опыт поэтической школы Абая, получили объективную оценку труда ученого, придавшего большое значение публикации.

В 1951 году К. Мухамедханов защитил кандидатскую диссертацию на тему «Поэтическая школа Абая». Обвиняя М. Ауэзова и его ученика К. Мухамедханова, противники спрашивали: «Что такое «поэтическая школа Абая»? Из какой он школы? ...Откуда к нам пришла школа, которой нет в русской литературе?!» это ведь поэтическая школа была только в селе Абай!», – критиковали они. Это был не научный спор, а грубое нападение, направленное прямо на учителя Каюма, М. Ауэзова [1, с. 53].

Несмотря на позитивную оценку отдельно взятых ученых, преследование продолжалось: возникали дискуссии по абаеведению, где его диссертацию критиковали, затем уволили с должности директора музея и преподавателя вуза, а 1 декабря он был арестован и был во временной изоляции в КПЗ НКВД г. Семипалатинска. После долгой пытки его смертную казнь заменили на 25 лет лишения свободы, затем выслали на каторжные работы в Сибирском регионе. Однако, мужественный Каюм не отрекся от своих идей и был до конца образцово предан своему делу.

Находясь в ссылке, Каюм Мухамедханов поддерживал детей советами. В одном из писем есть такие строки: «... Читайте только те книги, которые рекомендуют ваши преподаватели. ... Между прочим, здесь один мой товарищ по несчастью подарил мне книгу, в которой оказалась «Бедная Лиза» Н. Карамзина. Писателя Карамзина и «Бедную Лизу» вы будете проходить, наверное, в 8 классе. Я перевел это произведение на казахский язык в стихах. Получилась интересная повесть – около 1 000 стихотворных строк» [6, с.3]. Надо отметить, что в казахской литературе существовало в начале 1950-х гг. всего три случая перевода русской прозы на казахский поэтический язык. Это «Вадим» М. Лермонтова в переводе Абая, «Дубровский» А. Пушкина в переводе Шакарима и «Бедная Лиза» Н. Карамзина в переводе К. Мухамедханова. «Абай и Пушкин», «Абай и Лермонтов», «Абай и Крылов», «Абай и Бунин» и другие исследования Мухамедханова говорят о большом влиянии русской культуры и литературы на Абая и о благотворном влиянии русских друзей Абая, среди которых были Евгений Михаэлис, Нифонт Долгополов, Александр Леонтьев, Павел Лобановский, Северин Гросс. В круг научных изысканий К. Мухамедханова вошли Рылеев, Семенов-Тянь-Шанский, Крачковский, Веселовский, Бартольд, Валиханов, Достоевский и другие.

Постановлением Президиума Верховного суда КазССР от 9 декабря 1954 г. приговор Верховного суда КазССР от 29 мая 1952 – 31 мая 1952 года в отношении Мухамедханова Габдулкаюма отменен и дело производство прекращено [9, с.101], с этого времени Г. Мухамедханов был отпущен на свободу. В 1955 г., после начала реабилитации политических заключенных, Каюм Мухамедханов вернулся в родные края. После освобождения Каюм вернулся к активной работе, занимаясь восстановлением творчества не только Абая и его сыновей, но и всех причастных к его творчеству и к культуре казахского народа.

Смелый ученый в 1958 году вновь защитил кандидатскую диссертацию, назвав ее «Сборник произведений поэтов абаевского окружения». Необходимо не только сравнить два варианта диссертаций, но и изучить их. Не отступая от основной мысли, он вынужден был кое-как отступить и замаскировать свои мысли. К. Мухамедханович доказал свою преданность избранной теме, сделав ее главным кредо исследовательской работы, не отступая от нее, в какую бы беду он ни попадал. К. Мухамедханов говорил: «Абай стоит у истоков становления национальной идеи как системы.

Последователи Абая, его ученики трудились над национальным сознанием» [9, с. 38].

К. Мухамедханов нашел три неизвестных стихотворения Абая, в 1956 г. – еще шесть. Все они были не просто опубликованы им, но и подвержены тщательному текстологическому анализу, и сопровождаются соответствующими комментариями. В 1955-1959 гг. им были написаны одиннадцать статей по абаеведению, изданы две монографии «Магауия Кунанбаев. Жизнь и творчество» и «Текстология произведений Абая». Последняя до сих пор остается непревзойденным эталоном казахской текстологии, сохраняющей свою доказательную правоту и объективность в установлении канонического текста произведений Абая, которая, как отмечено в учебнике по Истории казахской литературы, «ознаменовала собой открытие для нашего литературоведения новых горизонтов». 12 июня 1959 г. Каюм Мухамедханов повторно предстал перед Ученым Советом, на этот раз успешно защитив свою диссертацию о поэтах абаевской поры [7, с. 111–117]. И снова находил новое, изучал, анализировал. В 1970 г. им было возвращено истории забытое имя Ильяс Бораганского – первого издателя стихов Абая, которые вышли в 1909 г. небольшим сборником в Санкт-Петербурге. Многолетняя переписка с архивами и 36 библиотеками Казахстана, России, Башкирии, изучение пыльных подшивок старых газет и документов той поры привели к еще одному сенсационному открытию в истории казахской литературы, заполнив очередное белое пятно в научной биографии Абая [8, с. 120].

Одно из добрых дел, которым Кайым Мухамедханов занимался после возвращения из Карлага, касалось Шакарима. Под влиянием отца Мухамедхана с детства, он успел увидеть гениального поэта степи, и, не опасаясь, что произойдет завтра, он решил заняться этим делом. Внук великого Абая – дочь Турагула Макен, правнуки, внуки Магауи Ишагы и Газель, дети Таира Жомартбаева, написавшего первый казахский роман, всегда можно было найти рядом с Кайымом. Вместе с Ахатом, они посоветовались и написали письмо в Москву. В результате в 1958 году из Генпрокуратуры СССР поступило сообщение о том, что «дело Шакарима Кудайбердиева прекращено по причине недоказанности обвинения. В 1959 году Ауэзов достиг высокого статуса и стал лауреатом Ленинской премии с эпопеей о великом поэте. Таким образом, учитель и ученик взорвали каменный замок советской системы [1, с. 136]

Каюм Мухамедханов проявлял активную деятельность и вне исследовательской жизни; он вел активную просветительскую и агитационную работу по изучению жизни и деятельности Абая. Нередко можно было заметить, что ученый читал лекции в селах, на заводах и в вечерних школах. В 1970 г. он открывает Телевизионный Клуб Абая на Семипалатинском телевидении и более 10 лет был автором и ведущим всех передач.

О Шакариме в 1988 году написал сценарий документального фильма, выпущенного телеканалом «Казахстан» под названием «Возвращение поэта», а в следующем году киностудия «Казахфильм» выпустит научно-популярный фильм «Шакарим» с участием этого человека, в 1993 году, когда эта студия выпустила художественный телефильм «последняя осень Шакарима», Кайым Мухамедханов был консультантом у известного писателя Мухтара Магауина. «Слово об Абае», «Я называю Абая отцом», «Мир абая», а также документальный фильм об Ауэзове, снимался при непосредственном участии Кайыма. Также имеются документальные фильмы о самом ученом-абаеведе.

В 1990 году, когда Кайыму исполнилось 74, в Семее был создан Республиканский фонд Абая. Целью фонда было внести достойный вклад в 150-летие со дня рождения великого Абая. Каюм Мухамедханов надеялся на последующую горбачевскую «перестройку». Кайым, не глядя на все, собирает реальные данные о жизни и творчестве степного гения и занимается написанием научной биографии поэта. В июле 1987 года на имя первого секретаря ЦК республиканской партийной организации господина Колбина и первого секретаря Союза писателей СССР В. Карпова было направлено письмо. Но оно остается без ответа. Даже газета «Қазақ әдебиеті» отказывается печатать его статью о Шакариме. Впервые эта статья будет опубликована в Областной газете «Семей таңы». В конце концов, вся правда о Шакариме широко освещается в масштабах всей страны и, наконец, обсуждается этот вопрос. И только тогда председатель Правительства Республики Н. А. Назарбаев добивается положительного решения проблемы, которая усугубляется тем, что было много противоположных мнений [1, с. 146]. Это была та победа, которую казахский народ ждал долгие годы. Также эта радостная весть пришлось на 130-летие гениального поэта! В связи с этим в стране Абая, у подножия Караултобе, в Жидебае, поочередно проводились массовые гуляния, песни и поэмы, кокпар и борьба борцов. В год столетия Абая он был



ответственным секретарем правительственной комиссии, а в канун 125-летия и 150-летия со дня Абая, К.Мухаммедханов работал в одноименном институте.

Уже после обретения независимости Республикой Казахстан в 1992 г. возродил журнал «Абай», издававшийся в 1917-18 гг, подготовив для базы данного журнала обширную комплектацию и полный сборник его исследований с редкими архивными материалами и фотографиями, найденными и сохраненными им. Ученый установил уникальные сведения о пребывании Абая в Семипалатинске, о посещении им мечети Тыныбая; он составил подробнейшие родословные, имена и фотографии Кунанбая, Абая и всех его потомков, погибших в сталинских репрессиях и в Великой Отечественной войне. Единственным вознаграждением за годы безвестности и мучительных переживаний стало принятое 25 апреля 1989 г. решение комиссии по применению ст.1-ой Указа Президиума Верховного Совета СССР «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий...» о признании Мухамедхана Сейткулова реабилитированным, которого добился Каюм [12, с. 8]. К результатам его деятельности относится также и некролог Абаю, написанный А. Букейхановым и его прижизненную оценку Абая, впервые написав комментарии и статьи к этим и многим другим материалам, впоследствии опубликованным впервые.

Таким образом, какой бы ни была жесткая тоталитарная система, ставившая цензуру на сохранение национального наследия, на собственном примере Каюм Мухамедханов показал, что, несмотря ни на что, человек может идти против системы, не применяя никакого насилия по отношению к ней. Он добился реабилитации имен, преданных забвению видных деятелей казахской литературы, истории, культуры, ратовавших за сохранение целостности и независимости казахского народа. Каюм Мухамедханов стал во главе построения фундаментальной основы для современного абаеведения, им сделан текстологический анализ изучения наследия Абая.

Таким образом, Каюм Мухамедханов является достойным представителем плеяды монументальных творцов и хранителей исторического прошлого Казахстана [12, с. 106-118].

## ЛИТЕРАТУРА

1 Сейсенұлы Дәулет. Ер қазақ. Деректі хикаяттар, екі бөлімді драма және сұхбат әңгімелер. Пікір жазған Т.Жұртбай, редакторы Б. Жүнісбеков. – Алматы: Полиграфкомбинат, 2020. - 392 б

2 Мухаметханов К. Несколько слов о моих истоках...: Судьба и Карлаг. - Алматы, 2008.

3 Сейсенұлы Д. Қайым Мұхамедханов: Абайдың аманатын ақтадық па? // - Астана, 2004. - Б. 106-118; Белякина, А. Человек - легенда. The human being as a legend: [документальная повесть о К. Мухамедханове] / – Алматы, 2009. - 176 с.; Мухамедхан Д. Бывали хуже времена, но не было подлеецов // Казахстанская правда. – 2013. – 31 мая.

4 Мұхамедханов Қайым: тағдыр және Қарлаг/жауапты ред. Ф. Қабышұлы; ғылыми кеңесші Ж. Әбілхожин; алғы сөз Г. Бельгер; Центр образования и культуры им. К. Мухамедханова. - Алматы, 2008. - 278 б.; Каюм (Габдулкаюм) Мухамедханов// Писатели Семипалатинского региона: библиографический указатель. - Семипалатинск : Талант, 2006. - 84 с. - : с. 51-54.; Мұқаметханов (Габдулкайым) Қайым// Абай: энциклопедия / ред. Р. Н. Нұрғалиев. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы: Атамұра, 1995.: б. 415-416; Қайым (Габдулкайым) Мұхамедханұлы//Семей өңірінің ақын-жазушылары: библиографиялық көрсеткіш / Абай атындағы әмбебап ғылыми кітапхана. - Семей : Талант, 2005.

5 Исмагулов Ж. Поэтические уроки Абая. - Алматы: Ғылым, 1994. - 278 с.;

6 Токаев К.-Ж. Абай и Казахстан в XXI веке // МИА Kazinform. [Электронный ресурс] //https://www.inform.kz/ru/abay-i-kazahstan-v-xxi-veke-perevod-stat-i-prezidenta-rk-kasym-zhomarta-tokaeva\_a3618011.

7 Ибрагимова С.С. Абай о проблемах общечеловеческих ценностей // Абай и XXI век: материалы Международной научно-практической конференции, 21-22 октября 2005 г./ Международный клуб Абая, Городское общество «Қазақ тілі», ВКГТУ им. Д.Серикбаева. - Усть-Каменогорск: ВКГТУ, 2005.

8 Мұхамедханов Қ. Абай кітабын алғаш шығарған Илияс Бораганский / жауапты ред. Ф. Қабышұлы; Общественный фонд «Центр образования и культуры им. К. Мухамедханова. - Алматы, 2009.

9 Мұқамедханов Қайым (Габдулкайым) (1916-2004)// Қазақстан жазушылары XX ғасыр: анықтамалық. - Алматы: Ана тілі, 2004.

10 Слово о Қаюме. Сборник воспоминаний. Астана, изд-во «Фолиант», 2006. — 376 с.

11 Мұхамедханов Қайым: тағдыр және Қарлағ/жауапты ред. Ғ. Қабышұлы; ғылыми кеңесші Ж. Әбілхожин; алғы сөз Г. Бельгер; Центр образования и культуры им. К. Мухамедханова. - Алматы, 2008. - 278 б.

12 Сейсенұлы Д. Қайым Мұхамедханов: Абайдын аманатын ақтадық па? // - Астана, 2004.

## Д. А. ҚОНАЕВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚЫЗМЕТІ ЖАЙЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕР

ӘЛДЕБЕКОВ Қ. Ш.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ТОРАЙҒЫРОВ Е. М.

т.ғ.к., Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Д. А. Қонаев өз заманының саясаткері ретінде кеңестік қоғамының экономикасы мен мәдениетінің дамуында Коммунистік партияның саясатының іске асырылуында белсенділік танытты. XX ғасырдың атақты мемлекет және саяси қайраткер ретінде Д. А. Қонаевтың бейнесін жан-жақты қарастыру, осы мақаланы жасаудағы алға қойылған мақсат болып табылады. Ең маңыздысы оның қызметі республиканы басқарып тұрған кездегі уақытта Қазақстанның экономикасы мен мәдениетінің дамуында тамаша жетістіктерге қол жетуімен үнемі байланыста болды. Сондықтан біз «Д. А. Қонаевтың өмірі және мемлекеттік қоғамдық қызметі» атты тақырып бүгінгі таңда зерттеуді қажет ететін өзекті мәселелердің бірі деп есептейміз.

Біздің қазақ даласы әр заманда да, дарынды, ақылды адамдардан құр қалған емес. Адамзат тарихының әр ғасырында өз дәуіріне лайықты кеменгер адамдар өмір сүрген. Олар тек өзі үшін емес, халқы үшін өмір кешкендіктен тарихтан еш уақытта өшпес орын иемденген.

Соңғы он жылдықтарда отандық тарих мәселелері ұлт-азаттық қозғалыстың көсемдерінің, Қазақстанның мәдениеті мен экономикасының дамуына баға жетпес үлес қосқан атақты қоғам мен мемлекет қайраткерлерінің, ғалымдар мен зиялы қауымның басқа да өкілдерінің өмірлері мен қызметтерін зерттеу арқылы талқыланып жатыр. Осы орайда КОКП Орталық Комитет Полит

бюросының құрамына 20 жыл бойы (1966-1971 кандидат ретінде, 1971–1987 полит бюросының мүшесі ретінде) кірген, 40 жылдан астам Қазақстанды басқарып келген, XX ғасырдың әйгілі мемлекет және саяси қайраткерлері болып табылатын Дінмұхамед Ахметұлы Қонаевтың өмірі мен қызметі үлкен қызығушылықты тудырады. XX ғ. Қазақ халқы үшін ең ауыр да, қасіретті, сонымен қатар бақыт пен табыстары мол жылдар болды. Сталиндік-голошекиндік геноцидтен жарымына жуығы жойылып, тілі мен ділі, діні мен салт-дәстүрлері құрдымға кете жаздап, өз елінде өзі кірмеге айналуға жақын қалған қазақ халқы Д. А. Қонаев басқарған жылдары қайта бой көтеріп өзін-өзі ұлт ретінде толық таныды [1, 12 б.].

Д. А. Қонаев 1912 жылдың 12 қаңтарында Верный (қазіргі Алматы) қаласында дүниеге келді. Балдәурен балалық шағым, қайран жастық дәуренім өткен осынау әсем қала мен үшін оттай ыстық. Әрине, балалықтың да, жастықтың да өз белгілері бар, қызығынан қиындығы басым сол бір кезеңнің біреу біліп, біреу білмес, бірақ өзіме аян өмір жолы қандай болса, өзіммен бірге жасасқандай сезінетін бұл шаһардың да аса бай тарихы бар. Біздің ұшан-теңіз жерімізде ойран болмаған орда бар ма?! Озбыр жаудың күйреуіне ұшыраған халықтың көне қонысы Алматыға – Іле Алатауының солтүстік етегіне «Іле» салынды кейінірек оны Верный деп атап кетеді. Арада он үш жыл өткенде ол қала атанып, Жетісу губерниясының орталығына айналады. Қазан төңкерісінен кейін 1921 жылы көрнекті партия және мемлекет қайраткері Ораз Жандосовтың ұсынысы бойынша өзінің байырғы аты – Алматыға ие болды, 1924 жылы Жетісудың орталығы деп саналды [2, 21 б.]. Ол қызметкердің отбасында дүниеге келген. Дінмұхамедтің әкесі Меңліахмет Ысқақ Ғабдулұалиев атты көпестің қолында жалданып жұмыс істейтін, ал шешесі Зухра Байырқызы осы күнгі ауданының орталығында сіңірі шыққан кедейдің қызы. Ол үй шаруашылығымен айналысатын. Әкем мен шешем жетпіс жылдан астам уақыт бірге ғұмыр кешті. Анасы байғұс 86 жасында дүние салды. Қонаевтар 2 ұл – Дінмұхамед және Асқар, 7 қыз өсірді. Жігіттің үш жұрты бар дейді ғой. Соның бірі – нағашысы. Мен нағашы ағайым А. Шымболатовтың есімін әрдайым құрметпен еске аламын. Ол кісі комсомолдың ағаш ұйымдастырушыларының бірі, сондай-ақ Жетісу өңірінде, Верныйда Кеңес өкіметін орнату күресіне қатысқан азамат еді. Кейін Түркістан Компартиясы Алматы ояздық комитетінің хатшысы, Алматы қалалық партия комитетінің бірінші хатшысы, Жаркент ояздық комитетінің бірінші хатшысы болды. Әкем 1976

жылы тоқсан жасына үш ай қалғанда дүниеден озды. Біз Верный қаласының Сарқант көшесінде Иванов дегеннің тұратын едік. Мен сол үйде туылғанмын [3, 176.]. Мен Чернышевский атындағы № 19 мектептің бірінші сатысында оқыдым. Мектеп Алматы көшесінің (қазіргі Емелев) бойында ескі үйде болатын, кейінірек ол мектеп таратылып, мекен-жайы бұзылды. Төртінші класты бітірген соң №14 мектепке ауыстым. Ол осы күнгі тәтті тағамдар фабрикасы тұрған жерде болатын [4, 34 б.].

1931 жылы Қазақстан өлкелік комсомол комитетінің жолдамасымен Мәскеу түсті металдар институтына түсуге астанаға келдім. Ол кезде поезд Мәскеу мен Алматы арасына алты-жеті тәулік жүреді... Мәскеуге күпті көңілімен келіп түстім. Әмина әпкем сонда тұратын, ат басын сол үйге барып тіредім. Жездеміз А.Түркебаев 1920 жылдан партия мүшесі болатын, Свердлов атындағы Коммунистік университеттің тыңдаушысы еді. Ерте есейіп, от пен судан өткен азамат, 1918 жылы азамат соғысына қатысып, партизандар жасағының командирі болған, айдарынан жел есіп тұрған ақ казактармен қанды шайқасқа түсіп, анненковшыл қарақшыларды талқандауға қатысқан. Менің Мәскеуде оқуым республиканың, елдің өміріндегі аса ауыр кезеңге-зорлап коллективтендіру науқанымен тұспа-тұс келді [4, 37 б.].

1936 жылы шілдеде Мәскеу түсті металдар мен алтын институтын қызыл дипломмен бітіріп, Қоңырат-Балқаш құрылысына жолдама алдым. Осы жерден менің өмірбаяным, нағыз еңбек жолым басталды. Маған бұл өңір бұрыннан таныс еді. Өткен жылы жаз салым келіп, бес айдай практикамы өткергенмін. Қоңыраттың ыстық-суығына азды-көпті төзіп, оның жайсаң жандарымен жақынырақ танысып қайтқанмын.

Д. А. Қонаев 1930 ж Алматыдағы орта мектепті бітіріп, 1931 жылы Мәскеудегі түрлі-түсті металдар мен алтын институтына оқуға түседі. 1936 жылы шілде айында институты бітіріп Қоңырат – Балқаш құрылысына жолдама алып, сол жерде еңбек жолын бастады [5, 28 б.]

Көп ұзамай Д.А.Қонаев кен орынның бас инженері болып тағайындалып, іс жүзінде директордың міндеттерін атқарды. 1939 ж. Д. А. Қонаев коммунистік партияның қатарына қабылданды. Әрине ұжым үшін лайық іс деп Қонаевтың мыс балқытатын зауыттардың шикізат базаларын дамытуды қарастыратын мәселені көтерген баяндамасымен Мәскеуге, КСРО-ң Совнаркомына баруы еді. 1938 ж. қараша айының соңында металлургия тұлғаш Балқаш мысын

балқытып шығарды. Мұнда Д. А. Қонаевтың қосқан үлесі зор еді. Сонда КСРО Жоғары Кеңесінің Президиумы жұмысшылардың үлкен тобы мен инженер-техник қызметкерлерін орден мен медальдармен марапаттаған еді. Солардың ішінде Д. А. Қонаев өзінің алғаш наградасы – «Еңбекте көрсеткен азаттық үшін» (немесе «Ерен еңбегі үшін») медалін алады [6, 39 б.].

1942 ж. сәуір айында Д. А. Қонаев Қазақстан Компартиясының Орталық Комитетіне шақырған жедел хат алады. Оған өнеркәсіптің жұмысымен айналысатын республиканың Совнаркомының төрағасының орынбасарлық қызметін ұсынды [7, 45 б.].

Д. А. Қонаевтың 100 аса ғылыми және 400 аса көпшілік қауымға арналған әйгілі жұмыстары баспадан шықты. Д. А. Қонаевтың келесі қызмет еткен жері жас, енді өсіп келе жатқан Қазақстан Ғылым Академиясы болды. 1952 жылы сәуір айында Қазақ КСР-ң ғылым Академиясының жалпы жиналысында ол тау-кен саласының ірі ғалымы ретінде академик болып сайланды. Сонымен бір уақытта Д. А. Қонаев Қазақ КСР-ң Ғылым Академиясының президенті болып сайланып, оны үш жылдан астам уақыт басқарып қазақстандық ғылымының дамуы үшін көп нәрсе істеді [8, 41 б.].

Д. А. Қонаев кенші-ғалым, мемлекет және қоғам қайраткері, техника ғылымдарының докторы (1963), Қазақстан Республикасының Ғылыми Ұлттық Академиясының академигі (1952), Мәскеу түсті металдар және алтын институтын тәмамдаған (1936). Бұрғылау стансасының машинисі, шебер, ауысым инженері. Балқаш мыс қорыту комбинатындағы Қоңырат кенішінің директоры, «Алтай полиметалл» комбинаты бас инженерінің орынбасары, осы комбинаттың техникалық бөлім бастығы, Лениногор кен басқармасындағы Риддер кенішінің директоры (1936-1992), Қазақ КСР Халық Комиссарлары Кеңесі төрағасының орынбасары (1946-1952), Қазақ КСР Ғылым академиясының президенті (1952-1955), Қазақ КСР Министрлер кеңесінің төрағасы (1955-1960, 1962-1964), Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы (1960-1962, 1964-1986).

Үш дүркін Социалистік Еңбек ері, Ленин орденімен, басқа да ордендер және медальдармен марапатталған, бірқатар шет мемлекеттердің жоғары наградаларына ие болған. Д. А. Қонаевтың экономика, Ғылым мен мәдениет және әлеуметтік салаларды өркендету ісінде көпұлтты Қазақстан халқына сіңірген еңбегі мол. Шет мемлекеттерге партия және партия-үкімет делегацияларын бірнеше рет бастап барды. СОКП Орталық Комитеті Саяси

бюросының мүшесі бола жүріп ол өз қызметін әлемдік коммунистік және жұмысшы қозғалысын дамытуға, бейбітшілік, ұлттық қауіпсіздік және халықаралық саясаттарын жүзеге асыру мақсатына арнады [4, 39 б.].

Д. А. Қонаев 1955 жылы республиканың Министрлер Кеңесінің төрағасы болып бекітілді, 1960 жылы Компартияның бірінші хатшысы болып сайланды. Тағдырдың жазғанымен Д. А. Қонаев 1962 жылы қайтадан республиканың Министрлер Кеңесінің төрағасы болды да, 1964 жылы екінші рет Қазақстан Компартиясының Орталық Комитетінің бірінші хатшысы болды.

Д. А. Қонаев барлық мемлекеттік органдарды министрліктерді, мекемелерді, шаруашылық кәсіпорындарды жұмылдырып мемлекет алдында тұрған міндеттерді іске асыру үшін барлық қозғалтқыш белдіктерді пайдалануға бағытталған іс-шараларды іске асырады. Мұндай қозғалтқыш белдіктерге ауылдық, аудандық кеңестерден Жоғары Кеңеске дейінгі барлық кеңестерді, миллиондаған кәсіподақ ұйымдары, Лениндік Комсомолды жатқызуға болады және де ең бастысы 19 обком, 48 қалалық, 221 ауылдық және 33 аудандық партиялар. Осы мәселелерді шешудің түбінде әрі негізгі кілті болып басқару кадрларды өзінің қоғам алдындағы борышы мен мемлекеттік жоспарлардың тағдыры алдындағы жеке жауапкершілікті терең сезіну рухында тәрбиелеуге көп көңіл бөлген. Д. А. Қонаев басқарған кезеңде, партиялық кеңестік, шаруашылық жұмысшыларды, халық шаруашылығының барлық салаларының кәсіпқой мамандарын, ғылым мен мәдениет жұмысшыларының үлкен армиясын өсірді. Мұндай кадрларды шығарған партия, ерекше қуатты күшті қалыптастырды және соған сүйеніп Қазақстан Республикасының алдында тұрған қиын мәселелерді шешті [8, 456].

Д. А. Қонаев жыл сайын Қазақстанның барлық облыстарында өнеркәсіп орындарының, құрылыс мекемелердің, совхоз бен колхоздың және ғылыми мекемелердің ұжымдарымен кездесіп тұрды. Д. А. Қонаевтың партиялық, кеңестік, кәсіподақ пен комсомолдық және басқа да ұйымдардың ұжымдарын біріктіре білу қабілеті мен дұрыс шешім қабылдап Орталық Комитетінің барлық күш-жігерін бүкіл партия мен халықтың жемісті жұмысына, және алға қойған мақсаттарына орындауға бағыттай білуін ерекше атап өту жөн. Бәрінің негізінде оң нәтиже берген халық шаруашылығы мен мәдениетті басқарудағы Қонаевтың әдіс жатыр. Д. А. Қонаев республиканың жаңа басшысы ретінде бірінші жылдары өзінің араласуымен Қарағанды – Теміртаулық, Павлодар-Екібастұз,

Жамбыл-Қаратау, Қостанай – Лискавск, Маңғышылақ, Шығыс-Қазақстандық және басқа да өнеркәсіп орындарына бөлінген үлкен қаржыны игеруге бас көтермей жұмыс істеді [8, 48 б.].

Қазақстанның Компартиясының Орталық Комитеті мен оның бірінші хатшысы Д. А. Қонаев республика экономикасының дамуында қол жеткен нәтижелер біздің құрылысымыздың табиғатында және халықтың қажырлы қайратында бар мүмкіндіктер мен резервтерді толығымен пайдаланылса, бұдан да жоғары болатындығын анық түсінді. Д. А. Қонаев Қазақстан Компартиясының және бүкіл еңбекшілердің ынтасын, күш қайратын осы қателіктерді жоюға бағыттайды [9, 33 б.]. Сонымен қатар ол, орталықтан ірі қаржыға қол жеткізіп, республика өнеркәсібінің келешекте дамуының бұрынғыдан да күшті міндеттерін айқындап берді. 1965-1970 жылдарға арналған бесжылдық жоспарда өнеркәсіп өнімінің өте маңызды түрлерін шығаруға арналған Қазақстанның өндіргіш күштерінің қарқынды дамуының жолдары қарастырылған. Осы орайда алдыңғы қатарға түсті және қара металлургияның, көмір, химия, мұнай өндірісінің, жеңіл, тамақ өнеркәсібінің және ауылшаруашылықтың барынша дамуы қойылды.

Д. А. Қонаев мұнай мен газды өндіріп, дамытуға көп көңіл бөлді. Маңғышлақ мұнайының бірінші эшилоны 1965 жылы шілде айында өңдеуге жіберілсе, он жылдан кейін 1976 жылы түбектің мұнайшылары мемлекетке 100 млн. тонна сұйық отынды береді. 1986 жылға таман Бұзашы түбегі мен Каспий маңындағы ойпаттағы мұнай кен орындарын игеруді қамтамасыз ету міндеті тұрды. КОКП-ң XXII съезінде Д. А. Қонаев ірі аймағына айналатындығын айтты. Бұл тәжірибе жүзінде де дәлелденді. Еңбекшілердің жағдайын жақсарту, әлеуметтік қамсыздандыруды жетілдіру әрқашан партияның Орталық Комитетінің және Д. А. Қонаевтың назарында болды. Қазақстан экономикасының гүлденуінің арқасында еңбекшілердің материалдық жағдайы күрт өсіп, онбірінші бесжылдықта 24 %-ға немесе 3,7 млрд. сомға өсті. Күн сайын республикада 300 пәтер беріліп отырды. 30 млн шаршы метрден астам тұрмыс аудандары салынды. Бұл дегеніміз республикада 3 млн. 215 мың адам яғни әр бесінші тұрғын пәтермен қамтамасыз етілді. Тамаша көрсеткіш. Әлемнің бірде бір мемлекеті тұрғын және мәдени-тұрмыстық құрылыста бізбен теңесе алмайды. Жұмысшылар мен қызметшілердің жалақысы 13,5 %-ға колхозшыларының еңбегінің төлем ақысы 19 %-ға өсті. Қоғамдық тұтыну қорларының төлемдері мен берілетін жеңілдіктері 29 %-ға

өсті. Республикадағы халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға тоғызыншы бесжылдықта 8,3 млрд. сом жұмсалды. Қазақстанның кәсіпорындарының өнімдері кең танымал болып біздің елде ғана емес, әлемдік рынокта да үнемі өсіп тұратын сұранысқа ие болды. Қазақстан экономикалық мәселелер бойынша әлемнің 80-нен астам мемлекетімен байланыс орнатты. Әлемдік рынокқа қазақстандық 180 кәсіпорын 200 ден астам өнім түрлерін шығарды.

Соғыстан кейінгі елдің қарқынды дамуы экономикалық потенциалы, техникалық прогресс келешекте халық шаруашылығының жан-жақты дамуына, партияның аграрлы саясатының іске асуына, ауыл шаруашылығының интенсивті дамуына мүмкіндік жасады. Д. А. Қонаев ауыл шаруашылығы мен тың және тыңайған жерлерді игеруді алдымен Министрлер кеңесінің төрағасы ретінде, одан кейін Қазақстанның ОК-ң бірінші хатшысы ретінде күнделікті басқарып, белсенді араласты. Қысқа уақыт ішінде КСРО-да шамамен 42 млн. га тың және тыңайған жерлер игерілді, соның ішінде Қазақстанда 25 млн. га. Мұндай көрсеткіш әлі дүниежүзілік жер игеру ісінде болған емес.

Мал шаруашылықтың республикада келешекте дамып, мал шаруашылықтың өнімдерін дайындап, сатып алуға арналған жоспарларды іске асыру үшін Д.А.Қонаев ең бірінші кезекте мал басының санының өсуін қамтамасыз ету үшін әрбір жем-шөппен, жайларын қамтамасыз етіп, малға күтіп қарауды жақсартуды және соның негізінде ауылшаруашылық малдың қалдың қырылуын қысқартуды жөн көрді.

Д. А. Қонаев Қазақстан Компартиясының Орталық Комитетінің пленумында республикалық министрлер мен мекемелердің басшыларынан, облыстық партиялық, кеңестік ауылшаруашылық органдардан республикадағы қой өсірудегі дамытуға арналған барлық жоспарға алынған іс-шараларды бұлжытпай орындауды талап етті. Осы жылдары жүзеге асырылған асырылған іс-шаралар жағымды нәтижелер берді, республикада мал басының саны артып, мал шаруашылық өнімдер көбейді. 1986 ж. шаруашылықтың барлық категорияларын 9 млн. астам ірі қара мал басы мен 36,2 млн. қой мен ешкі 3 миллионнан астам шошқа мен 1,3 млн жылқы мен 48 млн құс өсірілді.

Д. А. Қонаев Қазақстанның мәдениеті мен өнерінің дамуына үлкен қамқорлықпен қарады. Республиканың күшті экономикалық өрлеуі, бұрынғы көшпенділердің өмірінің әлеуметтік қайта

құрылуы, жаңа адамның қалыптасуы – мұның бәрі қазақ кеңестік мәдениетінің қалыптасып дамуына үлкен екпін берді.

Қонаев қазақ халқының мақтаныш етер, болашаққа үлгі етер, өзге ұлт өкілдері алдында атын айтып мақтанатын ірі тұлғалардың бірі екендігі сөзсіз. Біз сөз еткелі отырған қаһарманымыз бүкіл өмірін халық игілігі үшін жұмсаған, жер жүзі таныған, туған елінің жарқын болашағы үшін ұлан-ғайыр еңбек еткен қазақ халқының адал перзентінің бірі Дінмұхамед Ахметұлы Қонаев. Көш бастап қазақ халқын дүниенің түкпір-түкпіріне танытқан халқымыздың адал перзенті Д. А. Қонаев ұзақ жылдар бойы елімізді басқарып, экономикамыздың өркендеуін, мәдениетіміздің гүлдеуіне, халқымыздың тұрмыс-дәрежесінің жақсаруына еңбек етті. Кеңес Одағы Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің Саяси Бюросы мүшесі бола жүріп, айрықша беделге ие болған ол еліміздің дамуына қаншама қамқорлық жасады. Аудан орталықтарында зәулім ғимараттар бой көтерді. Жаңа қалалар пайда болды. Бұрынғылардың бейнесі адам танымастай өзгерді. Ал ірі өнеркәсіп пен ғылым, мәдениет орталығына айналған Алматыға келген шетелдіктер таңданып, таңдай қақты. Ел аузында Димаш атанып кеткен халқымыздың ардақты ұлдарының бірі, бүкіл әлемге қазақ халқын танытқан, ұзақ жылдар бойы Қазақстан мемлекетін басқарып оның экономикасы мен мәдениетін өркендеуге қыруар еңбек сіңірген үлкен ғалым, «XX ғасыр адамы» деп танылған Д.А.Қонаев елінің ардақты да, асыл перзенті еді [10, 57 б.].

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қонаев Д. А. Қазақстан – отаным, атамекенім. – Шымкент: Ғасыр, 2005. – 350 б.
- 2 Ермұханова Х. Қазақстан тарихы. – Алматы, 2006. – 375 б.
- 3 Қонаев Д.А. Ақиқаттан аттауға болмайды. – Алматы, 1994. – 280 б.
- 4 Әбдірайымұлы С. Елу жыл ел ағасы. – Алматы: Санат, 2002. – 150 б.
- 5 Әбдірайымұлы С. Өтті дәурен осылай. – Алматы: Дәуір, 1992. – 280 б.
- 6 Толмачев Г. Д.А.Қонаевпен кездескен 50 сәт. – Алматы: Дәуір, 1998. – 80 б.
- 7 Тілегенов Б. Тұйық өмірдің құпиясы. – Алматы: Дәуір, 1992. – 250 б.

8 Абдірайымұлы С. Сыйластыққа ештеңе жетпейді //Жас Алаш, 2003. – 41- 48 б.

9 Көмекова Р. Ұлы адамнан ұлағат. – Алматы: АБА Айкос, 2000. – 300 б.

10 Қонаев Д.А. Кеменгер. – Алматы, 2003. – 290 б.

## НЕОФАШИЗМ КАК УГРОЗА ЧЕЛОВЕЧНОСТИ

КУБЕЕВА Л. А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЕЛЬМУРАТОВА Б. Ж.

к.и.н., профессор, кафедра «История Казахстана»,  
Торайгыров университет, г. Павлодар

В истории различных стран в различные промежутки времени всегда существовал свой порядок – свой господствующий политический режим. Двадцатое столетие не стало исключением и породило большое количество тоталитарных движений в числе которых был фашизм. Когда мы слышим это слово, перед глазами сразу появляются страшные картины – все те ужасы, которые творили приверженцы данного режима. Фашизм стал господствовать в ряде Европейских стран в 20-40 е годы 20 века, унеся за собой множество невинных жизней, породив вторую мировую. После окончания войны влияние фашистских организаций уменьшилось в значительной степени, но не исчезло. Фашизм стал распространяться на другие регионы мира и время от времени брал узды правления.

В послевоенное время появляется новое течение, но очень близкое фашизму – неофашизм. Неофашистские движения и группировки сохраняются, а временами и заметно активизируют свою деятельность в странах Западной Европы. Данного рода организации стали больше распространяться после перехода от социалистической модели на рельсы рыночной экономики, обострения социальных противоречий и межнациональных конфликтов в странах Восточной Европы. Также схожие причины появления неофашистов существуют и на постсоветском пространстве, так как в последнее время часто активизируются националистические силы и конфликты между различными народами.

Неофашизм существует и в нашем современном мире, обретая все более изощренные формы. Это можно проследить через всемирную сеть Интернет, различные сайты, паблики и видео такого характера, которые может найти любой человек. Поэтому данная работа является актуальной, так как неофашизм вторгается в новые реалии уже сейчас и представляет опасность для человечества.

Материалы и методы. При написании статьи применялся принцип историзма – рассмотрение развития неофашизма в исторической последовательности, системный анализ, историко-философский метод, метод наблюдения (мониторинг социальных сетей).

Основным материалом послужили книги, посвященные фашизму – «Дорога к рабству» Ф. фон Хайека, Эриха Фромма «Бегство от свободы», исторические документы – Доктрина фашизма Бенито Муссолини, статьи и новости .

Научная новизна. Научная новизна данной работы в том, что впервые проведен анализ проявления неофашизма в новых формах в современном мире и истории его сложения.

Результаты и обсуждение. Результаты данной работы могут быть полезны на уроках всемирной истории, конфессиональных отношений, классных часах.

### История возникновения фашизма и неофашизма

Когда мы начинаем говорить о неофашизме, в первую очередь нужно сказать о фашизме, который стал следствием Первой мировой войны. В словаре Ожегова дается следующее определение: «Идеология воинствующего расизма, антисемитизма и шовинизма, открытая террористическая диктатура одной господствующей партии, созданный репрессивный режим, направленный на подавление прогрессивных общественных движений, на уничтожение демократии и развязывание войны» [1, с. 1138].

Термин фашизм был введен итальянским философом Д. Джентиле. Он полагал, что государство претворяет в жизнь судьбу нации, оно должно обладать неограниченной властью, должно быть тоталитарным, фашистским. Сторонники подобных взглядов и их лидер Муссолини стали называть себя фашистами. Муссолини считал «Фашистское государство – это государство – Абсолют» [2].

Самыми популярными примерами фашистского режима является Гитлеровская Германия и Италия периода Муссолини. Причинами развития фашизма в данных странах было следующее:

1) внутренний упадок страны после войны – господство голода и разрухи, бездейственность власти в решении главных социально-экономических проблем. В книге Ф. фон Хайека «Дорога к рабству» можно найти следующие строки о данной проблеме «Медлительность либеральной политики вызывала растущее недовольство. К этому добавлялось справедливое возмущение теми, кто, прикрываясь либеральными фразами, отстаивал антиобщественные привилегии» [3, с. 46].

2) невыгодное положение на мировой арене – Германия подписала Версальский мирный договор, по которому она теряла свою завоеванную территорию. У итальянцев же было глубокое убеждение, что им недодали земли: они не получили Триест, Далматинское побережье, Южный Тироль. В этих условиях возникло чувство ущемленного национального достоинства, которое очень хорошо было использовано фашистами [4].

3) Кризис самосознания общества. «Кроме проблемы экономических и социальных условий, способствовавших возникновению фашизма, существует и проблема человека как таковая, которую также нужно понять. Подлинные корни фашизма надо искать «не в экономике, а в человеческой душе». Проблема человека заключалась в том, что человек был готов пожертвовать своей свободой ради «уверенности в завтрашнем дне» [5, с. 122].

4) Если мы вспомним глав фашистских режимов – Бенито Муссолини, Адольфа Гитлера, то перед нами предстанут сильные и харизматичные личности, которые могли своей речью привлечь народ и направить его в нужном им направлении. Пылкие речи лидеров воодушевляли народ на светлое будущее.

5) Эра пацифизма. Страны победившего блока после Первой мировой войны придерживались пацифистской политики, то есть достижение мира путем попустительств агрессору. Например, при осуществлении аншлюса Австрии Германией страны Лиги Наций ограничились лишь словесным предупреждением

Таким образом, все вышеперечисленные причины способствовали распространению фашизма в Европе в 20-30 годы 20 века.

После окончания второй мировой войны в Италии впервые в оборот входит слово неофашизм. Представители данного течения преследовали цель возрождения фашистского движения. Одной из них являлась итальянская партия «Movimento sociale italiano» – MSI или же «Итальянское социальное движение» (ИСД), которое

было образовано в 1946 году. Партия придерживалась таких принципов как антикоммунизм, корпоративизм и национализм, авторитарная система и отрицание свободы рынка. Начиная с 1994 года ИСД трансформировалась в Национальный альянс и стала придерживаться парламентской демократии, поэтому создались новые партии «Новый порядок», «Народная борьба», «Национальный фронт», «Роза ветров», «Команда действий Муссолини». Их целями являлись политический переворот, введение авторитарного режима и дестабилизация общественной жизни. Данными группировками проводились различные террористические акты, например, 12 декабря 1969 г. на площади Фонтана в Милане прогремел взрыв в помещении банка, жертвами которого стали 16 человек. Самым крупным преступлением итальянских неофашистов стал взрыв вокзала в Болонье в августе 1980г. Этот террористический акт унес жизни 80 человек и более 200 человек получили ранения [6].

В Германии в 1964 году тоже была создана неофашистская Национал-демократическая партия (Nationaldemokratische Partei Deutschlands), которую называли ультраправой экстремистской. Многие члены данной партии были причастны к убийствам людей и ограблениям. Например, дерзкое нападение неонацистов на шефа полиции городка Пассау (Бавария) в декабре 2008 года, причастность к 6 убийствам члена НДПГ Ральфа Воллебена в 2011 году. Представители левых и социал-демократов не раз подавали иск на закрытие данной партии. В январе 2017 года была предпринята очередная просьба о запрете НДПГ, но Конституционный суд Германии не нашёл достаточно веских оснований признать партию угрозой демократии в Германии [7].

Неофашистские организации существуют и в США. В пример можно привести следующие: Общество Джона Бэрча, Американская нацистская партия и др. American Nazi Party была основана в 8 марта 1959 года Джорджем Линкольном Рокуэллом. Ее участники придерживались идеологии НСДАП Германии и покровителем их был Адольф Гитлер, также они носили схожую одежду и имели такую же символику. На своих печатных изданиях они изображали карикатуры, где принижались негры и изображались как агрессивные люди по сравнению с белыми В 70–е годы лидером партии был Мэтт Коэл, а с 2014 года лидером является Мартин Керр, который создал веб-сайт партии. То есть неофашисты проникли в сеть Интернет.

В Южной Африке в 1939–1952 годы существовала неонацистская партия схожая с испанской Фалангой и румынской Железной гвардией» Afrikaner Ossewabrandwag, в дословном переводе Часовой африканской бычьей телеги, представители которой вели агитацию против Британской империи, поддерживали Третий рейх. Идеология основывалась на англофобии, антикоммунизм, антикапитализм, независимости Юга Африки как африканерского государства белых расистов.

Таким образом, неонацистские объединения действовали и действуют по сей день во многих странах мира в Германии, Великобритании, Франции, Австрии, США и т.д., что доказывает массовость и распространенность данного явления.

### Неонацизм в современном мире

Неонацизм – праворадикальные движения, которые в политическом и идейном отношении являются преемниками фашистских организаций, распущенных после 2-й мировой войны 1939–1945 [8]. Основные идеи неонацизма: антикоммунизм, антисемитизм, крайний национализм, расизм, террор. Основных участников течения можно разделить на 2 подгруппы – «младшая группировка» и «опасные террористические группировки». Первые только начинают изучать постулаты фашизма под присмотром сильного наставника, не совершая при этом уголовно наказуемых действий. Вторая же подгруппа намного опаснее, так как ей совершаются террористические акты. Объектами их преступлений обычно становятся представители другой расы и так называемые «предатели» - борцы против фашизма. Ее участники являются яркими последователями неонацизма. Такой способ деятельности все чаще проявляет себя в Германии, Италии, Франции, Англии, Восточной Европе. Самой главной ценностью неонациста является идея его расового превосходства. Ведь именно данная идея способствует сплочению и послушанию всех участников течения. Последователи неонацизма также выступают против смешанных браков, однополых браков, феминизма и сексуальных меньшинств. Так как это все не порождает «чистого патриота-националиста».

Символика неонацистов в основном перенята у фашистов Гитлеровской Германии, но так как многие символы запрещены возникают новые. В Германии законом предусмотрено наказание до трех лет тюрьмы за ношение любого знака с символикой Третьего рейха. Так как нельзя носить внешнюю атрибутику, многие последователи неонацизма делают внутреннюю, то есть

в виде татуировок-свастика, черепа, рунические рисунки и так далее. Одежда неонацистов темных цветов-черный, коричневый и хаки и в стиле «милитари», приветствие «Хайль Гитлер» трансформировалось в цифру 88, так как данное словосочетание начинается с латинской h, которая по счету восьмая в латинском алфавите. Число 18 же является акронимом имени Адольф Гитлер. Число 14 тоже имеет важное значение, так как в одном из главных лозунгов неонацистов содержится именно такое количество слов «We must secure the existence of our people and a future for white children» – «Мы должны защитить само существование нашего народа и будущее для белых детей», придуманные Дэвидом Лэйном, неонацистом и сепаратистом [9].

На сегодняшний день существует 2 разновидности неонацизма – традиционалистский и модернизаторский. Первый тип означает следование старым формам, ценностям и идеям. Особенно это течение популярно сейчас в Германии, где превозносятся СС и оправдываются поступки Адольфа Гитлера, а также в Италии где хотят возродить традиции итальянского фашизма.

Второй тип – модернизаторский, который имеет дистанцию от оригинального фашизма, так как признает демократические институты и особенно экономические принципы свободного рынка, но придерживается таких идей как национализм и рассмотрение нации как единственной движущей силы развития общества. Пример такого движения есть и на постсоветском пространстве, например, в России где члены данного типа неонацизма представляют себя как национальное движение и требует чистоты нации в виде лозунга – «Россия для русских!». В Латвии, Эстонии, Украине проводятся парады памяти войск СС, разрушают памятники советским солдатам и используют силовые методы в доказании своих идеалов [10]. Многие партии имеют свой сайт или зарегистрированы в соц. сетях где ведут активную пропаганду. В Республике Казахстан тоже существуют приверженцы неонацизма и неонационализма, которые проявляют активность в социальных сетях, призывая к страшным поступкам, например, к жестокому обращению с теми, кто не говорит чисто на казахском языке или подобное.

Таким образом, неонацизм приобрел форму некой субкультуры и набирает новые обороты. Многие неонацистские организации имеют свой собственный сайт, где пропагандируют свои идеи, вербуют неокрепшие умы молодежи через социальные сети, загружают в сеть видео убийств и террористических актов. Все это



плохо влияет на молодежь и на общество в целом. Поэтому так важно бороться с данным явлением, которое представляет опасную угрозу.

В результате выполненного исследования мы выяснили, что фашизм еще полностью не потерял свое влияние на массы. Он просто трансформировался в неофашизм и идет по течению устройства современного мира. И традиционалистский, и модернизаторский неофашизм представляют собой угрозу для общества, так как в их основу входят постулаты жестокой идеологии фашизма – антикоммунизм, антисемитизм, крайний национализм, расизм, террор. Совокупность данных идей вызывает угрозу новой войны. Наиболее опасным, по моему мнению, является модернизаторский, так как его последователи используют все современные технологии по распространению своей идеологии и называя себя «национальными группами» организовывают шествия, при чем национализм в их глазах это прежде всего ненависть к вражеским, т.е. инакомыслящим народам. Только само общество может бороться с таким явлением, как неофашизм. Должны проверяться и блокироваться сайты с таким содержанием, нужно заниматься правильным воспитанием молодежи, учить их распознавать такого рода информацию. А самим людям следовало бы не поддаваться под влияние приверженцев неофашизма и научиться видеть где есть такая опасность. Если мировоззрение и труд людей в большей степени будет направлен на гуманизацию общества и на благо народа, то сам вопрос распространения и существования радикальных организаций будет искоренен.

#### ЛИТЕРАТУРА

1 Ожегов, С.И., Скворцов, Л.И. Словарь русского языка: Около 60 000 слов и фразеологических выражений. – 25-е изд. испр. И доп. – М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство «Мир и образование», 2008. – 1328 с.

2 Муссолини Б., пер.Новиков В.Н. Доктрина фашизма. [Электронный ресурс]. – <http://flibusta.site/b/38492/read>

3 Хайек, Фридрих Август фон. Дорога к рабству / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2005. — 264 с

4 Галкин, А.А. Фашизм как болезнь общества. [Электронный ресурс]. – <https://polit.ru/article/2006/05/08/galkin/>

5 Фромм, Э. Бегство от свободы : пер с англ. Г.Ф. Швейника .[Электронный ресурс]. – [https://pramen.io/wp-content/uploads/2016/04/%D0%AD%D1%80%D0%B8%D1%85-](https://pramen.io/wp-content/uploads/2016/04/%D0%AD%D1%80%D0%B8%D1%85-%D0%A4%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BC-%D0%91%D0%B5%D0%B3%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BE%D1%82-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8B.pdf)

[%D0%A4%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BC-%D0%91%D0%B5%D0%B3%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BE%D1%82-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8B.pdf](https://pramen.io/wp-content/uploads/2016/04/%D0%A4%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BC-%D0%91%D0%B5%D0%B3%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BE%D1%82-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8B.pdf)

6 Взрыв на площади Фонтана - Piazza Fontana bombing. [Электронный ресурс] – [https://ru.qaz.wiki/wiki/Piazza\\_Fontana\\_bombing](https://ru.qaz.wiki/wiki/Piazza_Fontana_bombing)

7 Суд в Германии отказался запрещать праворадикальную партию. [Электронный ресурс] – <https://lenta.ru/news/2017/01/17/germanycoutrradicals/>

8 Большая Советская Энциклопедия (БСЭ). [Электронный ресурс] – <http://bse.sci-lib.com/>

9 Нацистская символика. [Электронный ресурс] – [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F\\_%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0)

10 Украина: неофашизм, русофобия. [Электронный ресурс] – [noviny.su/smi-00000780.html/](http://noviny.su/smi-00000780.html)

### Е. Б. БЕКМАХАНОВ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ЖӘНЕ КЕНЕСАРЫ ҚАСЫМҰЛЫНЫҢ ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ ОРНЫ

НУРСЕЙТОВА Д. Б.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазақ халқының саяси тәуелсіздігі мен мемлекеттік егемендігі үшін ұлт-азаттық күресі отандық тарихтың басым бағыттарының бірі болып табылады. Мұндағы Кенесары Қасымовтың тұлғасы және ол басқарған қозғалыс ұлттық мемлекеттілік идеясының нышаны әрі іске асуы ретінде мызғымас мәнге ие бола алады. Сондықтан 1837-1847 жылдардағы ұлт-азаттық қозғалыс және ондағы Кенесары Қасымовтың рөлі ғылыми пайымдау көзі болып табылады.

Аталмыш мәселе туралы алғаш рет академик М. Қ. Қозыбаев 1990 жылы Қазақстан, Орта Азия, Солтүстік Кавказдағы ұлттық қозғалыстар мәселелері бойынша аймақтық «Дөңгелек үстелдің» ашылуында айтқан болатын [1].

Кенесары тұлғасы және ол бастаған қозғалыс өз бағасын алмас бұрын күрбелені көп күрделі жолдан өтті. Бұл мәселе қызу талқылаулар мен пікірталастардың тақырыбына айналғаны көпшілікке мәлім.

Шоқан Уәлиханов алғаш рет қазақ тарихнамасында Кенесары көтерілісі туралы өз пікірін айтқан. Орыс армиясының офицері бола отырып, ол бастапқыда империялық саясаттың ықпалымен ұлт-азаттық қозғалысқа баға берді: «Бүлікші сұлтан Кенесары феодалдық-монархиялық қозғалыстағы басты тұлға болды және хан билігін қалпына келтіруге ұмтылды, Орта Азияның феодалдық мемлекеттеріне ұқсас Қазақ хандығын құрғысы келді» – деп жазды. Кенесары басқарған қозғалысқа өз үлесін қосқан Шоқан, орыс отаршылдығының ықпалымен, келесі бір еңбегінде өз түсіндіруінде Кенесарыға оң баға береді [2].

Қазіргі уақытта Кенесарының қозғалысының себептері, барысы және жеңіліс табуына байланысты мәселелер зерттеліп жатқандығын ізденіс үстінде анықтадық. Кенесары Қасымовтың өзіне арналған түрлі зерттеу жұмыстары бар екеніне көзіміз жетті. Әрине, бұл халықтың өзінің ұлттық қаһарманы туралы шындықты, сондай-ақ патшалық Ресейдің отаршылдық саясаты кезеңіндегі Қазақстанның тарихын білгісі келетініне байланысты деп ойлаймыз.

Қ. Қасымұлы бастаған қозғалысты зерттеу тарихын түсіну үшін Орта Азия мен Қазақстандағы ұлт-азаттық қозғалыстың проблемаларына арналған кеңестер, «дөңгелек үстелдер» материалдарының маңызы зор. Олар ұлт-азаттық қозғалыстардың барлық аспектілері мен нақты көріністерін зерттеу қажеттілігі туралы екі жақты айтты. Ұсынылған материалдар жалпы Орталық Азия өңірі бойынша және ұлт-азаттық қозғалыс проблемасына зерттеушілердің қарама-қайшы және даулы көзқарастарының бар екендігін дәйектейді [3].

Қ. Қасымов қозғалысының тарихы мен тарихнамасын қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалысының проблемаларын талдауда Отандық тарихнаманың жетістіктерінен қол үзіп зерттеу мүмкін емес, осыған байланысты М. П. Вяткин, Н. Г. Аполлова, В. Ф. Шахматов, П. Г. Галузо, С. З. Зиманов, Б. С. Сүлейменов, М. Қ. Қозыбаев, К. Н. Нұрпейісов еңбектерінің маңызы зор.

Қазіргі Қазақстан тарихи әдебиетінде ұлттық-ұжымдық қозғалыстың тарихнамасы Ж. Қ. Қасымбаевтың еңбектерінде барынша жинақталған түрде ұсынылған. Автор XVIII–XIX ғғ. жалпы Қазақстан тарихына сыни тұрғыдан қарауға, сондай-ақ қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалысының проблемаларын талдауда объективті ақиқатты қалпына келтіруге ұмтылуға негізделген Қ. Қасымұлының қозғалысын зерттеуді және зерттеу тарихнамасын ұсынады [4].

Қ. Қасымұлы қозғалысының тарихын зерделеу дәрежесіне қатысты бірқатар мәселелер И. В. Ерофеева, А. К. Бисембаев, С. Ф. Мәжитов, Р. К. Нұрмағамбетова және т. б. еңбектерінде бар, олардың зерттеулерінде Қ. Қасымұлы қозғалысын зерттеу әдіснамасының кейбір мәселелері көрініс тапты, сондай-ақ, Е. Б. Бекмаханов еңбектерінде осы оқиғаны зерттеу процесі және қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалысын зерттеу тарихының жалпы контексті түсіндіріледі [5].

Аталмыш еңбектердің ішінде шоқтығы биігі және алғашқысы – Е. Б. Бекмахановтың зерттеулері. Ғалымның зерттеулері жоғарыда аталған еңбектерге негіз болғандығын аңғарамыз.

Е. Б. Бекмаханов ««Казахстан в 20-40-е годы XIX века» атты еңбегінде 1837–1847 жылдардағы қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалысын зерттеу тарихы және Кенесары Қасымовтың тұлғасы туралы әдебиеттерді алғаш рет мәлімдеді [6].

Белгілі ғалым Кенесары Қасымов қозғалысын зерттеуде анықталуы тиіс мәселелерді айқындап берген болатын. Е. Б. Бекмаханов зерттеудің хронологиялық тарихнамасын XIX ғасырдың 70-жылдарынан бастап, Н. Середаның «Бунт киргизского султана Кенесары Касимова» атты жұмысынан бастайды. Ғалым В. Смирнов, Л. Мейер, М. Красовский, А. Добросмыслов, М. Терентьев жасаған зерттеулерге назар аударуды ұсынады және аталмыш ғалымдардың еңбектеріндегі Қ. Қасымовтың халық тарапынан қолдау таппағаны және саяси бағдарламасының жоқтығы туралы жаңсақ тұжырым жасалғандығын мәлімдейді.

Ж. Д. Кусайнова «Проблемы методологии исследования национально-освободительного движения под предводительством Кенесары Касимова» атты мақаласында «Среди послереволюционных работ Е. Б. Бекмаханов выделял исследования советских историков А. Рязанова, М. Стеблин-Каменской, А. Якунина и М. П. Вяткина», – дей отырып, Е. Б. Бекмахановтың А. Ф. Рязановтың жарияланбаған қолжазбасында бірқатар ірі кемшіліктер бар деп есептегенін және олардың негізгі мәні көтерілістің бастапқы кезеңінің жарияланбауына; қозғалыстың басталуы және Кіші және Орта жүз қазақтарының отарлаушыларға қарсы бірігуі туралы мәселенің анық еместігіне; қазақтардағы жер дағдарысының мәнісін түсінбеуіне; әскери іс-қимылдар барысын дұрыс жарияламауға; Кенесарының жеке мүдделерін асыра көрсетуге; қозғалыс жетекшісінің тактикалық тәсілдерін жете бағаламауға; сипатталған оқиғалардың жеңіліс

себептерінің жарияланбауына әкеп соққандығын мәлімдемегенін атап бергендігін дәйектейді [7].

Дегенмен де, Ермұхан Бекмаханұлы А. Ф. Рязановтың Қ. Қасымовқа қарсы орыстардың әскери жорықтарының тарихына байланысты ғылыми айналымға бұрын белгісіз болған көптеген мұрағат материалдарын енгізіп, ғылыми еңбекәзірлегенін баса айтқан.

Е. Б. Бекмаханов М. И. Стеблин-Каменскаяның «К истории восстани султана Кенесары Касымова» оның жемісін жасаған еңбегінің қайнар көзі және Қ. Қасымов күресінің ішкі заңдылықтарын анықтауға деген ұмтылысы деп санады. Дегенмен, аталған жұмыс Кенесары қозғалысының таптық табиғаты мен феодалдық сипатын негіздеу тұрғысынан басым жазылғанын атап береді.

Е. Б. Бекмаханов 1943 жылғы өзінің «Қазақ КСР тарихы» атты тарихнамалық шолуында К. Қасымов қозғалысын жариялаудағы кемшіліктерін атап өтті. Оның пайымдауынша, еңбек әлеуметтік-экономикалық алғышарттарды ескерместен біржақты сипатталған, нәтижесінде қозғалыстың сипаты мен қозғаушы күштері толық ашылмаған. Сонымен бірге, Кенесары хандығының саяси жүйесі жария етілмеген, онсыз қозғалыс көшбасшысы рөлінің прогрессивтілігін дәлелдеу және оны өз ізашарларынан ажырату қиын екендігін мәлімдеді [6].

XIX ғасырдың бірінші жартысында Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени дамуын бағалауда бұрынғы позицияларында қалып, Е.Б. Бекмаханов Кенесарының қозғалысын феодалдық-монархиялық деп бағалайды. Ол өз зерттеулерінің әдіснамалық негізі ретінде Сталиндік көзқарастарды қолданады, оны зерттеушілер оны буржуазиялық ұлтшылдыққа айыптаған кезде қолданған [6].

И. В. Ерофееваның пайымдауынша, Е. Б. Бекмахановтың еңбегі ХУІІІ ғасырдың соңы – XIX ғасырдың бірінші жартысындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және техникалық дамуын зерделеу, қазақ жүздеріндегі патша әкімшілігінің ішкі саясатына дәлелді сипаттама беру, патшалық пен жергілікті ақсүйектердің отарлық - феодалдық симбиозының қалыптасу бастауларын ашуы және осы негізде Қ. Қасымов бастаған қазақ халқының ұлт-азаттық күресінің алғышарттарын, барысы мен қозғаушы күшін көрсетіп, тереңірек еңбектенуінде жатыр [8].

Сонымен қатар Кеңес тарихнамасындағы Кенесары Қасымұлы қозғалысының сипаты мен оның тұлғасы туралы Е. Б. Бекмахановтың

зерттеулерінен кейін шетелдік зерттеушілердің Қазақстан тарихына деген қызығушылығы артқан.

Шетелдік зерттеушілер тарихшы Е. Б. Бекмахановқа қарсы қудалаулар және оның «XIX ғасырдың 20–40 жылдарындағы Қазақстан» атты еңбегі туралы жазды. Олар бұл жұмысты 1837–1847 жылдардағы көтеріліс тарихы мәселелері бойынша ең толық зерттеулердің бірі деп санады, КСРО-ның екінші дүниежүзілік соғыстағы жеңісінен кейін қалыптасқан жағдай шетелдік зерттеушілердің Қазақстан тарихына деген қызығушылығы мен назарының артуына ықпал етті.

Е. Б. Бекмахановтың «Восстание хана Кенесары» атты кітабында да Кенесары бас болып, қазақтардың патшалық үкіметке қарсы көтерілісі, Кенесарының Қоқандқа және қырғыз манаптарына қарсы күресі, Хиуа, Қоқанд және Ресей аралығындағы қазақ далалары үшін күресі дәйектелген. Сонымен қатар Кенесарының дипломатиялық қабілеттері, әскери-қолбасшылық өнері, оның мемлекеттік қайраткер тұлғасы жайлы қомақты зерттеулері берілген. Кенесары тарихын жаза отырып, бүкіл ұлттың хал-ахуалы туралы мол мұра қалдырды. Кітапты оқып отырып, өз ұлтымызға деген патриоттық сезіміміз оянды, оның идеяларының ұлт мүддесінің тірегін сақтап, оны болашақ қазақ елінің ұлттық идеясына айналуына мүмкіндік жасау екендігін түсіндік.

Демек, ғалымға қатысты қатыгездік Кенесары көтерілісінің ұлт-азаттық сипатын көрсетумен қатар, көтеріліс көсемін бұқараның халықты күйреген қаныпезер адам ретінде емес, жоғары абыройлы, батыл жауынгер ретінде бейнелеуімен байланысты екені анық деп қорытамыз.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Козыбаев М.К. Вступительное слово. В кн. Национальные движения в условиях колониализма (Казахстан, Средняя Азия, Северный Кавказ). Целиноград, МГП «аль-Фараби», 1991,- 120 с.

2 Валиханов Ч.Ч. Собр. соч., в пяти томах. Т. 2. -Алматы: 1985. -379 с.

3 История и историография национально-освободительных движений второй половины XIX-начала XX вв. в Средней Азии и Казахстане. -Ташкент, Фан, 1989.-134 с.(С.131); Национальные движения в условиях колониализма... СС.40-55; 37-40;80-85; Национально-освободительное движение в Казахстане в ХУІІ-ХХ

веках единый исторический процесс: проблемы, поиски, решения.- Актюбинск, 1992,- 104с.

4 Касымбаев Ж.К. Там же. СС.88-96.; Его же. Главный девиз: объективность. О проблемах истории Казахстана XIX - начала XX вв. В кн. История Казахстана: белые пятна.-Алма-Ата, Казахстан, 1991. -348 с.

5 Ерофеева И.В. Присоединение Казахстана к России как историографическая проблема. В кн. Историческая наука Советского Казахстана. - Алма-Ата,- 1990. - 272с. (154-172); Бисенбаев А.К. К вопросу изучения национально-освободительных движений XIX-начала XX вв. В кн. Казахстан в начале XX века: методология, историография, источниковедение. -Алматы, 1993.-168 с. (67-81); Мажитов С.Ф. Жизнь, деятельность и исторические взгляды Е.Б.Бекмаханова. Дисс... канд.ист. наук.-Алма-Ата,-1992,-158 е.; Его же. Актуальные проблемы изучения национально-освободительного движения в Казахстане. // Материалы семинаров, «круглого стола» и конференции. -Алматы, Жан, 1998.-107с.(54-58); Нурмагамбетова Р.К. Проблема Алаш и Алаш-Орды в казахстанской историографии 20-90-х годов. Автореф.дисс. канд.ист.наук.-Алматы, 1999. и др.

6 Бекмаханов Е.Б. Казахстан в 20-40-е годы XIX века. -Алма-Ата, 1947. - 389с. (17-23).

7 Кусаинова Ж.Д. Проблемы методологии исследования национально-освободительного движения под предводительством Кенесары Касымова // Кұқық және мемлекет, № 2 (67), 2015. – 24-30 бб.

8 Ерофеева И.В. Присоединение Казахстана к России как историографическая проблема. В кн. Историческая наука Советского Казахстана. - Алма-Ата,- 1990. - 272с. (154-172); Бисенбаев А.К. К вопросу изучения национально-освободительных движений XIX-начала XX вв. В кн. Казахстан в начале XX века: методология, историография, источниковедение. -Алматы, 1993.-168 с. (67-81)

9 Бекмаханов Е.Б. Восстание хана Кенесары (1837-1847). Под ред. д.и.н. А.С. Такенова. -Алма-Ата: Ғылым, 1992. -48 с.

## ӘЛЕМДІ МОЙЫНДАТҚАН ӘМІРЕ

ТАЛҒАТ А. Д.  
студент, С. Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Әлемдік музыка аренасын бағындырған алғашқы қазақ, ұлы даланың ұлы әншісі, қазақтың әуенін Еуропа халқына танытқан ұлы тұлға – Әміре Қашаубаев. 1925 жылы Париж қаласындағы Дүниежүзілік сән мен өнер көрмесіндегі (ЭКСПО-1925) этнографиялық концертте «Ағаш аяқ», «Қанапия», «Үш дос», «Жалғыз арша», «Қосбалалапан» және т.б әндерін орындап, париждықтарды өнерімен баурап алды. 1925 жылы «Правда» газетінде осы концерт туралы мақала жарияланған: «Керемет концерт. Қазақстандық әнші Әміре Қашаубаев, өзбек әншісі және биші Тамара Ханум сияқты орындаушылар - нағыз халық әртістері. »1925 жылы Париждегі этнографиялық концертте қазақтың халық әндерін орындай отырып, Әміре 2 орын мен күміс медаль алды. Әміре Қашаубаев Қазақстанның атынан шетелдерде шыққан алғашқы әнші болды. Әміре Қашаубаевтың әндерін Ромен Роллан, Анри Барбюс және басқалар сияқты әлемдік мәдениеттің ірі мамандары жоғары бағалады. Затаевич А. В. Әміренің шеберлігіне таң қалып, оның «Балқадіша», «Дударай», «Бес қарагер», «Көк» әндерін нотаға түсірді. Қазақ әдебиеті мен өнерінің көрнекті өкілдері М. Әуезов, С. Сейфуллин, А. Жұбанов, Ә. Марғұлан және басқалар Қашаубаевтың орындаушылық шеберлігін жоғары бағалады. Ә. Қашаубаевтың классикалық қазақ әндерін орындау тәсілі Ж. Елебеков, М. Ержанов, Ж. Карменов, К. Байбосынов, М. Ешекеев тұлғаларында ізбасарлар тапты.

1927 жылы Майндағы Франкфурт қаласында бүкіләлемдік музыкалық көрмеде өнер көрсетті. Кеңестік Қазақстанның 5-съезінде, Жалпыресейлік Кеңестің 4-съезінде делегат ретінде қатысты. Әміре Қашаубаев – халқымызды, елімізді, қазіргі Қазақстанды бүкіл әлемге ашатын заманауи қазақстандық музыканттың нышаны. Әміренің өмірі өте қысқа және қайғылы болды. Париждегі «Неделя» газетінің 1925 жылғы мақалаларында Әміренің өміре тәнті болған кәсіби музыканттардың ерекше әсерлері жарияланған, олар әдеттен тыс кең ауқымды, нәзік және жанды орындаушылықты, өлшеусіз ұзақ уақыт бойы жоғары ноталарды тарта алатын адамның күшті тынысын атап өтті. Француз музыкантанушылары Әміренің өнерін арнайы жазып алды. Ол

Францияға сапарының қарсаңында өткен концертте Мәскеудегі Үлкен театрда музыканттар мен көрермендердің қошеметіне бөленді. Әміре Қашаубаевтың меншігі – біздің мақтанышымыз және сонымен бірге қайғы-қасіретіміз. Оның жұмысы біздің қазіргі әншілерімізге, музыканттарымызға, шығармашылық адамдарымызға белгілі бір ынталандыру болып табылады [1].

«Әнші бала» дәл осы атау жасөспірім Әміренің тұла бойы өнерін суреттейтін лақапат болды. Әміре Қашаубаев кедей отбасында өмір сүрді. Жоқшылық пен кедейлік Қашаубайдың денсаулығын әлсіретіп, мүгедек етті, көп ұзамай ол жұмысқа мүлдем жарамсыз болып қалды. Әншінің анасы Тойған өмір бойы тек үй шаруашылығымен айналысқан. Кішкентай Әміре отбасының жалғыз асыраушысы болды, барлық уайым оның нәзік иығына түсті. Әміре Жан-Семей жағасында тұрған Исабек байдың (басқа мәліметтер бойынша - Қаражан байдың) арбашысы болып жұмыс істеді. Бай Әміренің жұмысына риза болды. Бала Әміре ән айтқанды ұнататын, ал ашық аспан астында жолда қалағанынша ән айта алатын. Ол ән салғанды қатты ұнатқаны соншалық, кейде қиялданып, айналасына мән бермей, ұмытып кететін, содан кейін бай өзінің жұмыскерінің назарын жұмысқа ауытқызып отыратын болған. Қалың жұрт Әмірені «Әнші бала» деп атап кеткені осыдан пайда болған. Кішкентай Әміре өзінің дауысымен бәрін таң қалдыратын еді, Әміре ән айту қабілетін ата-анасынан алған: оның анасы Тойған ән мен күйге жақын, ал әкесі Қашаубай өзінің әншілік өнерімен жұртты қуантып отыратын болған. Көп ұзамай бүкіл Жаңа-Семей жас әнші туралы білді. Халық «әнші баланы» қалың кештер мен мерекелерге шақыра бастады. Қарапайым, ақкөңіл, сыпайы жігіт өзінің сүйкімділігімен бәрін баурап алды.

«Әнші бала» даңқы Ертіс үстімен айнала ұшып өтті, бүкіл Семей «қайыршы Қашаубайдың» ұлы туралы айта бастады, алайда мұндай даңқ Әміреге ұнамады. «Кедей арбашының» жұрт арасында танымал болуы, қас пен көздің арасында даңқы өсуі Исабекке ұнамады, сол кезде Исабек «Әнші баланы» «төмендетіп», оны тері қоймасының түнгі күзетшісі етіп тағайындады. Алайда, сол ісімен Әмірені әннен ажырата алмады. Түнде қала тұрғындары қарауылдың баурап алған даусына құлақ түрді. Жұрт терезелерін ашып, көшеге шығып, ұзақ уақыт бойы сызылған, қайғылы казак әндерін тыңдады [2].

Жас әншінің даңқы Баянауыл мен Қарқаралыға жетті. Әйгілі халық әншісі-импровизатор Жаяу Мұса Байжанов Әміре Қашаубаевпен кездесуге бел буды. Бірнеше апта бойы Жаяу Мұса қонақжай Қашаубайдың қасында болды және осы күндері ол Әміремен бірге болды, өзінің тәжірибесі мен білімін жас әншіге сусындатты. Ұлы Жаяу Мұсаның даңқы Әміренің жүрегіне батып, ол Семейге кетуге шешім қабылдады. Әміре қаласында танымал және сүйікті әншіге айналды. Әміре «Ес-аймақ» үйірмесінің белсенді қатысушысы болады, қойылымдар мен концерттерге қатысады. Мұнда ол жас ақын, әнші-импровизатор Иса Байзақовпен кездесу өткізеді, достасады және бұл достық бүкіл шығармашылық өмірден өтті. Ерекше әнші Әміре Қашаубаевтың атағы Павлодарға да жетті. Мұнда әйгілі әнші Майра Семейге келіп, Әміремен кездесіп, оның дауысын естуді шешеді. Семейде Майра Әміре Қашаубаевтың концертіне асығады. Ол әншінің таланты, орындау мәнері, ерекше дауысы, шырындылығы, күштілігіне таң қалады. Майра Әміремен кездеседі, олар бірге өнер көрсетуге бел буады және олардың әр қойылымы мерекеге айналады. Мұхтар Әуезов «Ес-аймақ» үйірмесіне жиі баратын, мұнда ол Әміре мен Исаға назар аударады. Мұхтар Әуезов Әміре мен Исаны Становтардың үйіне шақырады: апалы-сіңлілі Лидия мен Вера әншілерді тыңдауға бел буып, олардың әндеріне қуанды. Олар жас әншілерді үйіне қонаққа, сабақ алуға және музыкалық білім алуға шақырды. Осылайша «әнші бала» даңқы өсіп, Әміре-халықтың сүйікті әншісіне айналады.

Қазақстандық жас әншінің даңқы жас Кеңес республикасының астанасына жетті ...

Бірде Семей губерниясының халыққа білім беру бөліміне жеделхат келді: «Мен сізден қырғыз (яғни казак) әншісі Әміре Қашаубаевтың ... Дүниежүзілік көрмедегі этнографиялық концерттерге қатысуға келісетіндігін анықтап, хабарлауыңызды жедел өтінемін. Парижде. Луначарский РСФСР Халық ағарту комиссары. Барлығы үрейленді. Әміре қуанышпен жүрді. Қалайша? Кешегі белгісіз арбашы, түнгі күзетші Парижге шақырылды ма? Тіпті, олар оның келісімін де сұрайды ма?! Ақылға қонымсыз! Барлығы таңқалды, бұл жеделхатты не істерін білмеді. Бірнеше күн өтті. Күтпеген жерден – тағы да Мәскеуден жеделхат. Және тағы да Халық ағарту комиссары Луначарскийдің тапсырмасы бойынша. Луначарский алғашқы жеделхатқа жедел жауап сұрап, Париждегі концерттің мемлекеттік маңыздылығын атап өтті. Ойлануға уақыт болмады. Әміре Мәскеуге кетті. Вагондардың доңғалақтары

катты соғып тұрды, Әміре жүрегі қуанышпен соғып тұрды. Кедей Кашаубайдың баласы, жуырдағы Бай қызметшісі, Кеңес өкіметінің арқасында штат астанасына кетті. Жақында ол Қояндыға барды. Бұл Меккедегі мұсылмандардың зиярат ететін жері сияқты алыс көрінді. Енді олар оны аталары армандамаған Парижге, шетелге жібергісі келеді. Қуанышты ішінде ұстау қиын болды. Әміре өзіне-өзі тыныш ән айтты, ән шырқады, алда не күтіп тұрғанын ойлады. Бәрі қалай өзгерді! Ол Ленин туралы тек есту арқылы білетін. Ол Ленинді пайғамбар деп ойлады. Бірақ пайғамбар және оның адал қызметшілері - молдалар бақытты тек келесі дүниеде ғана табуға болады дейді. Мұның бәрі олай емес екен. Ленин бақытты жер бетінде жаратқан екен. Әміре сол кезде көп нәрсе туралы ойлады. Ол көп нәрсені күнгірт түсінді. Мәскеуге Кеңес Одағының әр республикасынан келген халық таланттары, әртүрлі ұлт өкілдері жиналды. Үлкен топ - этнографиялық ансамбль - Парижге сапарға дайындалып жатты. Ансамбльден шыққанға дейін Үлкен театрда концерт өтті. Әміре де осы концертте үлкен жетістіктермен өнер көрсетті. Олар лениндік ұлт саясатының салтанат құрғанын, өнердің ұлы күші мен халықтар достығының куәсі болды. Париж газеттері бұл концерттер туралы егжей-тегжейлі және жылы жазды. Мысалы, 1925 жылы 31 шілдеде шыққан Parisian Weekly газетінде: «Комедия залындағы орыс этнографиялық өнері апталығы біз әдетте қатысқан концерттерден өзгеше. Біз өте қызықты көріністі көрдік, Түркістанның, Украинаның, Уралдың және Кавказдың әсерлі музыкасын оның қарабайыр үлгісінде естідік. Сонымен қатар, онда гармоникалық, әуезді бұрмаланулар, дыбыстың бастапқы сипатын бұзатын қозғалыс жоқ. Қырғыздардың (яғни қазақтардың), башқұрттардың, ұлы орыстардың әндерін әншілер өздерінің нақты интонацияларымен және музыкалық әндерімен нақты қолдан жасалған аспаптарда орындады ... Бір танымал француз музыкатанушысы Le Musical журналында жарияланған мақаласында Әміре туралы сирек кездесетін музыкалық құбылыс деп жазды. Сорбонна университетінің профессоры Пернод фонограммада Әміре нің орындауындағы бірнеше қазақ әндерін жазып алды. Парижден Әміре үйге Семейге оралды, көп ұзамай Қызыл-Ордаға кетті - сол кездегі Қазақстан астанасы. Қызыл-Ордада қазақ театры құрылды. Әміре оны ұйымдастыруға да белсенді қатысты [3].

1926 жылы 13 қаңтарда қазақ халқының тарихында тұңғыш рет қазақ кәсіби театрының шымылдығы ашылды. Театрдың алғашқы қойылымында – Мұхтар Әуезовтің «Еңлік-Кебек» пьесасы – Әміре

қойшының рөлін ойнады. Осы қойылымды көру бақытына ие болғандар әнші соншалықты ықыласпен және шынайы ойнаған шопан Жапалды әлі күнге дейін еске алады. Әміре ән айтып қана қоймайды. Ол көрнекті драмалық актер болды. Ол сахнада жасаған образдар қарапайымдылығымен, шынайылығымен ерекшеленді. Концерттерде ол үлкен жетістікке ие болды. Мұнда ол шынымен тендесі жоқ еді. Постерлерде «Әміре» атауы пайда бола салысымен, концерт залдарынан бос орын табу мүмкін болмады. Егер бұл бір кеште Әмреден басқа, Қалибек Қуанышбаевқа өзінің әзіл-сықақ әңгімелерімен, жас поэзияның сиқыршысымен, керемет импровизатор Иса Байзақовпен, әнші Елубай Әмірзақовпен және жалынды, қажымас Құрманбек Жандарбековпен бірге орындалса, онда концерттер әдетте түнге дейін кешіктірілді.

1927 жылы сәуірде Әміре қайтадан Мәскеуге шақырылып, ол үлкен концертте өнер көрсетті. Сол жылы жазда Әміре Майндағы Франкфурт қаласындағы Халықаралық музыка көрмесіне жіберілді. Шетелдермен мәдени байланыстың Бүкілодақтық қоғамы осы көрмеде кеңестік бөлім ашты. Бұл бөлімнің концерттерінде біздің елден келген түрлі ұлт өкілдері өнер көрсетті. 22-31 шілде аралығында көрмеде орыс музыкасының онкүндігі өтті, оған РСФСР-нің еңбек сіңірген әртісі, профессор Г. Любимов бастаған кеңестік этнографиялық ансамбль қатысты. Амре этнографиялық ансамбльде де болды. Этнографиялық ансамбль Майндағы Франкфурттағы Үлкен театрда тоғыз концерт берді.

Ансамбльдің концерттері үлкен қызығушылық тудырды. «Франкфуртер Цайтунг» газетінде: «Профессор Г. Любимовтың бізге жекелеген көрнекті орындаушылардың қатысуымен көрсеткені біздің күткенімізден асып түсті ... ұлттық музыканың бай өрісінен шындық пен шындықты ғана көрсетіп, уәдесін орындады.». Осылайша, Амре шетелде екі рет өнер көрсетті. Әміре ең алдымен Еуропаны қазақ халқының әндерімен таныстырды. Ол шетелдегі қазақ мәдениетінің алғашқы өкілі болды. Амре Қызыл-Ордаға, қазақ театрына оралды. 1928 жылы театр Алма-Атаға көшті. Әміре қазақ драма театрында бірнеше рөлдерді ойнады. Ол барлық концерттердің көзайымына айналды.

Әміре тек әнімен емес, актерлық өнерімен де танылған театр жұлдызы болды. Алайда даңқ пен танымалдылық әншінің өмірін жеңілдетпеді. Қиындықтар әншінің өмірінің соңына дейін «ізінен қалмады». 1925 жылы Парижде өткен Дүниежүзілік этнографиялық көрмеде дүрліктіріп, туған жеріне оралған әнші Қызыл-Ордада

ашылған алғашқы Қазақ ұлттық драма театрының сахнасында ойнады. Онымен бірге ол 1928 жылы Алматыға көшіп келді. 1934 жылы 7 қарашада кешке Амре қазақтың алғашқы «Қыз-Жібек» операсындағы Төлеген партиясын орындауы керек еді. Ол Күләш Байсейітовамен - Жібекпен бірге сахнаға шығуды армандады. Ал 6 қарашадан 7 қарашаға қараған түні Амре Алматы көшелерінің бірінен өлі күйінде табылды. Әнші мен өлгендер театрға қарай ұмтылды – оның қолы жетуге тырысқандай, театрға қарай бағытталды. Сәкен Сейфуллин оның қазасына «Казахстанская правда» газетіндегі мақаласымен жауап берді. Мұны қарапайым деп атады: «Әміре қайтыс болды», - бірақ мұнда қаншалықты азап болды! Мақала ережеге қайшы, ірі-қарамен басылды. Оның өлімі көптеген құпияларды қалдырды [4].

Осы жылдар ішінде, 1925 жылдың аяғынан бастап, яғни Парижден оралған сәттен бастап өмірінің соңғы күндеріне дейін Амре замандастары еске түсіргендей, іштей бұзылған адам туралы әсер қалдырды. Ол маған бұл қиын, бірақ жұмсақ әрі зиянсыз адамның көптеген қиындықтарды бастан өткергенін айтты, кенеттен Парижге салтанатты сапар, ол маған 70-ші жылдары өзінің жақын досы, драмалық актер Серке Қожамқұлов туралы айтты, - деп еске алады Жарқын Шәкәрімов. – Парижде Амре Ромен Ролланмен бірге қазақтың алғашқы диссиденті, әйгілі Алашорда өкілі Мұстафа Шоқаймен кешкі асқа барған болатын. Концерттен кейін үшеуі Эйфель мұнарасына көтерілді.

Отанына оралғаннан кейін әнші түнде БМСӘ-ға (Біріккен мемлекеттік саяси әкімшілік) шақырыла бастады, ол жерден таңертең ұрып-соғып оралды. Үндемей жалбарынған Әміре Серкеге Мұстафа Шоқай және Ахмет Байтұрсыновқа жіберілген белгілі бір хатты талап еткендерін айтты. Бүгінгі күнге дейін Әміре өлімі жауабы табылмаған жұмбақ болып қалды. Бүгінде Әміре Қашаубаев Парижден Ахмет Байтұрсыновқа емес, Алаш Орда қозғалысының көрнекті жетекшілерінің бірі Әлихан Бөкейхановқа хат әкелген деген нұсқа бар. Оның немере ағасы Сырым Бөкейханов өзінің естеліктерінде Парижге барар алдында әнші Үлкен Кисловский жолағымен тоқтағанын, енді кетуге тыйым салынған Әлихан Бөкейханов отбасымен Кремльдің бақылауында тұрғанын жазды. Революциялық белсенділік кезеңінде алған конспирациялық қабілеттерін пайдаланып, Әміре қызы Лиза (Елизавета Алихановна Садвакасова) аяқ киіміне хат салғаны жайлы естеліктер бар.

Қайтып оралған әнші Бөкейхановқа тағы тоқтады. Әрине, бұған Шоқайдың жауап хатын жеткізу үшін. Кейін әнші БМСӘ- қолына түсіп, соққыға жығылды.

Әміре Ташкент зиратына жерленді, бірақ қайтыс болғаннан кейін де әнші тыныштық таба алмады: оның қабірі көп ұзамай жерге тегістеліп, оның аты өлгендердің тізілімінен шығарылды. Осыған қарамастан, Қазақ АКСР Халық ағарту комиссары Темірбек Жүргенов жарлық шығарды: Қазақ ұлттық драма театрының кіреберісінің алдына Әміре ескерткішін қою және оның атымен Алматыдағы музыкалық мектептердің бірін атау. Алматыда оның атындағы мектеп пайда болды, бірақ ескерткіш сол күйі қойылмаған.

Әміре дауысы бар жазбалар табылғаннан кейін қазақ мәдениетінің көрнекті қайраткерлері – Социалистік Еңбек Ері Серке Қожамқұлов, Жүсіпбек Елібеков, Сапарғали Бегалин, Әлкей Марғұлан және олармен бірге музыкатанушы Жарқын Шакаримов Орталық Комитеттің бірінші хатшысына хат жазды. Қазақстан Коммунистік партиясының мүшесі, Дінмұхамед Қонаевқа Әміре жерленген жерге ескерткіш қоюға өтініш жіберген. Бірақ бұл 1990 жылдардың басында ғана жасалды.

Содан кейін жеке ақшаға: сарапшылар Энрико Карузомен және Марио Ланзамен теңестірген ұлы драмалық тенорға арналған құлпытасты республиканың еңбек сіңірген әртісі, композитор Дмитрий Гусенцов пен оның әйелі әнші Кенжегүл Сыздықова салды [5].

Бүгінгі күні Әміре- заманауи қазақ музыкасының құлпытасын салушы. Қазақтың көркем өнері мен дәстүрін әлемге алғашқы болып танытқан ұлы тұлға. Қазақ класикасының майталманын қазіргі кездегі әншілермен салыстыру өте қиын, себебі қазіргі заман сұранысы- поп жанрындағы, жас буынның өмір сүру салтына сай әуен. Классиканы тындаушы тұлғалар тым аз. Алайда, бұған қарамастан, классикалық және дәстүрлі әншілердің саны баршылық. Бірнеше онжылдық өткеннен соң жастар қауымы қайтадан классикалық әуенге қайтып оралады ма? Бұл жанр қайтадан «ән сүйер» қауымның көңілін аударуы мүмкін. Классика жанры- өз өзектілігін жоғалтуы екіталай. Әміре- қазақ классикалық музыка тарихында «алтын мөрмен» басылған тұлға. Қазіргі кездегі қазақ классикасының заманауи үлгісін әлем дәрежесінде танытып жүрген Димаш Құдайбергенді- Әміре Қашаубаевтың ХХІ ғасыр ізбасары деп ойланбай атауға болады. Демек, Әміре ағамыздың бастауын алға қарай жетілдіретін, әуенінде қазақтың қоныр үні мен

бұл-бұл құстың сайрағанындай сынғыр дыбыстарды, салт-дәстүр мен мәдениетті әніне сыйдырып, қалың жұрт арасынан өнерімен көзге түскен жас буын өкілдерінің бары- қазақ классикасының болашағының нақ екенін толықтай дәлелдеп отыр.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қашаубаев Әміре [Электрондық ресурс]. – URL: [https://www.inform.kz/kz/kashaubaev-amire\\_a222588](https://www.inform.kz/kz/kashaubaev-amire_a222588) [сайтқа жарияланған күні 05.05.2011 09:24].

2 Әміре Қашаубаев: өмірбаяны, әндері, париждегі әні [Электрондық ресурс]. – URL: <https://sputnik.kz/spravka/20200118/12564053/amre-kashaubaev.html> [сайтқа жарияланған күні 15:40 18.01.2020].

3 Короткая жизнь и таинственная смерть певца Амре Кашаубаева [Электрондық ресурс]. URL: [https://ratel.kz/raw/korotkaja\\_zhizn\\_i\\_tainstvennaja\\_smert\\_pestsa\\_amre\\_kashaubaeva](https://ratel.kz/raw/korotkaja_zhizn_i_tainstvennaja_smert_pestsa_amre_kashaubaeva) [сайтқа жарияланған күні 12.08. 2016, 08:30].

4 Кашаубаев Амре (1888–1934 гг.) - «Тарих» - История [Электрондық ресурс]. – URL: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/history/revolution/figures/kashaubaev/> [сайтқа жарияланған күні ].

#### АЯУЛЫ МЕНІҢ МЕКТЕБІМ

ТУРЛЫБАЕВА А. А.

студент, Б. Ахметов атындағы Жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.  
СМАИЛКАНОВА А. А.

тарих және қоғамтану пәндер оқытушысы, Б. Ахметов атындағы  
Жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

Тарихи өлшемі бойынша 30 жыл – бұл шамалы мерзім. Бірақ біз үшін тәуелсіздік жылдары – жүз жылдығымен салыстыруға болады.

Еліміздің білім саласы осы тұрғыда қалай дамыды? Қазақстандық білім әлемдік үрдістерге қаншалықты сәйкес келеді? Қазіргі білім беру елдің тұрақты дамуына қаншалықты кепілдік береді?

Әлемдік білім беру жүйесі соңғы уақытта тың бағытта даму жолына түсті. Білім берудің мақсаты да, мазмұны да өзгерді. Бүгінгі таңда мектептің де, мұғалімдердің де ең қасиетті міндетті – рухани бай, жан-жақты дамыған жеке, дарынды тұлға даярлап шығару.

Республикамыздың білім беру жүйесінің даму тарихын талдап отырып, бір мектептің құрылу тарихын мысалға алғым келеді. Бұл мектептің Тәуелсіздік кезеңінде ашылуы – халықтың сананың қалыптасуының көрсеткіші

Павлодар облысы Железин ауданы қазақ жанына үйлесетін санаулы ұлт мектептерінің бірі, ту ұстар айбыны, талай қиын-қыстау кезеңде қазақ тілімен рухын асқақтатып келе жатқан Железин №3 орта мектебіне 18 жылдан асып барады. 2003 жылы ашылған қазақ мектебі білім айдынында жүзген жалғыз кемедей аудан орталығында тұнғыш ұлт тілінде оқытатын білім ордасы болды.

Ол менің туған мектебім, оның қабырғасында мен негізгі білім алдым, оның мұғалімдері маған болашақ мамандықты - мұғалім мамандығын анықтауға көмектесті.

Рухани байлық, негізі әр халықтың ұлттық тілі, әдеп-салты, әдебиеті, мәдениеті, өнері, шыққан түп-тамырында жататыны белгілі. Сол ұлттық байлықты бүкіл адамзаттың өз ұрпағын тәрбиелеудегі, білім берудегі озық ұсынымдарымен байланыстыра отырып қасиетін, талантын ашу, өзіне өзінің сенімін нығайтып, өзіне өзінің жол ашуына түрткі жасау – Железин № 3 орта мектебінің бүгінгі тәрбие мен білім берудің басты мақсаты.

Адамның рухани әлемі байиды, туған тілді сүюден адамзатты құрметтеуге дейінгі сезімдері тәрбиеленеді.

Тарихқа шегінсек, 1990 жылы Железин № 1 орта мектебінің базасында алғашқы 1 сынып ашылса, тек 13 жылдан кейін таза қазақ мектебі қара көз балаларына өз есіктерін ашты. Кішкентай сәбі сияқты еңбектеніп, алғашқы қадамдардан бастап, алға жылжи отырып, үлкен білім ошағына айналды. 15 жылдың ішінде талай шәкірттерін түлетті. Олардың басым көпшілігі ауданымыздың түрлі қызмет салаларында еңбек етуде [1, 10 б.].

Қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістерге сай оқытып тәрбиелеу үрдістерін жетілдіре отырып, жоғары интеллектуалды, рухани бай, өмірге әлеуметтік жағынан бейімделген жеке тұлғаны қалыптастыру мақсатында мектепте түрлі жұмыстар жүргізіледі.

Мектептің ашылуына көптеген адамдар елеулі үлес қосты. Олардың бірі ол Ермек Жиеншеұлы Жумабаев.

Қазақстанның егемендік алып, өзгерлермен терезесі тең, дербес ел атануының арқасында Ермек Жиеншеұлы тәрізді білгір де білікті заңгерлердің Отан игілігі жолында еңбек етуіне, өзінің қажыр – қайратын тәуелсіз республикамыздың қанатының күн санап қатая түсуіне жұмсауына мол мүмкіндіктердің ашылғаны еді.



Міне, осы мүмкіндікті Ермек Жиеншеұлы өзіне тән алғырлықпен, үлкен пайымдылықпен ортақ іске оңтайлы пайдалана білді. Сөйтіп, мемлекетіміздің заман талабына сай дамуын заңдық тұрғыдан қамтамасыз етуге Парламенттің тұсауы кесілген алғашқы күннен бастап белсене ат салысты. Мен білетін Ермек жиеншеұлы өмірден көргені де, түйгені де мол білікті азамат, білімді заңгер.

Парламент Сенатына депутат болып сайланғанға дейін ол үлкен өмір жолынан өтті. Қазақ мемлекеттік университетін бітіргеннен кейін 1975 жылдан Павлодар облысының Баянауыл ауданы прокуратурасының тергеушісі, облыстық прокуратураның аға тергеушісі, Павлодар қаласындағы Индустриальды ауданы прокурорының орынбасары болып жұмыс істейді. 1979-1995 жылдары осы облыстың Екібастұз, Май, Железинка аудандарының прокуроры болып қызмет атқарған.

1995 жылы Сенат депутаты болып сайланған шақта-ақ Е. Ж. Жұмабаев заң саласының еңбек көрігінде қайнап, тәжірибе жинаған, ысылған маман еді. Алғашқыда Парламент Сенатының Заңдар және құқықтық реформа комитетінің мүшесі бола жүріп, құқық саласының тәжірибелі маманы екенін ісімен дәлелдеді.

Осынау жауапты жылдар ішінде мемлекетіміздегі құқықтық мәселелерді реттеу жолында атқарылған қыруар шаралардың басы-қасында Ермек Жиеншеұлы бастаған осы комитет жүрді.

Талай жұмыс атқарылды. Маңызды жұмыстарының бірі – Железин аудан орталығында қазақ мектебінің ашу қажеттілігі туралы премьер-министр И. Н. Тасмағамбетовке хат жолдап, Железин аудан орталығында тұнғыш қазақ мектебінің ашылуына ат салысып қолдау көрсеткен азамат.

Сол уақытта ауданды басқарапып отырған адам, аудан әкімі – Кубенов Манап Шарапиденұлы, еліміздің экономикасы тұрақтана бастаған кезең еді. Ауданда жеке кәсіпкерлік пен шаруа қожалықтары дамып, өздерінің еңбектерінің жемістерін көре бастады. Халықтың әлеуметтік жағдайы да жақсара түсті. Жылдар бойы шешімін таппай жүрген су, жылу мәселесі де шешілді. Құрылыс жұмыстары жанданды. Аудан орталығында жаңа аурухана, мектеп ашуға да мүмкіндік туды.

2003 жылдың сәуірінде мектеп құрылысы басталып, төрт ай ішінде бітті. 1 қыркүйекте мектеп қолданысқа берілді. Тоқырау жылдарынан кейін тәуелсіздіктің аясында облыс бойынша алғаш салынған жаңа типті мектеп, кейін Ақтоғай, Ертіс, Қашыр аудан орталықтарында да салынды.

Ауданымыздың әлеуметтік-экономикалық өсіп-өркендеуіне елеулі үлес қосқан Манап Шарапиденұлының басшылығымен аудан орталығында Денешынықтыру сауықтыру кешені слынып, Веселая роцца, Аққайын, Башмачный, Уәлихан ауылдарының мәдениет үйлеріне жөндеу жұмыстар жүргізілді [2, 652 б.].

Алдыбаева Нагима Ляденовна – Осы мектептің қалыптасуына үлкен үлес қосты. Мектепте оқу-тәрбие ісінде озық тәжірибелер мен технологияларды қолдана отырып, білім сапасын көтеріп жас мамандарға әдістемелік көмек көрсетіп отырды. Ұстаздың басшылығымен шет тілді ерте оқыту, жекелеген пәндерді тарих қазақ тілі, математика, информатика кеңейтіп, тереңдетіп оқыту ұйымдастырылды. Бұл мектептегі білім сапасының көтерілуіне ықпал етті [1, 15 б.].

Ұстаздың басшылығымен мектептің оқушылар саны өсіп, мамандармен қамтамасыз етілді. Ұжымда жақсы қарым-қатынас қалыптастырылды. Ата-аналар, оқушылар, ұстаздар арасында беделді. Ұлт мектебінің болашағын ойлаған жан.

Қазақстанның тәуелсіздік алуы қазақ мектептерінің санын ұлғайтып, тіліміздің, салт-дәстүріміздің, төл тарихымыздың жаңа бағытта дамуына мүмкіндік туғызды.

Кеңес үкіметі кезінде қазақ тілінің аясы таралып, ұлттық мектептер жабылып қалған еді.

Біздің ауданды алатын болсақ қазақ мектептері санаулы ғана болды Екішоқ, Жанабет, Жаңабірлік таза қазақ мектептері, Еңбекші аралас, Абай мен Есқара мектептерінің ата-аналарының сұранысы бойынша оқыту орыс тіліне ауыстырылды. Ал аудан орталығында қазақ мектебі болған жоқ.

Тәуелсіздіктің аясында қазақ тілінің қолдану аясын кеңейту мақсатында ата-аналар арасында үгіт-насихат жұмыстары жүргізіліп, 1990–1991 оқу жылында Железин № 1 орта мектебінде 1-ші қазақ сыныбы ашылды. Бірінші сынып табалдырығын – 19 оқушы аттады. Алғашқы қолға қалам ұстатып, қазақ әліппесін жаттатқан ұстаз Ләйлә Қайырбекқызы Нұрмағамбетова болды. Қазақ сыныбының ашылуында да қиындықтар көп болды. Жаңадан ашылған қазақ сыныптарының болашағы жоқ бастама деген сенімсіздік, көре алмаушылықтан аяқтап шалушыларда болды. Сол кездегі орыс сыныптарындағы әріптестер қазақ сыныптарының қанат жайып дамуына күмәндөніп, істеліп жатқан жұмыстарды жоққа шығаруға тырысты. Оның бір көрінісі – бірінші сыныпқа оқушыларды қабылдаған кезде қазақ сыныптарының мұғалімдерін жамандау,

балаларды орыс сыныптарына шақыру сияқты әрекеттерден көруге болады. Сол себепті қазақ сыныптарының оқушылар саны 5-6 оқушыдан аспады. Оқушылар орта буынға жеткенде балалардың қазақ тілін толық меңгере алмауы, пән мұғалімдерінің жетіспеуі, барлығы ата-аналардың балаларын қазақ сыныптарынан алып орыс сыныптарына беруіне себеп болды.

Қазақ сыныптарын сақтап қалу үшін алға қойылған бірінші мақсат – жас мамандарды тарту және оқыту болды. Сырттан мұғалімдер шақырылды. Бірақ бұдан нәтиже аз болды, себебі келген ұстаздар сабақ сағатының аздығы мен тұратын үй мәселесінің шешілмеуінен бұл жерде көп тұрақтамай, кетіп қала берді. Қазақ сыныптарындағы оқушылар санын көбейту үшін шалғайдағы негізгі мектеп бітірген оқушылар аудан орталығына тартылды. 1993-1994 оқу жылында 10-қазақ сыныбы ашылды. Оған Жаңабірлік, Екішоқ мектептерінің түлектері келді. Балалардың өз тілінде емін-еркін қатынас жасауына жағдай туғызу үшін интернаттың бос тұрған бөлігін қазақ сыныптарына бөліп беру туралы мұғалімдер сұраған еді, бірақ аудан әкімшілігі мектепте ұлтаралық жік туғызады деген сылтаумен рұқсат бермей, интернаттың бос бөлігін жылудан кесіп тастады. Ауылдан таза қазақи ортадан келген балалар орыс мектебіне бірден сіңіп кетуі оңай болған жоқ. Интернатта тұратын балалардың орындары мен тамақтану мәселесі де толығымен шешілмеді. Железин №1 мектебінде оқып жүргенде оқушылар өздерін жан-жақты аша алмай, емін-еркін ұстай алмады. Алғашқы кезде оларға орыс сыныптарының балалары «казахи, казахи» деп мазактаушы еді. Ауылдан келген балалар жергілікті жердің балаларының қысымына шыдай алмай оқуды тастап кетуге мәжбүр болған кездері де болды. Аралас мектеп болса да, балаларының өз ана тілінде білім алғанын қалайтын ата-аналар болғандықтан, қазақ сыныптарында оқушылар саны көбіе бастады. Кейін қазақ сыныптарының ата-аналар комитеті құрылып, интернатта тұратын балаларды, тұрмысы нашар жанұяларды қамқорлыққа алып, аудан орталығында жұмыс істейтін кәсіпкерлерді, ауыл азаматтарын қазақ сыныптарын қолдап, демеушілік көрсетуге шақырды. Сол кездегі кәсіпкерлер Талапкер Жүнісов, Жамбыл Ахметов сынды азаматтар өз көмектерін көрсетіп, Тәуелсіздігімізбен қайта оралған Наурыз жаңа жыл мейрамы сияқты, ертенгіліктері мен кештерді ұйымдастыруға көмектесіп, оқушыларға бағалы сыйлықтар тапсырып отырды.

Алғашқы жылдары қазақ сыныптарына келген оқушылар саны аз болды. Осы мәселені шешу барысында ата-аналар арасында үнемі үгіт-насихат жүргізіліп, сыныптардың даму динамикасы жасалды. Біраз уақыт өткен соң қазақ сыныптарында оқитын оқушылар саны қалыпқа келіп, арта түсті. Деректерге сүйенсек 1997-1998 оқу жылдарында – 108 оқушы, 1998-1999 оқу жылында – 120 оқушы, 1999–2000 оқу жылында – 132 оқушы, 2000–2001 оқу жылында – 137 оқушы, 2001–2002 оқу жылында – 148 оқушы, 2002–2003 оқу жылында – 182 оқушы [2, 499 б.].

Сол кездегі аралас мектепті бітірген оқушылар бәрі өмірден өз орындарын тапты. Олар Отанымыздың әр облыстары мен аудандарында қызметте жүр.

1991-2003 оқу жылдарында мұғалімдердің сапалық құрамы 50 %-60 % дейін жетті. Қазақ сыныптарының ыстық суында ауыртпалығын көтерген алғашқы мұғалімдер Нагима Ляденовна Алдыбаева, Шәкер Тилеубайқызы, Жібек Фазыловна Садвокасова, Сания Жумабековна Даниярова, Қаламқас Ғабитовна Даутова, Каинкамал Темкеновна Доскереева, Бахыт Рамазановна Рамазанова, маржангүл Асылбековна Джусупова. Қазақ сыныптарындағы оқушылар санының өсуі, ата-аналардың қазақ мектебіне деген көзқарастарының өзгеруі, Шалғай ауылдағы балалардың аудан орталығына келіп оқуына тиімділігі, ана тілінің қолдану өрісінің кеңейуі шекараның Ресеймен жақындығы қайткен күнде де аудан орталығында қазақ мектебінің қажет екендігі айқын болды.

Осыған орай мұғалімдер мен ата-аналар қазақ мектебінің ашу қажеттілігі туралы аудан әкімі мен облыстық білім департаментіне бірнеше рет хаттар жазды.

Тіл дегенде жаны ашымай қалмайтын елдің азаматтары да мектептің ашылуын дұрыс көріп жан-жақты мәселені көтеріп жатты. Осы сұраныстардың негізінде Железин ауданының бұрынғы прокуроры кейін ҚР Парламентінің Сенат депутаты болған жерлесіміз Ермек Жұмабаев ағамыз 2002 жылы Ресеймен шекаралас жатқан Железин аудан орталығында қазақ мектебінің ашу қажеттілігі туралы премьер-министр И. Н. Тасмағамбетовке хат жолдады. Осы сұраныс өзінің оң шешімін тапты.

Е. Жұмабаев мырза ҚР-ның Парламентінің мәжілісінде толқыланып оң шешімін тапқанын және 2003 жылы аудан орталығында мектеп салуға қаржы бөлінетіні туралы хабарлады. Жаңа мектептің ашылуы бізге оңайлықпен келген жоқ. Мектеп құрылысы 2003 жылдың сәуір айынан басталды, алғашқы кірпішін

сол кездегі Облыс әкімі Д. К. Ахметов қалаған болатын. Ауыл тұрғындары жаңа қазақ мектебінің бой көтеруін күнде құрылыс басына келіп, тамашалап жүретін. Қызу бастаумен басталған мектеп құрылысы жаңа оқу жылына дейін аяқталып, қолдануға берілді.

2003 жылы 1-қыркүйекте алғаш рет Железин аудан орталығында тұңғыш қазақ мектебінің көптен күткен қоңырауы сынғыр қақты. Жаңа ашылған мектепке алғашқы білім күні 182 бала мектеп табалдырығын аттады.

Аудан орталығында қазақ мектебінің тұсау кесуі – бұл тәуелсіздіктің жемісі.

Шәкірттердің бойына терең біліммен қатар жоғары адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруда мұғалімнің атқарар рөлі зор.

Сөздің тобықтай түйінін айтар болсақ, Железин №3 жалпы орта білім беру мектебінде атқарылып жатқан игі істер жетерлік, мынау соның бір бөлігі ғана. Шәкірттеріне ұлттық салт-дәстүрлерімізді насихаттап, ұлттық тәрбие беруді өздерінің төл ісі санайтын мектеп ұжымының шығар асулары әлі алда. Бұл сөз жоқ, мектеп ұжымның алдағы уақытта да оқушыларға заман талабына сай сапалы білім, саналы тәрбие беріп күш-жигерін аямайды ұялатады.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Алдыбаева Н.Л., Даулетов Т.М., Смаилканова А.А. Мектебін – алтын ұям. – СПб.: Павлодар, 2018. – 114 б.

2 Болтина В.Д., Шевелёва Л.В. – Край Железинский. – Павлодар., ЭКО 2010. – 751 б.

3 <https://zhelezedu.kz/>

4 [https://ru.wikipedia.org/wiki/Железинский\\_район](https://ru.wikipedia.org/wiki/Железинский_район)

#### 6.10 Археология и этнология 6.10 Археология және этнология

### ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА – БҮГІНГІ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ОҚУ-ТӘРБИЕ ІСІНІҢ РУХАНИ БАСТАУЫ

ҚАЙРАТ А.

студент, ММ-42 тобы, Б. Ахметов атындағы  
Жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.  
БАЙТЕНОВА Г. Б.

жетекші, педагогика және психология бойынша білім магистрі,  
жоғары санатты арнайы пәндер оқытушысы, Б. Ахметов атындағы  
Жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

*«Әрбір тәрбиеші баланы ұлт дәстүрімен  
тәрбиелеуге міндетті.»*

**М. Жұмбаев**

Адам баласы әу бастан өз ұрпағын өмірге, еңбекке икемдеп, тәрбиелеп келгені көпке аян. Бүгінгі қалыптасқан белгілі ғылыми-теориялық заңдары бар педагогика ғылымы өмірге келгенше де адамзат тәрбие ісімен айналысып бақты. Оның қағазға жазылып түспеген, бірақ халық жадында мәңгі сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа ғасырлар бойы ауызша нақыл-ақыл, әсиет-өнеге, қағида болып тарап келген білім-білік, тәлім-тәрбие беру тағлымдары бар. Ол халықтық педагогика деп аталады.

Бүгінгі еліміз егемендік алған кезінде әр халықтың ұлттық мәдениетін кен түрде насихаттау, сөйтіп келешек қоғамды құрушы жастардың бойында ұлттық сана-сезімді құрмет тұтатын ұлт мәдениетін әлемдік өркениетпен ұштастыру, сөйтіп ұлт мәдениетін де, әлемдік озық мәдениет үлгілерін де еркін меңгерген, сана-сезімі ояңған, жан-жақты білімді, мәдениетті шынайы ұлтжанды азамат етіп тәрбиелеу бүгінгі жаһандасу дәуіріндегі жаңа жетілген қоғам құрушылардың алдында тұрған басты міндет болып отыр. Ол заңды да еді. Себебі ұлттық сана-сезімі оянбаған жастарды шынайы отаншыл азамат етіп тәрбиелеу мүмкін емес. Елін, жерін, Отанын сүйетін, Отан үшін керек десе жанын беруге даяр азамат тәрбиелеу жаңа нарықтық қоғамның басты міндеті болып саналады.

Халық педагогикасының құрамды бөліктері қазақтың ұлттық ойындары, мақал-мәтелдері, жаңылтпаштары, жұмбақтар, салт-

дәстүрлер, ауызша есеп тағы да басқалар ерте заманнан бастап, жасөспірімдердің ой-өрісін, зеректігін дамыту және тапқырлығы мен шешендігін анықтау үшін тәрбие құралы ретінде қолданылып келеді.

Әрине жастарға тәлім-тәрбие беруде тек ұлттық дәстүрлермен шектелуге болмайды. Сондықтан тәрбие ісі тиімді және нәтижелі болу үшін халық педагогикасына кешенді қарау керек.

Мектеп бағдарламасында оқушылармен жұмыс кезінде ұлттық тәрбие элементтерін қолдануға, сыныптан тыс жұмыстарда да оқушылармен, ата-аналармен көптеген жұмыс түрлерін өткізуге болады. Мысалға алғанда «Қазақтың салт-дәстүрлері» «Ұлттық ойындар», «Қазақтың ырымдары мен тиым сөздері» тағы да басқа тақырыптарында сахналық қойылымдар, түсіндірме жұмыстарын басқа да іс-шаралар өткізуге болады.

Өз басым болашақ ұстаз ретінде математика пәнін оқытуда да мазмұны қазақ халқының ұрпақ тәрбиелеудегі өмір тәжірибесінен, салт дәстүрлерінен, экономикалық, экологиялық ерекшеліктерінен көрініс беретін есептерді, ойындарды қолданығым келеді.

Осындай халық дәстүрін, ұлттық ойындарды дәріптейтін есептерге мысал келтірсем:

#### Сабантойда

Шу бойындағы бір ауылда жазғы жиын терімнен кейін үлкен сабан той болады. Қырымның көл көсір сабан-топанын қоршап отырған ауыл адамдары өз ортасынан сегіз палуаның шығарып, олардың белдесуін тамашалайды.

Сегіз жігіт бірімен-бірі түгел күресіп шығады. Тамашаға қызған ел-жұрт оларды екінші рет күресіп шығуға шақырады. Жігіттер бір-бірімен түгел күресіп, қауым халықты тағыда риза етеді.

Бірін-бірі жығып, денесі әбден қызып тұрған жігіттерге енді үшінші рет белдесіндер деген ұсыныс айтылады. «ер кезегі үшке дейін» деп, жігіттер күреске қайта шығады.

Палуандар күресі аяқталғанда көпшілік ішінен біреу: «Сегіз жігіт бір-бірімен барлығы неше рет белдесті екен?» – деген сауал қойды.

– Әуелгі бір дүркін күресте біздің жігітіміз жетеуімен күресті, ал содан соң...

– Екінші дүркін күресте біздің палуанымыз...

– Олайша санауды қойындар, – деп қария қол көтереді.

– Сегіз жігіт үш дүркін айқаста барлығы неше рет белдесті, соны айтындаршы? Жауабы: Сегіз жігіт бір дүркін күресте –

барлығы жиырма сегіз рет, үш дүркінгі күресте сексен төрт рет белдесті.

Ал бұл есепті шешу кезінде сабантой дәстүріне, күрес ұлттық ойынына тоқтала кетуге болады. Сабантой – түркі халықтарында, оның ішінде қазақ халқында да тойланатын мейрам. Егін жинау науқанынан кейін күзде өткізіледі. Мұнда ұлттық спорт түрлері: күрес, ат жарысы, жаяу жарыс өткізіледі.

Жалпы бұл есептер оқушылардың логикалық ойлауларын дамытумен қатар, ұмыт болған салт-дәстүрді еске түсіреді.

Ал бұл есептерді мен ойдан шығардым. Есептерде айтыс өнері, қазақ халқының жомарттығы, көпшілдігі, қонақжайлылығы насихатталады. Аңшылық өнері, қамқорлық, қырағылық қасиеттері сөз етіледі.

#### Айтыста

Екі ауылдың жастарының үйлену тойына орай Ертіс бойында ұлаң-ғасыр той жасалып, сол тойдың құрметіне айтыс ұйымдастырылды. Айтысқа жер-жерден ақындар бақ сынасуға келіп, өз өнерлерін паш етті. Сол айтыста айтыскерлер жалпы саны 30 мәрте айтысты. Әр айтыс нәтижесінде жеңген айтыскер басқа жеңген айтыскер мен айтысып отырды, осылай ең соңында жеңімпаз анықталды. Жеңімпазға той иелерінің атынан ат мінгізіп, шапан жабылып, сый-құрмет көрсетілді.

Сонда айтысқа келген айтыскерлердің жалпы саны қанша?

Жауабы: 32 айтыскер

#### Аңшылық олжасы

Орманды-тоғайлы, өзенді көлді жайлаған үлкен ауылда ағайынды аңшы-мергендер тұрады екен. Олар аң-құстың түр-түрін аулап елді асырайды екен. Артылғанын шаһар саудагерлеріне өткізіп тұрмысқа қажет тауарлар, не ақша алады екен. Осындай бір аңшылықтан олжалы келген ағайынды Алпысбай мен Беспай олжасының бір бөлігін мұқтаж ауылдастарына, ал артылған бөлігін сату үшін жармеңкеге кеткелі жатқан ауылдастарына береді. Ауылдасына тапсырған кезде:

– Егер олжамызды түгелдей сатып келсең, ақшаның сегізден бірін саған береміз – дейді.

Осылай базаршы жігіт барлық тауарды өткізіп елге аман-есен оралады. Келе салысымен аңшы жігіттерге жолығып табысты бермек болады.

– Ал жігітім, қалай барып қайттың, сауда қалай? – деп сұрады аңшылар.

– Сауда өтімді болды, олжалы қайттым! – деп жауап қатты базаршы жігіт.

– Тиіннің 1 терісін 2 тиынға, 3 қоян терісін 3 тиынға, 4 түлкі терісін 4 тиынға, 3 қасқыр терісін 5 тиынға, 1 аю терісін 6 тиынға сатып келдім деп ақшаны аңшыларға берді. Аңшылар жалпы ақшаны санап, базаршы жігіттің үлесін берді. Сонымен аңшылар да риза, базаршы жігітте риза, өз жөндерімен кетті.

Ал енді сұрақ: Жалпы түскен олжа құны, базаршыға берілген тиын саны қанша?

Жауабы: 48 тиын, 6 тиын.

Есептерден бөлек, оймен келетін ойындар да жастардың қисындылық және математикалық ойларының дамуына көмектеседі. Ондай ойындардың бірі – Тоғыз құмалақ. Бұл – ақыл-ойды дамытатын, адамның қабілетін арттырып, ми қызметтерін жетілдіретін зияткерлік ойын болып саналады. Бұл ойынды қазақтың кеменгері, ұлы ақыны Абай Құнанбайұлы сүйіп ойнаған. Қазір Шығыс Қазақстан облысындағы ақынның мұражайында Абай ойнаған тоғызқұмалақ тақтасы сақтаулы тұр. Кезінде бұл ойынға Ш. Уәлиханов, Қ. Қуанышбаев, С. Аманжолов, М. Әуезов және Б. Момышұлы сынды Алаштың ардақты азаматтары қызығушылық танытып, қолдау білдірген.

Бұл ойыннан басқа «Қай қолымда?», «Үш аманат», «Орамал тастау», «Сақина салу», «Жамбы ату», «Ханталапай», «Ақ сүйек» атты және тағы да басқа ойын түрлері бар.

Ойындарды өткізу арқылы мұғалім балаларды қазақ халқының дәстүрімен әдет ғұрыпын жоғалтпай, оны ары қарай дамытуға, өз ұлтына деген сүйіспеншілікке жастайынан баулап, оны құрметтеуге тәрбиелейді. Қазақтың ұлттық ойындарын сабақта үзбей өткізу балалардың қозғалыс белсенділігін артырады, денсаулығын нығайтып, денесінің шынығу деңгейін көтереді. Бұл ақыл-ойдың, мидың қабылдау процесіне әсер етеді.

Бұған қоса мақал-мәтелдер, жұмбақтар, санамақтарды да мектеп бағдарламасында көбірек қолдану – оқушылардың ойлау қабілеттерін, зеректігін, шапшандығын, тіл байлығын дамытады.

Менің осы тақырыпты алудағы басты ойым: ұлттық құндылықтарды мектеп бағдарламасында пайдалану арқылы оқушыларымыз саналарына ұлттық тәрбиені сіңіріп өссе екен деймін.

Халқымыздың тілін, тарихын, ұлттық дәстүрін, ата салтын ұмыта бастаған бүгінгі ұрпақты тәрбиелеуге ат салысу жалпы ұлтымыздың міндеті.

Ата-бабамыздан қалған асыл дәстүрімізді, ұлттық құндылықтарымызды қастерлейік, есте сақтайық! Оқушыларымыз білімді әрі саналы болса, ұлттық құндылықтарды бойға сіңіріп өссе, Қазақстан болашағы одан әрі жарқын болмақ!

## ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 «Қырық қазына» А.Көбесов, Б.Жаңбырбаев. мектеп баспасы, 1987 жыл
- 2 Педагогика оқулығы. Б.Г.Жаңбырбаев, 2000 жыл.
- 3 Педагогика оқулығы. Ж.б.Қоянбаев. 2000 жыл.
- 4 Математика сабағында қолданылатын ұлттық ойын түрлері. <https://baribar.kz/student/1240/matematika-sabaghynda-qoldanylatyn-u/>
- 5 Халықтық педагогиканың математиканы оқытудағы орны. (Электронды ресурсы) <https://melimde.com/haliti-pedagogika-turali-jim-haliti-pedagogikani-matematikani.html>
- 6 Халықтық педагогика. (Электронды ресурсы) [https://kk.wikipedia.org/wiki/Халықтық\\_педагогика](https://kk.wikipedia.org/wiki/Халықтық_педагогика)

### 6.11 Көптілділік білім берудің өзгеріс үрдісі ретінде 6.11 Полиязычие как тренд образования

## ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

АШИРОВА М. А.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АНЕСОВА А. Ж.

ғылыми жетекші, PhD, Павлодар қ.

Инклюзивті білім беру – бұл арнайы білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктердің алуан түрлілігін ескере отырып, барлық студенттер үшін білімге тең қол жетімділікті қамтамасыз ету, бұл барлық балалар өздерінің физикалық, интеллектуалдық, этникалық, конфессиялық және басқа ерекшеліктеріне, сондай-ақ отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайына қарамастан тең құқықтарға ие және жалпы білім беру жүйесіне енгізілгендігіне негізделген – өздері шамалас балалармен бірге дайындалып, олардың ерекше білім алуға қажеттіліктері бар екені ескеріледі.

Өткен ғасырдың 90-жылдарынан бастап Ресейдің білім беру жүйесі айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Келесі принциптер

жарияланды: адамның басымдығы, оның құқықтары мен бостандықтары, демократияландыру, білім беруді ізгілендіру, оның үздіксіздігі мен өзгермелілігі, білім берудің аймақтық және ұлттық ерекшеліктерін құрметтеу және ескеру, білім беру мекемелерінің кең автономиясы.

Қазіргі заманғы білім беру саясатының қажетті шарты осы жүйенің негізгі халықаралық құжаттар. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы мен экономикалық, әлеуметтік және мәдени адам құқықтары туралы халықаралық нормаларына сәйкестігі болды.

Адам құқықтары жөніндегі уәкіл В. П. Лукин заманауи білім беру гуманизм мен толеранттылық негізінде жеке тұлға мен қоғамның дүниетанымдық тұрақтылығын қалыптастыруға ықпал етуі керек, сонымен қатар экстремизмнің алдын алудың тиімді құралына айналуы керек деп баса айтты.

Осылайша, азаматтардың білім алу құқығын жүзеге асыруға арналған. Осы баптың 1-бөлімі әр адамның білім алу құқығын жариялайды. Мемлекеттік және муниципалдық білім беру ұйымдарындағы мектепке дейінгі, негізгі жалпы және орта кәсіптік білім жалпыға қол жетімді және ақысыз. Оның үстіне негізгі жалпы білім беру міндетті болып табылады [1].

Бұл ЮНЕСКО-ның халықаралық қауымдастығының көптеген мүше мемлекеттерінің білім беру саясатының бөлігі бола отырып, студенттердің әртүрлілігіне оң көзқарас бен проблема емес, жеке ерекшеліктерді қабылдаудан тұратын қарқынды дамып келе жатқан тәсіл ретінде қарастырылады, бірақ оқыту үдерісін байыту мүмкіндігі ретінде. Барлығына жоғары сапалы білім беру – бұл халықаралық тәжірибеге білім беруді енгізудің маңызды талабы.

Осылайша, инклюзия барлық балаларды оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтендіру сапасын жақсартуға арналған. Бұл жүйенің өзгеруі және баланы мектеп деңгейінде қабылдау. Мұндай тәсілмен оқыту жүйесі балаға бейімделеді.

Осыған байланысты, оқытылатын академиялық пәндердің әрқайсысының ерекшеліктерін ескере отырып, жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін жағдай жасау өте маңызды, оның ішінде оқуға қиын пәндердің бірі ретінде шет тілі.

Бүгінгі таңда, қазіргі заманғы тәжірибеде орта мектептерде шет тілдерін оқыту процесіне инклюзияны енгізудің белгілі оң тәжірибесі бар.

Мұнда, ең алдымен, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға көңіл бөлу қажет. Мысалы, кейбір мектептер Даун синдромы бар балаларға шет тілін оқыту жауапкершілігін өз мойнына алады. Олардың нәтижесі барлық күткендерден асып түседі.

Осы мектептердің бірінің мұғалімі Урусова Г. А., шет тілін білу, тіпті бастауыш деңгейде болса да, мұндай балалардың әлеуметтенуіне, тәуелсіз болуына және өз құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтар туғызбауына көмектеседі деп санайды.

Осылайша, инклюзивті білім берудің басты міндеті жүзеге асырылуда.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру.

Г. А. Урусованың зерттеулері бойынша инклюзивті білім беруді жүзеге асыру кезінде, шет тілі сабақтарында ұсынылады:

– жаттығулар барысында жаңа сөздер мен сөз тіркестерін есте сақтауды және оларды сөйлеуде қолдануды қамтамасыз ететін лексикалық дағдыларды қалыптастыру;

– «ерекше» балаға ағылшын тілін үйренуден ләззат алуға мүмкіндік беретін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану;

– қолайлы психологиялық климат құру;

– денсаулық сақтау технологияларын, психофизикалық даму ерекшеліктерін және осындай балалардың мүмкіндіктерін ескере отырып бейімделген бағдарламаны, иллюстрациялық және аудио материалдарды, CD-де интерактивті элементарлық тапсырмаларды қолдану [2];

Мүмкіндігі шектеулі бала кішкентай, бірақ жақсы орындалған тапсырманың қуанышын сезінуі үшін әр сабақта сәттілік жағдайларын қалыптастыру қажет.

Мұның бәрі мұндай балалардың оқу процесіне тиімді әсер етеді және оларда оның күш-жігері босқа кетті деген сезім болмайды.

Күнделікті қарым-қатынас жағдайында диалогтық сөйлеуді меңгеру кезінде ерекше білім беру қажеттілігі бар бала ынталандыру сипатындағы қарапайым диалог жүргізуге үйренеді: бұйрық беру, бірдеңе жасауды ұсыну. Әр түрлі жаттығулар мен ойындар балаға оқылған материалды тезірек және тез есте сақтауға көмектеседі, ал бұл лингвистикалық дүниетанымның кеңеюіне әкеледі: бұл ағылшын тілінде ауызша және жазбаша сөйлеуді меңгеруге қол жетімді және қажетті қарапайым тілдік түсініктерді игеруге көмектеседі [1].

Отандық мектептерде шетел тілін оқытуда инклюзивті білім беруді енгізудің тағы бір жарқын мысалы – жалпы білім беру бағдарламалары аясында нашар көретін балаларды оқыту.

Көзі нашар көретін немесе соқыр адам, басқалар сияқты, дамиды, өмірлік тәжірибе жинақтайды, дайындалып, өз мүмкіндігіне сәйкес өмірге бейімделеді. Көптеген эксперименттер көру органдарында ақауы бар адамның миы арасындағы функционалдық айырмашылықтардың бар екендігі туралы пікірді жоққа шығарды [3].

Сонда да соқырлар мен нашар көретіндердің дамуы қалыпты көру қабілеті бар адамдардың дамуынан біршама ерекшеленеді. Олардың даму кезеңдері көру қабілетінің даму кезеңдерімен сәйкес келмейді, олар уақыт бойынша ұзағырақ болады [4]. Шетел тілі мұғалімі осы ерекшеліктер мен олардың себептерін біле отырып, ықтимал екінші деңгейлі ауытқулардың алдын алу үшін олардың дұрыс дамуы үшін қолайлы жағдай жасауы керек.

Оларды оқыту үшін шетел тілін үйрену үшін арнайы шаралар жүйесі және нақты дидактикалық материалдар қажет. Бұл шаралар кешені білім беру ұйымдарының техникалық жабдықталуын және мұғалімдер мен басқа студенттердің олармен өзара әрекеттесуі үшін арнайы оқу бағдарламаларын әзірлеуді көздейді. Сонымен қатар, оларды жалпы білім беру ұйымына бейімдеу үшін арнайы бағдарламалар қажет.

Алайда, мұндай балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдер мектепте зағиптарды ағылшын тілінде оқыту үшін іс жүзінде қолайлы материалдар жоқ немесе олар мүлдем қол жетімді емес деп атап өтуі мүмкін. Сондықтан, орыс тифлопедагогы В. П. Гудонис бойынша. Көзі нашар көретін балаларды оқытудың негізгі қол жетімді әдісі – бұл тыңдау, өйткені олар үшін тыңдау – білім алудың және шет тілін меңгерудің жалғыз жолы. Әрине, ағылшын тілін құлақпен үйрену өте қиын мәселе, бірақ шет тілін білу мұндай адамдардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтіп, олардың әлемдік білім беру ортасының бөлігі болуына және қоғамда әлеуметтік бейімделуін сезінуіне мүмкіндік береді. Соған қарамастан, Ресейде шет тілін білетін нашар көретін мамандар көп емес және мұндай жағдайда тыңдауға үйрету өте өзекті болып табылады.

Мұғалімдердің пікірінше, дарынды балалармен жұмысты жоспарлау кезінде дарынды баланы сипаттайтын қасиеттерді ескеру қажет: есте сақтау қабілеті жоғары, интеллект деңгейі жоғары, сөйлеуі дамыған, сөздік қоры мол. Бірақ ол сонымен қатар дәстүрлі оқыту әдістерін ұнатпауымен, көшбасшылыққа ұмтылуымен, өзіне

және айналасындағыларға қойылатын талаптардың жоғарылауымен, бәрінде жоғары деңгейге ұмтылуымен, сондай-ақ төзбеушілікпен сипатталады. Қабілетті және одан да дарынды балалар мұғалімнің түсіндірмелерін тез түсінеді, материалды, коммуникативті дағдыларды оңай меңгереді, оларға алға жылжудың жоғары қарқыны, олардың танымдық іс-әрекеттерінің сипаттамаларына сәйкес келетін тапсырмалардың күрделілігі мен ерекшелігі қажет. Сонымен қатар, дарынды балалардың барлығы бірдей шет тілдерін білуге қызығушылық таныта бермейді, өйткені оны үйрену белгілі бір ерік күштерін, өзін-өзі реттеу дағдыларын қажет етеді, бұл көбінесе осы санаттағы балалар үшін қиындық туғызады. Мұндай балаларды шет тілін үйренуге баулу, оларды шығармашылық қызметке баулу, олардың алдына тапсырмалар қою, оларды шешу жолдарын белгілеу, іс-әрекеттерін жоспарлау және талдау, яғни мета-пән қалыптастыру қабілеттерін қалыптастыру және дамыту қажет. дағдылар мен дағдылар. Мұның барлығы студенттердің әлеуметтік тәжірибені саналы, белсенді игеруі арқылы қол жеткізіледі. Сонымен бірге білім, білік және дағдылар мақсатты іс-әрекеттің сәйкес түрлерінің туындылары ретінде қарастырылады, олар студенттердің өздерінің белсенді әрекеттерімен тығыз байланыста қалыптасады, қолданылады және сақталады.

Дарынды және талантты оқушылардың қабілеттерін дамытудың тиімді жұмысы – бұл жобалық қызметті ұйымдастыру. Шет тілдеріндегі жобаларда жұмыс істей отырып, олар өздерінің шығармашылық жұмыстарын түрлі фестивальдарда ұсына алады, блог жүргізеді және әртүрлі форумдарда бір-бірімен пікір алмасады, буклеттер мен брошюралар жасай алады. Дарынды бала үшін оның ағылшын тілінде мини-спектакльдерге, сахналық көріністерге, сахналауға қатысуы қызықты.

Шетел тілін оқытуда дарынды балалармен жұмыс жасау кезінде мұғалімнің басты міндеті - баланың бойына байыпты еңбекке деген талғамды қалыптастыру. Тәрбие мен оқыту процесінде мұғалім мен оқушының бірлескен туындысы қажет.

Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балалармен және дарынды балалармен жұмыс жасаумен қатар, педагогикалық тұрғыдан қараусыз және тәрбиесі қиын балалармен жұмыс жасауды да қамтиды [5].

Мұндай оқушылармен жұмыс істейтін мұғалім қайталауға көп көңіл бөлуі керек. Сондай-ақ, нашар оқитын және девиантты мінез-құлыққа ие мектеп оқушылары үшін шет тілін үйрену дағдыларын

калыптастыру барысында жүйелі және әр шеберлікті дамытуда маңыздылығы кем емес, яғни меңгермей жаңаға ауысу мүмкін емес алдыңғы операция. Оқу-танымдық дағдыларды қалыптастыру мен дамытуда шеберлікті дамытудың алгоритмдеуі маңызды рөл атқарады, яғни белгілі бір түрге жататын кез-келген міндеттерді шешу үшін белгілі бір дәйектілікте қарапайым операцияларды орындау бойынша жалпы қабылданған нұсқаулар қызмет Дамуында және мінез-құлқында ауытқушылығы бар балаларға арналған іс-әрекеттерді тағайындау, олардың ойларын тәртіпке келтіреді, жүйелі пікір айту курсына үйретеді, қорытынды жасауға, дұрыс қорытынды жасауға үйретеді.

Шет тілі сабағында қиын және сәтсіз балалармен жұмыс жүйесін ұйымдастыру келесі алгоритмге негізделген:

- мүмкін болатын жеке тапсырмаларды таңдау;
- студенттердің қызығушылық саласына енетін қосымша материал әзірлеу;
- қателіктерге жол бермей, жұмыс тәсілдерін көрсете отырып, оқу тапсырмаларын конкретизациялау, алгоритмдеу;
- үлгілік тапсырмаларды бірлесіп орындау;
- оқу іс-әрекетіндегі ықтимал қиындықтардың алдын-алу және оларды бірлесіп жеңу тәсілдері (оқытушымен бірге) [6].

Жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға шет тілдерін оқытудың кейбір мысалдарын қарастыра отырып, біздің елімізде инклюзивті білім беруді ұйымдастыру жұмыстары енді басталып жатқанын атап өткен жөн. Бүгінгі таңда инклюзияны шет тілдерін оқыту үдерісіне ғана емес, жалпы білім беру үдерісіне кеңінен енгізуге байланысты бірқатар мәселелер бар. Алайда, дәл осы оқыту моделі шет тілі сабағында ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылармен жұмыс жасауда түзету-дамытушылық бағытты оңтайландыруға ықпал ететін негізгі құрал ретінде қарастырылады. Инклюзивті білім беру мұндай балаларға кем дегенде шет тілін меңгерудің бастапқы деңгейін меңгеруге мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде қазіргі қоғамда әлеуметтенуге, «бейімделмеген» балалар мен жасөспірімдердің «тастап кеткенін» азайтуға мүмкіндік береді.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Брызгалова С.О. Инклюзивті тәсіл және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған кешенді білім беру, 2010, б. 14-20-беттер

2 Школа, открытая для всех: пособие для учителей общеобразовательных школ, работающих с детьми-инвалидами / ТОСБС; сост. Е.Н. Брешенкова; ред. А.И. Кардашина. – Тула, 2006. – 24 с.

3 Гудонис В. Көру қабілеті бұзылған балаларға кешенді білім беру, 2006, б. 78 – 82

4 Зарубина И.Н. Көру қабілеті нашар балаларды жаппай мектептерде оқытудың тәжірибесі мен мәселелері, 2008, б. 4-13

5 Ульяновская У.В. Интеграция детей с умеренными нарушениями развития в общеобразовательную среду: проблемы и перспективы / У.В. Ульяновская, Е.Е. Дмитриева // Коррекционная педагогика. – 2008. – № 4. – С. 5-12.

6 Банч Г. 10 ключевых пунктов успешной инклюзии / Г. Банч; пер. с англ. А.В. Рязановой // Аутизм и нарушения развития. – 2010. – № 3. – С. 50-56.

#### ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ САБАҚТАРДА ПОДКАСТТАР МЕН БЕЙНЕ ТАСПАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

ЕСУМКАНОВА Д. Т.

студент, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

АНЕСОВА А. Ж.

PhD, ғылыми жетекші, Павлодар қ.

Соңғы онжылдықта Қазақстанда орын алған қазіргі технологиялық өзгерістер қарқыны елдегі білім беруді дамыту стратегиясына басқаша қарауға мүмкіндік береді.

Жаңа ақпараттық-коммуникациялық интернет-технологиялар, оның ішінде әлеуметтік қызметтер мен Web 2.0 жаңа буын қызметтері шетел тілін оқытуда оларды қолдануға жағдай жасайды. Сонымен бірге, Web 2.0 технологиялары арқылы шетел тілін оқытудың өзіндік ерекшеліктері бар, бұл тілдік аспектілер мен сөйлеу әрекетінің түрлерін оқытудың жаңа әдістерін және зерттеуді қажет етеді [1].

Подкасттардың әлеуметтік қызметі – бұл жаңа буынның Web 2.0 қызметтерінің бірі, оның негізінде студенттердің сөйлеу және тыңдау дағдыларын дамытуға болады. Подкаст әлеуметтік қызметі – бұл Интернет-қолданушыларға Дүниежүзілік Интернет желісінде тыңдауға, көруге, аудио және видео жазбаларды (подкасттарды)



жасауға және таратуға мүмкіндік беретін Web 2.0 әлеуметтік қызметінің түрі.

Бұл қызмет бірқатар ерекше сипаттамаларға ие:

1 Қолданушылардың жеке подкасттарын подкаст қызметінде Интернетте орналастыру мүмкіндігі;

2 Әр подкаст авторының жеке аймақ құру мүмкіндігі;

3 Микроблог немесе веб-форум арқылы қызметті пайдаланушының жеке аймағында подкаст мазмұнын желілік талқылауды ұйымдастыру мүмкіндігі;

4 Жеке аймақты құру мен модерацияны подкаст авторы жүзеге асырады;

5 Подкаст мазмұнының желілік талқылауын ұйымдастырған кезде хабарламалар орналастыру хронологиялық түрде жүзеге асырылады;

6 Қызметтің барлық тіркелген қолданушылары көре алатын подкасттың болуы.

Осылайша, подкасттардың әлеуметтік қызметі айрықша сипаттамалары бар интернет-платформа ретінде оның негізінде шет тілін үйренуге жағдай жасайды [2].

Осыған байланысты білім беру процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды мәлімделген қолдану мен орта мектептерде шет тілін оқытуда интернет-технологияларды практикалық қолдану арасында қарама-қайшылықтар туындайды; ақпараттық қоғамның дамуы мен білім беруді ақпараттандыру қажеттілігі мен жаңа ақпараттық интернет-технологияларды қолдану арқылы шет тілін оқыту әдістемесінің жетіспеушілігі арасында.

Демек, жалпы білім беретін мектеп оқушыларының сөйлеу және тыңдау дағдыларын дамыту проблемаларын (базалық деңгей) білім подкасттары арқылы шешілмеген және арнайы зерттеуді қажет ететін деп қарастыруға толық негіз бар, Ғылыми нәтижелердің сенімділігі мен зерттеу нәтижелерінің негізділігі мыналарды қамтамасыз етеді: оқыту теориясы мен практикасы саласындағы заманауи зерттеулерді талдау, теориялық позициялардың дұрыстығы, теориялық позицияларды эксперименттік тексеру, зерттеу нәтижелерін практикаға енгізу, шет тілін оқытудағы заманауи жетістіктер, педагогика, психология, эксперименттік оқыту барысында студенттердің тапсырмаларды орындауын бағалаудың сандық және сапалық көрсеткіштері.

Тренингтің жоғарғы сатысында оқушылар сипаттама монологтарын, әңгіме монологтарын, әңгімелеу монологтарын,

сендіру монологтарын және монологтарын пайымдауды үйренеді. Монологтардың тақырыптық мазмұны шет тілінің мемлекеттік стандартының қазіргі заманғы талаптарына сәйкес жүзеге асырылуы керек және қызметтің негізгі үш бағытын қамтиды: әлеуметтік, тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және білім беру және еңбек.

Шетел тілдерін оқыту әдістемесінде сөйлеу дағдыларын дамытудың екі негізгі әдісі бар: «жоғарыдан төмен» және «төменнен жоғары» (төменнен жоғары). Жоғарыдан төмен қарай модель сөйлеушінің белгілі бір мәтінде келтірілген ақпараттан бастап байланыс процесіне не әкелетініне назар аударады. Монологтық сөйлеу дағдыларын дамыту кезінде талқыланатын тақырып бойынша бұрынғы тәжірибе мен сөйлеушінің бар білімдерін қолданады. Баяндамашыға монологтық сөйлегенде оқығанын немесе естігенін қайталаудың қажеті жоқ. Керісінше, мәтінде алынған ақпарат әрі қарай сөйлеу-ойлау іс-әрекетіне түрткі болады [3]. Төменнен жоғары модель, керісінше, белгілі бір сөздерге, сөз тіркестеріне, грамматикалық құрылымдарға назар аударады, студенттердің мәлімдемелерінде қолданылады. Бұл үлгіні білім берудің әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады, егер оқу міндеті оқылған лексиканы немесе грамматикалық құрылымды бекітуге қойылса.

Зерттеу барысында біз осы екі модельді де оқу тапсырмасына байланысты қолданамыз: Н. Д. Гальскова мен И. Н. Гuez (2009) сөйлеуді оқытудың басты мақсаты студенттердің әр түрлі әлеуметтік анықталған жағдайларда ауызекі сөйлеу қарым-қатынасын жүзеге асыру қабілетін дамыту [4].

Жалпы білім берудің орта деңгейінде оқыту нәтижесінде оқушылар, біріншіден, тікелей байланыс тұрғысынан қарым-қатынас жасауы керек, яғни, серіктестіктің қазіргі білім беру стандарттары мен тілдерді үйренудің нақты деңгейіндегі бағдарламаларында көрсетілген салалар, тақырыптар мен жағдайлар шеңберіндегі ауызша мәлімдемелерін түсіну және оларға жауап беру; екіншіден, өзіңізді шет тілінде таныстырыңыз, қоршаған әлем туралы, оқығандарыңыз, естігендеріңіз туралы айтыңыз, талқыланатын тақырып бойынша өз ұстанымыңызды білдіріңіз.

Шетел тіліндегі заманауи білім беру стандартына сәйкес жалпы орта білім берудің жоғарғы сатысында (базалық деңгей) студенттер монологтың әр түрлі түрлерін, оның ішінде көрген / оқығанымен байланысты хабарламалармен, хабарламалармен (оның ішінде хабарламалармен) дағдыларын жетілдіре береді. жоба

бойынша жұмыс жасағанда), сонымен қатар келесі дағдыларды дамыту:

- тақырып / мәселе бойынша ең маңызды ақпаратты қамтитын хабарламалар жасау;
- алынған ақпараттың мазмұнын қысқаша жеткізу;
- өз ниеттеріңізді / іс-әрекеттеріңізді дәлелдей отырып, өзіңіз, қоршаған ортаныз, жоспарларыңыз туралы сөйлесіңіз;
- фактілер / оқиғалар туралы пікір айту, мысалдар келтіру, дәлелдер келтіру, қорытынды жасау;
- өз елі мен елінің / аударма тіліндегі елдердің өмірі мен мәдениетінің ерекшеліктерін сипаттау [2].

Адамға сөйлеу немесе жазу арқылы өз ойын білдіруден гөрі әлдеқайда үлкен көлемдегі ақпаратты тыңдау және түсіну табиғи нәрсе. Осыған байланысты жалған пікірлер туындауы мүмкін: а) тыңдау - сөйлеу әрекетінің пассивті түрі, ә) ана тілін меңгеру барысында қалыптасқан тыңдау дағдылары шетел тіліне оңай ауысады, және (в) тыңдауға үйрету мүлдем қажет емес. Алайда, көптеген тыңдау дағдыларының әмбебаптығына қарамастан (қарым-қатынас қай тілде жүретініне қарамастан), шет тілінде тыңдаудың шет тілдік қатынастың еріксіз және объективті қиындықтарымен байланысты өзіндік ерекшеліктері бар. Көптеген отандық авторлардың еңбектерінде студенттердің есту қабілеттерін дамытудағы қиындықтары қарастырылды. Осы және басқа жұмыстарды талдау студенттердің есту қабілеттерін дамытуда кездесетін келесі негізгі қиындықтарды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

– сөйлеу әрекетінің түрі ретінде тыңдау ерекшеліктерімен және осы іс-әрекеттің жүзеге асырылу жағдайымен байланысты қиындықтар. Бұл топтың қиыншылықтарына мыналар жатады: ақпаратты тыңдаушыдан тез дыбыстық белгілерді анықтауға тура келетін ақпаратты бір реттік ұсыну және дыбыстық сөйлеудің қайтымсыздығы; сөйлеушінің сөйлеу жылдамдығы, бұл тыңдаушыны сөйлеуді жылдам қабылдауға мәжбүр етеді; сөйлеушінің әртүрлі дауыстық сипаттамаларына және жеке айтылу мәнеріне бейімделу қажеттілігі; ақпарат алу үшін жағымсыз жағдайлардың болу мүмкіндігі (нашар байланыс, сыртқы шудың болуы және т.б.).

– Тілдік қиындықтар. Олар сөйлеушінің сөйлеуінде немесе басқа мәтінде жаңа грамматикалық материал болған кезде пайда болуы мүмкін (грамматикалық конструкциялар, қысқартылған ауызекі сөйлем формалары), жаңа лексика (сөздер, идиомалық

өрнектер, баламалы сөздік жоқ), айтылу ерекшеліктерімен (интонация, екпін, ырғақ, өрнек жылдамдығы) [5].

– Контексттік хабардарлық немесе мақсатты тілдегі елдің әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерінен туындаған қиындықтар. Ана тілінде тыңдау контекстен тыс болмайды. Біз әрдайым белгілі бір мақсатпен тыңдаймыз, белгілі бір білімді және / немесе тексерілген мәтіннен үміт күте отырып. Контекст пен фонды (әлеуметтік-мәдени) білмеу материалды түсіну деңгейін төмендетіп, ақпаратты қабылдау процесін қиындатуы мүмкін.

– Психологиялық қиындықтар. Әңгімелесушінің сөзін немесе тыңдалып отырған материалды түсінуден қорқу оқушылардың назарын мәтіннің негізгі мағынасына емес, белгілі бір таныс емес сөздерге аударуға көмектеседі. Бұл тыңдаудың тиімділігін айтарлықтай төмендетеді. Мәтіннің стилистикалық сипаттамасына байланысты қиындықтар. Бұл топтың қиындықтарына аудио мәтіннің стилімен және жанрымен байланысты қиындықтар жатады. Сөйлеу мәнері мәтіндерінің типтік ерекшеліктері: фонетикалық сығымдаудың, ассимиляциялардың және редукциялардың көп мөлшері; толық емес сөйлемдердің, эллипстік құрылымдардың және кішірейтілген формалардың болуы; сөйлеудің стихиялы болуы және көбінесе ойларды ұсынуда бірізділіктің болмауы; тілдік нормалардан ауытқу; ауызекі сөйлеу кликтері мен сөз тіркестері мен фразеологиялық тіркестердің белгілі бір дәрежесі «идиомалық»: дөңгелек стиль мәтіндерін тексеру кезінде келесі қиындықтар кездеседі: синтаксистік құрылымдардың күрделілігі және лексикалық бірліктердің кең ауқымы; жеке кітап сөздерін дұрыс түсінбеу көбінесе оқушылардың жеке сөздердің мағынасы туралы ойлана отырып, сөз тіркесін түгелдей естімей, жіпті жоғалтып, әрі қарай тыңдауды тоқтатуына әкелуі мүмкін; арнайы терминологияны қолдану.

Тыңдау дағдыларын дамыту үдерісі көбіне осы қиындықтарды шешуге немесе жоюға бағытталатыны анық. Шетел тілі сабақтарында ішкі айтылу жылдамдығын арттыруға, сөйлеуді есту тетіктерін дамытуға, ықтималдықпен болжауға және жұмыс жадының көлемін кеңейтуге бағытталған барлық психологиялық тыңдау тетіктерін жүйелі түрде оқыту керек. Мәтінде таныс емес лексика болған кезде туындайтын лексикалық қиындықтарды жеңу үшін лингвистикалық болжам жасау керек, сөздік қорын кеңейту керек. Әлеуметтік-мәдени қиындықтарды аударма тілінің елінің мәдениетін зерттеу арқылы жеңуге болады.

Есту қабілеттерін дамытуға бағытталған жаттығулар жүйесі жоғарыда аталған қиындықтарды жоюға көмектеседі. Белгілі бір есту қабілеттерін дамытуға арналған жаттығулар тыңдау мақсатына негізделетін болады. Шетел тілдерін оқыту әдістемесінде ғалымдар тыңдау түрлерінің әр түрлі классификациясын ажыратады. Кең таралған классификацияға тыңдаудың үш түрі кіреді: 1) мәтіннің негізгі мазмұнын түсіну арқылы тыңдау, 2) мәтінді тандап түсініп тыңдау, 3) мәтінді толық түсініп тыңдау [6].

«Мәтіннің негізгі мазмұнын түсіну», «мәтіннің мазмұнын тандап түсіну» және «мәтіннің мазмұнын толық түсіну» кейбір авторлардың пікірі бойынша тыңдаудың мақсаты болуы мүмкін. Үш мақсаттың әрқайсысына қол жеткізу тиісті міндеттерді шешу арқылы мүмкін болады - компоненттік дағдыларды дамыту [7].

Мәтінді тандап түсіну студенттерде аудиомәтіннің жалпы мазмұнын түсіну дағдылары қалыптасқан кезде ғана мүмкін болады. Тиісінше, мәтінді толық түсінуге жалпы мазмұнын түсініп, аудио мәтінді тандап түсінгеннен кейін ғана қол жеткізуге болады. Сонымен қатар, аудио мәтіннің мағынасын толық түсінуді сипаттайтын дағдыларды талдау көрсеткендей, мәтіндегі кейбір сұрақтарға тікелей жауаптар болмауы мүмкін. Оқушы оқиғалардың дамуын болжау, фактілер, себептер, оқиғалар арасындағы тәуелділікті түсіну, оқиғалар, фактілер және т.б. арасындағы логиканы анықтау арқылы толық түсінігін көрсете алады.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Апалков В. Г. Электрондық пошта тобы арқылы мәдени құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесі (ағылшын, профиль деңгейі): Dis ... cand. пед. Ғылымдар.- Тамбов, 2008. - 157 б.

2 Кудрявцева Л.Б. Орта мектеп оқушылары арасында шет тілдік әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қалыптастыру үшін телекоммуникациялық жобаларды қолдану (АҚШ пен Ресей мысалында) // Иностран. мектепте тілдер. - 2007. - № 4. - S. 49-53.

3 Полат Е.С. Шетел тілі сабақтарындағы жобалар әдісі // Иностран. мектепте тілдер. - 2000. - № 2, 3.

4 Филатова А.Б. Блог жүргізу технологиялары арқылы шетел тілдерін оқытуды оңтайландыру: жоғары оқу орындарының тілдік мамандықтарының студенттері үшін: Автореферат. дис. ... Cand. пед. ғылымдар. М, 2009. - 20s.

5 Титова С.Б. Интернет-ресурстар мен шетел тілдерін оқытуға арналған қызметтер. - Мәскеу: МГУ, 2003. - 263 б.

6 Сушкова Х.А. Аударма тілінің елінің мәдениетіне ену жағдайында мәдениаралық құзыреттілікті қалыптастыру әдісі. Реферат дис. ... Педагогика ғылымдарының кандидаты: 13.00.02. - Тамбов, 2009.-21 б.

7 Сысоев П.В. Евстигнеев М.Н. Шетел тілін оқытуда жаңа білім беру Интернет материалдарын енгізу (ағылшын тілі мен АҚШ аймақтану негізінде). // «Эйдос» интернет-журналы. - 2008. - 1 ақпан, <http://www.eidos.ru/journal/2008/0201-8.htm>

#### РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ВОСПИТАНИЕ КОНКУРЕНТНО СПОСОБНОЙ И УСПЕШНОЙ ЛИЧНОСТИ

ЗАХАРОВ Э. М.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

КУРАКБАЕВА А. С.

докторант, Торайгыров университет, г. Павлодар

В мире наблюдается тенденция укрепления английского языка как языка научно-технического и экономического прогресса. Язык Стивена Хокинга и Джоан Роулинг закрепил за собой статус языка международного общения и массовой коммуникации.

Республика Казахстан как участник международного сообщества активно интегрирован в мировое социально-экономическое пространство. Несмотря на то, что ряд экспертов в области лингвистики выдвигают гипотезы о смещении английского языка китайским в нашей стране английский язык имеет перспективы для дальнейшего развития, специалист владеющий английским языком хотя бы на уровне Intermedia является более конкурентно способным на рынке оказания интеллектуальных услуг. Перед ним открыты возможности научного и академического развития.

Без сомнения, английский язык стал одним из ведущих языков в сфере международной деловой коммуникации XXI в. Данный факт также находит свое подтверждение во многих исследованиях, посвященных вопросам распространения английского языка и его роли в мировом современном деловом сообществе [1, 2].

Казахстан движется к укреплению международных связей, повышение качества знаний до уровня мировых стандартов - все это требует повышенного внимания к развитию языка как главному инструменту общения. Полиязычное образование в стране на сегодняшний момент является одним из главных направлений в

системе высшего образования. Именно высшее учебное заведение является важнейшим этапом в процессе формирования и развития поликультурной личности, этапом, когда осознанно формируются основные ценности и жизненные принципы.

О триединстве языков в Казахстане Президент нашей страны говорил неоднократно. Наряду с духовным развитием народа Казахстана оно было выделено как отдельное направление внутренней политики. Мировой опыт показывает, что успеха быстрее добиваются те страны, население которых свободно владеет несколькими языками. Президент отметил, что «главным преимуществом нашей страны является многонациональность и многоязычие». Знание трех языков на сегодняшний день – залог успеха в современном обществе, и, как сказал Президент, «обязательное условие собственного благополучия». Проблема бережного отношения к языку как никогда актуальна для нашего независимого государства [3].

Как писала в своей статье практикующий преподаватель английского языка Сагитова Танзиля Давлетбаевна: «вырастить патриотичного человека, личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире. А обучение в ВУЗе должно быть построено таким образом, чтобы выпускники могли самостоятельно ставить и достигать серьёзных целей, умело реагировать на разные жизненные ситуации. Существование успешного человека в конкурентном мире невозможно представить без знания английского языка. Сегодня ценится свободная, развитая и образованная личность, способная творить в условиях постоянно меняющегося мира, что, в свою очередь, требует полного развития личности, ее коммуникативных способностей, позволяющих войти в мировое сообщество и успешно функционировать в нем [4].

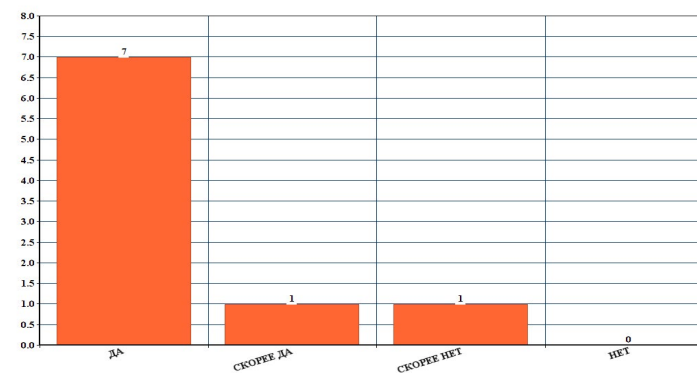
В последнее время все больше казахстанских абитуриентов желают получить образование за рубежом. Основным языком образования во многих странах, помимо государственного, является английский. Поэтому изучение английского языка со школьных лет дает в жизни неоспоримые преимущества, но для поступления в международные вузы требуется IELTS

IELTS (англ. International English Language Testing System) – международная система оценки знания английского языка позволяет определить уровень и навыки владения английским у людей, для которых английский язык не является родным. IELTS – наиболее востребованный тест английского языка [5] Согласно типовым

правилам приема в докторантуру наличие IELTS обязательно, а также наличие данного сертификата у лица претендующего на поступление по программе магистратуры, освобождает его от прохождения экзаменационного испытания по иностранному языку, что в разы увеличивает его возможность стать обладателем государственного образовательного гранта.

Нами было проведено анкетирование среди выпускников Павлодарского государственного университета им. С. Торайгырова по специальностям 6М050400 «Журналистика» 6М050100 «Социология», 6М020300 «История», 2019 года. Анкета включала вопросы закрытого типа, в анкетировании приняли участие десять выпускников. Один из вопросов анкеты звучал следующим образом: Считаете ли Вы что владение базовым уровнем английского языка помогло Вам при поступлении в магистратуру.

Диаграмма 1



Согласно результатам анкетирования 7 респондентов ответили на выше указанный вопрос ДА что составило 70 % от общего числа опрошиваемых. «СКОПЕЕ ДА» ответил 1 респондент, что составило 10 %. «СКОПЕЕ НЕТ» ответил 1 респондент, что составило 10 %. Исходя из результатов анкетирования можно считать, что знание базового английского языка помогло большинству респондентам поступить в магистратуру.

Стоит отметить что знание английского языка способствует выходу обучению на международный уровень. Так, выпускница 2019 года специальности 6M020300 «История» Вероника Хихлуха прошла обучение по программе академической мобильности в University of Lodz (Польша), высокий уровень английского языка магистранта В. Хихлуха позволил расширить свои научно-профессиональные контакты и посетить ряд европейских стран. Английский язык помог ей при сборе и анализе материалов для написания магистерской диссертации. К подобным примерам можно и отнести молодого журналиста Телеканала ERTIS Рината Абдулкаюмова выпускника 2019 года по специальности 6M050400 «Журналистика». Он считает, что изучение английского языка является обязательным компонентом для формирования личности успешного журналиста.

Английский язык является сегодня не только языком научной коммуникации, но и распространённым средством делового общения. Все больших известных компаний и холдингов выдвигаются требования к своим претендентам на вакантные должности в своих структурах – обязательное знание английского языка. Используя Интернет-ресурсы нами было проведено исследование рынка труда. Таким образом, можно сделать вывод, что для трудоустройства в компанию с мировым именем знание английского языка необходимо. Так на популярной платформе Hh.kz размещены ряд объявлений, в поле нашего внимания попала вакансия регионального координатора розничной торговли компании SAMSUNG. В перечень квалификационных требований входит обязательное знание английского языка.

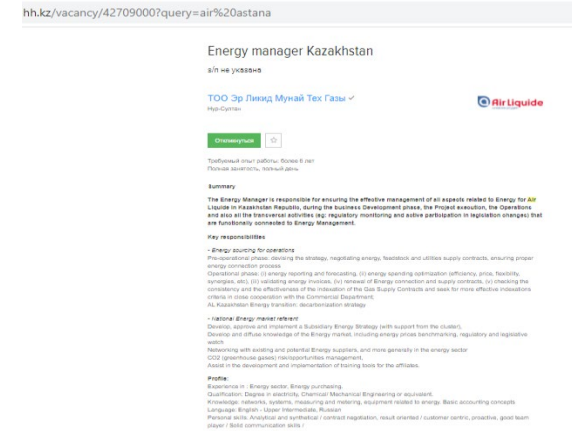


Рисунок 1

В компанию Air Astana требуется менеджер, труд в данной компании является одним из высокооплачиваемых и пользуется спросом среди молодого поколения заработная плата менеджера начинается от пол миллиона тенге, к обязательным требованиям данной должности относится английский язык. И подобных фактов на рынке услуг, большое множество.

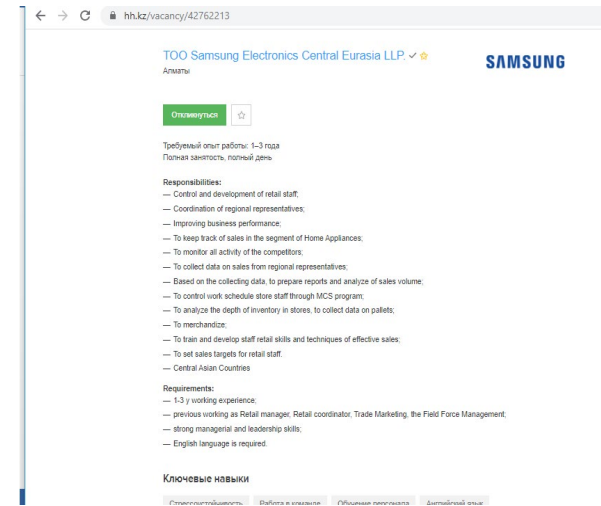


Рисунок 2

Английский язык популярен не только из-за своих академических возможностей и перспектив карьерного роста в известных компаниях, но и благодаря тому, что со знанием иностранного языка можно смело отправляться в дальние путешествия по всем уголкам мира. На сегодняшний день английский язык стал международным языком и самым распространенный в мире. Для более 400 миллионов человек английский язык является родным, для 300 миллионов остается вторым языком, и еще 500 миллионов в какой-то мере владеют английским языком [6].

Знания английского языка позволяют более экономично и эргономично путешествовать. Первое – знание английского языка позволят экономить на услугах переводчиков и гидов. Второе – открывается возможность свободного передвижения на территории посещаемой страны. Третье – создаются условия для более успешной и продуктивной коммуникации с местным населением. Четвертое – владение английским языком становится гарантом предотвращения таких конфузных ситуаций как продажу туристам товаров и услуг по необоснованно завышенной стоимости, носитель языка может смело ориентироваться в ценовых предложениях тем самым экономить свои деньги.

В выше указанном анкетировании мы так же затронули вопрос «Для чего ещё по мимо перспектив роста, Вы бы изучали английский язык?» Из 10 респондентов 9 ответили, что они изучали бы английский язык для возможности путешествий. 1 респондент затруднился ответить.

В заключении нашей небольшой статьи важно обозначить, что владение английским языком имеет большие привилегии и дает огромный потенциал для академического и научного роста, перспективы трудоустройства в top companies, национальные компании, а также открывают возможности для путешествий по всему миру. Все эти выше указанные факторы влияют на становление конкурентоспособной и успешной личности. Вспомним высказывание великого писателя А. П. Чехова: «Сколько языков ты знаешь - столько раз ты человек». Поэтому чтобы быть человеком конкурентно-способной ментальности необходимо владеть нашим государственным Родным – Казахским языком, Английским языком для успешной международной коммуникации и языком межнационального общения – Русским языком.

## ЛИТЕРАТУРА

- 1 Bargiela-Chiappini F. The handbook of business discourse. – Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press, 2009. – 533 p.
- 2 Шокаева К.К. Ағылшын және қазақ іскерлік тілдерінің стильдік ерекшеліктері // Current Issues of Discourse: Theory and Practice. 4th Annual CA ABC Conference, 23-4 February, — Алматы, 2006. – P. 157-60.
- 3 inform.kz [https://www.inform.kz/ru/riedinstvo-yazykov-nasha-glavnaya-cel\\_a2954012](https://www.inform.kz/ru/riedinstvo-yazykov-nasha-glavnaya-cel_a2954012)
- 4 Сагитова Т.Д. Проблемы педагогики// «Развитие коммуникативных компетенций на занятиях по английскому языку» – РФ г.Уфа-2015
- 5 <https://ru.wikipedia.org/wiki/IELTS>
- 6 <https://englex.ru/english-as-an-international-language/>

## ПОЛИЯЗЫЧИЕ КАК ТРЕНД ОБРАЗОВАНИЯ

КАБЫЛДЕНОВА Ж.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖУМАБЕКОВА Б. Б.

магистр гуманитарных знаний, ст. преподаватель,  
Торайгыров университет, г. Павлодар

*«Знание родного, государственного, русского и иностранного языков расширяет кругозор человека, содействует его всестороннему развитию, способствует формированию установки на толерантность и объемное видение мира.»*

*Первый Президент РК Н. А. Назарбаев [1]*

В Казахстане уделяется особое внимание изучению языков. Так как полиязычие – одно из основополагающих качеств конкурентоспособности каждой страны. Здесь стоит отметить, что согласно Конституции РК казахский язык определен государственным языком, а русский – языком межнационального общения. Вместе с тем, в последние годы стремительно развивается изучение иностранных языков. Предпочтение отдается английскому языку, так как в мировом сообществе преобладает именно этот язык.

Чтобы заложить фундамент полиязычия со школьной скамьи, изучение всех трех языков начинается с начальных классов. А в

некоторых дошкольных учреждениях английский язык включен в программу образования. То есть, дошкольники в столь раннем возрасте изучают первый этап английского языка. Они умеют считать на этом языке, могут различать буквы, знают наизусть несложные стихотворения на английском.

С переходом в школы программа трехязычия углубляется. Ученики более широко изучают казахский, русский и английские языки. Они уже не ограничиваются только алфавитом, простыми словами как это делают воспитанники детских садов, а строят сложные предложения, пишут сочинения и читают большие тексты. Все это помогает им свободно разговаривать, понимать на всех трех языках.

Здесь нужно отметить важнейшую роль интеллектуальных школ, которые носят имя первого Президента. Можно сказать, что (NIS) Назарбаев интеллектуальные школы основоположники тренда в образовании. Не секрет, что учиться именно в таких школах модно, престижно, ну и конечно гордость. Потому что, не каждый ученик сможет обучаться в таком специализированном учреждении.

Материально-техническая обеспеченность, новые современные технологии, лучшие методы международного обучения – все это только одна сторона работы НИИШ. Назарбаев интеллектуальные школы уникальны тем, что здесь уделяется особое внимание изучению казахского, русского и английского языков не только как самого языка, но и как языка обучения. Например, не только урок английского проходит на английском, но и такие предметы физико-математического направления как химия, биология, физика проходят на иностранном языке. И во многом случае их преподают носители языка, что улучшает качество образования.

В последние годы данная модель Назарбаев интеллектуальной школы внедряется и в обычные школы. Даже в сельских школах начали преподавать биологию, химию, физику, математику, информатику на английском языке. Для этого учителя проходят курсы повышения квалификации и сначала сами осваивают всю программу на иностранном языке.

Такая тенденция не осталась только в рамках школ. В данное время и студенты колледжей, высших учебных заведениях изучают некоторые предметы на английском языке. Например, мы, будучи студентами кафедры «Филология», проходим уроки информатизации и коммуникации на английском языке. Думаю, это очень важно, так как вся система программирования написана

на английском языке. Это поможет нам быстрее и качественнее получить образование в этой сфере.

К слову, надо отметить, что русский язык не остался в стороне. В школьных программах разработан новый метод изучения межнационального языка и в итоге школьников, владеющих русским языком становится все больше и больше. Согласно по последним данным статистики, в Казахстане более 70 процентов учеников свободно владеют русским языком.

А в стенах колледжей, университетов студенты продолжают интенсивное обучение и дополняют свои навыки. Теоретические занятия помогают приумножить все накопленные знания, а практические расширить круг общения и знания в целом. Поэтому можно смело сказать, что изучение русского языка в образовании ни чем не уступает английскому.

А к обучению казахского языка особое отношение. Так как, он является государственным языком граждане нашей страны должны внести свой вклад в его развитие. Поэтому преподавание казахского языка начинается с дошкольных учреждений наряду с английским языком. А в школах, профессионально-технических местах обучения и в вузах изучение каждым годом углубляется.

По статистическим данным, в 1999-2000 учебном году из 3,5 миллиона учащихся республики 1,6 миллиона обучались на казахском языке (50,6 %), 1,5 миллиона – на русском (45 %). А последние данные указывают на то, что обучающихся на государственном языке стало гораздо больше. Например, в 2019 году из 2,5 миллиона школьников на казахском языке обучались 2,1 миллиона человек (83 %), а на русском – около 400 тысяч (17 %). По последним данным, в вузах Казахстана 62,7 % студентов обучаются на казахском языке, а 34,3 % – на русском [2].

Здесь стоит отметить, что сейчас семьи других национальностей стали все чаще отдавать своих детей в сады, школы с казахским языком обучения. И это неудивительно, потому что знание государственного языка живя в Казахстане, пусть другой национальности обязанность каждого гражданина и значительное преимущество.

Недавно депутаты Парламента РК внесли новое предложение: изучать казахскую историю на казахском языке без деления на обучение языков. То есть, ученики русских классов, так же как и казахских, должны изучать историю Казахстана на государственном языке. По мнению депутатов, это значительно повлияет на качество

образования и получаемую информацию. Таким образом, намерены улучшить качество образования и казахского языка, и историю страны.

«Для нас это одна из первостепенных задач – сделать так, чтобы обучение на государственном языке было доминирующим... В этом не должно быть никаких дискуссий, потому что это государственный язык и очевидно, что на государственном языке должны обучаться граждане нашей страны», – заявил министр образования и науки РК Асхат Аймагамбетов на одном из недавних заседаний Правительства [3].

Подытоживая хочу отметить, что полиязычие – тренд образования и в этом нет никаких сомнений. Человек, свободно владеющий несколькими языками, имеет большую потребность на рынке труда и в целом. И чтобы нам войти в число самых развитых стран мира, несомненно нужно знать как можно больше языков. В этом направлении в сфере образования есть огромная государственная поддержка. Профильное ведомство делает многое, чтобы каждый ученик владел казахским, русским и английским языком и смог показать эти свои знания на международной арене. В свою очередь, нынешняя молодежь может воспользоваться всеми возможностями и стать не только ценным кадром, но и умным, высокообразованным, разносторонним гражданином нашей страны.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Послание Президента РК Н.А. Назарбаева Народу Казахстана
- 2 [www.wikipedia.kz](http://www.wikipedia.kz)
- 3 [www.primeministr.kz](http://www.primeministr.kz)

#### ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ТҮПНҰСҚАЛЫ БЕЙНЕБАЯНДАР МЕН ФИЛЬМДЕРДІ ҚОЛДАНУ ТӘСІЛДЕРІ

МАНАТБЕКОВА А. А.

студент, ДЯ-705 тобы, Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ.

ДЖЕНБАЕВА К. Б.

ғылыми жетекші, гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Семей қ.

Оқу процесінде оқушылар көбінесе лексикалық және грамматикалық білім мен дағдыларды игереді, бірақ олардың сұхбаттасушысын дәл түсіне алмайды, нәтижесінде адамдар арасындағы байланыс бұзылады. Олар шет тілін сөйлеуді түсінудің

минималды жеткілікті деңгейіне жете алмайды. Бұл жағдайда адамның ана тілінің сөйлеу мәнерін түсіну қабілетінің көрсеткіші ретінде лексикалық тыңдау дағдыларын дамыту қажет болады.

Тәжірибе көрсеткендей, адам шет тілдік қатынас кезінде үлкен қиындықтарды дәл сөйлеуді құлақпен қабылдау мен түсінуді сезінеді, сондықтан тыңдау дағдыларын дамыту мен жетілдіру болашақ маманға шет тілін үйретудің алғы шарты болып табылады. Отандық және шетелдік әдістемелік әдебиеттерді талдау тыңдауға үйрету құралы ретінде шынайы бейне материалдарды тартудың, атап айтқанда, лексикалық тыңдау дағдыларын дамытудың үлкен дағдылары анықталады. Бейне материалмен жұмыс істеудің әр түрлі әдістері бар, бірақ шынайы бейнені лексикалық тыңдау дағдыларын дамыту құралы ретінде пайдаланудың үлкен білім беру мүмкіндіктері мен онымен жұмыс істеу тәсілдерін әдістемелік тәжірибеде жеткіліксіз пайдалану арасында қарама-қайшылық туындайды [1, б. 144–156].

Аудиовизуалды – есту мен көруді бір уақытта қабылдауға негізделген.

Тыңдау – бұл қарым-қатынастың табиғи жағдайында белгілі бір хабарламаны құлақ арқылы түсінудің күрделі қабілеті.

– Кешен дегеніміз – бір бүтінді құрайтын заттардың немесе құбылыстардың жиынтығы.

– Лексикалық тыңдау дағдылары – сөз деңгейіндегі хабарламаны, сондай-ақ олар берілген контексті құлақпен есту қабілеті.

– Қабылдау – бұл әдіснаманың негізгі санаты, нақты іс-әрекеттермен байланысты, оның жиынтығы қалыптасып жатқан қызметтің мәні болып табылады.

– Дағды м бұл алынған білім мен дағдылардың жиынтығымен қамтамасыз етілген субъект игерген әрекеттерді орындау тәсілі.

– Жаттығу – жаттығу, әр түрлі күрделілік деңгейіндегі тәрбиелік сөйлеу әрекеттерін орындау. Дидактикалық бағыттың болмауына байланысты, тілдік емес ортада шынайы материалдардың көмегімен ұсынылған ақпарат жоғары беделге ие; табиғилық үлкен танымдық белсенділікті тудырады, ал оқу материалдары таза білім беру функциясын орындайды және сыныптан тыс жерде болатын ойдан шығарылған жағдайларды бейнелейді, сол арқылы мотивацияны, ұсынылған ақпараттың сенімділігін төмендетеді, оларды пайдалану кейіннен алынған материалдарды түсінуге көшуді қиындатуы мүмкін. Видеоматериалдарды оқытуға енгізу олардың оқу үдерісіндегі рөлі мен орнын теориялық тұрғыдан



кайта қарауды қажет етті. Бейне материалдар (бейнежазбалар) деп біз кез-келген теледидарлық өнімді (жаңалықтар, сұхбаттар, ток-шоулар, жарнамалық блоктар және т.б.), сондай-ақ магнитофонға немесе цифрлық таспаға жазылған және дидактикалық материал ретінде пайдаланылатын көркем фильмдерді, деректі фильмдерді, мультфильмдерді түсінеміз. Бірнеше рет қарау мүмкіндігі, «токтату» және «кідірту» режимдерін пайдалану, қажетті фрагментті жылдам іздеу арқылы мәтіндерді тыңдап, олармен жұмыс жасауға болады.

Соңғы жылдары пайда болған аудиовизуалды құралдарды қолдану туралы кең көлемді әдебиеттерде зерттеушілер шет тілінің оқу процесінде бейнежазбаларға тән көптеген функционалды мақсаттарды атайды. Оқу процесінде шынайы бейне материалдарды орындайтын келесі негізгі функцияларға тоқтадық:

– Ақпарат

Бейне материалдар ақпарат көзі болып табылады, эмоционалды, интеллектуалды және тәрбиелік әсер ету құралдарына ие. Бейне материалдардың ақпараттылығы олардың басқа бұқаралық ақпарат құралдарына қарағанда көпқырлы және алуан түрлі болатын шындықты көрсетуге негізделген; сонымен бірге шынайы бейнематериалдар бізге өзін өзі көретін формада қоғамның бейнесін ұсынады; бұл барлық жастағы және ана тілінде сөйлеушілер көретін және еститін ақпаратты алудың ең сенімді арнасы.

– Мотивациялық

Шетел тілі сабағында бейнематериалдарды қолданғанда мотивацияның екі түрі дамиды: өзін өзі ынталандыру, фильм өзі қызықты болған кезде және мотивация, ол оқушының оқып жатқан тілін түсінетіндігін көрсету арқылы жүзеге асады. Бұл қанағат әкеледі және өз күшіне сенімділік береді және одан әрі жетілдіруге деген ұмтылыс береді. Оқушылар бейнені қанағаттандыруды тек қызықты және көңіл көтеретін әңгіме арқылы емес, тек тілді түсіну арқылы алуына ұмтылу керек.

– Модельдеу

Бейнені пайдалану табиғи қарым-қатынас жағдайларын модельдейтін көптеген жағдайларды модельдеуге мүмкіндік береді. Тілдік ортаға модель алмастырушы ретінде әрекет ете отырып, шынайы бейнематериалдар модельдеу функциясын жүзеге асырады, «оқушының санасында тілде толыққанды сөйлеу тудыру тұрғысынан оңтайлы тіл моделін» құра отырып, екіншіден, берілген мәдениетке тән әлем бейнесін «қалыптастырады.

– Интегративті

Интегративті функция ақпарат тасымалдаушысы ретінде бейне материалы басқа оқулықтарда, баспа мәтіндерінде қамтылған оқу материалын біріктіре алатындығында, сондай-ақ қоршаған шындықтың ерекше құбылыстары мен процестерін бейнелейтіндігінде.

– Көрнекілік

Бұл функция оқушыларға оқытылған тілдік материалды іс жүзінде қалай жүзеге асырудың мысалдарын көрсетуден тұрады. Аудио мен бейнені біріктірудің арқасында шынайы бейне материалдар зерттелетін тілдің нормасы мен қолданылуын бейнелейтін шынайы сөйлеу үлгілерінің көзі болып табылады, сонымен қатар басқа дереккөздерге қарағанда жақында тілде болған өзгерістерді көрсетеді.

– Дамуда

Ол есте сақтау, зейін, ойлау тетіктерін дамыту функциясы, сонымен қатар жеке қасиеттерін дамыту функциясы түрінде ұсынылған. Тілді меңгеру процесінде оқушылардың сөйлеу әрекетінің дағдыларын олардың білімі мен дағдыларын жаңа жағдайға ауыстырумен сипатталатын шығармашылық қызметінің дамуына ықпал етеді.

– Тәрбиелік

Шынайы бейне материалдармен жұмыс жасау басқа мәдениетті түсінуді қамтамасыз етеді, әртүрлі қоғамдардың интеграциялануына ықпал етеді, мәдениеттің барған сайын белсенді диалогы, бұл оқытудың жаһандық мақсаты болып табылады. Оларды қолдану тіл мен мәдениетті бірге оқыту принципін жүзеге асыруға ықпал етеді [2].

Жоғарыда келтірілген шынайы бейнематериалдардың білім беру мүмкіндіктерінің тізімі әлі толық емес. Алайда, бұл олардың басқа оқу құралдарымен салыстырғанда бірегейлігі мен оларды қолдану қажеттілігін дәлелдейді.

Практикада шынайы фильмдерді сәтті қолдану үшін олармен тиісті жұмысты ұйымдастыру қажет. Біріншіден, біз білім берудің мақсаттары мен міндеттерін анықтауымыз керек (осы фильмді көрсету арқылы біз неге жетеміз). Мұндай жұмысты орындаудағы екінші маңызды қадам – бейнежазбаны таңдау (неге біз дәл осы фильмді көрсеткіміз келеді).

Отандық және шетелдік зерттеулерде бейнені таңдау мәселесіне үлкен көңіл бөлінеді. Осы тақырып бойынша әртүрлі авторлардың жарияланымдарын талдағаннан кейін (Елухина Н. В.,

Милруд Р. П., Носноович Е. В., Жоглина Г. Г., Скарцелла), біз келесі критерийлерді бөліп аламыз. Шынайы материалдар:

- бейнематериалдардың тілдік мазмұнының оқушылардың тілдік дайындық деңгейіне сәйкестігі;
- бейне жазбалар тақырыбының өзектілігі;
- дыбыс пен безендіру сапасы;
- бейне жазбалар мазмұнының жанрлық ерекшеліктерінің білім беру мақсаттары мен міндеттеріне, оқушылардың қызығушылықтарына сәйкестігі;
- аймақтық ерекшелігін ескеру;
- бейнежазбалардың әлеуметтік-мәдени мазмұнының әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қалыптастыру мақсатына сәйкестігі;
- ақпараттық және көркемдік құндылығы;
- көрермендер арасында танымалдылық;
- жанрлық және композициялық әртүрлілік;
- қақтығыстың болуы [3, 282].

Бұл критерийлер материалдарды таңдау мен ұсынуға арналған функционалды тәсіл негізінде әзірленді, бұл қазіргі кезде отандық әдістемеді шынайы бейне материалдардың коммуникативті маңыздылығын, оқушылар қолдануы керек. Күнделікті сабақтарда мен қарым-қатынас формаларын ескереді.

Фильмдерді пайдалану оқушылардың ақыл-ой әрекетінің әр түрлі аспектілерін, ең алдымен, тыңдауға үйретуде кілт болып табылатын зейін мен есте сақтауды дамытуға ықпал етеді. Сыныпта қарау кезінде бірлескен танымдық іс-әрекет атмосферасы пайда болады. Мұндай жағдайда зейінсіз оқушының өзі де зейінді болады.

Мазмұнын түсіну үшін оқушылар біраз күш жұмсауы керек. Сонымен, еріксіз назар еріктіге айналады. Зейіннің қарқындылығы есте сақтау процесіне әсер етеді. Ақпараттық ағынның әр түрлі арналарын қолдану (есту, көру, қозғалтқышты қабылдау) аймақтық және лингвистикалық материалдарды алу күшіне жағымды әсер етеді.

Қорытындылай келе, тыңдауға үйретудің түпкі мақсаты – оқушының шет тілінің сөйлеу мәнерін қабылдау және түсіну дағдылары мен дағдыларын меңгеруі, бұл оған өз кезегінде қатысуға көмектесетіндігін тағы бір рет атап өту керек. Мұнда ауызша қарым-қатынас фактілері орын алады. Алайда оқушылардың ана тілінде сөйлейтіндермен байланысы жеткіліксіз болғандықтан, тыңдауға үйрету кезінде түпнұсқа материалдарды, оның ішінде фильмдерді қолданбай, бұл мақсатқа тиімді жету мүмкін емес, өйткені олар

шетел тілін табиғи түрде түсіну қабілетін қалыптастырады [4;336]. Жоғарыда келтірілген теориялық және практикалық талдауларды мен Семей қаласында КММ Шәкәрім атындағы үш тілде оқытатын көпбейінді гимназияда практика өту барысында өз сабақтарымда қолдандым. 9 «Ә» сынып оқушыларымен түпнұсқалы бейнебаяндар мен фильмдерді қолдану барысында өткізген сабақтарым өте сәтті шықты. Оқушылардың сабаққа деген белсенділіктері мен қызығушылықтары өте жоғары деңгейде болды. Сондықтан, оқушылармен тек қана оқулықтағы мәтіндермен ғана жұмыс жасап қоймай, түпнұсқалы бейнебаяндар мен фильмдерді қолдансақ, оқушылардың тілге деген қызығушылықтарын одан әрі арттыруға болады деген қорытындыға келдік.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Peacock M. The Effect of Authentic Materials on the Motivation of EFL Learners // ELT Journal. - 2008. - № 51 (2). - P. 144-156.
- 2 Murdoch, Y. Using Authentic Texts in the Language Classroom [Электронный ресурс] / Y. Murdoch // Режим доступа: <http://www.cels.bham.ac.uk/resources/essays/yvette2.pdf>. 2009.
- 3 Nuttall C. Teaching Reading Skills in a foreign language. New Edition. Oxford: Oxford University Press, 2009. - 282 p.
- 4 Richard, J.C. Curriculum development in language teaching [Текст] / J. C. Richards. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 336p.
- 5 Смирнова Л.Е. Подбор аутентичных материалов для практических занятий по иностранному языку // Международный научный журнал «Инновационная наука». – 2016. – №4. – С. 15-21.

#### КӨПТІЛДІЛІК – ЗАМАНАУИ ДАМУ ТРЕНДІ РЕТІНДЕ

МАРАТ А.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ЖУМАБЕКОВА Б. Б.

гуманитарлық білім магистрі, аға оқытушы,

Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Көптілділік адамзат дамуының маңызды бағыты ретінде ұзақ уақыттан бері танылып келеді. Бүгінде басқа жерде халқы бір ғана тілде сөйлейтін елдер бар деп елестету мүмкін емес. Және шын мәнінде бір ғана ұлт өмір сүретін өркениетті мемлекеттер

жоқ. Кез келген көпұлтты мемлекеттің қалыпты жұмыс істеуі үшін қостілділік пен көптілділікті қалыптастыру өте маңызды. Көптілді білім беру – бұл бірнеше тілді қатар меңгеруге негізделген оқытудың, тәрбиелеудің және тұлғаны дамытудың мақсатты ұйымдастырылған, стандартталған үштік үдерісі. Бұл үдеріс өзара байланысты ресурстар мен білім беруде қарастырылған іс-шаралардың мерзімдері. Қазақстанда тілдердің үштұғырлығы идеясын алғаш рет Н. Назарбаев 2004 жылы айтқан болатын.

Қазақстан Республикасының жаһандау кезеңіндегі ең маңызды мәселелерінің бірі-үштілділік. Мәдениеттер мен халықтардың тілдерінің жаһандану дәуірінде коммуниканттардың бір-бірін түсінуі үшін көптілділік факторы үлкен маңызға ие. Үштілділік – көптілділіктің бір түрі. Қазақ, орыс және шет тілдерін білу қазіргі қоғамдағы адамның кәсіби қызметінің ажырамас құрамдас бөлігіне айналуға. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев біздің елімізде үштілділіктің жұмыс істеуі керектігін аттап өтті.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты векторы» атты әйгілі Жолдауында Қазақстанда көптілділікті дамытуға баса назар аударды: «Біздің еліміздің құндылықтары мен басты артықшылығының бірі – көпұлттылық пен көптілділік». Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес мемлекеттік тіл – қазақ тілі. Онымен бірге мемлекеттік органдарда орыс тілі ресми түрде қолданылады.

«Қазақстан бүкіл әлемде жоғары білімді ел ретінде қабылдануы керек, оның халқы үш тілді қолданады: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі, ал ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі» (Н. Ә. Назарбаев).

Қазақстанда осы елде тұратын халықтардың тілдерін үйренуге үлкен көңіл бөлінеді. Мұнда қазақ тілі-мемлекеттік тіл, ал орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі. Егер оқыту мемлекеттік, қазақ және ұлтаралық қатынас тілінде, мектептерде, колледждер мен ЖОО-ларда орыс тілдерінде жүзеге асырылатынын, ал барлық оқу орындарының оқу жоспарларында орыс тілінен басқа кемінде бір шет тілін оқып-үйрену көзделгенін ескеретін болсақ, Қазақстанда қазірдің өзінде екі тілді ахуал қалыптасты және көптілді білім беру үрдісі бар деп айтуға болады.

Көптілділік адамзат дамуының маңызды бағыты ретінде бұрыннан белгілі. Бүгінде басқа жерде адамдар тек бір тілде сөйлейтін елдер бар деп елестету мүмкін емес. Шындығында, бір

ғана ұлт өмір сүретін өркениетті мемлекеттер жоқ. Кез-келген көпұлтты мемлекеттің қалыпты жұмыс істеуі үшін екі тілділік пен көптілділіктің қалыптасуы өте маңызды. Қазақстан – көпұлтты мемлекет. Өмір әртүрлі ұлт өкілдерінің бір үлкен тату отбасында өмір сүріп, басқа ұлт өкілдерінің тілдерімен танысып, олардың тілдерін үйренетіндігімен қалыптасты.

Елбасымыз өзінің халыққа арнаған Жолдауындағы білім беру жүйесінде үш тілдің: мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және әлемдік экономикаға үйлесімді кірігу тілі ретінде ағылшын тілін меңгерген бәсекеге қабілетті маман даярлау міндетін атап көрсеткендігі белгілі.

Қазақстанда білім берудің маңызды стратегиялық міндеті, бір жағынан, қазақстандық үздік білім беру дәстүрлерін сақтау, екінші жағынан, түлектерді халықаралық біліктілік қасиеттерімен қамтамасыз ету, олардың лингвистикалық санасын дамыту болып табылады, оның негізінде – мемлекеттік, ана және шет тілдерін меңгеру. «Қазір Қазақстанда негізінен екі тілділік ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінің маңызды бағыты ретінде орнықты. Ана тілінен басқа, басқа адамдардың тілін білетін адам көптеген адамдармен сөйлесуге, басқа адамдардың ана тілінде дамыған материалдық және рухани байлыққа қосылуға, оның тарихымен, мәдениетімен жақынырақ және тереңірек танысуға мүмкіндік алады».

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев 2009 жылы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа Жолдауында елдің және оның азаматтарының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мақсатында «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезең-кезеңімен іске асыру ұсынылғанын атап өтті, оған сәйкес Үш тілді: мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі ретінде ағылшын тілін дамыту қажет екенін айтып өтті. Мемлекет басшысы таяу болашақта қазақстандықтардың алдына осындай міндет қойып отыр. Көптілділік-көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі. Көптілді адамды әр түрлі қарым-қатынас жағдайларында шет тілдерін қолдана алатын, түсінетін және білетін адам деп атауға болады. Шет тілін үйрену әлі білім алу туралы айтпайды. Бірнеше шет тілдерін меңгерудің халықаралық стандартты деңгейіне қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін біз көптілді білім беру тұжырымдамасын қарастырады. Ол базалық, аралық және жаңа оқыту тілінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары көрсетілген көптілді тілашарларды, сөздіктер мен оқу-әдістемелік әдебиеттерді

пайдалана отырып, арнайы технологияны әзірлеу, оқыту принциптерін, мазмұнын белгілі бір іріктеуде көптілді тұлғаны қалыптастыруды болжайды. Оқытудың жаңа технологиясында оқыту мазмұнының екінші және үшінші тілдерге сәйкестігін қамтамасыз ету қажет, әмбебап тілдік құбылыстардан бастап, жаңа, оқытылатын тілге көшу керек. Оқытудың шекті деңгейіне арналған көптілді тұлғаның төменде келтірілген жалпыланған дайын моделі біз нақтылаған фонетикалық, лексикалық және грамматикалық минимумдармен байланысты, олар төменде талқыланады.

Көптілді тұлғаның қалыптасу деңгейлері белгілі бір дәрежеде шартты, өйткені олар әртүрлі комбинацияларға ие болуы мүмкін.

Шет тілдерін оқытудың негізгі мақсаты ақпараттық, коммуникативтік және зияткерлік қажеттіліктері, қабілеттері мен құзыреттіліктері бар көп мәдениетті көп тілді тұлғаны қалыптастыру болып табылады, бұл оған шет тілді таным, шет тілді қарым-қатынас және шет тілді шығармашылық субъектісі ролінде мәдениетаралық қарым-қатынас және кәсіби-тілдік қызмет жағдайында табысты әрекет етуге мүмкіндік береді.

Көптілді құзыреттілік бірнеше шет тілдерін меңгеру ғана емес. Көптілді құзыреттілік – бұл лингвистикалық білім жүйесіне ие болу, әртүрлі тілдердің лингвистикалық ұйымдастырылуындағы ұқсас және әртүрлі тілдерді анықтай білу, тілдің жұмыс істеу тетіктерін және сөйлеу әрекеттерінің алгоритмдерін түсіну, метакогнитивті стратегияларды және дамыған танымдық қабілеттерді меңгеру.

Көптілді құзыреттілік – бұл белгілі бір тілдерді білудің қосындысы емес, бірақ пайдаланушы сенетін құзыреттіліктің бірыңғай күрделі, жиі асимметриялық конфигурациясы. Ол шет тілдерін үйренудің әдістері мен процесін түсінуді жақсартады және жаңа жағдайларда қарым-қатынас жасау және әрекет ету қабілетін дамытады.

Ол шет тілдерін үйренудің әдістері мен процесін түсінуді жақсартады және жаңа жағдайларда қарым-қатынас жасау және әрекет ету қабілетін дамытады.

Көптілді құзыреттілік бұрын таныс емес тілдердің негіздерін өз бетінше меңгеру бойынша іс-әрекеттерді мүмкін етеді және сәтті етеді, сондықтан көптілділік құзыреттілігін бірнеше шет тілдерін меңгеру ретінде ғана емес, сонымен қатар шет тілдерін үйрену қабілеті, «тіл сезімі», шет тілдерін өз бетінше үйренуге деген ықылас пен қабілет ретінде қарастыруға болады.

Осылайша, көптілді білім берудегі қалыптасқан тенденциялар мен үштілді білім берудің басымдықтары қазақстандықтардың интеллектуалды, мәдени және рухани әлеуетін арттырудың жаңа жолдары мен тәсілдерін анықтайды. Көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі – көптілді білім беру. Көптілділік – бұл көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Закон Республики Казахстан «О языках» от 11 июня 1997г. [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zab.kz/rus/docs/z970000>

2 ҚР-нің Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы //2021ж.

3 Концепция развития полиязычного образования в Республике Казахстан. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2008. – С.19.

4 Назарбаев Н.А. Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана. – Астана, 2012. – 44 с.

5 Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007.

#### КӨПТІЛДІЛІК БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗГЕРІС ҮРДІСІ РЕТІНДЕ

МОЛДАҒАЛИЕВА Ш. Е.

студент, Д. Нұрпейісова атындағы халықтық музыка академиясы,  
Атырау музыка колледжі, Атырау қ.

ИЗТЕЛЕУОВА А. Б.

қазақ тілі мен әдебиет пәнінің оқытушысы, Д. Нұрпейісова атындағы  
халықтық музыка академиясы, Атырау музыка колледжі, Атырау қ.

*«Жалтақ әлемді аузыңа қарату үшін, рухани ерлік керек, жалтақ әлемге қысылмай, қымтырылмай қарау үшін, рухани байлық керек». Біздіңше, рухани байлық, рухани ерлік тұлғаның тұла бойына тіл арқылы дарымақ. Ал көптілділік – бүгінгі заман талабы. Бір халықтың мәдениетін басқаларымен салыстыру арқылы ғана, әлем суретін әр қилы әрі тұтас көруге мүмкіндік беретін ұлттық мәдениеттің күллі ерекшеліктерін, барша құндылықтарын сезінуге болар еді.»*

**Әбіш Кекілбайұлы**

Халқымыз ежелден тіл мәселесіне көп мән беріп, «Өнер алды – қызыл тіл» деп, сөз өнерін бар өнердің алдына қойып, жоғары

бағалаған. әдетте, тіл жөнінде «тіл – адамдар арасындағы қарым-қатынас жасау құралы» деп, оған жай ғана анықтама берілгенімен, іс жүзінде тіл тек адамдар арасындағы қарым-қатынас жасау құралы ғана болып қалмастан, қайта одан да маңыздысы, ол белгілі бір ұлттың сана-сезімі, халықтың қасиеті, оның жалпы тарихы, әдет-ғұрпы, мәдениетін тұтастай өз бойына қамтып жататын күрделі ұғым. Сондықтан тіл қай ұлттың болмасын тарихы мен тағдырының, тәрбиесі мен тағылымының, бүкіл халықтық болмысының баға жетпес асылы, сарқылмас құнды қазынасы, ұлт рухының ұйтқысы болып келген.

Адамның өз ана тілін жетік білуімен қатар өзге бір ұлттың тілін жетік игеріп, сол ұлт азаматтарымен өзара түсінісе алатыны – үлкен біліктіліктің белгісі деуге болады. Өмірде өзге бір ұлттың тілін білетін адам сол халықтың ішкі жан-дүниесін түсініп, барлық мәдени құндылықтарымен танысу орайына ие бола алады. Азаматтарымыздың қазіргі ай сайын алға қадам басып, күн сайын жаңарып, тез қарқынмен дамып бара жатқан өзгерістерге толы өмірге ойдағыдай сәйкесуі үшін қос тілді болып қана қалмай, сонымен қатар көп тілді болуы басты қажеттілікке айналуда. Бұл іс әр азаматтың өзіне де, өзгеге де тиімді. Сондықтан қазіргі қоғамда көп тілді меңгеру - кез келген адамды жарқын болашаққа бастайтын жол іспеттес. Кезінде халқымыздың «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген аталы сөзі дәл бүгінгі дамыған дәуірімізге сәйкес айтылғандай. Ақпараттық техниканың дамыған заманында тілді үйрену қиындық тудырмайды, қайта көп тіл білгеннің ешбір зияны жоқ. Бірақ қазақ баласы әуелі отбасында қазақы рухпен тыныстап, ана тілінің нәрлі уызына қанып, ұлттық рухани тәрбиенің қайнар бұлағынан сусындап өсуі керек. Алғашқы тәрбиені ана тілінде қабылдап, қазақы қасиетпен жетілген бала кейін қандай ортада жүріп, қанша тіл үйренсе де, өз тілін ұмытпайтын, ұлттық қасиетінен көз жазып адасып қалмайтын болады. Әлихан Бөкейханов сынды алаш арыстарымыздан бастап, кешегі Ш. Уәлиханов, Абай Құнанбайұлы, М. Әуезов, Қ. Сәтбаев, сияқты талай тарландарымыз орыс тілінде білім алса да, ана тілінің идеологиясы мен мәртебесін ең жоғары орынға қойған. Өйткені олардың бәрінің де тілі қазақша шыққан, бірі ауыл молдасынан хат таныса, енді бірі ана тілінде мұғалімдерден тіл сындырған. Тіл ана тілде сайрап тұрғандықтан, ешкім оған балта да шаба алмаған. Қазақ халқы – табиғатынан еліктегіш, қабылдағыш халық. Кеңес заманында орыс тілі заманның кілтті болды. Бұл – заман талабы еді. Енді алдағы

асу – ағылшын тілі. Адам көп тіл білген сайын оның көкірек көзі ашылып, өмірінің көкжиегі кеңіп, өрісі ұлғая түсетін болады. Қазақ халқында «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі ілім біл», «Бір тіл білген – бір адам, екі тіл білген – екі адам» деген халық қағидаты бар. Жазушы-аудармашы Г. Бельгер: «Неміс тілі, қазақ тілі, орыс тілі – шабытымның үш қайнар бұлағы» дейді. Орыстың жазушысы А. Чехов: «Біреп тіл білмеген адам өзін паспортсыз жандай сезінеді» деген екен. Тарихи деректерге жүгінсек, осыдан 12 ғасырдың алдында жасаған энциклопист ғалым, әлемде Аристотельден кейін аға ұстаз аталған ұлы ғұлама Әбу Наср Әл-Фараби бабамыз өз өмірінде 70-ке жуық ұлттың тілін жетік білгендіктен, артына мәңгі өшпес мол рухани мұра қалдырып кеткені анық. Ендеше көптілді білу – кез-келген адамға білімін толықтырудың, ізденудің, шығармашылықтың қайнар көзі десек артық болмас. «Көптілділік» термині (ағылшын тілінде – multilingualism, mehrsprachigkeit) қоғамда әртүрлі тілдердің таралуы, жеке тұлғалардың бірнеше тілдік құралдар арқылы сөйлесу мүмкіндігі ретінде түсіндіріледі. Көп тілді тұлға қалыптастыру - бір мезгілде бірнеше тілді меңгеріп, адамзат тәжірибесінің әлеуметтік маңызды «фрагменті» ретінде тіл білімі мен оны үйрену дағдысын, сөйлеу әрекетін нақты көрсете алатын, сондай-ақ тіл мен мәдениетке деген құндылықты тұрғыдағы қатынасына дербес тәрбиеленуі мен дамуы. Көптілді білім беру дегеніміз – оқу үрдісі барысында екі не одан да көп тілде білім беру. Мемлекетіміздің мектеп реформасында қаралған үш тілде оқыту – қазіргі заман қажеттілігі. Осы мақсатта қазақ, орыс, ағылшын тілдері ұлтына қарамастан тең дәрежеде асырылады. Көптілді білім – көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Бүгінгі таңда көп тілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Көптілділік – ұзақ жылдардың жемісі, қазіргі заманға сай адамдар бір тілмен ғана шектелмей, бүгінгі күндегі өзекті мәселелердің бірі – бірнеше тілдерді ұғып, үйрену. Адам неғұрлым көп тілдерді білген сайын, соғұрлым мүмкіндіктері де арта түседі. Өз ана тілін меңгерген адамның келесі тілдерді меңгеруі әлдеқайда жеңіл болатынын психолог ғалымдар дәлелдеген. «Қандай да болмасын бір өзге тілді білетін адамға екінші тілді меңгеру біріншіге қарағанда айтарлықтай жеңіл және тез болады, себебі бірінші өзге тілді меңгергенде, адамда ана тіліне қосымша үйренуші тіл сезімі қалыптасады, сонымен қатар жалпы тіл ерекшеліктерін айыра білу қабілеті дамиды, осы қабілеттің

арқасында адам тек қана үйренетін тілдің емес, жалпы тілдердің арасындағы ерекшеліктерді айыра алады». Көптілді меңгеру деген ұғым - қазақ дүниетанымында бұрыннан бар түсінік. Мұны ел басқарушыға қойылатын талаптардың бірі «жеті жұрттың тілін білу» екендігінен байқауға болады, себебі ата-бабамыз көптеген хандықтардың көшбасшысына жеті өнерді меңгерген адамды лайық деп танып сайлаған.

Көптілділік мәселесі – Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл әлемнің алдында тұрған көкейкесті мәселелердің бірі. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев көптілді білімді дамытуға жіті назар аударып «...еліміздің маңызды құндылықтарының бірі және басты артықшылығы – көпұлттылық пен көптілділік» деп атап көрсеткені белгілі. Тұңғыш президент жүктеген тапсырмаларға сәйкес, Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы мен «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени бағдарламасында, Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, 2020 жылға қарай «... барша қазақстандықтар қазақ тілін, орыс тілін – 95 % және 25 % – ағылшын тілін меңгеруі тиіс» делінген. Көптілді оқыту – білім берудің қоршаған әлемде болып жатқан үдемелі өзгерістерге бейімделгіштігін күшейтетін лингвистикалық біліктілігі жоғары дамыған, бәсекеге қабілетті жастардың қалыптасуына септігін тигізетін жаңа үлгісін құруды көздейді. Осы орайда үш тілде (қазақ, орыс, ағылшын) бірдей оқытуды білдіретін көптілді оқыту бағдарламасының бірегейлігін атап өту керек. Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезеңмен іске асыруды қолға алуды ұсынған болаын. «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі» атап көрсетілді. Иә, «үштілділік» саясатын қайта қарау қажет деген пікірлер жиі қылаң беріп жүргені жасырын емес. Десек те, Елбасының: «Қазақ тілі үш тілдің біреуі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді» деп ескерткен. Әлемдегі дамыған отыз елдің қатарына қосылу үшін билік «үш тұғырлы тіл» саясатын қолға алып жатқаны белгілі. Үш тілде оқыту – заман талабы десек, оның негізгі мақсаты: бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті, мәдениетті тұлғаны дамыту және

қалыптастыру. Қазақстанды бүкіл әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде тануы керек. Олар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қарым-қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономиканы ойдағыдай түсіну тілі. Дәлірек айтқанда, осы үштұғырлы тілді білу тұлғаның ой-өрісін кеңейтеді, оның «сегіз қырлы, бір сырлы» тұлға болып дамуына жол ашады, ұлтаралық қатынас мәдениетін, толлеранттылығын және планетарлық ойлауының қалыптасуына мүмкіндік туғызады.

Тілдерді меңгеру – әрбір Қазақстан азаматының парызы мен міндеті, бұл олардың қоғамдық өмірде бәсекеге қабілеттілігі мен белсенділігін айқындайды. Қазақстан білімінің жақсы дәстүрін сақтай отырып, білім алушыларды халықаралық біліктілік сапасымен қамтамасыз ету кейінге қалдырылмайтын мәселе. Менің ойымша, біздің тәжірибемізге:

– баланың 9 жасқа дейін тек ана тілінде және мемлекеттік тілде білім алуы;

– мектептерде, білім беретін ұйымдарда көптілді білім беретін тегін үйірмелер жүргізілуі енгізілсе,

– жұмысқа қабылданарда ең алдымен мемлекеттік тілге басымдылық берілсе көптілді білуде көптеген мәселелер өз шешімін табары сөзсіз.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың салған сара жолды дәстүрлі Жолдауында «Тілдердің үш тұғырлығы» мәдени жобасын іске асыруды жеделдету тиістігіне ерекше мән берілді. Сонымен қатар бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқытудың сапасын арттыру қажеттілігіне ерекше назар аударды. Қазіргі ҚР президенті Тоқаев Қасым-Жомарт Кемелұлы да тіл мәселесіне қатысты жобаларды ары қарай дамытуды жоспарлы түрде жүргізіп келеді. Сондықтан қазақ тілін тереңдетіп оқыту, сонымен қатар көптілділікті меңгеруді жолға қою – бүгінгі таңдағы орта білім жүйесінде педагогикалық үрдістің негізгі бағыттарының бірі. Әлемдік білім беру іс-тәжірибесінде көптілді және билингвалды білім беру жаңалық емес, атап айтқанда, АҚШ пен көптеген Еуропа елдерінде, әсіресе соңғы жылдарда бұл бағытта жетістікке қол жеткен. Бірақ, қазақстандық білім беру жүйесінде көптілді және билингвалды білім халықаралық іс-тәжірибесінде қолданыс тапқан моделдерін енгізу – жаңа педагогикалық проблема, өйткені ол жаңа жағдайларда шығармашылық тұрғыдан іске асырылуы тиіс.

Қазақстан кеңістігіндегі үштілділік бұл заман талабы болып отыр. Егер осы үштілділік біздің мемлекетіміздің болашағына жұмыс істесін десек, онда үштілділікте басымдылық мемлекеттік тілге берілуі керек. Қалған екі тіл сол мемлекеттік тілмен таласпай, керісінше, сол мемлекеттік тілдің әрі қарай дамуына қызмет етуде құрал ретінде пайдаланылу керек. Азаматтарымыздың қазіргі ай сайын алға ілгерілеп, күн сайын жаңарып тез қарқынмен дамып бара жатқан өзгерістен өмірге икемді болуы үшін, қос тілді біліп қана қоймай, қайта көптілді білуі төтенше қажеттілікке айналар еді.

Қорыта айтатын болсақ, көптілді білім беру аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейге көтерілуіміз керек. Елдің ертеңі өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой- пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет. Біз бүгін Тәуелсіз Қазақстанда, құқықтық мемлекетте өмір сүріп келеміз. Өз кең байтақ жеріміз, мемлекеттік тіл статусына ие ана тіліміз бар. Бұл – ел ынтымағы пен бірлігінің үлкен жемісі. Ендеше, «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте!» деген халқымыздың даналық сөзін жадымыздан шығармай, ең алдымен өз тілімізді жетік меңгеріп, сонан соң көптілді меңгеруді талап етейік!

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Хасанұлы Б. «Үштілділік-бірарапты тілдік үрдіс», Алматы, 2013 ж.
- 2 Солташұлы Б. «Замана талабы- Көп тілді білу». Ақиқат 26 қараша.
- 3 <https://massaget.kz/blogs/11321/>
- 4 <http://anatili.kazgazeta.kz/news/50346>
- 5 <https://articlekz.com/kk/article/15974>

## ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

ШАЙКЕНОВА А. Е.

студент, Торайғыров университет, г. Павлодар

ПОГОЖЕВА Е. Ю.

PhD, ст. преподаватель, Торайғыров университет, г. Павлодар

Игра является уникальным явлением общечеловеческой культуры, ее истоком и вершиной. Ни в одной своей деятельности человек не проявляет такого самозабвения, раскрытия своих психофизиологических и интеллектуальных ресурсов, как в игре. Именно поэтому она принята в систему профессиональной подготовки людей, именно поэтому игра расширяет свои принципы, вторгаясь в ранее непредсказуемые сферы человеческой жизни. Общение на любом языке требует большого словарного запаса, который накапливается в течение нескольких лет. Отсюда следует, что изучение языка должно начинаться с самого раннего возраста. Это заставило педагогов искать новые методики, позволяющие детям эффективно и результативно изучать иностранные языки, а главное с интересом. Учитывая тот факт, что интерес является наилучшим стимулом к обучению, необходимо стараться использовать все возможности для облегчения ребенка посредством игровой деятельности в процессе изучения того или иного языка.

Повышение эффективности обучения иностранному языку - это проблема, которая затрагивает всех учителей. Уровень знаний и интерес к предмету во многом зависят от качества преподавания. Учителя, которые работают с энтузиазмом, любят свою работу и понимают детей, постоянно ищут новые подходы и методы обучения иностранным языкам, которые усиливают умственную деятельность учащихся, делают процесс обучения качественным, эффективным и в то же время привлекательным и интересным.

Один из способов достижения этих целей-придать тем или иным видам учебной деятельности нестандартные, оригинальные формы. В последнее время большое внимание уделяется использованию игровых форм обучения иностранному языку.

Игра является одним из наиболее эффективных средств формирования коммуникативной направленности в обучении иностранному языку. На младшем этапе он выступает как необходимая составляющая занятий. Это значительно активизирует процесс обучения.

Тот факт, что игра вызывает интерес и активность детей и дает им возможность проявить себя в увлекательной для них деятельности, способствует более быстрому и длительному запоминанию иноязычных слов и предложений. Это связано еще и с тем, что знание материала является необходимым условием для активного участия в игре, а иногда и предпосылкой для победы. Игра дает вам возможность не только совершенствоваться, но и приобретать новые знания, так как желание победить заставляет вас думать, вспоминать то, что вы уже прошли, и запоминать все новое. Еще одним условием игры является ее доступность для детей.

При использовании языковых и языковых игр в классе учитель должен учитывать следующее:

1 Выбирая игровой форме должны быть оправданы педагогически и дидактически.

2 Учитель должен знать, с какой целью он ведет ту или иную игру.

3 В Играх, как многие ученики должны принимать участие.

4 Игры должны соответствовать возрасту и языковым возможностям учащихся.

5 Языковые игры служат развитию всех видов языковой деятельности.

На переднем плане-оратор. Существуют игры, которые включают письменное исполнение, а также ряд задач, которые могут быть выполнены устно или письменно по усмотрению учителя.

1 Это не всегда возможно, языковая игра в урок тема» вставить». Но учитель должен попытаться это сделать.

2 Ведущий, как правило, учитель, должен быть как можно дальше в фоновом режиме. Роль ведущего могут играть и дети.

3 Время подготовки и проведения игры и ее преимущества должны быть в разумном соотношении друг с другом.

4 Среди многих видов упражнений есть такие, которые являются предметом педагогических дискуссий: корректирующие упражнения. Упражнения для устранения неполадок полезны, потому что они дают радость от открытия и стимулируют активность студентов.

5 Языковые игры должны проводиться, прежде всего, на иностранном языке.

6 Игры не могут заменить систематической тренировки и интенсивные тренировки. Они основаны на том, что вы уже узнали. Учитель должен применять их умеренно, адекватно и планомерно.

Большинство игр основаны на конкуренции. В этом случае игра разбивается на группы (класс делится на команды), которые должны быть одинаковыми по количеству учеников и уровню их знаний. Лучше, если учитель разделит их на группы с учетом уровня подготовки детей и их приоритетов в общении.

Во время самостоятельной работы в каждой группе должен быть хорошо обученный ученик, способный проверить правильность языка членов команды. Такой ученик может выступать в роли «судьи», а не учителя. В некоторых играх команды могут контролировать себя. Ответы, набрав очки друг друга. Оценки одинаковы, и на основе этих данных проводится объективная оценка.

При этом точный счет определяется победителями. Вы должны быть хорошо продуманы и напряжены. Рекомендуется ввести таблицу с количеством очков, набранных игроками, и суммировать акции в конце квартала, определить лучших в игре и, возможно, даже дать небольшие награды.

Это не займет много времени во время игры, чтобы заработать очки, вы должны делать фишки и распределять их по мере того, как игра продвигается вперед, она не замедлит свою скорость. В некоторых играх победитель определяется методом накопления, то есть те, кто не справляется с задачей, удаляются из игры.

Практика показала, что этот метод привлекает и детей, им не меньше интересно знать, кто победит, они косвенно участвуют в игре. Однако многое зависит от творческого потенциала учителя: возможно, что учитель найдет метод оценки, соответствующий индивидуальным характеристикам класса.

Игровые трюки для изучения иностранных языков можно использовать попарно, но важно, чтобы учитель контролировал работу, иначе дети потеряют интерес к работе и урокам.

Конечно, обучение иностранному языку-это не просто игра, уверенность и легкость общения между учителем и учениками, порожденная общей игровой атмосферой и самими играми, побуждают детей к серьезным разговорам, обсуждениям всех реальных ситуаций.

Игровой метод для активизации познавательного интереса к изучению иностранного языка, особенно ролевых игр, был применен мной в педагогической практике.

Проведение ролевых игр было значительным событием в жизни этого класса, так как, с одной стороны, это был результат большой



работы класса, а с другой – серьезный экзамен на самостоятельность и находчивость учеников.

Занятия проводились только в группе из 14 человек, я разработал подробное описание этой группы.

Группа из 14 человек состояла из 7 девочек и 7 мальчиков, что привело к равенству в классе учеников по полу.

В классе существовала общность социальных интересов, связанных не только с учебной деятельностью, но и с посещением различных кружков и секций. Таким образом, большинство мальчиков посещают спортивные секции.

Было установлено, что явных лидеров в группе не было, и это способствовало объединению и организации класса в выполнении общих задач, умению их совместно планировать и распределять задачи между собой.

Общий уровень поведенческой дисциплины высок, и группа относится к отдельным преступникам отрицательно.

Следует также отметить, что каждый ученик имеет свободную морально-психологическую позицию.

Все вышеперечисленное учитывалось при подготовке и проведении ролевых игр на уроках.

Слово» игра « значительно повысило интерес и личное участие учеников в занятиях. Следует также отметить, что дети в первую очередь ориентировались на удовольствие, получаемое от игры, могли реализовывать в той или иной степени неигровые цели, присущие ролевой игре, ориентированные на развитие навыков диалогического и монологического языка, закрепление словарного запаса на новые темы, обучение межличностному общению.

Ролевые игры регулярно проводились на уроках, и ребята привыкли к ним, так что в начале новой темы они сами узнали о перспективах новой ролевой игры.

В психолого-педагогической литературе установлено, что если занятия игровыми технологиями не приносят желаемого результата, то они потенциально вредны для учебного заведения, угнетают учащихся и наносят ущерб профессиональной репутации учителя. Полная и качественная оценка результатов обучения в классе с помощью игровых технологий, создание различных отзывов для этой цели, позволяет своевременно отслеживать результаты обучения и вносить необходимые изменения. Обратная связь и качественная оценка необходимы прежде всего учителю-руководителю игры, как во время ее реализации, так и после завершения. Эти методы

включают в себя различные опросы в виде анкет или письменных обзоров. В моем случае была составлена собственная анкета, которая распределялась между учениками в конце урока и собиралась сразу после заполнения.

Анкета включала следующие вопросы:

Что вы ожидали от этой игры?

Вы чувствовали себя включенным в работу?

Напишите несколько общих замечаний о ходе игры, подготовленных материалах и оборудовании.

Сначала ученикам было трудно ответить на эти вопросы; позже, во время ролевых игр, они уже сознательно отвечали на эти вопросы.

Таким образом, учет мнений и интересов учащихся способствовал созданию атмосферы сотрудничества, что, в свою очередь, было важным условием повышения мотивации учащихся к изучению иностранного языка и в целом к повышению успеваемости в школе.

Ролевые игры положительно влияют на формирование познавательных интересов, способствуют сознательному овладению иностранным языком. Они способствуют развитию таких качеств, как самостоятельность, инициатива, командная работа. Ученики активны, увлеченно работают, помогают друг другу, внимательно слушают своих товарищей; учитель только руководит педагогической деятельностью.

Ролевые игры мотивируют речевую деятельность, так как учащиеся оказываются в ситуации, когда потребность что-то сказать, спросить, выяснить, доказать реализуется. Ролевая игра отвечает на вопросы о том, почему (мотив) и почему (цель) нужно что-то сказать. Таким образом, фокус внимания партнеров становится содержанием разговора, что само по себе является положительным фактором. Студенты четко убеждены, что язык можно и нужно использовать в качестве средства общения.

В заключение можно сказать, что игра, безусловно, является эффективным инструментом для изучения иностранного языка, но учитель должен соблюдать чувство меры, иначе она потеряет свою эффективность и привлекательность для учеников. Одна и та же игра может использоваться на разных этапах занятий. Однако все это зависит от конкретных условий работы учителя.

Особенно важно использование ролевых игр в низших классах, так как это важный метод стимулирования мотивации образовательной и познавательной деятельности учащихся. Именно в этом возрасте происходит переход от игры к педагогическому

лидерству. Игра для ребенка-самый понятный способ взаимодействия с учителем и коллегами, но все же не следует забывать, что это в первую очередь не просто игра, а обучающая игра. Каждая игра должна иметь свою цель, задачи и результат.

Подготовка к игре-очень важный момент. Если речь идет о театральной игре, учитель должен заранее продумать все необходимые декорации и костюмы, необходимые во время игры. Необходимо подумать о том, с какими трудностями может столкнуться ученик, или предвидеть конфликтную ситуацию, если игра носит конкурентный характер. В конечном счете, как уже говорилось, эффективность игры будет зависеть не только от внешнего содержания, но и в большей степени от эмоционального состояния, как учеников, так и учителей.

Место проведения и время игры зависят от различных факторов: подготовки учащихся, учебных материалов, конкретных целей и условий занятия. Например, если игра используется в качестве тренировочного упражнения для первоначальной фиксации, можно выделить 20-25 минут урока. В дальнейшем одна и та же игра может играть в течение 3-5 минут и служить своего рода повторением уже выполненного материала, а также разрядкой на уроке. Ряд грамматических игр, например, может быть эффективен при введении нового материала.

Игра способствует развитию познавательной активности учащихся при изучении иностранного языка. Он имеет важный элемент, потому что он делает изучение иностранного языка творческим и коллективным.

Теоретическое исследование было экспериментально проверено по результатам педагогической практики и доказано методическое значение использования ролевых игр в обучении иностранному языку, заключающееся в том, что участие в игре формирует у ребенка ряд психических новообразований. Это воображение и сознание, позволяющие ему переносить свойства одних вещей на другие; формирование характера человеческих отношений, придающих определенный смысл конкретному действию индивида. У него развивается осмысленная ориентация в собственных переживаниях, ребенок пытается их обобщить. Основываясь на всем этом, вы можете разработать культурное поведение, которое позволит вам эффективно отслеживать коллективную и индивидуальную деятельность. Таким образом, на практике доказана эффективность использования игровых технологий в преподавании иностранных языков для стимулирования

мотивации образовательной и познавательной деятельности учащихся.

Подводя итоги курсовой работы, можно сказать, что игра на уроке иностранных языков необходима именно как средство обучения, а не как основное занятие, то есть каждая игра, которую мы вводим на уроке, должна иметь конкретные цели и задачи (педагогические, педагогические, педагогические). Важно не забывать о чувстве меры, когда мы играем на уроке, и контролировать процесс, потому что можно повторить или оставить цели или задачи перед игрой.

На начальном этапе изучения иностранных языков использование игр очень важно, так как деятельность детей в возрасте 8-10 лет только начинает переходить от игры к обучению. Особенно у современных детей возникают проблемы с мотивацией к обучению. Ваше внимание больше привлекают компьютерные игры, социальные сети, телевидение и многое другое, все это посылает информацию, которая не требует анализа или умственной работы. Учителю трудно создать учебную среду и «конкурировать» с такими явлениями. Я думаю, что игра является хорошим помощником в этом деле. На начальном этапе он освобождает учеников и предоставляет их для процесса обучения. Это снимает языковой барьер и делает усвоение материала более эффективным, потому что он становится эмоционально значимым для студентов.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Артамонова Л. Н. игры на уроке английского языка и во внеурочной деятельности. // English language, No. 4, 2008-р. 363.
- Петрова Л. В. игровые технологии на уроках английского языка/ / английский язык, № 11, 2008 г.-с. 5
- 2 Гольшклина И. В., Ефанова З. А. изучение английского языка / авт. - сост. - Волгоград: издательство «Учитель». 2017. - 128 с.
- 3 Калимулина О. В. ролевые игры в обучении диалогической речи // иностранные языки в школе. 2018. 247 -С.
- 5 Маркова, А. К. психология овладения языком как средством общения. - М.: Педагогика. 2016. - 240 С.
- 6 Никитенко З. Н., Гальскова н. д. теория и практика преподавания иностранных языков в начальной школе: учебное пособие для учащихся педагогических вузов и колледжей. Смоленск: Ассоциация XXI века. 2017. -176 С.
- 7 Степанова Е. А. Игра как средство развития интереса к изучаемому языку // иностранные языки в школе. 2018. № 2. – С. 30.

## 6.12 Саясаттану ғылымының өзекті мәселелері 6.12 Актуальные проблемы политологии

### ӘЛЕМДІК ДЕҢГЕЙДЕГІ ТАНЫЛМАҒАН МЕМЛЕКЕТТЕР ПРОБЛЕМАСЫ

КАППАСОВА Г. М.

доктор PhD, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ЕРГАЗЫ М.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Дүниежүзі бойынша саяси аренада егеменді елдермен қатар танылмаған мемлекеттерде көптеп кездесуде. Өз тәуелсіздігін алған, белгілі бір аумақта мекен ететін, өзіндік территориялары бар, өздеріне тән тілі, діні қалыптасқан, алайда сыртқы елдер дербес ел ретінде мойындай қоймаған мемлекетті танылмаған мемлекет деп айта аламыз. Бұл ұғымның алғашқылары деп 1794 жылғы қабылданған Францияның Конституциясындағы кез келген адам тең құқылы болуы керек екенін көреміз. Заңның шығуына Ұлыбританияда американ колонияларының тәуелсіздігі мен еркіндікке қол жеткізу үшін және Польшаның, Грецияның, Америка құрлығындағы испан колонияларының бостандығы мен Германияның бірігуі үшін күрескендер осы идеяны ұстанған себепкер болатын.

XIX ғасырдың бас кезінен-ақ, Еуропа жерінде Халық бостандығы кең көлемде жүргізілді. Оның негізгі мақсаты ұлттық және революциялық қозғалыстар барысында болды.

Қазіргі таңда халықаралық қатынастар жүйесінде мемлекеттердің әлем картасында пайда болу процесі жалғасу үстінде, соның бірі ретінде 1932 жылы Қытай мен Жапонияда құрылған Манжоу-Го-ны көреміз [1].

Танылмаған немесе ішінара мойындаған республикалар әсіресе екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан соң әлемнің түкпір-түкпірінде пайда болды. Ондағы бірі ретінде Азия мен Африка елдерінде орналасқан отарлы елдерді жатқызуға болады.

Ал XX ғасырды әр ұлт өз тағдырын өзі шешу кезеңі деп қарастырды. Осы кезде ірілі-ұсақты көптеген мемлекеттер ыдырай бастайды: Австро-Венгрия, Осман империясы, КСРО, Югославия.

XX ғасыр аяғында дүниежүзі картасында отарлық жүйе жойылады.



Сурет 1 – Әлем картасы

Осылайша, XX ғасырдың 90-шы жылдары әлі де болса таныла қоймаған мемлекеттердің санының шарықтаған кезеңі болды [2].

Саяси көзқарасқа сүйеніп көрсек, танылмаған мемлекеттер атауы өзекті мәселенің бірі болып табылады. Қазіргі кезде танылмаған мемлекеттердің тізімі кең көлемде, 100 баллдан асады. Бұл мемлекеттер әлемнің 60 елінде кездеседі. Оларды 3 топқа бөліп қарастыра аламыз:

Біріншісі – бұл мемлекеттерді азғантай ел тануы. Мысалы алты мемлекет қана танитын Абхазия немесе Түрік Республикасы мойындаған Солтүстік Кипр.

Екіншісі – өз күштерімен, өздерін жариялаған мемлекеттер – Сомалиланд, Пунтланд, Таулы Қарабақ Республикасы және т.б.

Сондай-ақ, үшінші топқа мемлекеттердің басым көпшілігі тәуелсіздігін мойындаған, бірақ ішінара мойындата алмаған елдер. Мысалы, Пәкістанның Арменияны, Түркияның Кипр мен КХДР-ның Корея Республикасын тани алмауын айтамыз.

ТМД-ның танылмаған республикалары КСРО ыдырағаннан кейін өздерін таныту мақсатында күрес жүргізді. Мысал ретінде Абхазияны айтуға болады. Кеңес одағынан Грузия мемлекетінің шығуынан кейін 1991 жылы Егеменді мемлекеттер Достастығының құрамына кіру туралы референдумға қатысқанымен, ішінара мемлекет ретінде қала берді.

Жалпы танылмаған мемлекеттерді құрылым критерийлері бойынша 4 түрге жатқызамыз:

1 Белгілі бір аумақтары бар танылмаған мемлекеттер: Солтүстік Кипр мен Приднестровье.

2 Жерінің жартысын басқаратын мемлекеттер: Тамил Илим, Оңтүстік Осетия.

3 Қауымдастықпен құрылған мемлекеттер: Мысалы, Косово мемлекетін алып қарайтын болсақ, заңды түрде Сербияның бір бөлігі болып есептелінеді, бірақ іс- жүзінде БҰҰ-да қызмет етеді.

4 Бұл топқа өзін танытуға құқығы жоқ мемлекеттер жатады. Бүгінгі таңда саяси аренада маңыздылығымен көзге түскен Сирия, Ирак, Түркия және Иран сияқты төрт мемлекетпен шектескен Күрдістанмен күрдтер [3].

Сонымен қатар, танылмаған республикалардың тізімі шартты түрде екі үлкен санатта көрсетіледі – де-факто және де-юре. Бұл ұғымдарға жеке-жеке тоқталатын болсақ, бірінші де-факто толықтай танылмаған және бұл елдердің қалыптасу жүйесімен дамуының нақты себебін түсіндіре алмайтынын білдіреді. Ал де-юре түпкілікті тану бола алады және БҰҰ ұйымдарымен тең дәрежеде қарым-қатынас жасау арқылы сипатталады. Сондай-ақ, келісім қағаздар арқылы жүргізіледі.

Біздің планетада көптеген әртүрлі мемлекеттер бар. Соның ішінде танылмаған немесе ішінара танылған бірқатар елдерде бар. Олардың өз территориялары, билігі, мемлекеттік рәміздері бар, кейбіреулерінің тіпті өз валютасы, халықтың өз төлқұжаты бар. Бірақ мемлекеттіліктің барлық белгілеріне қарамастан, БҰҰ мүшелері мұндай елдерді ішінара немесе толығымен мойындамайды. Бірақ саясатқа терең бойламай, танылмаған және ішінара танылған мемлекеттердің тізіміне көз жүгіртсек, 1990 жылы құрылған Молдавия Республикасы КСР аумағының бір бөлігінде жарияланған, танылмаған мемлекет. Шығыста ол Украинамен, батыста - Молдовамен шектеседі. Молдавия республикасын ішінара мойындалған Абхазия мен Оңтүстік Осетия, сондай-ақ мойындалмаған Таулы Қарабах Республикасы таниды. Екінші бір мемлекет 1991 жылы негізі қаланған Таулы Қарабах Автономиялық облысының шекарасында, сондай-ақ Әзірбайжан КСР-нің іргелес бұрынғы Шахумян облысы шекарасында жарияланған, танылмаған мемлекет, бұл шекаралар ішінде Әзірбайжан КСР-нің анклав болды. Сонымен, республика батысында Армениямен, солтүстігі мен шығысында – Әзірбайжанмен, оңтүстігінде – Иранмен шектеседі. Абхазия және Оңтүстік Осетия, сондай-ақ мойындалмаған Приднестровия Молдавия Республикасы

ішінара мойындады. Және де 1991 жылы Сомали да танылмаған мемлекет болып келеді. 1991 жылы 18 мамырда солтүстік кландар Сомалидің 18 әкімшілік аймағының 5-ін қамтитын Сомалиланд Республикасының тәуелсіздігін жариялады [4].

Жалпы танылмаған мемлекеттердің 1990 жылдардан бастап белсенді қолдануы саяси өмірде үлкен орын алды. Әлемдегі тәуелсіздігі танылмаған елдерді жіпке тізетін болсақ, олардың саны тәуелсіз елдерден асып түсуі мүмкін. Тәуелсіздігі танылмаған елдерді халықаралық қауымдастықта мүлде танылмаған және ішінара танылған деп екіге жіктеуге болады. Мысалы, посткеңестік кеңістіктегі Молдавиядағы Приднестровье, Таулы Қарабақ, ДНР және ЛНР. Африка құрлығындағы Сомали территориясындағы Сомалиленд, Пунтленд, Галдумуг, Нортленд елдері, Пәкістандағы Вазиристан, Мьянмадағы Шан және Ва елдері өз тәуелсіздігін мойындата алған жоқ. Кейбір елдердің тәуелсіздігі әлемдік қауымдастықтың бір бөлігінің тарапынан мойындалды. Мысалы, Сахара араб демократиялық республикасын 49 ел, Палестинаны 97 ел, Косовоны 60 ел, Тайваньды 23 ел, Абхазия мен Оңтүстік Осетияны екі ел ғана мойындап отыр.

Ал кейбір елдер өзара бір-бірінің тәуелсіздігін мойындамайды. Израиль мемлекетінің өзі көптеген араб елдерінің тарапынан тәуелсіздігі таныла қойған жоқ. Сол сияқты Қытай Тайваньның, Чехия мен Словакия Лихтеншейннің, ал Лихтеншейн Чехия мен Словакияның, КХДР Оңтүстік Кореяның, Жапонияның, Францияның, Оңтүстік Корея КХДР-дың тәуелсіздігін мойындай қойған жоқ екенін нық сеніммен айта аламыз.

Қорытып айтқанда, жаңа мемлекетті танудың өзі маңызды заңды салдарға әкелетінін атап өткен жөн, өйткені бұл мойындайтын мемлекеттің танылған субъектімен дипломатиялық қатынастар орнатуға және халықаралық-құқықтық, өзара тиімді қатынастар орнатуға дайын екендігіне делдал болады.

Онымен қатар, мемлекеттерді тану процесін тереңірек түсіну үшін мәселенің тарихи бөлігін, атап айтқанда танылмаған мемлекеттердің қалыптасуына әсер ететін факторларды қарастырған жөн. Егер көп ұлтты елдерде болған сепаратистік немесе революциялық оқиғалар немесе әртүрлі этностардың өмір сүру аймақтарынан өтетін шекаралардың өзгеруі нәтижесінде жаңа мемлекеттік бөлімдер жиі пайда болатындығын ескеретін болсақ, онда танылмаған мемлекеттердің пайда болуының басты себебі – геосаясаттағы өзгерістер, деп айта кету керек.

## ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Борбасов С. М. Қазіргі саяси процестер : оқу куралы / С. Борбасов.- Алматы: Агроуниверситет. 2010 - 223 б.
- 2 Johnson, J.B. Political science research methods / J.B. Johnson, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff. - Washington: CQ Press. 2008.- 613 p.
- 3 Бочарова А. Развитие института оценки эффективности государственного управления // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. - № 9. - С. 69-75.
- 4 Каригулова С.С. Тәуелсіз Қазақстан Республикасының даму тарихы [Электронный ресурс]: <https://e-history.kz/kz/contents/view/2419> [дата обращения 23.03.2021].

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ  
ЖАНЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҚОҒАМДЫҚ СЕНІМ КЕҢЕСІНІҢ  
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМЫ ҮШІН МАҢЫЗЫДЫЛЫҒЫ**

ИЛЬЯСОВ С. Д.  
студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.  
ЕЛЬМУРАТОВ Г. Ж.  
с.ғ.к., профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

2019 жылдың 19 наурыз айында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстан Республикасының Президенті ретіндегі өкілеттілігін тоқтату шешімін қабылдағаны жақсы белгілі. Конституцияға сәйкес Президенттің өкілеттілігі мерзімінен бұрын тоқтатылған жағдайда оның өкілеттілігі Парламент Сенатының төрағасына беріледі, кейін мемлекетімізде жаңа Президенттік сайлау өткізіледі. Сол тарихи сәтте Қазақстан Республикасының Парламент Сенатының төрағасы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Президент өкілеттілігін ала отырып, 2019 жылдың 9 маусым айында Қазақстан Республикасы Президентінің кезектен тыс сайлауын өткізу туралы шешім қабылдайды. Президенттік сайлауда жеңіске жету нәтижесінде Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Қазақстан Республикасының Президенті болып сайланады. Бұл оқиға біздің мемлекетімізде жаңа саяси, тарихи заманының басталуының белгісі. Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Президент қызметіне ресми кірісу сәтінде елімізде Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің құру жөнінде шешім қабылдап, 2019 жылдың 17 шілдесінде кеңестің ережесі мен құрамын бекітеді.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі елімізде консультативті-кеңес органы болып табылатыны жақсы мәлім. Ұлттық қоғамдық кеңестің құрамы ротация негізінде құрылған, яғни кеңестің құрамы үнемі өзгеріп отырады. Ұлттық кеңестің басты мақсаты саяси партиялардың, азаматтық қоғамның өкілдерімен елдегі, қоғамдағы өзекті мәселелерді шешетін нақты ұсыныстарды тұжырымдау, билік пен қоғам арасында конструктивті, тұрақты диалогты дамыту, мемлекеттегі стратегиялық проблемаларды жан-жақты қарастыру, «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыру. «Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі қоғам өкілдері мен сарапшылардың жабық клубы емес. Бұл ұдайы жаңарып отыратын ашық диалог алаңы. Мұнда түрлі ұстаным мен көзқарас тұрғысынан сан алуан пікірлер айтылады. Ротацияның негізгі мақсаты да осы. Ұлттық кеңесте бәтуәге келу қағидатымен өткір мәселелерге деген сындарлы көзқарас орныққан», - деді Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев [1].

Қазақстанда Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің құрылуының алдында көптеген консультативті-кеңес органдары, диалог алаңдары болғаны белгілі, құрылған консультативті-кеңес органдары тек белгілі бір мәселені шешуге бағытталған еді. 2002 жылғы Азаматтық қоғамды одан әрі демократияландыру мен дамыту жөніндегі ұсыныстарды тұжырымдау бойынша тұрақты жұмыс істейтін кеңес, 2004 жылғы Демократия және азаматтық қоғам мәселелері жөніндегі ұлттық комиссия, 2006 жылғы Демократиялық реформалар бағдарламасын әзірлеу мен нақтылау жөніндегі мемлекеттік комиссия, 2016 жылғы Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы жер реформасы жөніндегі комиссия жайлы атап өтуге болады. Қазақстанда консультативті-кеңес беру органдарының жүйесі үнемі өзгеріп отырғанын көруге болады. Сол себептен мемлекетіміздегі үлкен өзгерістерді, мәселелерді қоғаммен, халықпен талқылаудың үлкен тәжірибесі бар деген қортындыға келуге болады.

Бүкіл әлемде азаматтарды мемлекеттік мәселелерге шешім қабылдау үдерісіне тарту билік пен қоғам арасында сенімді байланыс, диалог орнатудың негізгі элементтердің бірі болып табылады. Әлемдегі дамыған мемлекеттерде консультативті-кеңес органдарының жақсы жұмыс жасап, нәтиже көрсетіп жатқанын көруге болады. Мысалы, Ұлыбританияда көптеген заңнамаларды және реформаларды енгізу барысында қоғаммен

кеңесу және талқылау бойынша жұмыстар өткізіледі. Бұл жұмысты талқылау, кеңесу үрдісін Ұлыбритания үкіметі жанындағы мамандандырылған консультативтік комитеттер жүзеге асырады. Мысалы, Ұлыбританияның Денсаулық сақтау министрлігінде Қоғамдық денсаулықты сақтау жөнінде консультативті-кеңестер бар. Францияда қоғаммен кеңесу үрдісі конституциялық деңгейде бекітілген, оған дәлел ретінде Францияның Экономикалық, әлеуметтік және экологиялық кеңесі бола алады. Бұл кеңес Францияның Үкіметі мен Парламентіне көптеген ұсыныстарды дайындайды. Францияның Экономикалық, әлеуметтік және экологиялық кеңестің құрамына 233 адам кіреді және 5 жылдық мерзімге сайланады. Бұл кеңестің міндетіне азаматтарды мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттары туралы ақпараттандыру, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мәселелер бойынша белгілі бір тұжырымдамаға келу. Ресей Федерациясындағы Қоғамдық палата 2005 жылы құрылған консультативті-кеңес органы болып табылады. Қоғамдық палатаның мақсаты ретінде азаматтық бастамаларды насихаттау және қолдау, азаматтардың конституциялық құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау, қоғамдағы мәселелерді шешу жолдарын қарастыру. Қоғамдық палатаның құрамы 168 адамнан тұрады [2, 18–29 б.].

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің алғашқы отырысына дайындық 2019 жылдың 28 маусым айында өткізілді. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің бірінші отырысы сол жылдың 6 қыркүйегінде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы төрағалығымен өтті. Ұлттық кеңестің бірінші отырысының жұмысын ашу барысында Қазақстан Республикасының Президенті мемлекетіміздегі маңызды мәселелерді шештін нақты ұсыныстарды әзірлеуді ұсынды. Бірінші Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің отырысының нәтижесінде 77 тармақтан тұратын, отырыстағы айтылған ұсыныстарды жүзеге асыратын нақты жоспар жүйесі құрылды. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің маңыздылығы, қоғамдағы рөлі арта түсті.

Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің екінші отырысы 2019 жылдың 20 желтоқсан айында Қазақстан Республикасының Президенті, Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің төрағасы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев жаңа реформалар пакетін енгізіп, Қазақстан Республикасының қылмыстық кодекстің 130-бабтың «Жала жабу» жайлы қылмыстық құқық бұзушылықты декриминализациялануды

ұсынған болатын. Екінші отырыстың нәтижесінде митингтерді өткізу мәдениетін дамыту және азаматтардың жеке позицияларын көпшілік алдында білдіру үдерісін ынталандыру мақсатында митингілерді ұйымдастыру туралы хабарлама қағидатын енгізу, партиялық тізімдердегі міндетті жастар мен әйелдерге арналған 30 % квотаны енгізу тапсырылды.

2020 жылдың 27 мамыр айында Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің үшінші отырысының тақырыбы «Қазақстандағы адами капиталды дамыту» болғаны жақсы белгілі. Бүкіл әлемге пандемияның кең таралуы, мемлекетімізде әлеуметтік және экономикалық тұрақсыздытың пайда болуына әкеп соқтырды. Сондықтан, Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев елімізде білімді, жоғары сапалы кадрларды көбейту, адами капитал саласына назар аудару керектігін айтып кеткен. Үшінші отырыстың нәтижесінде мемлекетіміздің білім беру және денсаулық сақтау салаларына үлкен көңіл бөлу жайлы ұсыныстар айтылды.

Қазақстан Республикасының Президентінің жанындағы ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің төртінші отырысында елеулі ұсыныстар ұсынылғаны белгілі. Мемлекет басшысы сөйлеген сөзінде Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің билік пен қоғам арасында сындарлы диалог орната алатын тиімді институционалды құрылымға айналғанын және кеңестің мүшелері еліміз үшін маңыздылығы жоғары ұсыныстарды ұсынып, олардың жүзеге асуына үлкен үлес қосқанын атап өтті. Елімізде цифрлық инфрақұрылымды құру, сапалы білім беру, балалардың құқығын қорғау мәселелеріне Қазақстан Республикасының Президенті ерекше назар аударған болатын.

2021 жылдың 25 ақпанында Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің бесінші отырысы өтті. Бұл отырыстың нәтижесінде халықтың тұрғын-үй және экономика саясатын жетілдіру, білім беру саласын дамыту, адам құқығын қорғауды жүзеге асыру керектігі айтылды. Онымен қоса, педагогикалық, медицина салаларындағы жоғары оқу орындарына оқитын студенттердің стипендиясын көтерген бастамалар өз жемісін берді. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев отырыстың барысында шетелдіктерге және шетелдік заңды тұлғаларға еліміздегі ауыл шаруашылығындағы жерлерді сатып алуды, жалға беруді заң бойынша тыйым салып, жер реформасы бойынша комиссия құрылуын тапсырды. 12 наурызда Қасым-Жомарт Кемелұлы

Тоқаев заңды шығару бастамасы құқығын пайдаланып, Қазақстан Республикасының Мәжіліс Парламентіне шетелдіктер мен шетелдік заңды тұлғаларға сатуға және жалға беруге тыйым салу жайлы заң жобасын жіберген болатын. Жер реформасы бойынша комиссия 25 наурызда өзінің жұмысына кіріседі.

Токсан сөздің тобықтай түйініне келетін болсақ Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің еліміз үшін маңыздылығы жоғары ұйым екеніне көз жеткіземіз. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің халықтың үніне құлақ асатын мемлекет атты концепциясын жүзеге асырып, мемлекетіміздің көптеген салаларындағы мәселелерді шешу үшін нақты реформалардың енгізіліп жатқанын көреміз. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы ұлттық қоғамдық сенім кеңесінде өткізілген отырыстардың оң нәтиже көрсеткені рас. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі еліміздегі тұрақтылық пен ынтымақтастықты сақтай отырып, азаматтық қоғамның дамуына үлкен үлес қосады.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Президентінің ресми сайты – Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің ережесін және құрамын бекіту туралы. URL: [https://www.akorda.kz/kz/legal\\_acts/decrees/kazakstan-respublikasy-prezidentinin-zhanyndagy-ulityk-kogamdyk-senim-kenesinin-erezhesin-zhane-kuramyn-bekitu-turaly](https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazakstan-respublikasy-prezidentinin-zhanyndagy-ulityk-kogamdyk-senim-kenesinin-erezhesin-zhane-kuramyn-bekitu-turaly)

2 Шаукенова З.К ULITYQ KENES: Хроника. Особенности. Результаты.// Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2020. – 212 с.

**6.13 «Болашаққа бағдар – Рухани жаңғыру» баяндама және «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы**  
**6.13 Программа «Руханижаңғыру – взгляд в будущее» и статья «Семь граней Великой степи»**

#### ТІРІ БОЛСАМ, ҚАЗАҚҚА ҚЫЗМЕТ ҚЫЛМАЙ ҚОЙМАЙМЫН

ЖЕКСЕМБАЙ Ж. М.

студенті, 3-курс, Б. Ахметов атындағы Жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

ОРАЗАЛИНА А. Б.

«Қоғамдық пәндер» оқытушысы, Б. Ахметов атындағы Жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

Мақсаты: Халқымыздың біртуар перзенті, алаш көсемі, мемлекет және қоғам қайраткері - Әлихан Бөкейханның еліміздің өткен тарихындағы атқарған ерлік ісі, қалдырған мұралары кейінгі ұрпаққа үлгі-өнеге. Қазақ халқының жарқын болашағына, өз елінің азаттығы жолында аянбай қызмет еткен Әлихан Нұрмұхамедұлының тарихтағы алар орны ерекше. Қазақ тарихындағы ұлт басына төнген қасірет, зобалаң жылдарда жеке мүддеден ұлт мүддесін артық қойып, елінің тәуелсіздігі жолына өз өмірін арнаған Әлихан Бөкейханның тарихи ерлігінен бүгінгі тәуелсіз елдің жас ұрпағы үлгі алуы тиіс. Сол себепті, алаш көсемі Әлихан Бөкейханның 155 жылдығында оның тарихи ерліктерін атап өту, оны кейінгі ұрпаққа паш ету бүгінгі ұрпақтың басты міндеті болмақ.

Өзектілігі: Тарихта халықтың өзін-өзі тануы, мемлекеттілік мәселесіндегі қиын да күрделі процестерді зерттеу нәтижесінде, әрбір тарихи кезеңдерде ұлттық зиялылар қызметі арқылы жүретіндігі мәлім. Солардың бірі, өзінің көп үлесін қосқан, елім-жерім деп өткен қоғам қайраткерлерінің бірі – Әлихан Бөкейханов болды. Ол қазақ елін отарлық езгіден құтқаруда, ұлт-азаттық жолындағы күресте бастаушы болды. Сондықтан, көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, Алаш қозғалысының жетекшісі, Алашорда автономиялы үкіметінің төрағасы, публицист, ғалым, аудармашы Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханов мұраларын оқу, білу және зерделеу болашақ ұрпақтың әрдайым назарында болуы керек. Ал оны үлгі ету үшін әр адамның санасына Әлихан Бөкейхановтың қандай намысшыл, ұлтын сүйген ұлы адам екенін

жеткізу керек. Осы жолда кішкене болсада өз үлесімді қосу парыз деп санадым.

«Тарихқа көз жүгіртсек, әр буын белгілі бір сынақты басынан өткереді. Біздің бабаларымыз «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұламаны», аталарымыз алапат ашаршылықты, қуғын-сүргінді, дүниежүзілік соғысты көрді. Тоталитарлық кезеңде ұлттық құндылықтарымыздан, тілімізден, діліміз бен дінімізден айырылып қала жаздадық. Оның бәрі Тәуелсіздіктің арқасында халқымызға қайта оралды. Бірақ, ұлт пен ел ретінде сақталып қалу үшін бүгінгі және болашақ ұрпақ жаңа сын-қатерлерге дайын болуы керек», – деп Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы өзінің «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» мақаласында болатын. «Тірі болсам, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын» деп ұрандаған Алаш арысы, ел мақтанышы Әлихан Бөкейхан өз заманында бүгінгі біз көріп отырған тәуелсіздік үшін жан аянбай күресті. Ағымдағы жылы ел тарихындағы айрықша маңызды кезең – Тәуелсіздігіміздің 30 жылдығы. Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығын мерекелеуге дайындық жөніндегі мемлекеттік комиссияның бірінші отырысында сөйлеген сөзінде былай деген болатын: «30 жылдыққа байланысты шаралар халыққа рухани серпіліс әкелуі қажет. Негізгі мақсатымыз – азаматтардың, әсіресе жастардың бойына отаншылдық сезімін орнықтыру. Сондықтан, әрбір іс-шара мемлекетшілдік сананы нығайтуға арналуы керек. Руханият саласындағы жұмыстың бірнеше бағыты бар. Ұлт тарихында өшпес із қалдырған көрнекті тұлғалардың еңбегін насихаттау аса маңызды». 1866 жылдың 5 наурыз күні XIX ғ. соңы мен XX ғ. басындағы қазақ зиялыларының, қоғам және мемлекет қайраткерлері қатарындағы аса ерекше тұлға – Бөкейхан Әлихан Нұрмұхамедұлының туған күні. Ағымдағы жылы көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, ұлт-азаттық және Алаш жетекшісі, Алашорда автономиялы үкіметінің төрағасы, публицист, ғалым, аудармашы – Әлихан Бөкейханға 155 жыл толып отыр. Алаш арысы Әлихан Бөкейхановтың 155 жылдығы Тәуелсіздігіміздің 30 жылдығымен тұспа-тұс келуі кездейсоқ емес деп білемін. Бүгін міне, Алаш арыстарының арманы орындалып, Тәуелсіздіктің 30 жылдығы – Әлихан Бөкейхан бастаған зиялы қауымның еңбегі мен күресінің жемісі. Белгілі Алаштанушы ғалым Тұрсын Жұртбайдың сөзінше: «Қазақ үшін Алаш идеясынан, оның бес ұлы нысанынан артық мүдде болуы тиіс емес. Ол идея бүгін де өзінің

мүдделі мақсатын жойған жоқ. Қайта тәуелсіздіктің тамыры тереңге кеткен сайын, алдымызға сұрақ болып шығып отыр».

«Алаш» партиясы (1917–1920) – Тұңғыш жалпықазақ съезін шақыру туралы шешім 1917 жылғы сәуір айында өткен Торғай облыстық қазақ съезінде қабылданып, съезд оны даярлады Ә. Бөкейханов пен А. Байтұрсынов бастаған бір топ қазақ зиялыларынан құрылған айрықша бюроға тапсырды. XX ғасырдың бас кезіндегі ұлтзаттық қозғалыс тарихының өзекті мәселелерінің бірі – Алаш партиясының құрылуы, оның тарихи негіздері, саяси әлеуметтік сипаты және тарихта алатын орны. Қазақ зиялылары саяси партия құру әрекетін бірінші орыс революциясы жылдарында-ақ қолға алған болатын. Төрағасы – Әлихан Бөкейханов. XX ғасырдың басындағы елдегі аласапыран қиын кезеңде халықтың қамын ойлаған саяси күш – Алаш қозғалысы болатын. Осы қозғалыстың басында – саяси мәдениеті әлемдік деңгейге көтерілген, оқыған, сауатты, кәсіби даярлығы заманына сай адамгершілік-имандылық қасиеттері ата-бабамыздың сан ғасырлық қастерлі құндылықтарымен сусындаған Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Тынышбаев, Ж. Ақбаев, Б. Қаратаев сияқты дүлдүлдер тұрса, солардың ізін басқан болашақтың нарқасқа ұлдары – Ж. Досмұхамедов, М. Жұмабаев, С. Сейфуллин, М. Шоқай, Т. Рысқұлов, С. Сәдуақасов, Ж. Аймауытов, М. Әуезов тағы басқалар одан әрі дамытты. 1917 жылдың 21 қараша күні «Қазақ» газетінде Алаш партиясы бағдарламасының жобасы және съез материалдары жарияланды. «Алаш» партиясының өмірге келуі үлкен саяси мәселе еді. Сол кездегі қазақ зиялыларының ғылыми жұмыстарымен де, оқу-ағарту ісімен де, алғашқы қазақ тілінде басылымдар шығару әрекетімен де, көркем әдебиетімен де айналысқанын көруге болады. «Алаш» партиясы бағдарламасының жобасындағы тоғызыншы тарауда «Ғылым-білім үйрету» жөнінде

- оқу ордаларының есігі кімге де болса ашық, ақысыз болуы;
- жұртқа жалпы оқу жайлы; бастауыш мектептер ана тілінде оқылады;
- қазақ өз тілінде орта мектеп, университет ашуға;
- оқу жолы өз алдына автономия түрінде болуы;
- үкімет оқу ісіне кіріспеуі;
- мұғалімдер-профессорлар өзара сайлаумен қойылуы;
- ел ішінде кітапханалар ашылу туралы айтылады.
- газет шығаруға, кітап бастыруға еркіншілік – деп көрсетілген. 1917 жылғы 5-13 желтоқсанда Орынбор қаласында



Екінші жалпықазақ съезі өтеді. Съездегі қаралған аса маңызды мәселелер: қазақ-қырғыз автономиясы; милиция құру; ұлт кеңесі; оқу мәселесі т.б. Бұл сиезде автономияны жариялау мерзімі туралы қызу тартыстар бірнеше күнге созылды. Осы съезде Алаштың аяулы азаматы Міржақып Дулатов баяндама жасады: қазақ даласында медресе мен мектептердің аздығын, қазақ тілінде оқулықтардың жетіспейтінін, сондықтан міндетті түрде ұлттық мектептерді құру керектігін тілге тиек етті. Осы мәселе бойынша құрамы 5 адамнан тұратын бастауыш және орта мектептерге арналған қазақ тілінде оқулық жазатын комиссия құрылды. Комиссия орталық ұлттық кеңеспен бірге болу керек. Комиссияға оқулықтан басқа да жұмыстар жүктелді. Атап айтсақ: ұлттық мектептерге арналған бағдарламалар; мұғалімдерге арналған нұсқаулар; бала тәрбиесі жөніндегі кітаптар; барлық қырғыз-қазақ мектептерінде халықтық білім беру іс-шараларының Ережелерін жасау; қазақ тілінде жазу үлгілерін енгізу; қазақ тіліне пайдалы кітаптарды, брошюраларды аудару т.с.с. Комиссия 1918 жылдың басынан жұмысқа кірісу керек. Өздері құрастырған кітаптарын, бағдарламаларын баспаға жариялап отыру қажет. Комиссия құптамаған оқулықтар басылымға шығарылмайды. Комиссия жұмысына қаражатты облыстық земстволар ұлттық қордан бөлуге тиіс делінген. Міне, өздеріңіз көріп отырғандай, жаңадан құрылып жатқан «Алашорда» үкіметі алғашқы сағатынан бастап ұрпақ тәрбиесіне, ұрпақ болашағына зор көңіл бөлген. Жас ұрпақтың туған тіліне деген сауаттылығын арттыру үшін, ана тіліндегі оқулықтарды жасауға кіріскен. Бала тәрбиесіне, оқуына осындай қиын заманда жаңаша бетбұрыс, бұл болашаққа деген сенім еді. Білімді жастар, еліне салауатты да сауатты қызмет етеріне деген үміт болатын-ды. Ғалым көтеріп отырған идеялар мыналар: Бірінші ұстаным - жер мәселесі. Себебі, жерсіз Отан жоқ. Әлихан Бөкейхановтың ұйғарымы бойынша: «Қазақтың байырғы жерін қашан қазақтар өз бетінше ғылым мен техникаға сүйеніп толық игермейінше, жер жеке меншікке де, қоныстанушыларға да берілмейді». Екінші ұстаным - жердің астындағы, үстіндегі және аспанындағы барлық игілік тек қазақ мемлекетіне қызмет етуі керек. Ө. Бөкейхановтың айтуынша: «Оның әр бір түйір тасы қазақтың өңіріне түйме болып қадалу керек» болатын. Үшінші ұстаным Ө. Бөкейхановтың жобасы бойынша, «Қазақтың жерінде өндірілген «бір уыс жүн сол мемлекеттің азаматтарының үстіне тоқыма болып киілуі» керек, яғни толықтай экономикалық тәуелсіздікке қол жеткізуге ұмтылуы тиіс еді. Төртінші нысана - қазақ мемлекетінде

мемлекет құрушы ұлттың тіл, дін, діл үстемдігі болуы керек. Бесінші, түпкі мақсат: ғылымға, ұлттық салт-дәстүрге негізделген заңға сүйене отырып, ұлттық-демократиялық мемлекет құру еді. Ол қазақтың басын біріктіріп, тәуелсіз ел болуын армандап, сол мақсатқа жету жолына өз бойындағы бар қасиетін: ақыл-ойын, өнер-білімін, жігер-қайратын, бар саналы өмірін арнады. Егер ол өзінің бас пайдасын ғана ойласа, патша заманында мансапқор болып, шен-шекпенге қызығып, ұлық болғысы келсе, өзі ақсүйек, хан әулеті әрі оқымысты Әлихан Бөкейханға ол жол оңай болар еді. Бірақ ол өзінің қара басының қамын ойламай, қазақ халқының қамын ойлап, белін бекем байлап, ел үшін адал еңбек ету жолын таңдады. Әлихан қараңғылық пен надандықтың шырмауында отырған халқына білім мен мәдениет керегін ұғып, елдің тұрмысын, мәдениетін, білімін көтеруді өзінің алдына мақсат етіп қойып, ол ұлттық идеяның негізгі қағидаларын қалыптастырды. Қазақстанның Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаев өз сөзінде былай деген еді: «XX ғасырдың алғашқы ширегіндегі Қазақстанның қоғамдық саяси өміріндегі Алаш партиясының алатын орны мен қызметін зерттеу Отандық тарихымыздың ең өзекті мәселелерінің бірі. Өйткені, кезінде «Алаш» партиясының жетекшілері ұсынған қағидалары күні бүгінге дейін өз маңызын сақтап отыр». Әлихан Бөкейханов – жер, тіл, адам құқығы мен әділдік һәм қазақтың тұтас тәуелсіздігі үшін күресті. Сол үшін талай тауқымет көріп, сол жолда жанын да қиды. Ол Алашына қамқор болуды өзінің өтпес-өтелмес борышы, ер-азаматтық парызы санады. Ол «Тірі болсам, хан баласында қазақтың хақысы бар еді, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын!»-деп ертеден-ақ халқы алдында серт беріп, сол сертіне ақырғы демі біткенше адал болып өтті. Әлихан Бөкейханов бастаған Алаштың ұстанымы – бұл халық ұстанымы, ұлт ұстанымы болды. Ол қазақ халқымен бірге өмір сүретін болады. Бүгінгі таңда біз «Алаш» идеясы - халықтың құндылықтарын сақтау, оны ұрпаққа жеткізу идеясы екенін түсініп, білуіміз керек. Сондай-ақ, «Алаш» идеясы сол қазақтың асты-үсті байлығын ұрпаққа жеткізу үшін жасалған идея. Олар ондаған жыл бойы осы мақсат үшін күресіп, жандарын да қиды. «Алаш» көсемі Әлихан Бөкейхановтың: «Мемлекеттігі жоқ халық - жетім халық» деген қанатты сөзі содан қалса керек-ті.

Әлихан Бөкейханов - қазақтың тарих көшінің бағыт-бағдарын белгілеп, ел мен жер, тіл мен діл тағдыры, дін мен дәстүр тұтастығын сақтау үшін жұрт жұмысының жауапкершілігін мойнына жүктеп, бәйгеге тіккен тарихи тұлға. Иә, бұл кезеңде елге адал қызмет

еткен ұлт зиялыларының әрқайсысының тарихымыздағы өзіндік орны, ұлтымыздың оянуына, өркендеуіне сіңірген зор еңбегі бар. Ол айдан анық. Алайда, солардың арасында қайсар мінез, табанды қайраткерлік болмысымен, саяси күрескерлік рухының биіктігімен және жан-жақты білімділігімен, бүтін бір елдің тағдыры мен оның алдыңғы қатарлы зиялы қауымын қалыптастыру, азаттық үшін бірігіп күресу жолында көшбасшылық қасиетімен ерекшеленіп, дараланып тұрған ең көрнекті тұлға – Әлихан Бөкейхан. Ол қазақтың XX ғасыр басындағы мейлінше ілгерішіл ұлт зиялыларының лидері, қазақтың өлкетану ғылымының негізін қалаушы, қазақ халқының төл тарихы, әдебиеті, фольклоры, этнографиясы, қазақ өлкесінің экономикасы мен халық шарушылығы бойынша жүздеген еңбектің авторы есебінде, ғұлама ғалым, дарынды публицист ретінде кең танылды және өмірінің соңына дейін ғалым болып қалды. «Тәуелсіздік - ең басты құндылығымыз және ол бәрінен қымбат! Біздің міндетіміз - кейінгі ұрпаққа кемел және қуатты Қазақстанды аманаттау» деп ел Президенті ҚЖ.Тоқаев айтқандай кешегі Алаш көсемі Әлихан Бөкейханов бастаған жолды бүгін біз жалғап, қазақ жерінің тұтастығы мен бірлігін сақтап, Тәуелсіздігімізді берік етіп, осы жолда күресіп, өздерінің өмірлерін қиған ұлт азаматтарын білу, олардың еңбектерін оқу және үлгі тұту жас ұрпақтың бірінші міндеті. Себебі, тарихын білмеген, оны сыйламаған ұрпақтың болашағы баянды болмайды.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Алаш қозғалысы : құжаттар мен материалдар жинағы. – Алматы : Алаш, 2005. – Т. 2. – 496 б.
- 2 Бектұров Ж. Ақиқаты осы еді... : естеліктер. – Алматы : Ғылым, 1995. – 116 б.
- 3 Бөкейханов С. Өткен күнде белгі бар. – Алматы : Жібек жолы, 2008. – 160 б.
- 4 Қойшыбаев Б. Орынбекұлы Әлихан Бөкейханов. – Алматы : Жеті жарғы, 2001 159 б.
- 5 Қойшыбаев Б. Орынбекұлы Рух-Сарай : 4-кітап: Жекпе-жек. Мәңгі бастау. – Алматы : ҚазАқпарат, 2010.– 484 б.
- 6 Қойшыбаев Б. Әлихан Бөкейханов : [Алаш көсемі Ә. Н. Бөкейхановтың өмірі мен қызметі жайлы].- Алматы: Жеті жарғы, 2001. - 160 б

## АДАМНЫҢ ТАҒДЫРЫ ЕСІМІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ МА?

ҚҰНАНБАЙ А. Қ.

студент, 2 курс, ТОРА 26-19 тобы, Павлодар монтаждау колледжі, Павлодар қ.

*Абайсыз қоғам адасып,  
Қасымсыз қоғам күйреген!*

Абай Құнанбайұлы ғұлама, ойшыл, ақын, ағартушы, ұлттың жаңа әдебиетінің негізін қалаушы, аудармашы, композитор ретінде ел тарихында өшпес із қалдырғаны сөзсіз. Оның өлендері мен қара сөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, ділі, тілі, рухы көрініс тауып, кейін Абай әлемі деген бірегей құбылыс ретінде бағаланды.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қоғамдық сананы қайта түлетудің маңыздылығы туралы айтты. Ұлттық сананы сақтау және оны заман талабына бейімдеу мемлекеттік маңызы бар мәселеге айналды. Өйткені сананы жаңғырту арқылы ХХІ ғасырда еліміздің тың серпінмен дамуына жол ашамыз. Сонымен бірге елбасымыздың мақаласында Абай тәрзіді ұлы тұлғалардың рухани мұрасын пайдалану мәселесі көтеріледі.

«Абай мұрасын зерттеу ісі дағдарыста» деген ойды абайтанушы ғалымдардан да жиі еститін болдық. Абай қазақ халқының рухани тірегінің бірі. Ендеше Абайсыз, оның мұрасынсыз еліміздің рухани жаңғыруы мүмкін бе? Әрине, мүмкін емес. Ендеше Елбасымыз нұсқауын орындап, ұлы ойшыл мұрасын игеруді неге дағдарысқа ұшыратпай, кеңінен зерттеп насихаттамаймыз? Бұл дағдарыстың себебі неде? Неге бұл мәселені ғалымдар талқыға салып, ойшыл мұрасын көпшілік игілігіне айналдыруға көңіл бөлмей отыр?

Бұлар әркімді де толғандыратын сұрақтар. Рухани жаңғыру заманында бұл сұрақтардың жауабын іздеу және абайтануды дұрыс жолға қою өзекті мәселе екені дау тудырмайды.

Рухани жаңғыру адамның жас шағынан, яғни мектеп қабырғасынан басталуы керек. Олай болса абайтану мектепте толық енгізіліп, жас ұрпақ Абай ілімі аясында тәрбиеленуі тиісті. Біз Абайдың ойшылдығын жоғары бағалап, оның терең сырлы сөздеріне үніліп, ой жүйемнен өткізуге ұмтыламын. Сондықтан абайтану мәселесіне көп назар аударып, барлық өзгеріс, жетістіктерді қадағалап жүреміз.

Біздің байқауымша, еліміз егеменді болып, саяси және рухани тұсаудан арылған соң абайтану кеңінен зерттеліп, оған деген жаңа көзқарас қалыптаса бастады.

Ұлы Даланың жеті қырын нәтижелі пайдалана отырып рухани жаңғыруымыз үшін бәрімізге де Абайдың рухани тағлымы өте қажет. Абай тұлғасынан ұлы ақынды ғана емес, енді ұлы ойшылды да көре білгеніміз жөн. Ол үшін Абайды ұлы гуманист, ағартушы ғана емес, енді оның хақимдігін танып, ұлы ойшыл ретінде қабылдауымыз керек. Яғни, оның рухани деңгейін ашып көрсетуіміз керек. Сонда ғана ұлы мұраның бүкіладамзаттық құндылығын көріп, Абайды өз дәрежесінде қабылдай аламыз.

Ойшыл Абай екі ғасыр бойы адамзаттың бірнеше ұрпағын ойының тереңдігімен және айқын тілімен тамсандырып келеді. Н. Ә. Назарбаевша айтсақ: «Абай жылын өткізген жақсы. Абай жырын жаттаған дұрыс. Ал оның терең ойы мен өжет пікірі тек айта жүрер әңгіме болмай, күнбе-күнгі тірлігімізге бір кірпіш боп қаланып жататын нақты іске айналса, тіптен құба-құп. Ол үйреткен тағлым мен ол көксеген мұраттарды шын қастерлей білгеніміздің Әділет пен Абзалдық ұстазы алдындағы перзенттік қарызымызды терең түсініп, өтей алғандығымыздың бірден бір белгісі де осы болып табылады». Бүгінде Абай туындылары қазақстандықтарды Отанына қызмет етуге шабыттандырады, олардың білімге, ғылымға ұмтылысын, ұлттың мәдениет арқылы дамуын қолдауда.

Рухани жаңғыру мәселесі осыны керек етіп отыр. Абай ілімін қолдану жолдары кеңінен зерттеліп, ойшыл мұрасының түпкі мәнін, кемел адам, хал ілімі, имани гүл, толық адам ілімі деген әлі де болса бұлыңғыр болып жүрген танымдар жүйесін зерттеп ашуымыз керек. Ал бұлардың барлығы да философиялық танымдар, сондықтан, сөз жоқ, оларды зерттеу филологтардың ғана емес, енді философтар мен теологтардың ісі болса керек. Осылай жан-жақты зерттелгенде ғана ойшыл мұрасы өз дәрежесінде ашылып, абайтану саласы жаңа деңгейге көтерілер еді деген ой келеді.

Ұлы Абай жас ұрпақтың білім алып, ғылымды игеруіне айрықша мән бергендігі оның өлеңдері мен қара сөздерінде мейлінше байқалады. Өйткені, білім мен ғылым өркениетке бастар алғышарт екендігін ұлы ойшыл жете түсінген, жан-тәнімен терең ұғынған. Білім алу бүгінде әрбір адам баласы үшін міндетті түрде алдынан ашылатын есік болса, оның мектеп атты қасиетті табалдырығын аттау барша жас өскіндер мен өрендердің басынан өтетін жағдай. Білімге деген көңіл бөлу қазірде тәуелсіз елімізде

мемлекеттік деңгейге көтерілген басты әрі негізгі мәселе екендігінде ешкімнің күмәні жоқ. Яғни, білім алуға жан-жақты алғышарт жасалынған. Қазірде елімізде интеллектуальдық дұмыту қажет екендігін өмірдің өзі алға тартып отыр.

Ұлы Абайды толғандырған білім мен ғылым мәселесінен біздер бүгінде нені ұғамыз? «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» атты өлеңінде ақын ғылымды жас кезден бастап үйрену, білудің қажеттігіне ерекше назар аударады. Ер жеткен соң бәрі кеш екендігін ұқтырады. Бұл дұрыс та. Жас шыбық секілді иілгіш, бейімделгіш шақта, ғылым да бойға тез даритындығын сендіреді. Білім мен ғылымға бейімделудің ерте кезден басталғаны жөн екендігін атап көрсетеді. Қазірде білім берудің сандық және сапалы деңгейі мен түрлері саналуан болған шақта, білімнің қадір-қасиеті мен құдіретін жоғалтып алмауды ұмытпаған жөн.

«Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы» атты өлеңінде. Яғни, адамға жат кісімсіну, ақыл сөзге ынта танытпау, бос мақалдау, тілді мал үшін безеу, сол үшін жанды жалдау, біреуді алдап, біреуді арбау, мақтау өлең айтып, сөз қадірін кетіру, көр-жерді өлең ету, әншейін күн өткізбек ниеттегі әңгімелерді құлай тындау, мақтан қуу, мал құмарлық, қусын десе қуану, ынсап-ұят, ар-намыс, сабыр, талапты ешкімнің де керек етпеуі, терең ой, терең ғылымды іздемеу, өтірік пен өсекті жүндей сабалау секілді қылықтар күні кешегі заманға орай айтылса да, дәл бүгінгінің тірі, жанды сөзі секілді өз оқырманын толғандырады. Бұл өлең тек қазақ өлеңіне қойылар негізгі талап қана емес, ұлттың назар аударарлық мәселелерінің тұтас бір қыры. Бірегей жадта сақтар, дұрыс бағдар жасау жолындағы философиясы, психологиясы және педагогикасы мен өзін-өзі тану пәні десек те болады. Және де осынау қитұрқы теріс қалыптағы мінез-құлық, жүріс-тұрыс мәселелерінің баршасы білімсіздіктен туындайтынын Абай айқын аңғартады. Абайша айтқанда, білім тек дүниеуи пәндерді игеру ғана емес, адами қасиеттерге иелік жасай білушілік те.

Абай «Жиырма бесінші сөзінде»: «Орысша оқу керек, хикмет те мал да, өнер де, ғылым да – бәрі орыста зор.» дейді де ойын әрі қарай сабақтайды. «Залалынан қашық болу, пайдасына ортақ болуға тілін, оқуын, ғылымын білмек керек. Оның себебі олар дүниенің тілін білді, мұндай болды. Сен оның тілін білсең, көкірек-көзің ашылады», – дейді тағы да. Рас қазірде әлемдік өркениеттің ғылым мен білім, экономика мен саясат, әдебиет пен мәдениет саласындағы қажетті мағлұматтарды алуда орыс тілді ақпараттарды

көбірек оқимыз. Қазақ тілінде әлі де аздау. Бірақ ұлы Абай сол үшін «Орысша оқу керек» десе де, ұлттық тілінен безінген бүгінгі кейбір ұрпақтың пайда болатынын мүлдем сезбеген болар. Өйткені, ол өз ойын ашық айтқан осы сөзінде. Тұшынып, түсініп оқылық, ендеше. «Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі оныменен бірдейлік дағуасына кіреді, аса арсыздана жалынбайды» дейді. Абай айтудай-ақ айтқан. «Жетелі жеті тілді біледі» дегенді көңіліне тұтқан. Өз тіліне өгейлік танытпаған. Қайран да қайран төл тілімізде ұрпақтар мәңгіге оқитын киелі де қасиетті асыл сөздерінің ғажайып та, сырлы әлемін қалдырудың өзі – соның айғағы емес пе.

Ұлы Абай өлеңдері мен қара сөздері жас ұрпақ үшін өмірлік бағдарламдай әсер етеді. Қазақ даласы енді-енді ағартушылық идеясымен сусындай бастаған шақта, ақын әрі кемеңгер ойшыл білім мен ғылымға қозғау салды, зор серпін берді. Ғаламдық деңгейде өркениет атаулысы – білім мен ғылымға арқа сүйей бастағанын дүйім жұртқа алғашқылар қатарында айту, жадында жаттатқызу – халқымыздың аяулы перзенттерінің бірі – ұлы Абайға бұйырғаны әрі заңдылық, әрі қажеттілік болатын.

Абай шығармашылығына зер салғанда біздер бүгінгі уақыт тұрғысынан бағамдап, баға берсек, оның білім мен ғылым жайлы ой-пікірлері, көркемдік сөз әлемі әлі де маңызы мен мәнін жоғалтпағанына көзіміз жете түседі.

Біз елді, ұлтты Абайша сүюді үйренуіміз керек. Ұлы ақын ұлтының кемшілігін қатты сынаса да, тек бір ғана ойды – қазағын, халқын төрге жетелеуді мақсат тұтты.

Абайдың мол мұрасы қазақ ұлтының жаңа сапасын қалыптастыруға қызмет етеді. Оның шығармаларындағы ой-тұжырымдар әрбір жастың бойында халқына, елі мен жеріне деген патриоттық сезімді орнықтырады. Сондықтан хакім Абай еңбектерінің нәрін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру және өмірлік азығына айналдыру – ұлтты жаңғыртуға жол ашатын маңызды кадамның бірі.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Абай. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы, 2002. – Т.1. өлеңдер мен аудармалар. – 296 б.
- 2 Абайсыз рухани Жаңғыру мүмкін емес! 18. Тамыз 2019 ж.
- 3 Абай. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы, 2002. – Т.2. өлеңдер мен аудармалар. – 296 б.

- 4 Құран Кәрим. Қазақша мағына және түсінігі. / Халифа Алтай. – Мәдина: Фаһд патша Құран басым комбинаты, 1991.
- 5 Абай тілі сөздігі. – Алматы: Өнер, 2011. – 616 б.

### ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТӘРБИЕСІН ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ӨМІРХАН А. Д.

студент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.  
САРЫБЕКОВА Қ. Н.

п.ғ.к., доцент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

Қазақстан Республикасының Ата Заңында Қазақстан халқының дүниежүзілік қоғамдастықтың ажырамас бөлігі екендігін, адам құқы мен бостандығын танытындығын, демократиялық қоғам мен құқықты мемлекет құруға бекем бел байлағандығын, азаматтық татулық пен ұлтаралық келісімді қамтамасыз ететіндігі көрсетілген. Қазіргі жаңалық кезеңінде біздің қоғамымыздың ілгерілеу процесіндегі адам факторын және оны жандандыру, өмірінің барлық жақтарын жаңарту жағдайында бала тәрбиесінің мәні мен оның проблемаларын күрделендіріп отыр [1].

Егеменді еліміздің болашағы жас жеткіншектердің білім дәрежесінің тереңдігімен өлшенеді. Қазіргі заманғы білім беру әлеуметтік құрылымның маңызды элементтерінің біріне айналды. Адамның жеке басын қалыптастыру негізі бастауышта қаланатыны бәрімізге белгілі. Бастауыш мектептен бастап оқушыларға білімнің қыры мен сырын жетік таныту, қабілеттерін шыңдау, адамгершілік қасиеттерін дарытып, Қазақстан Республикасының азаматы деген атаққа лайық болатындай етіп тәрбиелеу – біздің міндетіміз болмақ. Сондықтан да бастауыш мектептен бастап оқушының жан-жақты дамыған тұлға болып қалыптасуына басты назар аударылуы керек.

Жаңартылған бастауыш білім беру мазмұнына сай әзірленген және қолданысқа енген стандарттық талап бойынша оқытуды жүзеге асыруға байланысты негізгі қатыстар мынадай әдіснамалық құрылымды негізге алған еді: іс-әрекеттік, тұлғалық-бағдарлық, құзыреттілік, денсаулық сақтау [2, б б.].

Бұл мазмұнда әрекеттік қатыс оқушының әлеуметтік мүмкіндігін дамыту және есепке алу көзделген, әрекетті сабақтан тыс ұйымдастыру формаларымен, саралау тапсырмаларымен,

вариативті бағдарламамен жететін, жеке білім алу міндеттерін шешуге мүмкіндік беретін тұлғалық-бағдарлық тәсілмен тығыз байланысты жүзеге асырылуы тиіс.

Елдегі білім беру жүйесінің соңғы жылдардағы дамуы мемлекеттік саясатта басым бағыттардың бірі болды. Қоғамдағы оң өзгерістер білім беру мұраттар принципі, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар идеялары іске асырылуда.

Қазақстандық патриотизм, азаматтылық, руханилық ұғымдарының саяси және адамгершілік мәнін, ізгілікті-бағдарланған, әлеуметтік-белсенді, үйлесімді-дамыған тұлға қалыптасуын пайымдау процесі басталды.

Жалпықазақстандық менталитет, мәдени, ұлттық-тарихи дәстүрлерді ескере отыра, ұлттың зияткерлік, рухани және шығармашылық әлеуетін жаңарту үшін жағдай жасалуда. Қазақстандық қоғам үшін тәрбие проблемасы мен тұлғаның азамат, жоғары адамгершілік және мораль адамы ретінде қалыптасуы алдыңғы орында тұр.

Өкінішке орай, жастар арасында тәрбие проблемасының өткір тұруы, келеңсіз құбылыстардың орын алып отырғаны байқалады.

Тәрбие процесі – бұл балалардың әлеуметтік болмыстың қолдағы бар түрлеріне бейімделуін, белгілі бір стандартқа келтіруді білдірмейтінін атап көрсету керек. Қызметтің қоғамдық өндірілген түрлері мен тәсілдерін иелену нәтижесінде азаматтық позициясы, яғни күрделі адамгершілік проблемаларды шешуде балалардың белгілі құндылықтарға бағдарлануы, дербестігінің қалыптасуы одан әрі дамиды. Бұл кезде ішкі қозғаушы күшін, адамның сұранысы мен оның саналы ұмтылысын ескерудің маңызы зор. Осы орайда арнайы тапсырылған іс-әрекет арқылы тұлғаны дұрыс бағалаудың да және тәрбие жүйесін тиімді құрудың да мүмкіндігі пайда болады. Оқушыларды ересектер ұйымдастырған, көпжоспарлы қарым-қатынастар өрістетілген қызметке тарту ісі қоғамдық тәртіп түрлерін бекітеді, жоғары сынып оқушыларын қызметке ниеттендіретін және өзара қарым-қатынастарын реттейтін мотив түріндегі адамгершілік үлгілеріне сәйкес әрекет ету қажеттілігін қалыптастырады.

Жоғарыда аталғандармен байланысты келесі мәселелер туындайды: 1) *оқушы тәрбиесіндегі оқу пәндерінің рөлі*. Білім берудің мақсаттары мен міндеттері барлық пәндер шеңберінде кірігу негізінде (әдіснамалық, мазмұндық, технологиялық және т.б.) іске асырылады. Әлеуметтік-гуманитарлық цикл пәндері оқушыларға

қоғам туралы жүйелі білім береді және тікелей азаматтық, рухани-адамгершілік, құқықтық және т.б. құзыреттіліктердің қалыптасуына бағытталады. Осы цикл пәндерін оқытудың тура жүретін нұсқасы (оқытудың барлық кезеңінде оқытылатын бір пән), немесе олардың білім беру деңгейлері бойынша тиімді үйлесімі нұсқасы (бірін- бірі жүйелі түрде алмастырып отыратын пәндер) таңдалуына байланыссыз оқу процесінде жүзеге асырылатын бұл пәндер білім беру жүйесінің негізі болуы тиіс. Сонымен бірге, олар басқа пәндермен, сондай-ақ оқушылардың сабақтан тыс қызметімен, сол сияқты өмір тәртібін дамыту бойынша іс-әрекетпен тығыз байланысты болуы тиіс. Бұл орайда сабақ оқу орнында демократияландыру процестерін іске қосу, немесе іс-әрекет пен мінез-құлық тәжірибесін талдау орны болуы тиіс [3, 58 б.].

2) *тәрбиедегі оқу орнының рөлі*. Мектептің демократиялық тәртібін қалыптастыру – бірдей білім беру кеңістігін жасаудағы алғашқы қадамдардың бірі болуы тиіс. Азаматтық тәрбие – бұл барлық оқу орындары үшін бейне бір әлеуметтік жоба. Демократиялық тәртіп азаматтық қоғамның үлгісі ретінде түрлі қызметтер жиынтығында азаматтық құзыреттілік қалыптастырудың, оқушылар мен педагогтардың демократиялық мінез-құлық тәжірибесін, белсенді позиция тәжірибесін алудың шарты болады. Білім беру және әлеуметтік кеңістіктерге бала қатысқан тәжірибені енгізу демократиялық өмір тәртібін айтарлықтай тереңдетеді және кеңітеді. Бұл мектептің қосымша білім беру мекемелерімен, әлеуметтік және қоғамдық ұйымдармен тығыз байланыс орнатуын талап етеді.

3) *педагогтерді білім беру идеяларын іске асыруға даярлау мәселесі*. Оқу орнындағы тәрбие сапасы, өмір тәртібінің сипаты білім беру ұйымына қандай педагог келгеніне байланысты. Мұғалім тек өзі жан-жақты мәдениетті тұлға болып және жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды, азаматтық құзыреттілікті меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар ол өз оқушыларында тиісті құзыреттіліктердің және құндылықтардың қалыптасуына жағдай жасауы тиіс. Бұл міндеттерді педагогикалық білім беру ұйымдары бірлесе күш салған кезде ғана шешу мүмкін. Белсенді позиция тұлғаның адамгершілік ұмтылыстарына қарсы келмейді, олармен тығыз байланысты, себебі ол өзгелерді ескерместен, тек қана өз елінді және өз халқынды сүйе және құрметтеуге болмайды деген жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген. Сондықтан мұндай позицияны қалыптастыру – бұл, ең алдымен адамның өзіндік

құндылығына негізделген гуманистік (адамгершілік) позицияларын қалыптастыруды білдіреді. Нақты адамдарды, солар арқылы – өз халқыңды және еліңді сүйуге болады [4, 74 б.].

Тұлғаны қалыптастырудағы басты құндылықтардың бірі – өз елі, тарихы, халқы үшін мақтаныш сезімі. Өз халқының тарихын, салтын, әдет-ғұрпын білетін, өз Отанын құрметтейтін және сүйетін, ол үшін жауапкершілікті сезінетін тұлғаның патриоттық тәрбиесі ұлттық тәрбиенің өзегі болып табылады.

Патриотты тәрбиелеу ісі өз мәні бойынша адамгершілікті, себебі оның негізінде махаббат және құрмет – адамның балалық шағында басталып өмір бойы қалыптасатын құндылықтар бар. Ең алдымен бұл анаға, туған үйіне деген махаббат, ол жыл өткен сайын кемелденеді және адамның өз өлкесіне, қаласына деген махаббаты Отанына деген махаббатпен, оның тарихына құрмет, өз халқы үшін мақтаныш және оны қорғау сезімімен толысады. Білім беру ұйымының негізгі міндеттері қатарына мыналар кіреді: – болашақ мұғалімдерде оқушыларды жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу идеясын табысты жүзеге асыруда қажет түйінді құзыреттіліктерді дамыту; – білім беру ұйымы кеңістігін тұлғаның өзіндік анықтау тәжірибесін жинау, байыту және маманның қалыптасу кеңістігі ретінде жобалау; – мектепте міндетті түрде ұлттық ерекшеліктерді ескере отыра тәрбиелеу үлгісін (құндылықтар, мақсаттар, мазмұн, технологиялар, шарттар және ресурстар) дайындау және негіздеу.

Тәрбие жүйесін жаңарту процесі педагогика ұжымының күшін мектептің ашық тәрбие жүйесін құруға бағытталған, мұнда келесі бағдарға біріктірілген тәрбие процесі факторларының мәні, мазмұны, ұйымдастырылуы, сол сияқты тиімді шарттары жан-жақты ескеріледі:

1 *Тұлға дамуындағы тәрбие.* Тәрбиенің арқасында адам тіршілік әрекетінің практикалық білік, сын тұрғысынан ойлау, білім, қарым-қатынас нормалары мен дене саулығы негіздерінің құрамдастарын қамтамасыз етуге болады.

2 *Қоршаған әлемді және онда болып жатқан процестерді тану тәрбиесі.* Тәрбие адамда келесі қабілеттердің қалыптасуына көмектеседі: мәдени мұраны дамыту және келешек ұрпаққа жеткізу, түрлі көзқарасты адамдарды түсіну және ынтымақтастық жасау үшін толерантты және ашық болу.

3 *Шығармашылықта дамытудағы тәрбие.* Тәрбие – тұлғаның өзіндік дамуы үшін қажетті шарт.

4 *Келешек үшін тәрбиелеу.* Мектеп түлектерінің үнемі өзгермелі әлемге бейімделуін арттырады және олардың түрлендіру қабілетін қамтамасыз етеді.

5 *Тәрбие сапасы* педагогтарға, олардың біліктілігіне, үнемі кәсіби өсуіне жоғары талаптар қоюды, мұғалім мен оқушылардың жеке сұраныстарына жауап беретін тәрбие жұмысының түрлі вариативті бағдарламалары және әдістерімен қамтамасыз етуін болжайды.

6 *Тәрбие жұмысын диверсификациялау.* Тәрбие жұмысы алуан түрлі, икемді, қоршаған әлемнің өзгерістерін жылдам сезінуге қабілетті болуы тиіс.

7 *Тәрбиені персонафикациялау.* Мұғалім өзінің түрлі ішкі ресурстарын пайдалану ұмтылысында ынталануы, мақсатты тәрбие іс-әрекеті процесінде өзіндік көзқарасында барлық жағдайлары болуы тиіс.

8 *Тәрбие процесін ізгілендіру.* Тәрбие жүйесін жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар, сол сияқты жаңашыл педагогикалық тәсілдер негізінде жаңарту объективті заңдылық болып табылады [3,5 б.].

Жоғарыда келтірілген мәселе жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар мен жаңа педагогикалық тәсілдер негізінде тәрбие беру жүйесін жаңғыртудың түйіндеме түріндегі келесі әдістемелік жолдарын ұсынуға мүмкіндік береді:

1 Білім берудің жаңа жүйесіндегі жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде тәрбие беру жүйесінің артықшылықтары: жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың; ұжым мен тұлға, табиғат пен социум құндылықтарының үндесуі; балаға білім беру процесінде дамудың жеке траекториясын еркін таңдау мүмкіндігін беру; әлеуметтік және жекелей маңызды қызметтердің әр түрлерінде әрбір білім алушының өзін-өзі іске асыру үшін жағдай жасау; жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде адамгершілік қасиеттерін таңдау жағдайында дербес шешім қабылдауға даярлау болып табылады.

2 Маңызды жалпыадамзаттық құндылықтардың қалыптасуына мектептерде жыл сайынғы Ата Заң сабақтарын, Құқық сабақтарын, құқықтық білімнің тақырыптық онкүндігін, «Оқушының құқығы мен міндеттері» пікірсайын апталығын, кездесулер, «дөңгелек үстелдер», конференциялар, интернет-форумдар ұйымдастыру және өткізу ықпал етеді.

3 Ұлттық мәдениет, халық тарихы, тіл, дәстүр және салт тарихы негізінде ұлттық құндылықтардың дамуына: Қазақ тілі күндері, мемлекеттік тілде тәрбиелік іс-шаралар, қазақ тіліндегі театрлар мен басқа да мәдениет орталықтарына бару, байқаулар, олимпиадалар, семинарлар, пікірсайыстар, пікірталастар ұйымдастыру; мектептерде ұлттық декоративті-колданбалы өнерге, киіз басу, қазақ халқының аспаздық және ұсталық өнеріне баулитын орталықтар, үйірмелер ұйымдастыру; ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарға негізделген білім алушылармен тәрбиелік жұмыстар жүйесін құру ықпал етеді.

4 Жалпыадамзат құндылығы – балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру үшін: білім беру жүйесіндегі оқу ұйымдарында экологиялық бағыттағы оқу орталықтарын, қозғалыстарын, отрядтарын құру; мектептегі экологиялық топтар, отрядтардың экологиялық бағыттарында табиғатты қорғау қызметін құру тәжірибесін жалпыау және танып білу. Жаратылыстану ғылымы циклі сабақтарында ғылыми зерттеулер ұйымдастыруды және ғылыми жобалар дайындауды кеңінен енгізулі қолға алу

5 Жастар арасында саламатты өмір салтының құнын, рухани және шығарма-шылық қызығушылықтардың ерекшеліктерін насихаттауға белсенді ат салысатын жасөспірімдер қоғамдастығын, балалардың қоғамдық ұйымдары мен бірлестіктерін құру [5, 41 б.].

Оқушы өмірінде мектептің отбасымен тығыз ынтымақтастығы, бірлескен шаралар, кеңестер т.б. ұйымдастыру отбасы рөлін арттырудың бірден бір жолы болып табылады. Мысалы, әкелердің, әжелер мен аталардың кеңестері. Қарым- қатынас құралдарын айыру білігін дамыту мен оларды пайдалануға бағытталған шағын-этиюдтер балалардың өзіне жақын адамдардың көңіл күйіне қызығушылығын тереңдетеді.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. –Алматы, 30 тамыз 1995 ж.

2 ҚР Үкіметінің 2017 жылғы 15 тамыздағы № 484 қаулысымен бекітілген Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты. –Астана, 2017. -64 б.

3 Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы. –Астана. 22 сәуір. 2019 жыл. Бұйрық № 227.

4 Кенжебаева А.Т. Жаңартылған білім беру мазмұнына байланысты бастауыш сыныптарда тәрбие жұмысын жүргізудің әдістемесі: Оқу құралы. - Тараз: Формат-Принт, 2019. -217 б.

5 Абдрасилова Г.Л. Жаңа стандартқа сай бастауыш мектепте тәрбие жұмыстарын жүргізу жолдары. Оқу-әдістемелік құрал - Тараз : ТарМПИ, 2017. - 67 б.

#### 6.14 Заманауи білім беру: өткеннің тәжірибесі, болашаққа көзқарас 6.14 Современное образование: Опыт прошлого, взгляд в будущее

#### ФОРМИРОВАНИЕ ОБЪЕКТОВ ГРАЖДАНСКИХ ОБРЯДОВ ИЗ ДРЕВНЕЙ РУСИ В ПЕРИОД НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ

АУШЕВА А. С.

студент, группа А-502, Торайгыров университет, г. Павлодар  
БУЛЫГА Л. Л.

к.т.н., Торайгыров университет, г. Павлодар

Я студентка пятого курса НАО «Торайгыров университет» г. Павлодара, обучаюсь по специальности «Архитектура». Темой дипломного проекта я выбрала проектирование Дворца бракосочетания в г. Павлодар. При проектировании здания у меня возникло желание понять и проанализировать, как же зародился Дворец бракосочетания и торжественные празднования в нем.

Дворец Бракосочетания предполагает развитие в сфере культуры давних традиций. Здесь проводятся такое крупное мероприятие, как регистрации брака. Каждая регистрация – это важный момент в жизни каждого человека, в частности для тех кто заключает брак. Сотрудники дворца обязаны подготовить все необходимое для проведения этого обряда, ориентируясь в первую очередь на индивидуальные предпочтения брачующихся [1, с. 70].

Дворец бракосочетания осуществляет систему регистрации (записи) актов гражданского состояния, а также регистрацию рождения, заключения брака и перемены имени граждан государства.

Есть значительное отличие ЗАГС от дворца бракосочетания, это то что ЗАГС занимается не только оформлением союза молодоженов, но также может выдавать документ о разводе, также

в его полномочия входит регистрация рождения и смерти. Кроме всего вышеуказанного ЗАГС занимается тем, что выдает справки и дубликаты утерянных свидетельств. Иногда для удобства будущих супругов в ЗАГСе оборудуют отдельный зал с отдельным в него входом, но если в этот день назначено много церемоний, то время для каждой пары может быть сильно ограничено. Также здесь обычно находится архив, в котором хранятся первоначальные записи гражданских актов.

В данном заведении будущим супругам предоставляются услуги, воплощающие свадебную церемонию мечты в реальность. Важным моментом является выбор главного помещения, где будет происходить церемония. Выбор останавливается на зале с подходящим размером и понравившимся интерьером.

Отличия рассматриваемых учреждений не так и значительны, но как показывает практика самые красивые, крупномасштабные и торжественные свадебные церемонии обычно проводятся все-таки во Дворцах бракосочетаний.

Основным назначением архитектуры всегда является создание необходимой, комфортной жизненной среды для человека. Все внимание уделяется характер развитию таких аспектов как культура и общество, а также достижения науки и техники, что в свою очередь является показателем комфортным и комфортабельным показателем жизни человека.

Актуальность расширения строительства дворцов бракосочетаний обусловлена некоторыми особенностями общественного развития. К ним относятся: рост населения в городах, развитие его культурного уровня, ответственности и материальной обеспеченности [2, с. 54].

Проектирование Дворцов бракосочетаний имеет свои отличительные особенности от других общественных зданий. Это заключается в том, что следует учитывать, что здание планирует не только временное пребывание людей, поэтому внимание обращено на культурный аспект, который обязателен для удовлетворения их гражданских и культурных потребностей [3, с. 63].

Дворцов бракосочетания – это вид административного здания, которое действует как объект для регистрации актов гражданского состояния таких как например рождение и брак.

Чтобы были выполнены вышеперечисленные функции, Дворец бракосочетаний, должен включать в себя: регистрационный зал, архивные помещения, кабинеты для административных рабочих,

зал для проведения различных торжеств, комната жениха, комната невесты, зал для банкета, а также подсобное помещение при банкетном зале, фотостудия, бюро приема регистрации, зал для выставки, иногда помимо этого проектируют еще и зал для танцев [4, с. 23].

Главная задача при выполнении планировки данного объекта – рациональное планирование функционально связи, так чтобы помещения распределились во Дворце Бракосочетаний без пересечения потока групп людей друг с другом. Чтобы эта задача была выполнена здание рекомендуется делить по зонам и уровням. К примеру, на первом этаже можно разместить зону для обслуживания посетителей по соответствующим вопросам. Второй этаж подходит для помещения заключения брака [5, с. 10].

Подобное зонирование функциональных помещений учитывается архитекторами при проектировании здания. Примером может быть Дворец Бракосочетания «Neke Sarai`у», который был введен в эксплуатацию 15 декабря 2017 года.



Рисунок 1 – Макет Дворца бракосочетания «Neke Sarai`у»

Архитекторы Белик Д. Л. и Мацковяк В. Г. запроектировали помещение, которое представляет собой здание из двух этажей. Помещение для приема посетителей обычно располагают на первом этаже, также на первом этаже размещены такие помещения как: залы для расторжения и заключение брака, гардеробные и сантехнические



узлы для посетителей, административные и вспомогательные помещения, помещения инженерного назначения.

Зал для торжественного проведения мероприятия и предусмотренные сопутствующие помещения такие, как холлы для гостей и бытовые помещения рекомендуется перенести на второй уровень.

Это осуществляется для организации свободного и комфортного передвижения гостей в здании. Также должны быть запроектированы два входа, а гардероб двусторонний, так как поток торжественных свадеб имеет большие размеры [6, с. 1].

Как известно, мир развивается со стремительной скоростью, в связи глобализацией, что в свою очередь влияет на все аспекты жизни человека, в том числе влияет на архитектурно-строительную отрасль. Часто при проектировании Дворца, встает вопрос – какой он, современный Дворец Бракосочетания?

Свадьба по древнерусскому обычаю – это некое действие с различными обрядами и шагами магического направления, которые должны оберегать супружескую пару, призывающих плодородие, лад и благословение предков. Но для того, чтобы понять каким должен быть Дворец Бракосочетания особенно важно разобрать сам день свадьбы. В языческой свадьбе день начинался со встречи нареченных и прощания невесты со своим родом, затем молодые просят благословения у родителей невесты и отправляются в языческий храм. Далее так называемый поезд выдвигается на священное место, называемое капищем, где и происходил обряд бракосочетания. Понятие «капище» или по-другому «требище» у древних славян обозначает – место жертвоприношения богам и божествам. Святилища под открытым небом чаще всего имели круглую форму, которые состояли из двух концентрических валов, на которых разводились круговые костры. Во внутреннем кругу ставились идолы; обычно деревянные; здесь горел жертвенник, где приносили жертвы богам. Это именовалось капищем. Окружность снаружи предположительно предназначалась для потребления пищи для жертвоприношения называлось – требищем. Святилища назывались – хоромы, это название связано с его формой – круг (от «хоро»). По обряду жених должен перенести свою суженную на руках через ров, который окружает святилище. Это совершалось в знак бесповоротного перехода, а также в знак того, что обязуется быть духовной основой семьи [7, с. 48].

На Руси церковь значила очень много долгое время, в ней свершались браки и крестьян и царей. Таинство венчания было единственным официальным подтверждением брака. Но после революции в 1917 году, церковь потеряла свои силы, и с 1918 года официальным начал считаться брак, заключенный только в отделах записи актов гражданского состояния, сокращенно ЗАГС [8, с. 152].

Такие отделы могли располагаться в любом здании, и, естественно, интерьеры стали гораздо проще, как и сущность самого обряда. Теперь свадьба стала просто изменением гражданского состояния, потеряв всякий духовный смысл. В современном обществе популярность венчания вновь набирает силу, хоть оно и не является официальным.

В традиционной культуре свадебный ритуал представляет собой систему (комплекс) действий обрядового характера, обеспечивающих обретение индивидом нового социовозрастного статуса.

При проектировании современного дворца бракосочетания, в первую очередь архитекторы обращают внимание на интерьер православной церкви. Как было указано выше особое таинство венчания все больше возвращает свою популярность в нашем современном мире, но все-таки регистрация в ЗАГСе и венчание – это совершенно разные вещи, поэтому надо видеть разницу и уметь их различать.

На сегодняшний день браки заключаются в ЗАГСах и Дворцах Бракосочетания. Они имеют различные характеристики такие как: регистрация актов, например в ЗАГСах, в отличие от домов бракосочетания, регистрируют все акты гражданского состояния, – это брак, развод, рождение, смерть, потому праздничная регистрация брака производится лишь в пятницу и субботу, а во дворцах торжественно зарегистрировать брак можно в любой рабочий день.

Дворцы бракосочетаний предполагают собой недолгое по времени пребывания людей, а также их обслуживания (гражданские и культурные потребности), в связи с чем данный объект следует оборудовать коммунальным обустройством (водопровод, сточная канава, отопление и т.д.) и обеспечены системой культурного обслуживания гостей.

Вывод можно сделать такой: современным людям нужно знать старинные свадебные обычаи, ведь при планировании современной свадьбы мы обращаемся к старым традициям, хоть

и стараемся строить ее по современным стандартам. Связанно это с тем, что приметы, обряды приходят к нам из старого времени, немного видоизменённым либо таким как был сто и более лет назад. Торжество, построенное по традиционным канонам, выходит удивительным, наполненным душевной атмосферой. А гостям и родственникам запоминается это необычное и родное мероприятие, это сохранение ценностей в жизни человека, прививание уважения к прошлым годам, к нашим предкам, почтение и уважение.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Сидякина А.Ю., Черныш Н.Д. О сочетании традиционных и современных зданий в создании многообразия городских пространств // «Молодежь и наука: шаг к успеху»: сб. науч. Статей Всерос. Науч. Конф. Перспективных разработок молодых ученых. Курск: ЗАО «Университетская книга». 2017.– 89 с.
- 2 Черныш Н.Д., Тарасенко В.Н. Современные условия создания комфортного архитектурного средового пространства // Вестник БГТУ им В.Г. Шухова. 2017. №1. – 104 с.
- 3 Гельфонд А.Л. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений. М.: Архитектура-С, 2007. – 280 с.
- 4 Тюрин М.Ю. Новый подход к архитектурному проектированию дворца бракосочетаний в центральном районе города Челябинска // Наука ЮУрГУ: мат-лы 67-й науч. конф. секции социально-гуманитарных наук. Челябинск: ЮУрГУ, 2015.– 119 с.
- 5 Соколова А.Л. Традиции русской народной свадьбы. – М.: ИР, 2018. 15 с.
- 6 Проект: дворец бракосочетания. – 2015. URL: <https://stron.kz/proekty/arhitektura/obshhestvennaja/dvorec-brakosochetaniija/>
- 7 Остроумов Н.Н. Свадебные обычаи в Древней Руси. – М.: В.Секачев, 2018. 68 с.
- 8 Гоулд Б.П. Проектирование современных зданий управления: пер. с англ. Р. Г. Рехтмана; под ред. Г.А. Мурадова. М.: Стройиздат, 1987.– 189 с.

## USING WEB QUEST TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH

KOZINETES X. YU.

student, Pedagogical Higher College named after B. Akhmetov, Pavlodar

YEROKHINA I. V.

teacher of English language, Pedagogical Higher College  
named after B. Akhmetov, Pavlodar

We live in a fast changing world today and the methodology of teaching undergoes serious changes and reforms as well. One of the main factors for those changes is rapid development of modern technologies and media resources. Every day we get more and more instruments for our life needs, which become a part of our society. Teachers need to keep up with modern world and do not have any right to stay behind.

Ordinary textbooks are no longer the only available instrument for teaching world. The ability to use technical devices loved so much by the generation of our century at classes has become an integral part of our life. We have faced a necessity to create new elaborate tasks, extraordinary events and unusual organization forms which would involve students into the process of education and raise their level of motivation [1, p. 6–9].

It becomes urgent to find and use technology, which could become an intermediary in the learning process between the student and a global network of Internet. As this technology can act as a training web-quest.

Web-quest is now understood in pedagogy educational web-site on the Internet, in which part or all of the information you are working with students who are in various web-sites. Web-quests may cover as a separate issue, a subject, topic and be with interdisciplinary [2, p. 44–54].

The aim of my research work is to analyze of this technology as a new pedagogical model of training, create own web quest and test it on schoolchildren to find out if this technology is effective or not.

Analyzing this new technology of teaching English language we have learnt about two types of web-quests:

1 Short-term web-quests pursue educational goals are simple – to increase knowledge and their integration. Usually designed to shut down with them for one to three sessions;

2 In the long-term web-quests, the educational purpose other level – students expand and transform their knowledge derived from information sources, Internet and real life. Each student analyzes the problem of including it in their knowledge base on the subject / subjects, and demonstrates their understanding of the class in the form of presentation [3, p. 161–175].

Every WebQuest has six parts that are considered vital. If you want to create your own, it's necessary that you understand each of them. These include the introduction, the task, the process, the resources, the evaluation, and the conclusion.

- The Introduction orients students and captures their interest.
- The Task describes the activity end product. The main requirement for the task is its clarity, precise formulation of the desirable result. It might be performed as a number of questions or presented problem, which students need to find a solution for, or some product, which they are supposed to create as a final result.

- The Process explains the strategies students should use to complete the task.

- The Resources are the Web sites students will use to complete the task. It is important to remember that the web net is a huge information container, that is the reason why the students need to be directed so that the searching area would be narrowed up to the task. It might be done with the help of some key words or links.

- The Evaluation measures the results of the activity. Depending on the type of tasks for learners a teacher works out the number of criteria for the work evaluation.

- The guidance on how to organize the information acquired. This can take the form of guiding questions, or directions to complete organizational frameworks such as timelines, concept maps, or cause-and-effect diagrams [4, p. 42-47].

Here is the example of our own WebQuest oriented for the 4th grade. WebQuest is designed for 2 sessions.

#### **Web Quest «In the world of animals» for the 4th grade**

##### **Aim of the project:**

Introducing students to the diversity of the animal world.

##### **Project Objectives:**

###### *Educational:*

- involvement of each student in an active cognitive process;
- using web-quest technology, working with Internet resources to form an understanding of students about wild and domestic animals.

###### *Developing:*

- development of interest in the subject, creative abilities of students' imagination;
- the formation of skills in research, public speaking, independent work with literature and Internet resources;
- broadening horizons, erudition.

**Forms of organization of educational activity:** group and individual.

##### **Material and didactic equipment of the lesson:**

###### **Used equipment:**

- personal computers with Internet access
- multimedia projector
- screen board
- cards with animals
- sheet A3

Software: Word, Power Point, Zoom

Demo: Web quest in the form of a Power Point presentation or poster Introduction.

Hello, children! I'm glad to see you! I'm looking for brave and curious teams of zoologists. Do you know who zoologists are? They are very clever and interesting people who travel all over the world to explore the animal's life, their appearance, constitution and manners. It is very exciting! Would you like to try yourself as zoologists today? Come on with me! I need three teams of zoologists: the team of wild animals, the team of farm animals and the team of pets. We are going to have a very interesting journey and dive into the world of animals!

###### **Task.**

My dear zoologists, you have to choose a role according to your interest and divide into 3 groups, explore the proposed resources on the Internet, complete tasks, answer all the questions and express your opinion.

Learners can prepare their results in the form of presentation in Power Point or in the form of poster.

###### *The action plan of each member of the group:*

1 Choose one of the proposed roles, get acquainted with the tasks of your role.

2 Examine the list of resources, explore it. Make a plan for finding information.

3 Consolidation by interests. From the general material, select the most interesting, arrange in the form of a presentation, a report.

4 Discuss the results of the work, defend the project.

###### **Process.**

###### **Part 1**

###### **«Wild animals».**

Find information from the suggested sources and answer the questions:

- 1 Name the animals.
2. What can they do?
3. Where do they live?
4. Select your favorite wild animal and describe it.

#### «Farm animals».

Explore suggested internet sources and answer questions.

- 1 Name the animals.
- 2 What products do they give us?
- 3 What do they eat?
- 4 Select your favorite pet and describe it.

#### «Pets».

Find information from the suggested sources and answer the questions:

1. Name the animals.
2. What can they do?
3. What do they need?
4. Select your favorite pet and describe it.

#### Part 2 Presentation of works.

##### Evaluation.

Next, students get acquainted with the evaluation criteria:

If your work is done in the form of the poster – 3 points in Microsoft PowerPoint -5 points;

You gave detailed questions to all answers – up to 10 points;  
Your presentation is accompanied by an oral story in English (min 8 sentences – 10 points, up to 12 sentences – 15 points);  
You completed the presentation within 1 week (3b.)

«5» – 30–33 points

«4» – 25–29 points

«3» – 20–24 points

Then the students get to work (15-20 min.)

Conclusion.

- 1 What did you do well? What are you satisfied with?
- 2 What did you fail? What did you want to refine?

Students presented their presentations and expressed their views on the work done. A collective assessment of the work individually and in the group was carried out.

The friendly atmosphere, a positive attitude to the lesson, and the selection of tasks helped each child in the lesson to advance in his individual development.

Students got acquainted with various animals, learned the difference between wild and domestic animals. Each received an individual task and fulfilled it with great interest and desire.

The second part of our research was a pedagogical experiment with twenty-nine forth-grade pupils involved. A pedagogical experiment consisted of three stages. In the constitutive stage, the initial level of English language skills and motivation were identified. At the formative stage, lessons were conducted using the developed web tasks. For the control phase of the pedagogical study, tasks were created to determine the level of English language skills after the use of web-based tasks.

The result of the first stage was 52 %. In the third stage it was 76 %. So, the level of knowledge in English increased by 24 %. In conclusion, the results of the first and third stages of the pedagogical experiment show that the experiment was successful. Pupils had difficulties in grammar, vocabulary and comprehension of the English text. In the third stage they made fewer mistakes in the first task, which focused on the grammatical construct «to have» and «can» as in the constative stage. In the second task of the control stage, they made practically no mistakes, as they went through and consolidated this vocabulary material on topic «In the world of animals» with the help of web tasks. Thus, during the control stage it became clear that the skills of pupils had improved significantly after the use of web-based tasks in English lessons.

I think that with the help of web-quest technology, the learners have increased interest in learning English, new creative abilities have revealed. Students have good knowledge of research activities, independent work with literature and Internet resources.

According to the results of the research, the horizons of children knowledge were expanded, they became more erudite. Students approached their assignment with great personal responsibility. They showed how to work not only individually, but also jointly in groups. Students learned to analyze, compare facts and draw certain conclusions, processing the information received. We believe that the stated goal and objectives have been achieved.

Now that everyone has switched to remote learning because of the pandemic, different platforms and websites help with learning. Web Quest is an excellent tool for teaching and incredibly motivating resource for both teachers and students. They combine many of the most well-respected and desired teaching methods together into one relatively simple and engaging lesson. This new technology really increases level of knowledge and motivation in English language.

## REFERENCES

- 1 Dodge, B. FOCUS: Five rules for writing a great WebQuest. *Learning and Leading with Technology*, 2001, p. 6-9.
- 2 Ikpeze, C.H., and B.F. Boyd. «Web-based inquiry learning: facilitating thoughtful literacy with WebQuests», 2007 p. 44-54.
- 3 MacGregor, K.S., and Y. Lou. «Web-based learning: how task scaffolding and web site design support knowledge acquisition». *Journal of Research on Technology in Education*, 2005, p. 161-175.
- 4 March, T. The learning power of WebQuests. *Educational Leadership*, 2013, p. 42-47.

**LEARNING ENGLISH WITH VIDEO GAMES**

SMAGUL B. E.

student, High Pedagogical College named after B. Akhmetov, Pavlodar

KAIRGELDINA L. D.

student, High Pedagogical College named after B. Akhmetov, Pavlodar

APAYEV K. E.

master of Engineering sciences, Teacher of foreign languages,  
High Pedagogical College named after B. Akhmetov, Pavlodar

In the twenty-first century, our world has already achieved a fairly large level of progress in science, technology and innovation. This also means changing the ways of life, leisure, and learning that people are used to. Increasingly, computer technologies are used in this process in the form of various videos, books and articles in electronic form due to their availability and ease of use. In addition, there are new ways to gain new knowledge, which at the same time increase the motivation of the student; these include video games.

A video game is an electronic game that involves interaction with a user interface or input device – such as a joystick, controller, keyboard, or motion sensing device – to generate visual feedback for a player. This feedback is shown on a video display device, such as a TV set, monitor, touchscreen or virtual reality headset. Video games are often augmented with audio feedback delivered through speakers or headphones, and sometimes with other types of feedback, including haptic technology [3].

Learning a language in this format is effective for several reasons. First, a video game is more interactive than listening to music, videos, or audiobooks, as it requires the player's own decisions. Unlike a movie or a TV series, in a game, you have to interact with other characters: follow

their instructions, choose lines in dialogues. Secondly, games teach new words. New vocabulary constantly sounds in the dialogues and flickers in the inventory. Words are easy to remember because of their frequent repetition, and also because they are really needed here and now.

Situations from video games often simulate real life, so you can use learned words and expressions anywhere. Third, video games themselves create excitement and a desire to win, and therefore encourage language learning. Fourthly, games combine business with pleasure. This is not a school lesson where you are forced to read boring texts. The game has a clear goal - to infiltrate a military base, eliminate a criminal, and solve a riddle.

And for the sake of these adventures, the child will not be too lazy to pause the game and look for a translation of unfamiliar words. Fifthly, the games are varied. Medieval conflicts, futuristic wars, detective investigations, the list of plots can be continued, in addition, games have many different genres. So, everyone can find the game they like. And finally, in this format of improving English, you work at a convenient pace and learn the knowledge unobtrusively [2].

Based on the above aspects, we can conclude that from a theoretical point of view, computer games can be not only a way of spending time, but also a method of mastering the English language, expanding the vocabulary of players, improving pronunciation skills and increasing motivation to learn it.

You can use video games to improve your reading skills. A team of researchers from the University of Padua were inspired by this fact to see whether video games could help children who have difficulty reading. The findings were fascinating: nine sessions of playing video games for 80 minutes a day improved the children's reading ability more than a year of traditional learning methods.

You will become a better listener. The days of text-based video games are behind us. Games nowadays are often voiced by talented actors with a variety of accents, so playing games exposes you to a lot of natural English. The best way to practice listening is to listen to something you find interesting, so find a game that you like and your listening skills will improve at a remarkable rate.

To determine the relevance of this topic, we conducted a survey in a group of students majoring in foreign language teaching. In general, it can be concluded that the opinion of the respondents of different groups coincides: most believe that computer games help a person improve his lexicon in English. Also, many people believe that computer games are

generally effective for integrated language learning. The least popular were the answers about the usefulness of games for improving grammar, as well as the complete inefficiency of computer games.

The majority of respondents noted that video games in English really contributed to the improvement of their level of proficiency in this language: the overwhelming number of people who played in computer games before (70 % of respondents from this group) confirm the completion of their vocabulary stock; 53 % of the group of respondents who still play video games said that their level of proficiency English in general has risen, including vocabulary and grammar.

All this suggests that this method of language acquisition is really useful and effective, what is proven both by the opinions of people who have never played in English, and by the practical experience of those who ever played it, even if they had very different reasons for it.

As an example of a video game for learning English, we chose Minecraft. The main advantage of Minecraft is that it is a kind of digital Lego, where everything is made of cubes, and the only limitation is the player's imagination. It is because of its flexibility and accessibility that Minecraft easily adapts to different purposes, including learning English [1].

How does the learning process take place in Minecraft itself? As one of the most popular examples: students can be given the task to fill in special signs in the game, using the words and expressions learned earlier, independently writing the English names of various game objects. Another popular example: students need to find a treasure together in the game, passing a series of difficult tasks and solving puzzles, communicating with each other in the process of completing them only in English.

Usually, Minecraft when learning English is used as one of the elements of the educational process, complementing classes with a teacher, allowing you to consolidate everything learned in the lesson with the teacher, to clearly demonstrate some individual words, phrases to students, or to practice active communication or writing in English by students when performing joint tasks in the game.

Why does it work? During the lesson, the teacher speaks to the children in English, using the simplest possible phrases and duplicating difficult moments in Russian to make sure that all children understand the tasks correctly. All the actions of the character are spoken, so students remember not only the names of animals and objects, but also

the elements of the gameplay, for example, click the button – «click the button».

Students are often surprised to see how various mechanisms from the game, familiar to them, are applied in the classroom: «Wow, this is done through a programmable control unit! » It seems to them that this cannot be: the teacher not only created the game world, but also knows how it works! Sometimes, it is even possible to surpass the students in the game knowledge.

Even more striking is the fact that all this applies to English lessons – it turns out that it is not boring at all. This format of classes helps children learn how to interact with each other: not to interrupt classmates and teachers, to closely monitor what is happening, to work in a team – what we now call soft skills.

Conclusion: Today it turned out that learning English through video games really is an effective way, even if it is not the main goal of the player. However, this method can be useful only if the games will have a sufficient number of dialogues that a person will read, either perceive by ear; or they will contain voice chats, with the help of which the player will be able to communicate both orally and in writing.

#### REFERENCES

- 1 Изучение английского языка детьми с помощью видеоигры Minecraft: <https://zen.yandex.ru/media/start2study/izuchenie-angliiskogo-iazyka-detmi-s-pomosciu-videoigry-minecraft-5e4ce91af2bc6f629aed97c8>
- 2 Особенности изучения иностранных языков с видеоиграми: <http://easybusyomsk.ru/osobennosti-izucheniya-inostrannyh-yazykov-s-videoigrami/>
- 3 Video game [https://en.wikipedia.org/wiki/Video\\_game](https://en.wikipedia.org/wiki/Video_game)

## ВОСПИТАНИЕ ДОЧЕРИ В КАЗАХСКОЙ СЕМЬЕ

УРАЗАЛИЕВА Г. С.

студент, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

АБДУЛЬМАНОВ А. Ә.

к.ф.н., доцент, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Казахи очень радовались, если первой в семье рождалась девочка. В таких случаях говорили, что «расширился горизонт». Первое условие достатка – девочка, считали они. Казахи всегда очень бережно и ласково относились к своим дочерям. «Дочь рождается для чужих. Она здесь гостья не на долгий срок», - говорят в народе, оберегая своих дочерей. Девочки никогда не садились у порога. Их место было на самом почетном месте. Дочь красиво одевали, вкусно кормили, давали ей самого лучшего иноходца, ухаживали за ней, как за дорогой и любимой гостьей, баловали и лелеяли. Потому как, кто знает, как сложится судьба: будет ли счастлива на новом месте, в доме мужа, или все обернется по-другому? «Поэтому, пусть живет в родительском доме беззаботно и весело», – говорили родители и близкие.

«Не умеющий лелеять девочку, превратит в рабыню, не умеющий ткать шелк, превратит в лохмотья». Эта пословица проявление еще одного уважения казахского народа к своим дочерям. Растить девочку, лелеять ее, а затем счастливо выдать замуж – святая обязанность родителей. А основное воспитание девочки, нежной и слабой как цветок, всегда полностью лежала на матери. Подрастая, она делится своими секретами с сестрами, с женами братьев. Но главный человек в ее жизни – это мать. Не зря казахская пословица гласит: «Прежде чем жениться, сначала взгляни на ее мать». Если мать воспитанная, то и дочь будет такой же. Поэтому в старину, прежде чем жениться и выбрать невесту, обращали внимание на мать девочки. Все оценивалось критично – речь, поведение, походка. Воспитание проводится не на словах, а на личном примере.

В воспитание девочки, согласно казахским обычаям и традициям, входит культура ношения одежды и ювелирных украшений. Наш народ относился к своим дочерям как к цветку, одевали в красивые одежды, украшали различными ювелирными изделиями. Уже в 3-4 года для дочери специально заказывали

«детский браслет», сережки. Таким образом воспитывали в девочке с детства эстетический вкус.

Казахская девушка никогда не распускала свои волосы. Она заплетала их в одну или две косы, даже в несколько косичек и закидывала их за спину. В старину в концы волосы девочки обязательно вплетались шолпы. Звуки шолпы сливались с ее звонким смехом, оказывая влияние на ее поведение, образ жизни. Стоит отметить, что казахские ювелирные изделия словно изначально были предназначены для воспитания девочек. Скажем, шолпы – украшение, издающее нежный звон. Если девочка будет ходить степенно, красиво и гордо, то звон шолп будет тихим и мелодичным. Если же девочка ходит несдержанно, как попало, то и звон шолп будет звучать неприятно. Уже по одному звуку шолп замечали, каким характером обладает девочка, какая у нее походка. Кроме того, при изготовлении сережек учитывали тип лица девочки, ее внешний облик. Например, круглолицым девочкам вдевали в уши удлиненные серьги, а скуластым девочкам – красивые круглые сережки. Все украшения, которые носила девочка – ожерелье, талисман, вышивка на груди, амулет – воспитывали в ней стремление к красоте.

Баласагуни подчеркивает, что девушка должна расти на глазах у родителей, быть охраняема ими, они должны выполнять ее желания, но держать ее строго, а по достижении возраста должны выдать замуж. Автор отмечает, что некоторые уважаемые люди были несчастны по воле женщин, поэтому девушек надо учить приличиям с раннего возраста.

*«Когда в семье ребенок народится,  
Не надо понапрасну суетиться.  
Для дома, для ухода за детьми  
Из чистоплотных женщину возьми».*

**Юсуф Баласагуни**

Почему-то считается, будто бы в «ранешние времена», казахи делали все возможное, чтобы первенец непременно родился мальчиком. Так якобы было принято. Потому что мальчик – это наследник. Сын. Продолжатель рода. Ему достанется все. Он носитель фамилии, носитель традиций и т. д.

Рождению девочки тоже очень радовались, но во-первых, считалось, что девочка это – гость в доме. Қонақ. Она все равно когда-нибудь уйдет в чужую семью. Вернее, ее увезут. Потом девочка сменит фамилию, а дети ее достанутся другим. И у них у

всех будут другие фамилии. Затем они тоже повыходят замуж или женятся, и тогда вообще все покроеется туманом. Поэтому мальчик якобы предпочтительнее.

Надо сказать, что это не совсем так. Правда заключается в том, что девочек в степи ждали и любили не меньше, а иногда даже больше мальчиков. Их баловали, пока они росли, потому что – помните? – «кыздың жолы жіңішке» – «у девочки тропка узкая, в смысле короткая». То есть их судьбы как бы predetermined: они появлялись на этот свет для того, чтобы самим кого-нибудь подарить этому миру. А что может быть благороднее и дороже?

Относительно того, что девочка уйдет, если уж на то пошло, то мы все тут присутствуем временно. Мы все тут гости. И мы все с вами когда-нибудь да уйдем. Нас сюда пустили тоже, знаете, не навсегда. Никто не останется ждать, чем оно все тут закончится. И на смену нам придут другие. Которые тоже уйдут. И так будет всегда. А жизнь им дадут как раз наши с вами девочки.

Да и потом, надо признать, не всем в степи везло с мальчиками. Иные девочки превосходили и до сих пор превосходят по всем показателям многих мальчиков. И красивее, и роднее, и умнее...

А еще говорят, что девочки ближе к родителям. Некоторые ближе к отцам. И это тоже правда. Но... Раньше папы не очень близко общались со своими дочками. Они общались с ними через ее мать. (Кое-где это еще вполне себе сохранилось). К примеру, если им хотелось что-нибудь им сказать, то они передавали месседж через свою жену. Прямой контакт был практически исключен. Воспитанием дочери занималась непосредственно женщина. С нее и спрос был в случае чего. Лишь один раз отец мог напрямую обратиться к своей дочери – при выборе жениха. И она не смела ослушаться.

Принимая все это во внимание, до семи лет девочек (кыз бала) воспитывали наравне с мальчиками. Точнее, они росли вместе с ними, играли в общие игры. Лишь после семи девочек потихоньку начинали приобщать к ведению хозяйства, поручали выполнять небольшие работы по дому, ухаживать за младшими. Как правило, мамы, и особенно бабушки, начинали их учить ремеслам: валять войлок, шить одежду, готовить пищу. Но что особенно важно – они рассказывали им о традициях и обрядах, объясняя смысл каждого. А, как известно, за каждой традицией стоял многовековой опыт. Который в свою очередь объяснял смысл жизни, а это, согласитесь, серьезные университеты. Поэтому девочки вырастали

образованными, уверенными, достойными, хозяйственными, учтивыми и весьма неглупыми. Поскольку с самого малолетства они вооружались практическими знаниями и пониманием сути вещей.

Да, общество по своему укладу больше было патриархальным, но отношение к женщине было весьма почтительным. Поэтому наши женщины никогда не выглядели забытыми, униженными и, что особенно важно, они никогда не прятали своих лиц. Такая унижительная вещь, как паранджа, нашим женщинам неизвестна. Они вообще жили в атмосфере допустимой свободы. Они могли, к примеру, в любой день взять, да и пойти толпой на ярмарку. Или в кино. Или же уйти пообщаться с подружками, и никто бы им ничего не сказал. Надо было только предупредить и вернуться не позднее десяти ночи. Конечно, никто из них не носил мини-юбок и не стригся коротко, но зато все они с детства обучались езде верхом и даже владению оружием. Многие ездили на охоту с ловчими птицами, умели метко стрелять и прилично бороться. Владели приемами дзюдо, каратэ, джиу-джитсу и казакша курес. Каждая могла постоять за себя. А при случае встать наравне с мужиками плечом к плечу и сражаться за свой аул. В истории таких примеров множество.

Одним словом, казахские женщины – это вольные граждане и абсолютно равноправные члены общества. Такими их воспитывали. Поэтому все это неправда, будто бы ждали только мальчика. Ждали кого угодно, лишь бы роды прошли без осложнений, лишь бы мать сохранила здоровье, лишь бы ребенок родился целым и невредимым. А кто он там по своему полу, так это не было так важно. Казахи очень любили детей. В этом, можно сказать, заключался смысл их бытия – в продолжении. Поэтому рождение ребенка – это чуть ли не самый важный акт в жизни любой казахской женщины. Поэтому каждую девочку готовили к нему с малолетства.

Принято думать, что нравы в древнем кочевом обществе были не очень мягкими. Даже суровыми. Что детей, особенно девочек, растили в строгости и воспитывали строго. Лично я так не думаю. Да, были разные семьи, и в каждой отдельной семье действовали свои законы. Но в целом в народном сознании, в установках воспитания бытовали три истины: ар, ұят и намыс. Соответственно, совесть, стыд и честь (достоинство). Это были три столпа, за которые следовало держаться.

Однако в то же время казахи своих детей по возможности старались баловать. Особенно девочек. Потому что они были



«гостями». А к гостям относились по-особенному. И пока в степь не пришел ислам, девочки росли в формате относительной свободы.

Помимо всего прочего, детей нельзя было сильно наказывать. На них нельзя было кричать. Детей нельзя было бить. Считалось, что это может повлечь за собой массу неприятностей. Ребенок может вырасти трусливым. Закомплексованным. «Баланы соксаң бағы қайтады», – говорили. «Будешь бить ребенка, закроешь ему путь к счастью». Но эти предостережения касались все-таки больше мальчиков.

Что касается девочек, то Шокан Валиханов в свое время сильно был недоволен скорым и повсеместным распространением ислама. А именно некоторых его предписаний. Это касалось в основном запретов и правил поведения женщин в быту. Вот что он писал:

«Не лучше ли было бы оставить их при прежней терпимости? Песни, древние поэмы, борьба, свобода женского пола и участие его в публичных увеселениях – все начинает выходить из употребления! Нашлось уже много ратоборцев гаремного заключения, и бедные жены их, заключенные в юртах, украдкой вырезают войлок юрты, чтобы смотреть на белый свет и на прохожих. Такова натура женщины: они мучаются и страдают до тех пор, пока не вкусят запретный плод».

Юношам, кстати, тоже не разрешалось откровенно разглядывать девушек. Поэтому все смотрели друг на друга как бы вскользь. Или же потупив взор. Исподлобья. Не думаю, что таким взглядом можно было влюбить в себя девушку. Или юношу. Скорее, наоборот.

Сохранились записи известного немецкого ученого фон Герна 1899 года, которые также приводит в своих исследованиях Шокан Валиханов. Вот что там написано:

«Целомудрие как казахских, так и кыргызских женщин и девушек небезупречно, и в народе, который, по преданиям, за проступки женского пола против целомудрия наказывал в былые времена смертью, в настоящее время целомудрие не имеет никакой цены и значения во время женитьбы».

Поскольку всюду бушевали «страсти человеческие». И в этом смысле наши предки ничем не отличались от тех же, скажем, любвеобильных итальянцев или пылких испанцев. А то, что «под влиянием татарских мулл произошла некая трансформация в поведении казахских женщин и они стали прятаться от посторонних мужчин, закрываться при встрече с ними...» – так это неоспоримый и, в каком-то смысле, даже печальный факт.

Да, конечно, за ними и до этого внимательно следили. За юными девами, имеется в виду. Везде были глаза и уши. Помня об этом, все они вели себя, как уже было сказано, весьма достойно – сдержанно и скромно. Так оно было принято. Застенчивость была их первой и главной отличительной чертой. Поэтому они не могли подолгу разговаривать с юношами, засиживаться с ними на бревнышках допоздна. И тем, и другим позволено было лишь обмениваться дежурными фразами о погоде, о текущих делах, о том, о сем. И все. Как-либо выражать красивыми признаниями свои чувства – если они вдруг вспыхнули – они не могли.

Но зато существовала такая замечательная вещь, как переписка. Нет, не по «Ватсапу и не по «Инстаграмму». Девушка вышивала на платочке всякие разные закорючки, финтифлюшки и узоры. Там, среди этих узоров, она могла спрятать сердечко – что означало симпатию с ее стороны. Если же там присутствовали птички, то это означало, что она готова «улететь» с любимым хоть на край света. А это уже, как вы сами понимаете, серьезно. Помимо птичек, там могли быть еще и цветочки, травинки, листочки, ручейки... Это вообще значило, что девушка обещает юноше устроить «жизнь в райских куцах». Эти письма-послания девушки передавали своим избранникам через аульных пацанов-курьеров. Или же через женгешку. И если жигита такая постановка вопроса полностью устраивала, то он посылал через тех же курьеров свой ответ. Ответом могло быть какое-нибудь украшение. Колечко или кулончик. Или еще что-нибудь подобное. Какая-нибудь симпатичная безделушка. Это означало, что парень тоже готов и согласен на райские сады.

Поэтому, если девушка в один прекрасный день, не будучи замужем, вдруг приносила в подоле, то про такую говорили: «базардан әкелді». То есть «купила на базаре». Понятное дело, радовались не очень, но такого ребенка не сдавали в приют и не выбрасывали на улицу, а оставляли дома и любили как своего. Правда, мать его теперь могли выдать замуж только за мужчину «с пробегом», то есть за вдовца. Или же отдать токалкой какому-нибудь старику. Причем без калыма. Если же от такой молодой мамы все отказывались, и никто не хотел брать ее замуж, то аульчане могли поймать ее где-нибудь за углом и отрезать ей косы (обмазать лицо сажей, вывалить в грязь). Но! Ни в коем случае не закидывали бедняжку камнями – как это было принято в некоторых арабских странах. Не секли прилюдно плетями и не закапывали живьем в землю... Они могли лишь для острастки слегка поиздеваться и

выставить на всеобщее осмеяние. Полагаю, так оно гуманнее. Хотя... как посмотреть. В любом случае нравы в степи были помягче, чем у арабов. Или где-либо еще. Но давайте вернемся к основной теме.

Наигравшись в детские игры с такими же несмышленишками, как и они сами, примерно с 12-13 лет девочки переходили к следующему этапу взросления. В этом возрасте девочка уже не кыз бала. Она уже просто – кыз. В этом возрасте заканчивался ее первый мүшел. Что такое «мүшел»? Это старинное исчисление возраста человека по двенадцатилетнему циклу. В этом возрасте девочки превращались в девушек. И это было уже заметно по всему. И одевались они уже по-другому. У них было много разных побрякушек, стразов и блестяшек. И считалось, что чем больше таких украшений, тем лучше. И еще много было косичек. Их заплетали вместе с этими же побрякушками.

Фактически девочки становились уже невестами. На них так и смотрели. И им уже не разрешалось играть с мальчиками в прятки, в казаки-разбойники и т.д. Их уже вовсю привлекали к работам по дому, готовили приданое. Через пару лет девочки уже умели все. А самый «выдаваемый» возраст в степи – когда кыз становилась бойжеткен. Это примерно 16-17 лет. Считалось, что это самое то! И не старая еще, но и не ребенок уже.

Кыз уйде конак» с казахского языка переводится как «Девушка в доме гость», потому что в казахской традиции к девочкам, девушкам в своих семьях всегда относились с особым пиететом. Считается что рано или поздно (лучше конечно, если рано) девушка выйдет замуж и поэтому ее здесь и сейчас нужно всячески баловать, холить и лелеять. Непонятно же еще за кого замуж выйдет – удачно или нет. Будут ли к ней хорошо относиться в новой семье?

Я привыкла, что в казахских семьях именно так. А еще последние годы прослеживается такая тенденция, что девочек воспитывают излишне строго и как-то по-спартански (в Спарте, кстати, девочек воспитывали аскетично, но в хорошем смысле этого слова). При этом тренд такой, что мальчиков воспитывают в атмосфере всеобщего обожания, умиления и вседозволенности. Мальчику в современной казахской семье достаточно просто родиться мальчиком. Как говорится, бала болса – бопты. Но так в нашей культуре не было! Это с девочками принято носиться как с писанной торбой преподнося все на блюдечке с голубой каемочкой. Потому что «Девичий путь итак уязвимый», как гласит казахская пословица.»Кыздын жолы жинишке».

И так как к девочкам в своих семьях принято относиться как к гостям (а гость для казахов - это вообще очень важная персона), то даже за столом принято усаживать на самое почетное место. У нас же есть определенный ритуал по рассадке гостей за столом. Самые важные, самые почетные – садятся как бы в верхней части стола. Торге отыргызады. А хозяева дома садятся в нижней части стола – это та часть, которая ближе к двери.

#### ЛИТЕРАТУРА

- 1 Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. – Воронеж, 1999.
- 2 КоянбаевЖ., ҚоянбаевР.М. Педагогика. – Алматы: Жалын, 1995. – 276 с.
- 3 Калиев С., Жарыкбаев К. Казахское обучение и воспитание. – Алматы: Санат, 1996. – 350 с.
- 4 Казахская юрта. Национальное отображение мира // Подготовил: Б.Кайырбеков. – Алматы: Родной яз., 1998. – 80 с.
- 5 АргынбаевХ.А. Казахская семья. – Алматы: Кайнар, 1996. – 288 с.
- 6 КайдарА. Каков казахский народ? – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 652 с.
- 7 Сейдимбек А. Казахский мир. – Алматы: Санат, 1997. – 464 с.
- 8 АкпанбекГ.А. Есть ли научная основа в казахских традициях? // Ак желкен. – 1995. – № 1. – С. 14-15.
- 9 ЖумабаевМ. Педагогика. – Алматы: Родной яз., 1992. – 160 с.
- 10 Исмагулова Б., Ережепова Э. Казахско-русский, русско-казахский словарь. – Алматы., 2002.

**БАҒАЛАУ – ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНІҢ ҚОЗҒАУШЫ КҮШІ**

АХМЕТОВА Г. К.

магистрант, Павлодар педагогикалық университеті,  
ағылшын тілі оқытушысы, Б. Ахметов атындағы  
Жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

ТӨЛЕГЕН А. А.

студент, Б. Ахметов атындағы Жоғары педагогикалық колледж, Павлодар қ.

Бүгінгі білім беру жүйесінің ерекшелігі - білім алушының қандай да бір іс-әрекетке құзіреттілігін дамыту болып табылады. Ұлы педагог Ы. Алтынсарин «Оқытушыны бағалағанда олардың іске қатысы жоқ сөздеріне қарап емес, олардың егістерінің бетіне шыққан жемістеріне, яғни оқушыларына қарай бағалау керек» деп, айтқандай, оқушы жетістігін нақты бағалау мәселесі - білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі.

Бағалау – оқыту нәтижесін анықтау үшін қолданылатын тәсіл, оқушының берілген тақырыпты меңгерудегі кемшіліктерін жоюда, оның үлгерімінің нәтижелі болуына ықпал ететін фактор [1, 97 б.].

Алғашқы балдық жүйе бойынша бағалау 16-17 ғасырларда Германия мектептерінде пайда болды. Мұндай бағалаудың мақсаты үлгерімі төмен оқушылардың білім дәрежесін, үлгерімін жоғарылату үшін іс-шаралар қолдану болды. Оқушылар «өте жақсы», «орташа», «нашар» деген санаттарға бөлінді. Әр санат санмен белгіленіп отырған. Ең жоғарғы көрсеткіш «1» болған. Білім алушылардың көбі орташа нәтижені көрсеткендіктен, оларды санаттарға бөлуге тура келді. Осыдан кейін оқушылардың білімін көп сатылы бағалау қалыптасқан [2].

Қазіргі кезде әрбір елдің өзіне тән бағалау жүйесі бар. Олар өзінің бағалау критерийлерімен ерекшеленеді. Мысалы:

АҚШ-та оқушының білімі A/B/C/D/F әріптерінің белгіленуі арқылы бағаланады, мұндағы А – өте жақсы, F-қанағаттанарлықсыз дегенді білдіреді.

Вьетнамдағы мектептер мен университеттер бағалауда 10 баллдық шкаланы қолданады, мұнда 10-ең жоғары баға, ал 0 – ең төменгі баға. Минималды қанағаттанарлық бағалау 4 болып табылады. Ал Австрияда 5-тен 1-ге дейінгі бағалау жүйесі қолданылады. Мұндағы 1-өте жақсы, ал 5-қанағаттанарлықсыз баға [2, 16-26 б].

**Оңтүстік Корея мемлекетіндегі балдық бағалау жүйесі**

Оңтүстік Корея елінде бағалау тек оқу пәндері бойынша стандарттарда көзделген мақсаттарға қол жеткізуге ғана емес,

сонымен бірге зияткерлік дағдыларды, ХХІ ғасырда тұлғаға қажетті қасиеттер мен дағдыларды дамытуға бағытталған. Зияткерлік дағдылардың тізіміне сыни тұрғыдан ойлау, дәлелді пайымдау, шығармашылық пен жаңашылдық, ынтымақтастық, мәселені шешу бағыттарын таңдаудағы тәуелсіздік және т.с.с. жатқызуға болады. Осы дағдылардың дамуы математика, оқылым, жазылым, жаратылыстану, әлеуметтік ғылымдар пәндерін оқыту кезінде тексеріледі [3, 64-78 б].

Оқушылардың жетістіктерін бағалау **қалыптастырушы және диагностикалық бағалау** түрлерінің қолданылуымен мұғалімдер мен мектеп әкімшілігі арқылы жүзеге асырылады. Бұл бағалау түрлері мұғалімге белгілі бір оқушының жетістіктері мен кемшіліктері туралы жедел ақпарат алуға және оған уақытында көмек көрсетуге, сондай-ақ белгілі бір сыныпта ұйымдастырылған оқу әрекеттеріне тиісті түзетулер енгізуге мүмкіндік береді [3].

**Мектепшілік бағалау.** Мектептер оқушылардың жетістік деңгейін оқу пәндерінің мазмұнына сәйкес әр түрлі материалдар мен әдістерді қолдану арқылы бағалайды. Бастауыш сынып оқушысының жетістіктері оның сыныптан тыс жұмыстарға қатысуына, тұлғалық ерекшеліктеріне және пәндерді игерудегі жетістіктеріне байланысты.

Орта мектеп оқушыларының жетістіктері әрбір оқу жылының семестрлерінің соңында бағаланады. Пән бойынша тестілеу нәтижелері мұғалім басшылығымен қадағаланады. Бұл тестілеу нәтижесінде оқушы дәрежесі, тестілеуді өткен және пәнді меңгерген оқушылар саны белгіленеді. Пән бойыншы оқушының оқу нәтижесі тестілеуде бірдей нәтиже көрсеткен оқушылар тобының пайыздық үлесі негізінде анықталады [3, 64–78 б.].

Оңтүстік Кореядағы оқушыларды бағалау жүйесі жарты жылдық және емтихан бойынша нәтижелері болып табылады. (Ең жоғарғысы-100 балл). Пайыздық көрсеткіштер оқушының белгіленген пән бойынша білімін салыстыруға көмектеседі. Бұл жүйедегі максимум – 100 %, ал минимум – 0 % [2, 27 б.]. (1-кесте).

Кесте 1 – Оңтүстік Корея балдық бағалау жүйесі

Баға	Пайыз	Сөзбен белгіленуі
A	90–100 %	Su 수, 秀
B	80–90 %	Wu 우, 優
C	70–80 %	Mi 미, 美

D	60–70 %	Yang 양, 良
E	0–60 %	Ga 가, 可

Кореяда бағалау жүйесі жатталған материалға емес, ақпаратты түсіну және оны қолдану қабілетіне негізделген. Мысалы, тақырыпты түсіндіргеннен кейін оқушыларға жоба ретінде тапсырма беріліп, оны аяқтауға жарты сағат беріледі. Бұл әдіс студенттерге білімді қолдануға үйретеді.

Сыртқы жиынтық бағалау халықаралық салыстырмалы TIMSS және PISA зерттеулеріндегі оқушылар көрсеткен нәтижелердің негізінде айқындалады [3, 64–78 б.].

### Сингапур мемлекетіндегі бағалау жүйесі

Оқу үрдісінде бағалаудың үш түрі қолданылады: қорытынды, қалыптастырушы, диагностикалық.

Қорытынды бағалау оқушының тақырыпты игергенін анықтау үшін тест немесе емтихан көмегімен жүргізіледі. Оның нәтижелері балл түрінде белгіленеді.

Қалыптастырушы және диагностикалық бағалау оқу процесінде оқушыларға және оқыту процесінде мұғалімге уақытылы көмек көрсетуді қамтамасыз ету үшін жүргізіледі.

Оқыту процесінде бағалаудың негізгі мақсаты оқушылар мен студенттерге көмек көрсету екені анық, сондықтан қалыптастырушы және диагностикалық бағалау маңызды орынға ие. Сонымен қатар, бағалау кезінде оқушының деңгейін анықтау үшін дәстүрлі жазбаша тесттерден басқа, бағалаудың басқа әдістерін қолдану ұсынылады.

Оқушылардың оқу жетістігін бағалау білім беру мазмұны негізінде, оқушылардың қызығушылықтары, ынтасы мен қабілеттеріне қарай ұйымдастырылған оқу әркеттері арқылы жүзеге асырылады [4, 9 б.].

Сингапурлық әдістеме бойынша күнделікті бағалау оқушылардың сабаққа қатысуын және бір-біріне дегенді құрметті, бір-бірін тыңдай білу қасиеттерін бақылайды. Оқушылар бір-бірін мұқият тыңдау керек екенін түсінуі керек, әсіресе мұғалім бүкіл сыныптың жауаптарындағы қателерді түзеткен кезде мұқият болу қажет. Бағалау критерийлерін түсіндіру маңызды (кемінде 3 сөйлем). Оқушыға баға қалайша қойылады? Оқушылардың білімін бағалау жолдарының бірі:

Оқушылар берілген құрылым бойынша тапсырманың жауаптарын сабақтың басында жазады; келесі кезеңдердің

бірінде олар серіктесінен естіген ақпаратты жазады; сабақтың соңында оқушы өз-өзін бағалайды; мұғалім жазбаша жұмыстарды жинап, орындалған тапсырмалардың дұрыстығы мен оқушының өзіне қойған бағасын салыстырады. Оқушылар бағаны мұғалім растайтынын білетіндіктен, өзіне баға қоярда өздерін қатан және шынайы бағалайды [5].

Сингапурда бағалаудың екі негізгі түрі бар: мектепішілік және сыртқы.

Мектеп ішілік бағалау оқу бағдарламасындағы оқу мақсаттарын қолдана отырып, сабақ беру және оқытуға оң әсерін тигізуге мүмкіндік береді.

Мектепішілік бағалау тәжірибесінде қалыптастырушы және жиынтық бағалау қолданылады.

Оқу нәтижелері студенттердің оқу процесін, нәтижелерін жақсарту үшін қолданылады, соның ішінде жиынтық бағалау – оқушының оқудың белгілі бір кезеңінде пән бойынша оқу жетістігі деңгейін анықтау үшін қолданылады.

Сыртқы жиынтық бағалау. Сингапурдағы мектептердің көпшілігі Кембридждік емтихан бағалау жүйесіне сүйенеді. Оқушылар негізгі мектептің 4 немесе 5 жылында GCE «O» деңгейінің емтиханын, орта мектептің 2 немесе 3 жылында GCE «A» деңгейінің емтихандарын тапсырады [4, 9 б.].

Мұғалімдер оқушының бастапқы білімін сирек тексереді және оқу мақсаттары мен сабақ мақсаттарын көп талқыламайды. Сондай-ақ, мектеп оқушыларының білімін тексеру және жұмыстарын бағалау кезінде мұғалімдер оқушылардың тапсырмада берілген сұрақты қалай шешу керектігін түсінгеніне емес, оқушылардың сол сұраққа дұрыс жауапты білуіне баса назар аударады.

Сингапурдың орта мектептеріндегі оқушылардың білімін бағалау жүйесінде 9 балдық шкала әдісі қолданылады.

Ең төмен балл F9 шкаласының мәніне сәйкес келеді, ең жоғары – A1.

Тоқсанның соңында мектептер 100 % шкала бойынша тестілеу түрінде бақылау өткізеді. Егер бала кем дегенде 51 % жинаса, онда ол тестілеуден өтті деп саналады («passed») [6]. (2-кесте)

Кесте 2 – Сингапурдағы балдық бағалау жүйесі

Пайыз	Баға	Мағынасы
75–100 %	A1	Үздік
70–74 %	A2	

65–69 %	B3	Жақсы
60–64 %	B4	
55–59 %	C5	Қанағаттанарлық
50–54 %	C6	
45–49 %	D7	Қанағаттандырылмаған
40–44 %	E8	
0–39 %	F9	

Сингапур мемлекетінде мұғалімдер оқушылардың үлгерімін ашық талқыламайды, сондықтан оқушылар өз құрдастарының бағаларын білмейді, бірақ олар оны өз араларында талқылай алады.

### Қазақстан мемлекетінің балдық бағалау жүйесі.

Қазақстан мемлекетінің білім беру жүйесі 5 балдық бағалау жүйесінен бас тартып, критериалды бағалау жүйесіне көшкен. Критериалды бағалау оқушының материалды игеруі мен практикалық дағдыларды қалыптастыруына негізделген. Жүйеге сәйкес формативті, бөлімдік жиынтық және тоқсандық жиынтық бағалау түрлері қолданылады [1]. Формативтік бағалау бойынша күнделікті оқу жетістіктері мен кері байланыс оқушыларға өз оқуы туралы қорытынды жасауға және нәтижені жақсарту үшін керекті шешім қабылдауға ықпал етеді. Мақтау, мадақтау, жылы шырай таныту, қолдау көрсету секілді формативті бағалаудың түрлері күнделікті сабақта қолданылады, себебі бұл бағалау баға қоюмен жүзеге асырылмайды. Ал жиынтық бағалау нәтижелері әрбір тоқсан, кезең бойынша балл ретінде қойылады. Қорытынды баға әр пән бойынша аралық бақылау мен емтихан нәтижелерінен анықталады [1; 7].

Білім алушылардың барлық оқу тапсырмаларына қатысты оқу жетістіктері білімді бағалаудың балдық-рейтингтік әріптік бағалау жүйесі бойынша мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына сәйкес бағаланады. Бағалау жүйесі 100 балдық жүйе бойынша жүзеге асырылады [7; 8] (3-кесте).

Кесте 3 – Қазақстандағы балдық бағалау жүйесі

Бағалаудың әріптік жүйесі	Сандық эквивалент	Ұпайлардың мазмұнды пайызы	Дәстүрлі жүйе бойынша бағалау
A	4,00	95–100	Өте жақсы
A-	3,67	90–94	

B+	3,33	85–89	Жақсы
B	3,00	80–84	
B-	2,67	75–79	
C+	2,33	70–74	Қанағаттанарлық
C	2,00	65–69	
C-	1,67	60–64	
D+	1,33	55–59	
D	1,00	50–54	Қанағаттанарлықсыз
F	0,00	0–49	

Бағалау – оқыту процесінің ажырамас бөлігі. Әрбір оқушының білімін бағалап, оны жетістікке жеткізу әрбір мұғалім міндеттерінің бірі. Осыған орай, Сингапур мен Оңтүстік Корея мемлекеттерінің бағалау жүйесі жайлы ақпараттарды, оқыту процесінде қолданылатын бағалау түрлеріне талдау жүргізілген зерттеу, екі мемлекеттегі бағалау жүйесінің төмендегідей артықшылықтарын атап өтуге мүмкіндік берді.

Бағалау жүйесінің артықшылықтары:

1 «XXI ғ. дағдылары» халықаралық стандарттарына жауап беретін зияткерлік дағдыларды қалыптастырады;

2 Оқушының білім деңгейін арттырады;

3 Заман талабына сәйкес бәсекеге қабілетті, білімді, іскер жеке тұлғаны дамытады;

4 Оқушының білім деңгейін нақты анықтауға мүмкіндік береді ;

5 Пәндік нәтижелерді ғана емес, сондай-ақ зияткерлік дағдылар мен оқушының жеке дамуын бағалайды.

Сонымен қатар, Оңтүстік Корея мен Сингапур мемлекеттерінің білім беру саласындағы жетістіктері оразан зор. Екі мемлекеттегі мектеп оқушылары жаратылыстану және гуманитарлық бағыттар бойынша TIMSS және PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулерде барлық мемлекеттер тізімінде 1–3 орындарды, халықаралық пәндік олимпиадаларда жүлделі орындарды иеленеді. Атап өтсек, «International Mathematical Olympiad», «International Physics Olympiad», «International Linguistics Olympiad» тағы да басқа халықаралық олимпиадаларында жақсы нәтиже көрсетіп, жүлделі орын иегерлері атанып қана қоймай, халықаралық олимпиадалар бойынша мемлекеттер арасындағы рейтингте ең мықты нәтиже көрсеткіштеріне ие болуда. Осындай үлкен жетістіктерге қол

жеткізулері оқушылардың білім деңгейін арттыру мақсатымен ұйымдастырылған білім беру жүйесінің жемісі.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Урмашев.Б.А. Критериалды бағалау технологиясы.-Алматы: «ССК» баспасы, 2016.

2 Полякова А.О., Ю.О. Сидорова (авторы-составители); под ред. В.И. Скоробогатовой. Актуальные вопросы признания иностранного образования и (или) иностранной квалификации. Методическое пособие /– Москва: РУДН, 2017.

3 Kwangho Kim, Gapsung Kim, Sungsook Kim, Jungmin Kim, Jooah Kim, and JunghaPark.Country background Report for Korea. Korean Educational Development Institute Republic of Korea. 2010

4 А.С. Шилибекова, Д.Б. Зиеденова.О.И. Можаяева, Методология системы критериального оценивания учебных достижений учащихся: Учебно-метод. пособие / – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2017.

5 Wei Ling Karen Lam. Singapore teachers ‘classroom assessment: preparing student’s for the «test of life», or a «a life of tests»? Department of Teacher Education, Special Education and Curriculum & Instruction.2014

6 Academic grading in Singapore. [Электронды ресурc]. – URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Academic\\_grading\\_in\\_Singapore](https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_grading_in_Singapore) [10.03.2021].

7 Новая система образования в Казахстане. [Электронды ресурc].– URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> [13.03.2021].

8 Бағалаудың балдық-рейтингтік жүйесі [Электронды ресурc].– URL: <https://tekeli.kz/index.php/kz/bilim-beru-uderisi/b-l-udy-b-ldyk-rejtingti-zh-jesi> [11.03.2021].

#### 6.15 Психология ғылымының даму мәселелері 6.15 Проблемы развития психологической науки

#### БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

СЕЙДУАЛЫ М. Ә.

студент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

САРЫБЕКОВА Қ. Н.

п.ғ.к., доцент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. К.Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында Республикадағы әлеуметтік, саяси-мәдени жағдайларға кеңінен талдау жасап, елдің негізгі даму басымдықтарын атап көрсетті. Ұлт саулығы мемлекетіміздің басты басымдығы. Бүгінгі уақыттың күрделілігі сол, оның үдесінен шығып, ілесе білуіміз қажет. Сонда ғана болашағымыз сәуелі болады... - деп көрсеткен болатын [1, 2 б.].

Бүгінгі күні әлеуметтік-экономикалық өзгерістер адамның психикасына және оның бейімдік қабілеттеріне жоғары талаптар қояды. Қазақстан Республикасында жүйке-психикалық аурулардың, әр түрлі тәуелділіктердің, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени факторлардың салдарынан болатын ауыртпалықты күйініштердің бұқаралық ақпарат құралдарының әсерінен пайда болған беймаздық қорқыныштар, ноогендік, мазасыз қынжылулардың және т.б. өсуі байқалады. Осының барлығы жаһандық әлеуметтік-экономикалық және саяси дағдарысты оқиғалармен күрделене түседі. Қазіргі кезде адамдардың психологиялық сырқаттарының белгілері: өзінің өмірлік сұраныстарын қанағаттандыра алмаушылық және құбылмалы әлемде өмір сүру барысында әлеуметтік-құзыретті тұлға болып қала алмау, дезадаптациялық мінез-құлық және қоршаған ортадағы адамдармен тиісті қарым-қатынас сақтауға мүмкіндіктің жоқтығы көбеюде [2, 35 б.]. Осыған байланысты ғылымға жүктейтін қазіргі қоғамның сұранысы, тұлғаның және жалпы қоғамның психологиялық денсаулық мәселесі өзекті болып саналады.

Тараз қаласының бастауыш сынып оқушыларының психологиялық денсаулығының ерекшеліктерін анықтау мақсатында тәжірибелік-эксперименталды зерттеу жұмысын жүргіздік. Зерттеудің мақсаты – бастауыш мектеп оқушыларының

1 және 4 сынып оқушыларының психологиялық денсаулығының ерекшеліктерін зерттеу болып табылды. Зерттеу жұмысының барысында:

1 Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық денсаулығының интегралды-тұлғалық қасиеттерін зерттеу: невротизациялық деңгейі, стресске төзімділік деңгейі, бейімділік ерекшелігі, мазасыздану деңгейін анықтап;

2 Психологиялық денсаулықтың рефлексиялық құрамын зерттеп: өзін-өзі бағалау, бақылау локусын анықтап;

3 Психологиялық денсаулықтың эмоционалды құрамын зерттеу: эмоционалды ақыл-ой даму деңгейін және тұлғаның эмоционалды қасиетінің жүйесін ұсынып;

4 1 сынып пен 4 сынып оқушыларының психологиялық денсаулық құрамының даму ерекшеліктеріне салыстырмалы талдау жүргізілді.

Бастауыш сынып баласының стресске төзімділігі оның іс-әрекетіне, қоршаған ортасына және өзінің денсаулығына зиянсыз іс-әрекет ету ерекшеліктерімен шартталған интеллектілі, ерік, эмоциялы жүктемелерге шыдауға мүмкіндік беретін тұлғалық қасиетінің жиынтығымен анықталады. Екі таңдауда да оқушылардың жартысынан көбісі стресске қарсыласудың орташа табалдырықты дәрежесімен сипатталды. 1 сынып оқушыларының төмен деңгейі 9,5 % көп екендігі анықталды. Кесте 1-ке сәйкес:

Кесте 1 – Сыналушылардың стресске төзімділігінің деңгейі бойынша бөлу (Холмс және Риге бойынша стресске төзімділікті және әлеуметтік бейімделуді диагностикалау әдістемесі бойынша % есебінде)

Сыналушылар таңдауы	Стресске қарсыласу дәрежесі		
	Жоғары [150-199]	Орташа [200-299]	Төмен [>300]
1 сынып	27,3	50,5	22,2
4 сынып	20,0	67,3	12,7

Студент t-критериясының көмегімен эмпирикалық және сынамалы мәндерді салыстырудың негізінде  $|t| > t_{\text{сын}}$ . [ $\alpha < 0,01$ ] аламыз: 4 сынып оқушыларының стресске төзімділігі 1 сынып оқушыларына қарағанда жоғарырақ [3, 28 б.].

Бұл өз кезегінде аталмыш мәселелердің дер кезінде айқындалып, емделуін және алдын алуды талап етеді .

Бейімделу әлеуетінің зерттеу нәтижесінде 1 сыныптың 27,7% бейімделу әлеуеті төмен екендігі анықталды. Бұл көрсеткіш олардың қажет жағдайларға бейімделе алмаушылығын білдіреді. Олар жаңа жағдаяттарды қиындықпен кешіреді. Бұл оқушылардың жартысы қанағаттанарлық бейімделу әлеуетімен сипатталады. Салыстырмалы талдау 1 сыныптың бейімделу қабілеті 7,7 % төмен екендігін көрсетті.

1 сыныптың көпшілігінің адамгершілік нормативтілігінің деңгейі орташа екендігі анықталды. Бұл олардың оқушылар ортасындағы адамгершілік нормаларының дамығандығын дәлелдейді. Адамгершілік нормативтілігінің көрсеткіші бойынша көрсетілген жоғары деңгейдегі санды қайырымшылықтарды белгілеуге болады: 4 сынып арасында мұндай оқушылар 7,8 %-ға жоғары [Студент t-критериясының көмегімен статистикалық мәнді айырмашылықтар белгіленді] [4, 78 б.].

Аталмыш сауалнаманы талдау нәтижесінде мұндай оқушылар ұжымда өз мәртебесін шынайы бағалап, жалпыға бірдей қоғаммен қабылданған мінез-құлық нормаларын сақтауға бағдарланатындығы анықталды. Мазасыздануды тұлғаның бітісі ретінде дәл балалық шақта зерттеудің маңыздылығы аталмыш жас шамасында субъектінің интенциялды құрылымының жеткілікті дәрежеде қалыптасатындықтан тұлғалық ұйымшылдылығының тұрақтылығын айтуға болды. Балалық шақта мазасыздану даму дағдарысын анықтайтын феномен болудан қалып, оңтайланады.

Сыналушылар эмоционалды ақыл-ой дамуының интегративті шкаласы бойынша бөлінді. Кесте 2-ге сәйкес:

Кесте 2 – Эмоционалды ақыл-ойдың интегративті шкаласы

Сыналушылар таңдауы	Эмоциялы ақыл-ойдың интегративті шкаласы		
	Төмен деңгейі [-39]	Орташа деңгейі [40-69]	Жоғары деңгейі [-70]
1 сынып	27,7	51,1	21,1
4 сынып	23,3	51,1	25,5

Эмоционалды ақыл-ой деңгейі жоғары деп анықталған оқушылар өздерінің әрі өзгелердің де эмоциялы реакцияларын жақсы тани алады. Адамдармен қарым-қатынастары мазмұнды, өздерін және қоршаған әлемді жақсырақ тану үшін өз эмоцияларын қолданады.

Эмоцианалды ақыл-ой деңгейі орташа деп анықталған оқушылар өзгелердің эмоциясын жеткілікті дәрежеде жақсы түсіне, меңгере алады. Олар эмоцияларын білдіруде біраз жұмыс жасап, олардың дене тұрғындағы симптомдарына назар аударып, себебін анықтауы қажет.

Эмоцианалды ақыл-ой деңгейі төмен деп анықталған оқушылар өз сезімдерін дұрыс сезіне алмайды, оларға құлақ аспайды, не болмаса оларға тым кеш болғанда көңіл бөледі. Эмоциялары тек қолайсыздық тудыратындықтан, оларды білдірмейді немесе ашумен шығарады [5, 105 б.].

Жоғарыдағыларды есепке ала келе, оқушылардың психологиялық денсаулығының ерекшеліктерін зерттеу нәтижелерін талдаудың, атап айтсақ, келесі қорытындылар шығып отыр:

– Тәжірибелік-эксперименталды зерттеудің нәтижесінде оқушының жас шамасындағы психологиялық денсаулық дамуының жас ерекшелік заңдылықтары анықталды:

– бірінші және төртінші сынып оқушыларының көпшілігінде адамгершілік нормативтілігінің деңгейі қанағаттанарлық және жоғары;

– төртінші сынып оқушыларының психологиялық денсаулықтарының барлық көрсеткіштері бойынша біртекті мәндерді білдірді;

– бірінші сынып оқушыларында денсаулық, даму, қызықты жұмыс басым мазмұндық құндылықтар деп есептелсе, төртінші сынып оқушыларында даму, денсаулық, қызықты жұмыс және достардың болуы бағалы екендігі анықталды;

– бірінші сынып оқушылары үшін адалдық, тәуелсіздік және білімділік, ал төртінші сынып оқушылары үшін - тәуелсіздік, адалдық, білімділік басым сындарлы құндылық деп есептеледі [6, 124 б.].

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық денсаулықтарының даму факторлары анықталды:

– оқудың бастапқы кезеңінде этномәдени орта, атап айтқанда, онда қабылданған құндылықтардың, қатынастардың және отбасылық тәрбие дәстүрі басым фактор ретінде айқындалды;

– этномәдени фактор адамның әлеуметтік сапаларының көрініс беруіне, тұлғаның жеке дара-типологиялық қасиеттері мен психикалық күйлерін біршама ықпал етеді. Бірінші сынып негізінен моноэтникалық орта өкілдерінен құралады. Оларға полимәдениортаға бейімделу қажет. Демек, олар тұрмыстық қабылдаудан демалу шараларын ұйымдастыруды меңзейтін мәдени

кұбылыстардың кең аумағына дейін мәдени айырмашылықтарды қабылдау мен ұғынуға ұласады.

Зерттеушілер бұл үдеріс әлемнің этникалық көрінісінің өзге халықтардағы басым нормаларымен және құндылықтарымен ара қатынасын болжап, өзін қайсыбір этносаралық мәдени қоғамдастыққа ену, не болмаса өзге халықтарға қарсы қою түрінде көрініс беруі мүмкін деп есептейді.

4 сыныпқа қарай білімділік пен тәуелсіздіктің құндылығы біршама артады. Эксперименттік жұмыс бойынша салыстырудың нәтижесінде 1 сынып сезгіштік, қуатты ерік сапаларын жоғары бағаласа, 4 сынып үшін – ұқыптылық, өмірге ризашылық, орындаушылық сияқты қасиеттер бағалы екендігі, олар өзіндегі және өзгелердегі кемшіліктерге шыдамсыздық білдіретіндігі анық.

Психологиялық денсаулықты дамытудың, психологиялық әдістермен түзеудің және психологиялық алдын алудың кешендік бағдарлама жасалып, жүзеге асырылды, оның тиімділігі эксперименталдық жолмен дәлелденді.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К.Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. //Егемен Қазақстан. 1.09.2020. № 321.

2 Шерьяданова Х.Т., Абеуова И.А., Ныгметова К.Н. Психопедагогика здоровья: учебное пособие. – Алматы: ТОО «Типография Комплекс», 2006. – 280 с.

3 Акажанова А.Т. Девиантология: оқу құралы. – Алматы, 2009. – 302 б.

4 Абеуова И.А. Психопедагогика здоровья : Учебное пособие. – Алматы: ТОО Типография Комплекс, 2006. -287 с.

5 Намазбаева Ж.И., Садыкова А.Б. Лавриненко Н.С. Технология формирования психологически здоровой личности: учебное пособие. – Алматы: INFILINE, 2011. – 300 с.

6 Нығметова Қ.Н. Балалардың психикалық денсаулығына экологиялық ортаның ықпалы: психол.ғыл.канд. ... дис.: 19.00.07. – Алматы: ҚазМҚПУ, 2009. – 200 б.



## БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ҮЙЛЕСПЕУШІЛІКТЕРІН ДИАГНОСТИКАЛАУ

СҮЛЕЙМЕНОВА Е. Н.

студент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

САРЫБЕКОВА Қ. Н.

п.ғ.к., доцент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

Жеке адамның эмоциялық жағдайының тұрақты болуы оның өмір сүретін ортасына, экономикалық және ғылыми техникалық жетістіктеріне байланысты екені ҚР Президент Қ. К. Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауында балаларға салуатты өмір салтын үйретіп, «әр оқушының білімі мен қабілет деңгейінің тиімділігін» арттыру қажет екендігі көрсетілген [1, 2 б.]. Оқушылардың жеке тұлғалық даму ерекшеліктерін дер кезінде диагностикалау, олардың эмоционалдық жағдайында нормадан ауытқуы байқалған кезде көмек көрсету көкейкесті мәселердің бірі болып отыр.

Қазіргі кезде бастауыш сынып баласының ағзасында орын алатын психофизиологиялық өзгерістер пайда болуымен байланысты кризистік даму кезеңі орын алады және осы ахуалмен байланысты бала мінезінің кейбір көрсеткіштері шамадан артық дамып кетуі, агрессиясының орын алуы байқалады. Біз бірнеше жыл бойы бастауыш сынып оқушысының психоэмоционалдық үйлеспешілігін болдырмау және осы жағдайдан шығару әдістемелерін мектеп мұғалімдеріне тиімді пайдалану жолдарын ұсынып келдік.

Тараз қаласының мектептерінде оқушылардың эмоционалдық үйлеспешіліктерін айқындау экспериментін өткізу мақсатында 4 сыныптарда оқитын балаларды қамтып, зерттеу жүргіздік. Оқушылардың акцентуациясы мен мазасыздануының көрініс беруін зерттеудің нәтижелерін бір-бірімен ұштастырып салыстырмалы түрде талдадық.

Балалардың акцентуацияның түрлері мен оның көрініс беру деңгейін бағалау үшін Шмишек-Леонгард тестін пайдаландық [2, 147 б.].

Бастауыш сынып оқушыларының мінез акцентуациясының қыр-сырын жан-жақты зерттеген К.Леонгард жасаған теориялық қағидаларға сүйене отырып көптеген зерттеу әдістемелері жасалды [3, 58 б.].

Бұл тестер арқылы жүргізілген диагностикалық бағдарлама баланың өмір жағдайы мен психологиялық дамуының түрлі жақтарын анықтауға мүмкіндік берді. Осы мәселені зерттеу үшін 4 сынып оқушыларының дезадаптация, акцентуация, агрессия көрініс беруін және оның себептерін анықтауға арналған сауалнамаларды жүргіздік. Бастауыш сынып оқушыларында тек сол жасқа тән ерекше қасиеттерді анықтау үшін арнайы психодиагностикалық әдістер жүргізіледі.

Тест нәтижесін талдау барысында балалардың басым көпшілігінде акцентуацияның бір түрінің, кейде одан көп түрлерінің белгісі бар екені анықталды. Зерттелініп отырған үшінші сынып оқушыларында орын алған акцентуация түрлерін олардың жас ерекшеліктері сипаттамамен салыстырып көргенде жағдай шектен шықпаған, норма көрсеткіштерінің дисперсиясында орналасқанын анықтадық. Тек қана 4 оқушының акцентуациясы нормадан шамалы асық болды.

Зерттеу нәтижелерін талдау кестесінде көрсетілгендей балалардың басым көпшілігінде сенситивтік және демонстративтік акцентуация түрлері анық байқалды, сонымен қатар тұрақсыздық акцентуацияның басқа түрлері 2-3 баланың көрсеткіштерінен байқалды, ал акцентуацияның эпилептоидтық және экзальтациялық түрлерінің көрсеткіштері нормадан көп ауытқу бермеді, сондықтан ондай көрсеткішке ие болғандар жоқ деп есептедік. «Кесте 1»-ге сәйкес:

Кесте 1 – Шмишек тесті бойынша жүргізілген зерттеу нәтижесі

№	Акцентуация типі	Анықталған балалар саны
1.	Гипертимдік тип.	6
2.	Лабильдік тип.	7
3.	Сенситивтік тип.	4
4.	Шизойдтық тип.	0
5.	Эпилептоидтық тип.	1
6.	Тұрақсыз тип.	0
7.	Астено-невротикалық тип.	0
8.	Демонстративтік тип.	0
9.	Циклоидтық тип.	3
10.		0

И. Спилбергер ұсынған «Әлеуметтік – ситуациялы мазасыздану шкаласы» әдістемесін пайдалана отырып бастауыш сынып оқушыларының мазасыздануы өзіндік, адамаралық, отбасы мүшелерімен тіл табыса алмай жүргенімен байланысты немесе

мектеппен байланысты екендігін анықтадық. Берілген шкала бойынша мазасызданудың мектепішілік, өзіндік және адамаралық деген үш түріге бөліп бағаланады.

Нәтижелері мазасызданудың түрлерін және оның деңгейін көрсетті. Мазасыздану деңгейі төмендегі стандарттар бойынша анықталады. «Кесте 2-ге» сәйкес:

Кесте 2 – Мазасызданудың өртүрлерінің деңгейі

Мазасызданудың көрсеткіші	Мазасызданудың өртүрлерінің деңгейі			
	жалпы	мектептік	өзіндік бағалау	Жеке адамаралық
норма	17-54	4-17	4-18	5-17
жоғары	55-73	15-20	19-25	20-26
өте жоғары	92	31	33	31
Шектен тыс салмақтылық	16	1	3	3

Балалардың жауаптарын талдау және ретке келтіру нәтижесінде зерттелінушілердің акцентуациясы олардың өмір сүретін орталарындағы статусына байланысты екені анықталды және мұндай көрініс осы жас кезеңіндегі балалар үшін норма деп айтуға болады. Өйткені басқа сыныптарда жүргізілген зерттеулердің нәтижесі осы көрсеткішке жақын болды.

Зерттеу нәтижесінде оқушылардың мазасыздануын туғызатын себептердің ішіндегі жетекшісі сынып ішіндегі қарым-қатынасқа, ұялшақтыққа, өзіне және айналадағыларға деген бейадекватты қарым-қатынасына келіп тіреледі. Бұл жағдайлар тереңдеп кетпес үшін, мазасыздану деңгейі жоғары болған оқушыларға көбірек көңіл бөліп, жеке әңгімелесу жүргізілді. Сонымен қатар, сынып ішінде, топтық іс шаралар кезінде көбіек арластырып, сабақты әр уақытта сұрап, сұрақтарды көбірек қойып, топтық әңгімелер, баланың жеке мәселесін ұмыттыруға негіз болатын жеке әңгімелерді жүргізілді.

Мектеп оқушыларының ішіндегі жеткіншек жас кезеңіндегілердің акцентуациясын және осы ерекшелікпен ұштасып келетін мазасыздану ерекшеліктерін зерттеу олардың жалпы жағдайын анықтап, қиындық көріп жүрген баларға психологиялық көмек көрсету мақсатында жүргізілді. Сондықтан зерттеудің келесі кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігін ескере отырып жүргізілген психодиагностикалық жұмыстар нәтижесіне сүйене отырып балалардың ерекше мінез-құлық көрсетуінің негізгі себебі – оқушылардың өздері өмір сүретін ортасымен қарым-қатынасының қалыптаспағандығы және қарым-қатынас

мәдениетінің төмендегі, аландаушылықтың басымдығы, өзіне деген сенімнің төмендігімен байланысты деген қорытынды жасадық.

Зерттеу нәтижесінде мектеп оқушылары арасында вербалдылық агрессия өте жоғары дамығандығын көрсетті. Ол әсіресе ұл балаларға тән, олар балағат сөздерді өте көп қолданатыны анықталды. Сонымен қатар қыздар арасында да вербалдылық агрессия сирек емес. Екінші орында өкпелегіштік пен негативизм көрсеткіштері келеді. Бастауыш сынып оқушыларында күдіктенушілігінің жоғары болуы заңды нәрсе, ол үлкендік сезімнің орын алуы және үлкендердің бастауыш сынып оқушыларына көзқарасындағы қайшылықтардан туындайтын проблема екені көптеген зерттеулерде дәлелденген [4,79 б.]. «Кесте 3-ке» сәйкес:

Кесте 3 – Қорытындылау кестесі

Агрессиясы байқалғандар	Шектелгендік көрсеткендер	Ашық-жарқын	Байсалдылар
10 %	10 %	45 %	25 %

Кестеде көрсетілгендей сыныптағы оқушылардың біршамасы әлі де өзін шектелген деп сезінеді, дегенмен агрессия көрінісі күрт төмен түскені анық байқалады. Сонымен қатар, ашық-жарқындық, байсалдылық жақсы көрініс беретіндер саны көбейгені анықталады. Бұл қысқа мерзімде жүргізілген жұмыс, ал мектеп психологі психокоррекциялық әдістемелердің бірнеше түрлерін жүйелі түрде қолданып жүрсе оның оң әсері терең болатыны сөзсіз.

Әлеуметтік ортадағы қарым-қатынас ерекшеліктерін зерттеуге арналған көптеген әдістемелер жасалған. Олардың көпшілігі мектеп психологиялық қызметінде сынып оқушыларының қарым-қатынас ерекшеліктерін, оқушының әлеуметтік статусын зерттеуге кеңінен пайдаланып жүрген түрлері социометрия және трансактілі талдау жүргізу. Сондықтан мектеп жасындағы балалардың қарым-қатынас мәдениетін бағалап, қажетті болған кезде коррекциялау, тәрбиелік мәні бар қосымша іс-шаралар ұйымдастыру үшін сынып ұжымы ыңғайлы. Баланың өзі оқитын сыныпта жолдастары, достары, бірге ойнайтын, бос уақытты бірге өткізетін құрбылары бар. Осы ортада қалыптасқан сыныптағы ұжымшілік қатынас ерекшеліктерін зерттеу арқылы балардың қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасу деңгейін анықтауға мүмкіндік болады.

## ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К.Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. //Егемен Қазақстан. 1.09.2020. № 321.

2 Бугумбаева Е.М. Тұлғаның мінез-құлығындағы агрессия белгілерінің психологиялық негіздері. Әлеуметтік ғылымдар магистрі академиялық дәрежесін алу үшін дайындалған / Е.М. Бугумбаева; Ғылыми жетекшісі: п.ғ.д., профессор Сарыбекова Ж.Т. - Тараз, 2015. - 81б.

3 Немов Р.С. Психология. В 3-х книгах: учебник. Кн.3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики / Р.С. Немов. - 4-е изд. - М. : Гуманит. изд.центр ВЛАДОС, 2003.

4 Бейсенбекова Г.Б. Кіші жастағы оқушы тұлғасының психологиялық-педагогикалық диагностикасы: Оқу құралы /Г.Б. Бейсенбекова. - 3-ші басылым. - Қарағанды: «Ақ Нұр», 2019. - 122б.

**6.16 Әлеуметтік жұмыс: тәжірибе және перспективалар**  
**6.16 Социальная работа: опыт и перспективы**

**НАКОПИТЕЛЬНАЯ ПЕНСИОННАЯ СИСТЕМА  
КАК СТИМУЛ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАРОДА**

ТИМЧЕНКО Н. С.

студент, Павлодарский высший экономический колледж Казпотребсоюза,  
г. Павлодар

АНДИРЖАНОВА Г. М.

научный руководитель, преподаватель специальных дисциплин высшей категории, Павлодарский высший экономический колледж Казпотребсоюза,  
г. Павлодар

Вокруг пенсионной системы Казахстана споры идут уже давно. Единый накопительный пенсионный фонд упрекают за непрозрачность и неэффективность управления накоплениями, а саму систему в целом – в малых объёмах средств на счетах казахстанцев и, соответственно, маленьких выплатах будущим пенсионерам.

Предлагаю подвести итоги ушедшего 2020 года и что нас ждет в новом 2021 году.

В прошлом году накопительной пенсионной системе Казахстана исполнилось 22 года. Тем не менее, по моим исследованиям, пенсионная система по итогам 2020 года число активных вкладчиков в ЕНПФ составило 6,6 млн. Отмечу что, средняя частота взносов в 2020 году в ЕНПФ – 8,13 раз. Вместе с тем по итогам 2020 года средняя сумма пенсионных накоплений на счетах вкладчиков за счёт обязательных пенсионных взносов в независимости от количества лет участия в накопительной пенсионной системе. Составляет 1,1 млн тенге (в итоге наблюдается рост по сравнению с 2019 годом составил – 11%), по обязательным профессиональным пенсионным взносам – 500,2 тыс. тенге (рост – 17%) и 48,6 тыс. тенге по добровольным пенсионным взносам. Также, если рассматривать средние накопления граждан за счёт ОПВ в разрезе полов, то выглядит это таким образом: у мужчин – 1,2 млн тенге (идет увеличение с начала года на 10 %) и у женщин – 942,2 тыс. тенге (идет увеличение с начала года на 12 %). Однако все эти средние цифры, выведенные из счетов всех вкладчиков. Это тех, кто только начал трудовую деятельность и начал перечислять взносы в ЕНПФ. И тех, кто это делает взносы на протяжении двадцати лет.

А вот, на 1 января 2020 года ЕНПФ оказал 16,9 миллионов услуг из которых 80 % (13,6 млн) составили услуги выполненные в электронном виде. А по сравнению с 2018 годом рост составил 36 %. Тем не менее, многие вкладчики все ещё предпочитают личное обращение для получения пенсионных услуг. Ежедневно в среднем в офисах ЕНПФ по всему Казахстану производилось около 13 тыс. операций.

В апреле 2019 года для пользования пенсионными услугами в отдалённых населённых пунктах страны ЕНПФ и Казпочта создали совместный проект по оказанию услуг вкладчикам и получателям ЕНПФ во всех отделениях Казпочты. После проведения обучения операторов Казпочты пенсионные услуги внедрили и в населённых пунктах. Где нет центров обслуживания Фонда и теперь нынешние и будущие вкладчики могут получить различные услуги ЕНПФ, в том числе для удобства изменить способы информирования на электронный формат. Таким образом, с помощью трансфер-агентского обслуживания было оказано 1 298 услуг. Пожалуй по-моему мнению, это масштабное изменение за последние годы.

Я выяснила, что по данным на первое января 2021 года по всем основным показателям наблюдается положительная динамика роста. Так, например, общее количество индивидуальных пенсионных счетов по всем видам взносов АО «ЕНПФ» составляет

10 миллионов, а точнее – 10 672 567 единиц. А сам, чистый рост по количеству счетов составил 3 %. Большую часть ИПС составляют обязательные пенсионные взносы – 9,9 млн, далее идут обязательные профессиональные пенсионные взносы – 0,5 млн. Также, увеличение наблюдается и по добровольным пенсионным взносам, на конец 2020 года в ЕНПФ насчитывается 54 365 счетов по ДПВ, что на 14 % выше показателя 2019 года.

Динамика роста прослеживается и по суммам самих накоплений. Основная сумма сформировалась по обязательным пенсионным взносам (ОПВ) и составила 10,6 трлн тенге, увеличилась с начала года на 15 %. Сумма пенсионных накоплений по обязательным профессиональным пенсионным взносам (ОППВ) составила 246,1 млрд тенге (рост 25 %), сумма пенсионных накоплений по добровольным пенсионным взносам (ДПВ) составила 1,9 млрд тенге (рост 4 %).

А сам чистый инвестиционный доход, начисленный вкладчиками ЕНПФ с начала года составляет 641,8 млрд тенге. Доходность пенсионных накоплений с начала года составляет 6,57 % при инфляции 5,4 %. Таким образом, реальная доходность пенсионных активов является положительной.

И так, по показателям по Павлодарской области, в ЕНПФ было открыто почти 400 тысяч счетов в особом автоматическом режиме. По моему исследованию, по предварительным расчетам, увеличение с 1 января 2021 года возможно составит 7 %. Это с опережением уровня инфляции на 2 %.

Также, мне стало интересно пенсии в других странах по сравнению с Казахстаном.

Так, самая большая пенсия зафиксирована в Исландии. Здесь среднемесячная зарплата составляет \$6 238, верхний уровень пенсии, по данным ОЭСР, равен 75,7 % от доходов рабочих. Таким образом, пенсионеры в Исландии получают около \$4 700. Естественно, чтобы получать такую сумму, исландцам приходится трудиться долго и усердно, ведь размер пенсии здесь напрямую зависит от стажа.

А, вот в Казахстане при средней зарплате в первом квартале 2019 года 152 442 тенге, и в итоге средняя пенсия составила 70 756 тенге. То есть можно сделать итог, что доходы казахстанцев при выходе на пенсию падают примерно в два раза, пенсии в среднем достигают 46 % от доходов работников.

В 2020 году в пенсионной системе Казахстана внедрили несколько новшеств. Одна из инициатив, которую активно обсуждали казахстанцы – это то, что можно досрочно изъять часть пенсионных накоплений, прежде всего, на покупку жилья. И также разрешить казахстанцам переводить часть пенсионных накоплений в компании, занимающиеся управлением активами.

Как я вижу по опросам казахстанцев, которые спят и видят, как бы запустить руки в свои пенсионные накопления. Ну, в то же время эту инициативу нельзя назвать однозначной по своей сути. С одной стороны, в случае реализации этого предложения, произойдет слом пенсионной идеологии и которая заключалась в том, что каждый гражданин должен сам позаботиться о своей старости. А принудительные пенсионные взносы, которые он будет уплачивать, пойдут исключительно на обеспечение старости. С другой стороны, все мы видим, особенно последние годы, насколько безалаберно и неэффективно ЕНПФ тратит наши пенсионные накопления. По моему мнению, конечно никто бы не отказался от той суммы накопленных средств на осуществление своей необходимости. Так, например, мои бабушка и дедушка тоже смогут осуществить свои мечты.

Итак, согласно законопроекту с 2021 года казахстанцам будет предоставлено право на использование части пенсионных накоплений на улучшение жилищных условий, оплату лечения или передачу в управление частным управляющим компаниям.

Я рассмотрела данное новшество и выяснила, кто же может воспользоваться правом на снятие пенсионных денег – это:

– работающие граждане, в пределах имеющейся суммы пенсионных накоплений, превышающей «порог достаточности» в соответствующем возрасте (сумма пенсионных накоплений, достаточная для обеспечения пенсионных выплат на уровне не ниже минимальной пенсии после достижения пенсионного возраста, с учетом будущего трудового периода и систематической уплаты пенсионных взносов);

– лица, заключившие договоры со страховыми компаниями, обеспечивающие им пожизненные выплаты в размере не ниже минимального размера пенсии – в пределах оставшейся в ЕНПФ суммы пенсионных накоплений;

– состоявшиеся пенсионеры – в пределах не более 50 % оставшейся суммы пенсионных накоплений в ЕНПФ. При условии, что совокупный размер их пенсии (включая пенсию по возрасту или выслуге лет, базовую пенсию и выплаты из пенсионных

накоплений) обеспечивает замещение утраченного дохода на уровне, соответствующем международным стандартам (не менее 40 %).

Давайте рассмотрим подробнее, что же такое «порог достаточности»:

В итоге, я рассмотрела этот термин и под «порогом достаточности» рассматривается минимальная необходимая сумма пенсионных накоплений для вкладчика определенного возраста, которая, с учетом будущих регулярных 10 % пенсионных взносов в ЕНПФ от его дохода (не ниже минимальной заработной платы), позволит обеспечить пенсионными выплатами не ниже размера минимальной пенсии.

«Порог достаточности» является одинаковым для женщин и мужчин и рассчитывается для каждого возраста. И при этом он будет пересчитываться для новых получателей, исходя из определенных параметров (доходность, размер минимальной выплаты и т.д.).

Также предусматривается, что все те категории граждан могут воспользоваться частью пенсионных накоплений с целью улучшения жилищных условий или для оплаты лечения для себя, супругов или близких родственников (например: дедушки, бабушки, родителей, детей, внуков, братьев, сестер). Также, для использования также можно будет объединять денежные средства указанных членов семьи.

Выделю еще одну особенность - то что, допускается, что граждане могут повторно использовать часть пенсионных накоплений на одну и ту же либо на другую цель.

Также, есть изменения в пенсионной системе, которые затронут и пенсионный возраст в 2021 году. Так, для женщин возраст увеличился на полгода и составляет 60 лет. А для мужчин, возраст так и остался прежним и составляет он 63 года. И планируется, что к 2027 году максимальный пенсионный возраст сравняется как у мужчин, так и у женщин.

Я думаю, этот вопрос требует изучения. Сегодня я не считаю, что есть необходимость повышения пенсионного возраста. Известно, что отношение к предельному трудовому возрасту в Казахстане неоднозначное. Ясно, что пенсионный возраст далеко не излечит от финансовых проблем. Но возникает чувство, что это наиболее простое решение сложного вопроса. Поэтому пока остается надеяться на то, что, отказавшись от повышения

пенсионного возраста, что правительство обратит внимание на повышение доходности пенсионных фондов.

Можно выделить еще одну главную проблему на 2021 год в пенсионной системе – это отсутствие стимула у граждан к откладыванию денег. Например, сейчас взнос в пенсионный фонд в большинстве случаев воспринимается, как дополнительный налог. И он воспринимается населением негативно, потому, что эта часть дохода отнимается.

Я могу выделить пять причин такого положения:

- недоверие к пенсионной системе в целом;
- большая налоговая нагрузка на фонд оплаты труда, работодателем выгодно платить зарплату в конвертах;
- низкие доходы населения;
- отсутствие привычки у населения планировать свои финансовые доходы и расходы на долгосрочный период.

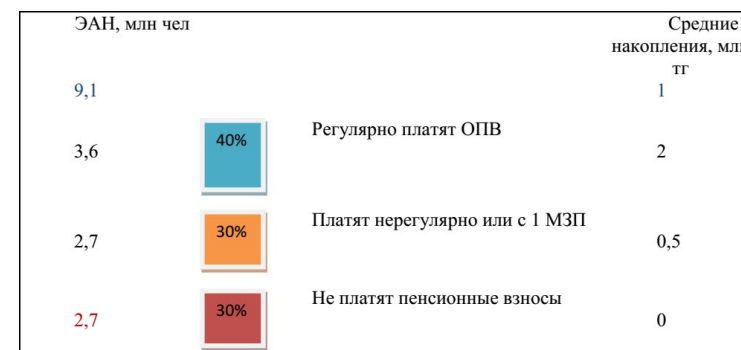


Рисунок 1 – Действующая пенсионная система в Казахстане не стимулирует людей откладывать на пенсию

И в результате своего исследования, хочу подвести вывод, если существующая система сохранится, то, до конца 2030-х годов средние пенсии в Казахстане будут снижаться. И конечно, я сделала вывод по снятию своих пенсионных накоплений - это то, что преимуществами выработанных подходов и принятия законодательных поправок являются решение жилищных вопросов, улучшение здоровья граждан, обеспечение доступности к отдельным видам дорогостоящих медицинских услуг, стимулирование формальной занятости, выведению доходов из «тени», повышение доверия и привлекательности накопительной пенсионной системы.

## ЛИТЕРАТУРА

- 1 [https://egov.kz/cms/ru/articles/pension\\_saving](https://egov.kz/cms/ru/articles/pension_saving)
- 2 [https://tengrinews.kz/kazakhstan\\_news/snyatie-pensionnyih-nakopleniy-vse-nujno-znat-kazahstantsam-426754/](https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/snyatie-pensionnyih-nakopleniy-vse-nujno-znat-kazahstantsam-426754/)
- 3 [https://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=34913200#pos=14;-14](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34913200#pos=14;-14)
- 4 <https://www.enpf.kz/ru/>
- 5 <https://www.nur.kz/fakty-i-layfhaki/1716951-pensia-v-kazahstane-v-2021-godu-razmer-osobennosti-nacislenia/>
- 6 Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)
- 7 <https://kapital.kz/finance/92996/kak-ran-she-sroka-snyat-pensionnyue-nakopleniya.html>
- 8 <https://informburo.kz/novosti/ezhemesyachnye-vyplaty-iz-enpf-budut-rasschityvat-po-novomu-vvodyatsya-stavka-indeksacii-i-povyshayushie-koefficienty>
- 9 [https://tengrinews.kz/kazakhstan\\_news/snizyat-li-pensionnyiy-vozrast-v-kazahstane-otvet-mintruda-427189/](https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/snizyat-li-pensionnyiy-vozrast-v-kazahstane-otvet-mintruda-427189/)
- 10 <https://www.nur.kz/fakty-i-layfhaki/1839801-pensionnyj-vozrast-v-kazahstane-2020/>

### ҚИЫН БАЛАЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ТҮЗЕТУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

МҰСАБЕК Н. С.

студент, Павлодар мемлекеттік университет, Павлодар қ.

УТЮПОВА Г. Е.

PhD докторы, доцент, Павлодар мемлекеттік университет, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасының «Баланың құқығы» туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 Заңында: Баланың әлеуметтік бейімделуі – өмірде қиын ахуалға тап болған баланаң қоғамдағы құндылықтарды, мінез-құлық қағидалары мен нормаларын игеру және қабылдау арқылы әлеуметтік ортаның жағдайларына белсенді түрде бейімделу процесі, сондай-ақ басынан кешірген психологиялық және (немесе) моральдық зардаптарды еңсеру процесі туралы айтылған [1].

Соңғы уақыттағы статистика мәліметтеріне сүйенсек, оқушылар арасындағы нашақорлық, ішімдікті пайдалану, адам өлтіру, ұрлық сияқты жағымсыз іс-әрекеттері жылдан-жылға

күрт өсуде. Осыған байланысты қоғамдық ақпарат құралдарында мақалалар жазылып, педагогикалық ғылыми-зерттеулер жүргізіліп жатсада, «қиын бала» мәселесі әліде күн тәртібінен түспей келеді. «Қиын бала» мәселесі, XX ғасырдың 20-30 жылдарында «Мінез-құлықтағы қиындық және қиын балалар» ұғымында ғана, ғылыми тұрғыда зерттеу өрісіне енбеді, бірақ, әрдайым әлеуметтанушы, психолог, жангер, дәрігер, педагог мамандарының зейінін өзіне үнемі аударып отырды, сөйтіп, өткен ғасырдың орта шенінен бастап арнайы педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік ғылыми-зерттеулердің нысанасына айналды. Қиын балалардың жеке ерекшеліктерін, қоғамдық, әлеуметтік өмір жағдайымен, тәрбиелік факторлардың өзара әрекеттестігімен біртұтастықта алғашқы болып кешенді зерттеген П. П. Блонский (1936) болды [2, 25 б.]. Зерттеудің негізгі мақсаты – қиын балалардың мінез-құлық тарихын мектеп, отбасы арқылы ашып көрсете отырып, қиын балалардың өмірін анықтау. Сонымен қатар, қиын балаларға мұғалімнің қатынасы арқылы «қиын оқушы» терминін нақтылау еді. Блонский П. П.: «Қиын бала, бұл ең алдымен кәдімгі бала, оған табиғи қарапайым тұқымқуалаушылық тән. Айырмашылығы, ол педагогикалық қараусыз қалған. Сондықтан, оны дені сау қараусыз қалған бала ретінде тәрбиелеу керек» деп нұсқаулы ой қорытады. Психолог Л. С. Выготский «Қиын балалық шақтың педагогикалық клиникасы және дамудың диагностикасы» еңбегінде: «Жеке адамның күйзелісімен күресу, оның себептерін жою жолымен ғана емес, сонымен бірге адамды жөнге салудың белсенді жолымен, білім бірлігімен, дамуына жағдай жасау арқылы да нәтижеге жетуге болады» деп тұжырымдай отырып, «қиындықты тәрбие арқылы түзетудің», осы қайшылықпен күресудің нақты жолын анықтап берді [3, 15 б.]. Қазіргі уақытта, балалар мінез-құлқының бұзылу себеп-салдары әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық (М. А. Алемаскин, Л. М. Зюбин, И. С. Кон, Г. П. Медведев т.б.), клиникалық (Г. А. Власова, В. Я. Гиндикин, В. В. Ковалев, Г. Е. Сухарев т.б.), криминалогиялық (М. М. Бабаев, К. Е. Легошев, В. Н. Кудрявцев т.б.) аспектіде зерттелуде.

Қиын балаларды әлеуметтендіруге байланысты Отандық ғалымдардың еңбектері аса құнды. Соның ішінде мектеп оқушыларын қазақтың халық педагогикасы арқылы этикалық-адамгершілік тұрғыдан әлеуметтендіру мәселелері педагог-ғалымдар: Қ. Жарықбаев, С. Қалиев, Ж. Наурызбай, Қ. Бөлеев, Қ. Қожахметова, Ж. Намазбаева, Ә. Қамақ, Н. Көшеров т.б. еңбектерінде ерекшеленген. Біздің мәселеміз тұрғысынан О. Нұсқабаевтың, Г. Аңламасованың ғылыми-педагогикалық еңбектерінің мазмұны аса құнды.

Жоғарыда аталған ғылыми зерттеулер мен әдебиеттерде қиын балалар мәселесі теориясы түрлі бағытта қарастырылғанымен, бүгінгі таңда отбасы мен әлеуметтік институттар объективті және субъективті себептерге байланысты қиын балалардың тәрбиесіне және қайта тәрбиесіне қажетті назар аударуға жай-күйі жоқ.

«Қиын» балалар қатарына психикалық дамуы уақытша баяулаған, тез ашуланшақ, уайымшыл, өзін төмен санайтын, мінез-құлқында психопатиялық формалар кездесетін, кейде ашулары «қайнағанда» дәрі-дәрмек беру арқылы қозу күйін тежейтін балалар жатады. Осындай оқушыларға педагог тарапынан гуманистік қасиеттер мен этикалық талап-тілектер қоя білетін педагогтік шеберлік қажет.

Қиын балалық шақты, қоршаған ортаның қолайсыз әсерінің, отбасындағы және мектептегі дұрыс емес тәрбиенің нәтижесі ретінде қарастыра отырып, олар қиын балаларды педагогикалық тұрғыдан қараусыз, әлеуметтік қараусыз және жүйке ауруымен (психикадағы ауытқулардан зардап шегетін) деп бөлді. Қиын балаларды топтастырудың басқа да әрекеттері болды (Н. В. Чехов), девиантты мінез-құлқы бар оқушыларды зерттеу олардың құрамы гетерогенді екенін көрсетеді. Мұғалімдер, ата-аналар, басқа балалар мекемелерінің қызметкерлері, қиын балалар қатарына, жұмыс істеу қиынға түсетін, үлгермейтін, тәртіпсіз және әсерге бағынбайтын оқушыларды жатқызады. Сонымен қатар, оларға қылықтары заңға қарсы шығатын балаларда енеді. Бұл балалардың қиындығы (бұл жағдайда педагогикалық қиындық туралы айтылған), біріншіден, педагогикалық және әлеуметтік немқұрайдылықпен, психикалық және физикалық денсаулықтағы кейбір ауытқулармен, екіншіден, өтпелі кезеңнің ерекшеліктерімен және өмірдің эпизодтық қиындықтарымен анықталады. Бірінші жағдайда, педагогикалық қиындық тұрақты сипатқа ие, екіншісінде қысқамерзімді болып табылады. Педагогикалық немқұрайдылыққа, оқу-тәрбие жұмысының кемшіліктері мен дұрыс қойылмауының салдарынан пайда болатын тұлғаның жағдайын жатқызамыз. Педагогикалық немқұрайдылық негізінде, оны анықтайтын үш факторлар қатары бар:

- 1) Оқу-практикалық және әлеуметтік-этикалық білімдегі бұрмаланған ұғымдар мен теріс өмірлік тәжірибенің болуы;
- 2) Тұлға қасиеттері мен сапаларының дамуындағы ақаулары немесе кемшіліктер мен нормадан ауытқу;
- 3) Қоршаған ортамен тұлғаның арақатынасында нормадан ауытқу немесе кемшіліктер.

Нәтижесінде, тұлғаның ортамен байланысы бұзылып, айналасындағылармен қатынасы қақтығыс сипатта болып, мінез-құлқы жалпы қабылданған нормалардан одан әрі алыстай бастайды. Бала «қиын» болады.

Педагогикалық немқұрайдылық баланың кез-келген жаста байқауға болады және оның әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар. Педагогикалық немқұрайдылықтың жас ерекшелігі жасөспірімдерде айқын көрінеді. Осы кезеңнің кейбір ерекшеліктерімен үйлескенде, педагогикалық қараусыздық жасөспірімдердің педагогикалық қиындықтарының пайда болуына әкеліп, ең жиі және ең таралған болып табылады.

Бірегей, өзіндік көрінісіне қарамастан, күрделі мінез-құлқы бар әрбір жасөспірімдердің педагогикалық немқұрайдылығының көріністерінде, педагогикалық немқұрайдылықтың сыртқы белгілері ретінде әрекет ететін көптеген жалпы белгілер бар, яғни, оның симптомдары [4, 83-84 б.].

Тәрбие өте күрделі іс. Онда қарапайым тәсілдер жоқ және оның салдары адамның өзі үшін де, оның қоршаған ортасы үшін де, маңызды рөл атқарады. Тәрбиелік (әлеуметтік-педагогикалық жұмыста) «қиын» деп аталатын балаларды жиі бөледі. Осы тұжырымдаманың және сәйкесінше балалар тобының айналасында 1920 жылдан белсенді талқылау жүріп жатыр. Балалардың бұл санаты қандай және ата-аналар, мұғалімдер, әлеуметтік педагогтар олармен қалай жұмыс істей алады? Қиын балаларға қатысты мәлімдемелер кітаптан кітапқа беріледі. Ең белгілері мыналар.

Көптеген көрнекті ғалымдар, саясаткерлер, кәсіпкерлер және басқа да танымал адамдар балалық шағында «қиын» болды. Бұл мәлімдеме өте дұрыс. Өмірбаяндық деректер көптеген жағдайлардың сәйкес келуінің арқасында, олар өздерін жүзеге асыра алғанын және солай болғанын көрсетеді. Өмірлік жағдайлар, түпнұсқалықты дамытуға және оларды өз уақытына тамаша еткен, сол бірегей тұлғаны қалыптастыруға, ықпал етті. Алайда, қиын балалардың қаншасы қарапайым балалармен салыстырғанда танымал тұлға бола алмағаны және «қарапайым» деп аталатын балалар қаншалықты көрнекті болғандығы туралы зерттеулер жоқ. А.С. Макаренко баланың жеке басының жағымды жақтарын көре білу, оның өсу перспективаларын болжау, оған жағдай жасау және оның толық көрінуіне ықпал ету қажеттілігін орынды атап өтті (қатарлас әрекет педагогикасы). Теріс болудың алдын алу арқылы қиын баланың өсу перспективаларын басқару өте қиын. Сіз оны

біліп, онымен қарым-қатынас орната білуіңіз керек, оның өзін-өзі танытуына шебер басшылық жасап, ынталандыруыңыз керек. Мұндай балалармен жұмыс жасай алмау, олар үшін және олардың әлеуметтік ортасы үшін көптеген мәселелер туғызады.

Мектепте «қиын» деп саналатын оқушы, әдетте, мектептен тыс қиын болмайды. Керісінше, мұндай бала ізгіліктің ұйымдастырушысы, балалар тобының бейресми көшбасшысы бола алады, тапқырлығымен және қиялымен ерекшеленеді. Шынында да, көбінесе қиын бала белсенді, ол өте өнертапқыш бола алады, көзге көрінуге, өзіне назар аударуға, жеке мақсатына жетуге тырысады. Іс жүзінде қиын баланың іс-әрекеті басқалардың назарын қалай аударатындығына байланысты әр түрлі көріністерге ие. Мұндай бала көшбасшы бола алады. Алайда оның мектептен тыс көшбасшылық қасиеттері әрдайым «ізгі іс-шараларды ұйымдастыруға» бағыттала бермейді және оны дәлелдеу дұрыс емес. Әлеуметтік педагог (мұғалім) үшін баланың көшбасшылық бейімділігін көре білу және оны қайта қоғамдастыру мүддесіне сай ізгі істерді ұйымдастыруға бағыттау өте маңызды. Алайда, бұл қазірдің өзінде қиын баламен жүргізілетін әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың ерекшелігі.

Жаман оқушылар жоқ, бірақ нашар мұғалімдер бар, сондықтан қиын балалар болмайды. «Қиын балалар» деген сөз «қайғы-мұғалімдерден» шыққан, олар осылайша, өзінің білім бере алмайтындығын түсіндірді. Бұл жағдайда қиын сөзі тырнақшаға алынды. Егер ондай бала болса, онда мұғалім жеткілікті дайын емес және онымен мақсатты тәрбие жұмысын құра алмайды. В.А. Сухомлинский былай деп жазды: «Қиын балалар бар, олардан аулақ бола алмайсың». Мұғалімдер оның не екенін жақсы біледі. Қиын балалар – бұл күрделі ұғым. Олардың әрқайсысында басқа қиын балалар сияқты емес, өзіндік, жеке нәрсе бар: олардың өзіндік себебі, өзіндік ерекшеліктері, нормадан ауытқуы, өзіндік тәрбиелеу тәсілдері [5].

Қорыта келе, қазіргі ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде «қиын балалар» ұғымының мазмұнын құрайтын үш маңызды белгіні ажыратуға болады. Біріншіден, балалар немесе жасөспірімдерде мінез-құлық нормаларынан ауытқулардың бар болуы. Екіншіден, «қиын» оқушылар деп, мінез-құлқы бұзылуын түзету қиынға түседі. Осыған байланысты «қиын балалар» және «педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған балалар» терминдерін ажырату керек. Барлық қиын балалар, әрине, педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған балалар болып табылады. Бірақ

педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған балалардың бәрі бірдей қиын емес: кейбіреулерін қайта тәрбиелеу оңай. Үшіншіден, «қиын балалар» әсіресе тәрбиешілердің жеке арнайы тәсілі мен құрдастарының назарын қажет етеді. Бұл ересектер қателескендей, жаман, үмітсіз, бүлінген оқушылар емес, бірақ ерекше назар аударуды және айналасындағылардың қатысуын қажет ететін балалар. Жеке оқушыларды тәрбиелеудегі қиындықтардың негізгі себептері анықталады:

- отбасындағы жанжалдар;
- мектептің тәрбие жүйесінің қателіктері;
- кейбір себептерге байланысты жолдастардан оқшаулау;
- жалпы әлеуметтік бейімсіздік;
- кез-келген жолмен және кез-келген шағын топта өзін бекітуге

деген ұмтылыс.

Жиі бұл себептердің барлығының жиынтығы, кешені іске асады. Шынында, оқушы отбасындағы қиындықтарға байланысты нашар оқыды, ал бұл мұғалімдер мен сыныптастардың немқұрайлығын тудырады. Мұндай жағдай, оқушының санасы мен мінез-құлқында жағымсыз өзгерістерге әкеледі.

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының «Баланың құқығы» туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 Заңы.
- 2 Блонский П.П. О школьной и интеллектуальной деффеktivности // На путях к новой школе, 1924. -№9. с. 25-28.
- 3 Выготский Л. С. Ойын және оның рөлі психологиялық дамуы баланың// Вопросы психологии. – 1966. –№ 6. – 15 б.
- 4 Алемаскин М.А. Психолого-педагогическое изучение трудновоспитуемых школьников //Психологическое изучение трудновоспитуемых школьников и несовершеннолетних правонарушителей: Тез.докл.П Всесоюзн. конф.-М.: 1973,с.5-7.
- 5 Макаренко А.С. Ата-аналар кітабы. - 50 с.
- 6 Сухомлинский В.А..Избранные педагогические сочинения. Т.1, с.197



**ҚАРТ АДАМДАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС**

ЧУЖАЕВА А. А.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

КУДАРОВА Н. А.

аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Бұрындары қазақтар «қарттарым – асыл қазынам», – деп қатты құрметтеген. Белгілі бір жағдайларға байланысты қарт адам туған-туыстарынсыз қалса сондада оны жалғыз қалдырмаған. Ағайындарының арасында өмір сүрген. Себебі көрілікті жалғыз қарсы алып, оны өткізу өте үлкен қиыншылық. Қандай жағдай болсада қазақтар қарттары мен жетім-жесірін жылатпаған халық. Үйіндегі аса қадірменді қариясының бар жағдайын жасап, құрмет көрсетіп, әрдайым төрінен орын берген. Олардың батасын, ризашылығын алуға тырысқан. Ал қазіргі таңда өсіп келе жатқан ұрпақ осындай құрметті көрсете алады ма? Қарттарды қаншалықты қадір тұтады? Оларға мейірім төгіп, қамқор болып, қолынан келгенше көмектесіп отырады ма? Бұл әркім өз-өзіне қоярлық сұрақ. Кім болмасын өзінің қарияларға деген қарым-қатынасы жайлы ойланғаны жөн деп ойлаймын. Себебі қазіргі қоғамда адамдар тек қара басының қамын ғана ойлайтын сияқты. Барлығы сондай деп айта алмаймын. Әрине жасы келгендерді сыйлап, қашанда биік ұстайтын адамдар да баршылық. Алайда осы мақалада мен сол бір, қатыгез, мейірімсіз, туған ата-анасын қарттар үйіне тастап кетіп, олардың батасын алмай бақытты боламын дейтіндер жайлы сөз қозғағым келіп отыр. Осы жағдайды психологиялық жағынан қарастыру керек. Қарттар үйі-қарт адамдарға тұрақты тұратын орын ұсынатын, тіршілікті қамтамасыз ету қызметтерін көрсететін мемлекеттік немесе жеке ұйым: тамақ дайындау, күтім жасау және басқалар. Қарттар үйлері негізінен нуклеарлы отбасы басым болатын және әр түрлі ұрпақтардың ересек өкілдері бөлек тұратын мемлекеттерде жиі кездеседі. Мұндай елдер мен мемлекеттердің жарқын мысалдары: АҚШ, Солтүстік және Батыс Еуропа, Жапония.

Қарттар үйінің негізгі міндеттері:

– қарттар мен мүгедектерді материалдық-тұрмыстық қамтамасыз ету, олар үшін үйдегілерге жақындатылған адамдардың өмір сүруіне қолайлы жағдай жасау;

– тұратын адамдарға күтім жасауды ұйымдастыру, оларға медициналық көмек көрсету және мәдени-бұқаралық жұмыстар жүргізу;

– мүгедектерді әлеуметтік-тұрмыстық және еңбекпен оналтуға бағытталған іс-шараларды жүзеге асыру. «Біз жайлы жағдай жасауға қанша тырыссақ та, интернат бәрібір үй емес. Үлкендердің өздері оларды алып кетуді сұраса да, жаңа жағдайда өмір сүру әрқашан стресст», – дейді. Белсенді ұзақ өмір сүру, геронтология және оналту аймақтық орталығының директоры Маргарита Бабушкина. 2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша қазақстандық қарттар үйінде 12 754 зейнеткер тұрып жатқан, деп хабарлайды ҚазАқпарат тілшісі ҚР Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетіне сілтеме жасап.

Өткен жылдың соңында Қазақстанда арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін 249 ұйым, оның ішінде стационарлық үлгідегі 155, жартылай стационарлық үлгідегі 63, уақытша болатын 30 ұйым және арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетудің бірнеше шарттары бар 1 ұйым болды.

Жасы бойынша тұратын (қызмет көрсетілетін) зейнеткерлердің жалпы санынан 12 754 адам немесе жалпы санынан 28,7 %, жалғыз басты-туысы жоқ адамдар – 5 965 адам немесе 13,4 %, Белгілі тұрғылықты жері жоқ адамдар – 2 186 адам немесе 4,9 % – ақылы шарттарда тұратын – 638 адам немесе 1,4 %, бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдар – 590 адам немесе 1,3 %, мүгедектер – 90 адам немесе 0,2 %, тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары – 41 адам немесе 0,1 %. Бұл негізі әрбірімізді ойландыратын жағдай. Бұл қоғамның өзекті мәселесі.

Жалпы қазір қарт болып отырған адам да бір кездері бала, жасөспірім, бойжеткен немесе ержігіт болып, ата-ана атанған. Әр адамға осы өмірді сыйлаған ол оның ата-анасы. Ата-ана алтын әріппен аспанға жазып қоюға тұратындай сөз. Ата-ана сенің шыр етіп дүние есігін ашқан сәтінен бастап өмірінің соңына дей жақсы көретін, сені демеп қолдайтын, қиын сәтте бар ауыртпалығынды, бүкіл жан дүниенің күйзелісін өз мойнына ойланбастан алуға дайын ең қадірлі жандар. Кей адамдар менің бұл сөзіммен келісіп: «Қаншама рет бұл дүниеге келсем де сонша рет өз ата-анамды тандар едім», – деп жауап қатышы еді. Алайда «мендей ата-ананың барынан жоғы артық», – дейтіндер де табылатынына күмәнім жоқ. Неге? Не себепті? Қалай саған өмір сыйлаған адамдар жайлы дәл былай айтуға болады. Егер біреу солай десе онда осы сөзінің астарында бір шындық жатқан шығар. Себебі еш нәрсе себепсіз болмайды. Сонымен не себепті балалар ата-аналарын қарттар үйіне тастап кетеді? Осыған дәттері қалай барады? Деген сұрақтарға жауап

ізденім. Адамдармен сұхбаттастым. Сонда көбісі былай деп жауап берді: «Бұл адамдар жауапкершіліктен қашады»; «Ата-анасын қарағысы келмейді. Оларға өз ақшасын, уақытын, күш-жігерін жараканша тастап кету қолайлырақ»; «Келіндері күйеуінің ата-атасымен тұрғанын қаламай, оларды интернатқа тапсыр немесе мен балаларды алып кетемін, ал сен өз ата-анаңа өзін қара», – деп талап қоюынан. Яғни, ашық түрде не мен, не олар деп алдына таңдау қояды. Немесе: «Себебі бұл өте қиын. Оларға қарауға уақыты болмайды. Жұмыс көп. Ал бәріне үлгеру мүмкін емес» – деген жауаптар алынды.

Балаларға ата-анадан тек ақшалай көмек керек. Қартайған шағында олар көмектесе алмағандықтан, үйлерін өз аттарына аударып ата-анасын басы ауған жаққа қуып жіберді. Көріп отырғанымыздай сұралған адамдардың көбісі бұл мәселеде тек балаларды ғана кінәләйды. Мен оларды жақтай аламаймын, бірақта бұл жерде ата-аналардың кінәні тек баладан емес өзінен де іздеуге шақырамын. Менің ойымша бұның себебін білу сол тастап кеткен адамның балалық шағына оралу керек. Өйткені осындай төмен іске бару ол бір сәтте қабылданған шешім екеніне себеймін. Демек оның өмірде бұл жағдайға итермелеген көптеген жағдайлар болды деген сөз. Бала кішкентай кезінде анасын, әкесін, сондай бір кіршіксіз махаббатпен жақсы көреді. Ол үшін ата-ана деген ғажайып адамдар. Ал уақыт өте сол бір ғажайып адамдардың кемшіліктері көріне бастайды. Олар өз-өзін құрметтемейді, өз-өзіне қарамайды, тек балалары үшін ғана өмір сүреді. Ал өздерін соңғы орынға қояды. Баласының өзіне қатты сөйлегеніне жол береді. Өздерін балаларына сыйлата алмайды. Ішкі жан дүниесінде не болып жатқанымен, сезімдерімен, ойлармен бөліспейді. Баламен шер тарқатып сөйлеспей тек оның физикалық қажеттіліктерін қанағаттандырсам болды деп ойлайтын сияқты. Бірақ ол олай емес. Балаға ең бірінші орында махаббат керек. Оны түсінетін, әрдайым кеңес беріп, дұрыс бағыттап отыратын дана ата-ана қажет. Егер де сіз өзіңіз жайлы ұмытып, тек бала үшін өмір сүрсеңіз сенімділікпен айта аламын балаңыз бұны бағаламайды. Бала ол өседі өз отбасын құрып өз жолымен кетеді. Сіз өзіңізде жалғызсыз сондықтан өзіңізді жақсы көріп, бағалай біліңіз. Сонда ғана сізді бәрі құрметтейтін болады. Әсіресе балаларыңыз. Осымен айтпағым балалардың қарияларды қарттар үйіне тастап кеткені оларды сыйламай, бағаламауынан, ал осы басқа адамдардың тарапынан сыйламаушылық ол өз-өзінді сыйламауының нәтижесі. Кейбір жағдайларда ата-аналар

балаларын ұрып-соғып, күш көрсетеді, айқайлады. Болмашы бір қателік үшін жазалайды. Баланың психикасына қандай зардап келтіріп жатқанын да аңғармайды. Осыдан кейін бала қорқынышпен, өзіне, басқаларға деген сенімсіздікпен өседі. Тәттінің ауырғаны қойсада, сол естеліктер, сезімдер еш уақытта ұмытылмайды. Өмір бойы жүрегінде жара болып қалады. Ал осыдан кейін балалары оларды тастап кетсе «Мен сені былай тәрбиеледім бе?», – деп денеден әл кеткенде жылулық, қамқорлық іздей бастайды. Бұнымен айтпағым бәріне тек ата-ана немесе бала кінәлі деуге келмес. Таяқтың екі ұшы бар дегендей екі жақтан да кінә бар. Әрине әлемдегі ең қымбат сыйлықты сыйлаған ата-анасын тастап кеткен адамдардың бұл қылығын ең нәрсе ақтай алмайды. Кезінде ата-анасы қандай болсада демек солай болу тиіс болды. Әр нәрсе бір нәрсеге себепші дегім келеді. Құрметті ата-аналар балаларыңыз бақытты болсын десеңіз, ең алдымен өзіңіз бақытты болыңыз. Себебі тек бақытты ата-анада бақытты балалар болады деген үндеу тастағым келіп отыр. Барлық адамдар қартайғанды туыстары мен жақындарының арасында лайықты қарсы алуды армандайды. Бірақ, өмір өз ережелерін белгілейді.

Ойымды белгісіз еріктінің сөзімен аяқтағым келіп тұр «Білесіз бе, бұл өте қорқынышты жер. Жоқ, ешкім қарт адамдарды ренжітпейді, бірақ мұнда бәрі жалғыздыққа және қандай да бір құмарлыққа толы. Бұл адамдардың барлығы бір кездері жұмыс істеді, балаларды өсірді, олар үшін алаңдады. Бір сәтте олардың денсаулығы нашарлады. Әрине, бас ауруы бар туысына қамқорлық жасау өте оңай нәрсе емес. Бірақ тәжірибе көрсеткендей, сіз қаншалықты көп сүйіспеншілік пен көңіл бөлсеңіз, соғұрлым тыныш болады. Бізде барлығымызда өмірде жаман нәрсе орын алуы мүмкін алайда, жақындарымыз жайлы ұмытуға болмайды. Мен ұлға анасына қамқорлық жасау қаншалықты қиын болған әңгімелеріне сеніңкіремеймін. Жарайды, сен оны интернатқа тапсырдың, сондықтан кем дегенде көңілін сұрап бар. Жұмыстан кейін жарты сағатқа келіңіз. Оған дәмді әкеліп, балмұздақпен жегізіңіз. Туыстары тіпті мұны қаламайды, олар тіпті сағынбайды. Мен қандай да бір іс-шара өткізгенім есімде және туыстарынан жас ата-әжелерінің суреттерін әкелуді өтіндім. Сіз бұған сенбейтін шығарсыз, бірақ көпшілігі көздерін жапалақтап, бәрі лақтырылды деп айтты. Қарттар үйіне тапсыра отырып, адамдар саналы түрде өз туыстарын өмірден сызып тастайды. Тіпті олар туралы естелік

қалдырмайды. Нендей жағдай болсада қарттарымыздың көз жасына қалмайық...

Қарт жастағы адамдарды, сондай-ақ олардың мәселелік өрісін анықтау үшін әлеуметтік жұмыскерлер әр түрлі тұрғыдан: хронологиялық, биологиялық, функционалды, әлеуметтанулық және тағы басқа жан-жақты қарастырады.

Егде жастағы адамдардың бүкіл жиынтығы айтарлықтай айырмашылықтармен сипатталады, бұл оның ресурстық база тұрғысынан үлкен және «түрлі», адамдар қауымдастығын қамтитындығымен түсіндіріледі. Мұның бәрі осы қауымдастықты жіктеу қажеттілігін тудырды, ал қазіргі ғылымда көптеген жіктеулер пайда болды

Мысалы, геронтологтар халықтың бұл бөлігін жас және жасы ұлғайған қарт («жастары тым ұлғайған сайын») немесе «үшінші» және «төртінші» жастағы адамдарға бөлуді ұсынады. Бұл жіктеу әлеуметтік тұрғыдан өте маңызды болып табылады. Үшінші, төртінші жасқа өту шекарасы 75-тен 80 жасқа дейінгі шекараны өту болып саналады.

Сондай-ақ, қарт адамдар үшін жеңілдіктер түрінде мынадай әлеуметтік қолдау шаралары көзделген: көлікте жеңілдікпен жүру, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық бойынша жеңілдіктер, салық жеңілдіктері қарастырылады. Әрине, қарттарды қолдап оларды сыйлағанымыз, жастар үшін үлгі, тәрбие. Кәрілікті құрметтеу біздің парызымыз!

#### ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Альперович В.Д. Социальная геронтология / В.Д. Альперович. – Д.: Феникс, 2013. – 557 с.
- 2 Бондаренко И. Социальная сплоченность и забота об интересах пожилых людей. // И. Бондаренко – Социальная работа. – 2008. - №1.
- 3 Ерусланова Р.И. Технологии социального обслуживания лиц пожилого возраста и инвалидов на дому: Учебное пособие. – М.:Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007. – С. 16.

## МАЗМҰНЫ

### 6 секция. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары 6 секция. Гуманитарные и социальные науки

#### 6.3 Денешынықтыру мен спорттың өзекті мәселелері 6.3 Актуальные вопросы физической культуры и спорта

Казлютин И. Н., Ёлгина В. Д. Здоровье нации – достойное будущее страны .....	3
Кривец В. А., Батяшова И. В., Кривец О. А. Роль дистанционного обучения в вузе.....	8

#### 6.4 БАҚ даму тенденциялары және журналистикадағы жаңа технологиялар 6.4 Тенденция развития СМИ и современные технологии в журналистике

Тұрар Н., Елікпаев С. Т. Қазіргі ақпарат өнері: ғалым М. Барманкұлов еңбектері бойынша .....	11
Бердімұрат Е., Елікпаев С. Т. Әлеуметтік медиа – ақпарат таратудың көпфункционалды тәсілі .....	18
Бәделхан Ж., Елікпаев С. Т. Радиожурналистикасының ерекшеліктері.....	23
Мұратбек Д., Елікпаев С. Т. А. Сейдімбек публицистикасындағы рухани таным мәселелері .....	30

#### 6.6 Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік: дәстүр мен инновация сабақтастығы 6.6 Культурная идентификация в годы Независимости Казахстана: преемственность традиций и инноваций

Taizhanova S. D., Aubakirova S. S. Intercultural communication on the example of students of Toraighyrov University participating in academic exchange program .....	36
Бондарева Д. О., Жакупова Г. Е. Қазақ ұлттық мәдениетінде салт-дәстүрлердің тәрбиелік мәні.....	42
Ниязов А. Б., Туранова Г. Д. Образы героев Казахстана и их влияние на формирование культурного кода казахстанца за годы независимости .....	46

**6.7 Жаңа ғаламдық ақиқаттағы  
Қазақстандық әлеуметтік институттар  
6.7 Социальные институты Казахстана  
в новой глобальной реальности**

<b>Амренова Т. Б., Авдиенко Л. С.</b> Феномен «Кумир» и проблемы самоидентификации современной молодежи .....	54
<b>Талғатұлы Қ., Жаябаева Р. Г.</b> Образование как социальный институт: задачи, функции, результаты ...	60
<b>Хитрик Д. А., Авдиенко Л. С.</b> Трансформация традиционной модели семьи и брака в молодежной среде .....	67

**6.8 Шетел филологиясының, лингводидактиканың  
және аударматанудың өзекті мәселелері  
6.8 Актуальные вопросы иностранной филологии,  
лингводидактики и переводоведения**

<b>Sydykova Sh., Baigozhina Zh. M.</b> Video as a means of education process intensification in the English language teaching .....	73
<b>Алиева А. М., Ахметбекова А. М.</b> Орта буындағы ағылшын тілі сабақтарында аралас оқытудың ерекшеліктері .....	79
<b>Бош А., Анесова А. Ж.</b> Мектептерде ағылшын тілін оқытуда жобалық әрекеттерді қолдану .....	84
<b>Әділ С., Анесова А. Ж.</b> Жоғары оқу орындарындағы студенттерге шетел тілін үйретудегі ерекшеліктері .....	88
<b>Жакибаева К. М., Байгожина Ж. М.</b> Ағылшын тілін үйретудің заманауи тәсілдерінің салыстырмалы сипаттамасы .....	93
<b>Жетпісқызы С. А., Анесова А. Ж.</b> Қашықтықтан оқыту жүйесіндегі ағылшын тілі сабақтарында ақпараттық технологияларды қолдану .....	99
<b>Ильясова Ж. А., Қапасова Б. Қ.</b> Жоғалу қаупі төнген тілдерді сақтап қалу үшін қандай шаралар қолданылып жатыр? .....	106
<b>Kabzhararova G. U., N Baigozhina Zh. M.</b> Methods of english vocabulary teaching in the form of games .....	111

<b>Касымова Ж. М., Дуненкулова Р. Г.</b> Шет тілі сабағында ойын технологиясын қолданудың тиімділігі .....	115
<b>Нурхметова Д. Б., Анесова А. Ж.</b> Көрнекіліктерді қолдана отырып оқушыларға ағылшын тілін үйрету ..	122
<b>Сайлаубекова М. М., Зенкова Т. В.</b> Лингвокультурные особенности академической лексики в системе высшего образования США .....	127
<b>Смат М. Ф., Анесова А. Ж.</b> Қашықтықтан оқыту барысында ағылшын тілін оқытуда ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану .....	132
<b>Sodonokov N. G., Abisheva R. T., Chenvayev Z. K.</b> Learning English through the news .....	137
<b>Теплых А. А., Елюбаева А. Е.</b> Изучение английского языка поколением Z в цифровую эпоху .....	142
<b>Тилеуд Б., Анесова А. Ж.</b> Шет тілін меңгерудегі практикалық қолданылуы .....	147
<b>Хашим М., Билялов М. Т., Анесова А. Ж.</b> Активные формы и приемы обучения английскому языку школьников .....	152
<b>Асыллова Ж. Е., Рахимбай М. Ж., Чатаева А. Р., Худиева С. Р.</b> Островной менталитет Японии и Соединенного Королевства .....	158

**6.9 Тарих және өлкетану  
6.9 История и краеведение**

<b>Маженова З. С., Елемесов А. К.</b> Әулиелі Ақкөл-Жайылма аймағының зерттелуі жайында .....	164
<b>Әбдрахманов М. Н., Хасенова Ж. О.</b> Судьба и деятельность К. Мухамедханова в 1951-1990-е гг. Основные этапы (к постановке проблемы) .....	171
<b>Әлдебеков Қ. Ш., Торайғыров Е. М.</b> Д. А. Қонаевтың өмірі мен қызметі жайлы зерттеулер .....	178
<b>Кубеева Л. А., Ельмуратова Б. Ж.</b> Неофашизм как угроза человечности .....	186
<b>Нурсейтова Д. Б.</b> Е. Б. Бекмаханов зерттеулері және Кенесары Қасымұлының қазақ тарихындағы орны .....	193
<b>Талғат А. Д.</b> Әлемді мойындатқан Әміре .....	199
<b>Турлыбаева А. А., Смаилканова А. А.</b> Аяулы менің мектебім .....	206

**6.10 Археология и этнология**  
**6.10 Археология және этнология**

**Қайрат А., Байтенова Г. Б.**  
 Халықтық педагогика – бүгінгі тәуелсіз Қазақстан  
 мектептеріндегі оқу-тәрбие ісінің рухани бастауы .....213

**6.11 Көптілділік білім берудің өзгеріс үрдісі ретінде**  
**6.11 Полиязычие как тренд образования**

**Аширова М. А., Анесова А. Ж.**  
 Шетел тілі сабақтарында инклюзивті білім беру .....217

**Есумканова Д. Т., Анесова А. Ж.**  
 Оқушылардың ағылшын тіліндегі сабақтарда  
 подкасттар мен бейне таспаларды қолдану .....223

**Захаров Э. М., Куракбаева А. С.**  
 Роль английского языка в воспитание  
 конкурентно способной и успешной личности .....229

**Кабылденова Ж., Жумабекова Б. Б.**  
 Полиязычие как тренд образования .....235

**Манатбекова А. А., Дженбаева К. Б.**  
 Шетел тілін оқытуда түпнұсқалы бейнебаяндар  
 мен фильмдерді қолдану тәсілдері .....238

**Марат А., Жумабекова Б. Б.**  
 Көптілділік – заманауи даму тренді ретінде .....243

**Молдағалиева Ш. Е., Изтелеуова А. Б.**  
 Көптілділік білім берудің өзгеріс үрдісі ретінде .....247

**Шайкенова А. Е., Погожева Е. Ю.**  
 Игровые технологии в обучении иностранного языка .....253

**6.12 Саясаттану ғылымының өзекті мәселелері**  
**6.12 Актуальные проблемы политологии**

**Каппасова Г. М., Ергазы М.**  
 Әлемдік деңгейдегі танылмаған мемлекеттер проблемасы .....260

**Ильясов С. Д., Ельмуратов Г. Ж.**  
 Қазақстан Республикасы Президентінің  
 жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің  
 қазақстандық қоғамы үшін маңызыдылығы .....264

**6.13 «Болашаққа бағдар – Рухани жаңғыру» баяндама**  
**және «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы**  
**6.13 Программа «Рухани жаңғыру – взгляд в будущее»**  
**и статья «Семь граней Великой степи»**

**Жексембай Ж. М., Оразалина А. Б.**  
 Тірі болсам, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын .....269

**Құнанбай А. Қ.**  
 Адамның тағдыры есіміне байланысты ма? .....275

**Өмірхан А. Д., Сарыбекова Қ. Н.**  
 Оқушылардың тәрбиесін жаңартылған білім беру  
 бағдарламасының негізінде тиімді ұйымдастыру ерекшеліктері .....279

**6.14 Заманауи білім беру: өткеннің тәжірибесі,**  
**болашаққа көзқарас**  
**6.14 Современное образование: Опыт прошлого,**  
**взгляд в будущее**

**Аушева А. С., Булыга Л. Л.**  
 Формирование объектов гражданских обрядов  
 из древней Руси в период настоящего времени .....285

**Kozinets X. Yu., Yerokhina I. V.**  
 Using web quest technology in teaching English .....291

**Smagul B. E., Kairgeldina L. D., Apayev K. E.**  
 Learning English with video games .....296

**Уразалиева Г. С., Абдульманов А. Ә.**  
 Воспитание дочери в казахской семье .....300

**Ахметова Г. К., Төлген А. А.**  
 Бағалау – оқыту үдерісінің қозғаушы күші .....308

**6.15 Психология ғылымының даму мәселелері**  
**6.15 Проблемы развития психологической науки**

**Сейдуалы М. Ә., Сарыбекова Қ. Н.**  
 Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық  
 денсаулығын қалыптастыру мәселесі .....315

**Сүлейменова Е. Н., Сарыбекова Қ. Н.**  
 Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық  
 үйлеспеушіліктерін диагностикалау .....320

**6.16 Әлеуметтік жұмыс: тәжірибе және перспективалар**  
**6.16 Социальная работа: опыт и перспективы**

<b>Тимченко Н. С., Андиржанова Г. М.</b>	
Накопительная пенсионная система как стимул благосостояния народа .....	324
<b>Мұсабек Н. С., Утлюпова Г. Е.</b>	
Қиын балалардың мінез-құлқын түзетудің педагогикалық-психологиялық мәселесі.....	330
<b>Чужаева А. А., Кударова Н. А.</b>	
Қарт адамдармен әлеуметтік жұмыс .....	336

**ЖАС ҒАЛЫМДАР, МАГИСТРАНТТАР,  
СТУДЕНТТЕР МЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ  
«XXI СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ  
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ  
МАТЕРИАЛДАРЫ****ТОМ 8**

Техникалық редактор З. Ж. Шокубаева  
Корректор: А. Р. Омарова  
Компьютерде беттеген: З. С. Исакова  
Басуға 16.04.2021 ж.  
Әріп түрі Times.  
Пішім 29,7 × 42 1/4. Офсеттік қағаз.  
Шартты баспа табағы 20,0. Таралымы 500 дана.  
Тапсырыс № 3762

«Toraighyrov University» баспасы  
«Торайғыров университеті» КЕАҚ  
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.